ABC Amber Palm Converter, http://www.processtext.com/abcpalm.html

C:\Users\Plazma\Desktop\Knhy pdf\F\Flaubert, G\Flaubert_G - Pani Bovaryova.pdb

PDB Name: Flaubert_G - pani_bovaryova
Creator ID: REAd
PDB Type: TEXt
Version: 0
Unique ID Seed: 0
Creation Date: 9.10.1937
Modification Date: 9.10.1937
Last Backup Date: 1.1.1970
Modification Number: 0

GUSTAVE FLAUBERT

P A N Í B O V A R Y O V Á

ČÁST PRVNÍ

I

Byli jsme zrovna ve studovně, když vešel ředitel, za ním nějaký nováček v městských šatech a školní sluha, který nesl velký psací pult. Ti, co spali, se probudili a vstali jakoby překvapeni při práci.
Ředitel nám pokynul, abychom se zase posadili, potom se obrátil na dozorce studovny.
"Pane Rogere," řekl mu polohlasně, "svěřuji vaší péči tohoto žáka; vstupuje do páté třídy. Bude-li jeho práce a chování uspokojivé, postoupí mezi starší, kam podle svého věku patří."
Nováček zůstal stát v rohu za dveřmi, takže ho bylo sotva vidět: byl to venkovský chlapec asi patnáctiletý, vyšší než kdokoli z nás. Vlasy na čele měl rovně zastřižené, jako mívají na vesnici kostelní zpěváci, vypadal rozumně a značně rozpačitě. Ačkoli nebyl široký v ramenou, přiléhavý kabát ze zeleného sukna a s černými knoflíky ho musel tísnit v průramcích, a v rozparku rukávů byla vidět zarudlá zápěstí, navyklá zůstávat holá. Nohy v modrých punčochách vykukovaly z nažloutlých kalhot vysoko vytažených na šlích. Obutý byl v důkladných, špatně vycíděných botách s cvočky.
Začali jsme odříkávat úkoly. Poslouchal napjatě a pozorně jako při kázání, ani si netroufal zkřížit nohy nebo se opřít o loket, a když ve dvě hodiny zazvonilo, učitel ho musel upozornit, aby si s námi šel stoupnout do řady.
Při vstupu do třídy jsme měli ze zvyku odhodit čepici na zem, abychom pak měli volnější ruce: muselo se s ní mrštit pod lavici hned od prahu dveří tak, aby se odrazila od zdi a nadělala spoustu prachu; tak se to prostě dělalo.
Nováček si toho však buď nevšiml, nebo si netroufal naše počínání napodobit, takže i po skončení modlitby stále ještě držel čepici na klíně. Patřila mezi ony složité druhy pokrývek hlavy, v nichž lze rozpoznat prvky beranice, hulánské čáky, tvrďáku, vydrovky a bavlněného čepce, zkrátka jedna z těch ubohých věcí, jejichž němá ošklivost má v sobě něco hluboce výmluvného jako tvář imbecila.
Byla oválná a vycpaná kosticemi; začínala třemi kulatými jelítky, potom se střídaly kosočtverce ze sametu a z králičích chlupů, oddělené červenou páskou; následoval jakýsi pytel vyztužený nahoře lepenkovým mnohoúhelníkem se složitým prýmkováním, odkud visel na dlouhé a příliš tenké šňůrce jakýsi chomáček zlatých nití coby třapec. Byla nová: štítek se blýskal.
"Vstaňte," řekl profesor.
Vstal, čepice mu spadla. Celá třída se dala do smíchu.
Sehnul se, aby ji zdvihl. Soused mu ji shodil loktem, zdvihl ji ještě jednou.
"Odložte přece tu přílbu," nařídil mu profesor, který si občas rád zavtipkoval.
Žáci vybuchli hlasitým smíchem, který chudáka tak zmátl, že nevěděl, jestli má čepici podržet v ruce, pustit na zem nebo si ji dát na hlavu. Posadil se tedy zase a položil si ji na klín.
"Vstaňte," opakoval profesor, "a řekněte mi své jméno."
Nováček cosi nesrozumitelně zabreptal.
"Opakujte to!"
Ozvalo se stejné mumlání přehlušené povykem třídy.
"Hlasitěji!" zvolal učitel. "Hlasitěji!"
Nováček otevřel v nejvyšším odhodlání obrovská ústa a z plných plic, jako by někoho volal, zařval slovo: "Šarbovari!"
Naráz zaburácel řev, stoupal v crescendu, ozývaly se v něm výbuchy pronikavých hlasů (žáci ječeli, vyli, dupali, opakovali:
"Šarbovari! Šarbovari!"), potom se rozplynul do jednotlivých tónů a velice zvolna se utišoval, přičemž občas začínal znova v některé lavici, odkud semtam vybuchl tlumený smích jako špatně uhašená prskavka.
Avšak pod prškou písemných trestů zavládl zas postupně ve třídě pořádek a profesor, který konečně pochytil jméno Charles Bovary, když si je dal nadiktovat, nahláskovat a znovu přečíst, nařídil nešťastníkovi, aby se šel posadit do lavice pro lenochy hned pod katedrou. Chlapec vstal, ale než vyšel z lavice, zaváhal.
"Co hledáte?" zeptal se profesor.

"Čepi...," odpověděl plaše nováček a neklidně se rozhlížel.
"Pět set veršů celé třídě!" Zuřivý výkřik zarazil jako Quos ego nový povyk. -- "Tak přece dejte pokoj!" pokračoval profesor rozhořčeně a otíral si čelo kapesníkem, který si vyndal z baretu.
"A vy, nový žáku, mi opíšete dvacetkrát sloveso ridiculus sum."
Potom mírnějším hlasem dodal:
"Však tu svou čepici najdete, nikdo vám ji přece neukradl!"
Všechno se zase uklidnilo. Hlavy se sklonily nad deskami a nováček seděl dvě hodiny zcela vzorně, i když se mu občas na tváři rozmázla papírová kulička, vymrštěná nožičkou od pera. On se však jen otřel rukou a zůstal nehybně sedět se sklopenýma očima.
Večer ve studovně vytáhl z psacího pultu chrániče na rukávy, dal si do pořádku své drobnosti, pečlivě si srovnal papír. Viděli jsme, jak svědomitě pracuje: hledal všechna slova ve slovníku a velice se přičiňoval. Dobré vůli, kterou projevoval, patrně vděčil za to, že nemusel jít do nižší třídy: postrádal totiž elegantní způsob podání, i když pravidla znal obstojně. Základům latiny ho naučil farář v jeho vesnici, neboť rodiče ho ze šetrnosti začali posílat do gymnázia, jak nejpozději to šlo.
Jeho otec, pan Charles Denis Bartholomé Bovary, bývalý pomocník štábního chirurga, se v roce 1812 zapletl do jakési aféry kolem odvodů a musel odejít z vojenské služby: využil tedy svých osobních předností k tomu, aby získal věno šedesáti tisíc franků, které měla dostat dcera obchodníka s pleteným zbožím, jež se zamilovala do jeho pěkné postavy. Byl to hezký, vychloubavý muž, hlasitě řinčel ostruhami, nosil licousy, které mu splývaly s knírem, na prstech měl vždycky prsteny, oblékal se do šatů nápadných barev a vzezření hrdiny se v něm snoubilo s laciným elánem obchodního cestujícího. Když se oženil, byl dva nebo tři roky živ z peněz své ženy - dobře jedl, pozdě vstával, kouřil z velkých porcelánových dýmek, vracel se večer domů až po divadle a vysedával v kavárnách. Tchán zemřel a mnoho po sobě nenechal.
To ho rozhořčilo, pustil se do podnikání, přišel o nějaké peníze, potom se odstěhoval na venkov, kde se chtěl uplatnit. Jelikož se však v zemědělství nevyznal o nic lépe než v kartounu a na svých koních jezdil, místo aby je posílal orat, svůj mošt v lahvích popíjel, místo aby ho prodával, pojídal nejlepší drůbež ze svého dvora a slaninou ze svých prasat si natíral lovecké boty, zjistil zakrátko, že bude lépe spekulace zanechat.
Za dvě stě franků ročně si tedy najal ve vesnici na rozhraní Pikardie a Caux obydlí, napůl statek a napůl panské sídlo, kde se už v pětačtyřiceti letech uzavřel, mrzutý, sžíraný lítostí, obviňující osud a plný závisti vůči všem, zhnusený lidmi, jak říkal, a rozhodnutý žít v klidu.
Jeho žena do něho kdysi bývala bláznivě zamilovaná: milovala ho s úslužnou oddaností, což ho od ní ještě více odpoutalo. Ona, kdysi veselá, sdílná a plná lásky, se k stáru stala nesnášenlivou, kňouravou, nervózní (jako vyčichlé víno, které se změní v ocet).
V první době hodně trpěla, aniž si postěžovala, když ho viděla běhat za všemi vesnickými sukněmi, a když jí ho večer posílali domů z nejrůznějších vykřičených míst znuděného a páchnoucího alkoholem! Potom se v ní vzbouřila hrdost. Mlčela tedy a polykala svou zlobu v němém stoicismu, který si zachovala až do smrti.
Neustále se zaměstnávala pochůzkami, obchodními záležitostmi.
Chodila za advokáty, za předsedou soudu, nosila v paměti splatnost směnek, vymáhala si jejich prodloužení. Doma žehlila, šila, prala, dohlížela na dělníky, vyrovnávala jejich účty, zatímco pán, který se o nic nestaral a byl neustále ponořen do jakési vzdorovité ospalosti -- z níž se probouzel jen tehdy, když jí říkal něco nepříjemného --, seděl u ohně, kouřil a plival do popela.
Když se jí narodilo dítě, bylo nutno dát je kojné. Po návratu domů byl chlapeček rozmazlovaný jako princátko. Matka ho krmila sladkostmi, otec ho nechával běhat bosého, a dokonce v předstíraném filosofování tvrdil, že by chlapec mohl chodit úplně nahý jako zvířecí mláďata. V rozporu s matčinými záměry měl v představách jakýsi mužný ideál dětství, podle kterého se snažil svého syna zformovat: chtěl ho vychovávat tvrdě, spartánsky, aby mu dodal tělesnou zdatnost. Posílal ho spát do nevytopené místnosti, učil ho pít velké doušky rumu a urážlivě pokřikovat na procesí. Ale na děcko od přírody mírné jeho snahy příliš nepůsobily. Matka ho stále tahala s sebou, dělala mu vystřihovánky, vypravovala pohádky, bavila se s ním v nekonečných teskně veselých i žvanivě mazlivých samomluvách. V osamělosti svého života přenesla na tu dětskou hlavičku všechny své zmarněné a rozprášené touhy. Snila o synově vysokém postavení, představovala si ho už dospělého, krásného, duchaplného, zajištěného někde ve stavitelství nebo na úřadě. Naučila ho číst a dokonce i zpívat dvě tři krátké romance podle starého klavíru, který měla doma. Na to všechno však pan Bovary, který pramálo dbal o vzdělání, namítal, že to přece nestojí za to! Což někdy budou mít dost peněz, aby ho vydržovali na státních školách a pak mu zakoupili místo na úřadě nebo mu poskytli finanční základ pro obchod? Ostatně s drzým čelem se člověk v životě neztratí. Paní Bovaryová se kousala do rtů a chlapec se potloukal po vesnici. Chodil za zemědělci na pole a hroudami zaháněl vrány, které se před ním rozlétaly. Sbíral ostružiny podél příkopů, s prutem v ruce hlídal krocany, při žních pomáhal sušit, běhal po lese, za deštivých dnů skákal "panáka" v kostelní předsíni a o velkých svátcích žadonil, prosil kostelníka, aby ho nechal zvonit, neboť se chtěl celou vahou zavěsit na velký provaz a nechat se jím v plném rozletu unášet.
Však také rostl jako z vody. Ruce mu zesílily, tváře dostaly pěknou barvu.
Když mu bylo dvanáct let, dosáhla matka toho, že se započalo s jeho vzděláváním. Vyučováním pověřili faráře. Avšak vyučovací hodiny byly tak krátké a nepravidelné, že za mnoho nestály.
Konaly se v sakristii narychlo a vestoje, když se farář na chvilku uvolnil mezi křtem a pohřbem, nebo si velebný pán dával žáka zavolat po klekání, když zrovna nemusel nikam jít. Šli nahoru do pokoje a posadili se: kolem svíce kroužily mušky a noční můry. Bylo tam teplo, chlapec usínal a starý dobrák si složil ruce na břiše a za chvíli chrápal s otevřenými ústy. Jindy zas, když se pan farář vracel od nějakého nemocného, kterého zaopatřoval, spatřil Charlese

někde venku lumpačit: zavolal si ho, čtvrt hodiny mu dělal kázání a využil té příležitosti, aby ho někde u stromu nechal časovat nějaké sloveso. Často je při tom přerušil déšť nebo nějaký kolemjdoucí. Ostatně farář byl s chlapcem vždycky spokojen, říkal dokonce, že ten mládenec má dobrou paměť.
To nemohlo Charlesovi stačit. Paní vyvinula energické úsilí.
Zahanbený nebo spíš unavený manžel povolil bez protestů; čekalo se ještě rok, až si kluk odbude první přijímání.
Pak uplynulo ještě dalších šest měsíců a příští rok byl Charles konečně poslán do gymnázia v Rouenu, kam ho otec osobně přivezl koncem října, v době saint-romainského posvícení.
Dnes by bylo pro kohokoli z nás nemožné něco bližšího si o něm vybavit. Byl to chlapec mírné povahy: o přestávkách si hrál, ve studovně se učil, ve třídě dával pozor, v ložnici dobře spal a v jídelně dobře jedl. Jeho odpovědným dozorcem byl nějaký velkoobchodník se železářským zbožím z ulice Ganterie, který s ním jednou za měsíc chodil ven, vždycky v neděli, když měl zavřený krám: posílal ho na procházku do přístavu, aby se podíval na lodě, a potom ho vodil zpět do internátu už před večeří, v sedm hodin. Každý čtvrtek večer psával Bovary červeným inkoustem dlouhý dopis matce a pečetil ho třemi pečetěmi: potom si opakoval ze sešitů dějepis nebo si četl ve starém svazku Anacharsise, který se povaloval ve studovně. Na procházkách se bavil se sluhou, který byl z venkova jako on.
Pro svou přičinlivost zůstával ve třídě mezi prostředními; jednou dokonce získal nejlepší ocenění z přírodopisu. Ale když skončil třetí třídu, rodiče ho z gymnázia vzali a dali ho na medicínu v přesvědčení, že dokončí studia samostatně.
Matka mu vybrala pokoj ve čtvrtém poschodí v Eau-de-Robec u jednoho barvíře, kterého znala. Zařídila mu stravování, opatřila nábytek -- stůl a dvě židle --, dala tam z domova odvézt starou postel z třešňového dřeva. Kromě toho koupila litinová kamínka a sehnala i zásobu dříví, které mělo jejímu ubohému chlapci poskytnout teplo. Pod týdnu pak odjela, když mu předtím udělila tisíc rad, aby se řádně choval, když teď bude ponechán sám sobě.
Seznam přednášek, který si přečetl na vývěsce, ho ohromil: anatomie, patologie, fyziologie, farmakologie, chemie a botanika, cvičení z klinického lékařství a terapie a k tomu ještě hygiena a lékopis -- všechna tato jména s neznámou etymologií byla pro něj branou do svatyní plných vznešené temnoty.
Ničemu z toho nerozuměl; ať poslouchal sebelíp, nechápal smysl.
Přitom opravdu pracoval - zapisoval si poznámky do vázaných sešitů, chodil na všechny přednášky, nevynechal jedinou vizitu v nemocnici. Konal své každodenní dílčí povinnosti jako cirkusový kůň, který se točí se zavázanýma očima pořád dokola a neví, proč to dělá.
Matka mu každý týden posílala po poslíčkovi kus telecí pečeně, aby mu ušetřila výdaje: bral si z ní ráno po návratu z nemocnice - jedl vstoje, poklepával podrážkami o stěnu. Potom musel běžet na přednášky do velké posluchárny, do chorobince a zas se všemi těmi ulicemi vracet domů. Večer po hubené večeři u bytného odcházel nahoru do svého pokojíku a usedal k práci v mokrých šatech, které mu u rozžhavených kamen kouřily na těle.
Za krásných letních večerů, kdy jsou vlahé ulice prázdné, kdy si na zápražích hrají služky s opeřeným míčkem, otevíral okno, opíral se lokty o parapet a vykláněl se ven. Řeka, která z této části Rouenu vytváří jakési chudé Benátky v malém, tekla dole pod ním žlutá, fialová nebo modrá mezi mosty a mřížemi. U břehu seděli na bobku dělníci a myli si ve vodě ruce. Na bidlech spuštěných z vikýřů se venku sušila přadena bavlny. Naproti němu se za střechami klenulo jasné modré nebe s rudým zapadajícím sluncem. Jak je asi venku krásně! Jak svěží chládek bude v bukovém lese! A Charles zhluboka dýchal, aby nasál líbezné vůně venkova, které se nedostaly až k němu.
Zhubl, vytáhl se a jeho obličej získal jakýsi lítostivý výraz, který ho dělal téměř zajímavým.
Z přirozené lhostejnosti se časem vzdal všech předsevzetí, která si učinil. Jednou vynechal vizitu v nemocnici, druhý den zas přednášku, a lenost mu tak zachutnala, že přestal na přednášky chodit vůbec.
Zvykl si navštěvovat vinárny a vášnivě hrál domino. Zalézt každý večer do špinavého veřejného lokálu a tam házet na mramorový stolek ovčí kůstky označené černými tečkami mu připadalo jako vzácný projev svobody, který ho ve vlastních očích povznášel.
Bylo to jako vstup do společnosti, jako zasvěcení do zakázaných radovánek, a když přicházel, kladl ruku na kliku u dveří s radostí téměř smyslnou. Tou dobou se v něm uvolnilo mnoho potlačených pocitů; naučil se nazpaměť různé kuplety, které zpíval hostům na uvítanou, vzplál nadšením pro Bérangera, dozvěděl se, jak se dělá punč, a konečně také poznal lásku.
Díky této přípravě skončila jeho ranhojičská zkouška naprostým fiaskem. A přitom ho doma večer očekávali, aby oslavili jeho úspěch!
Vydal se domů pěšky, zastavil se na kraji vesnice a dal si tam zavolat matku; všechno jí pověděl. Nalezla pro něj omluvu a vinu za jeho neúspěch připsala na vrub nespravedlnosti examinátorů.
Trochu ho povzbudila a rozhodla se, že dá věci do pořádku. Pan Bovary se pravdu dověděl teprve po pěti letech: tehdy už to byla pravda stará, a tak ji spolkl. Nemohl ostatně připustit, že by jeho potomek byl hlupák.
Charles se tedy znovu pustil do práce a usilovně se připravoval na všechny předměty ke zkoušce: všem otázkám se naučil nazpaměť.
Zkoušku udělal s dosti dobrou známkou. Jak krásný den to byl pro jeho matku! Vystrojila velkou hostinu.
Kam půjde provozovat své umění? Do Tostes. Tam měli jen jednoho starého lékaře. Paní Bovaryová už delší dobu čekala, až umře.
Stařík se ještě neodporoučel na onen svět, ale Charles už byl usazen naproti němu jakožto jeho nástupce.
Nebylo však dost na tom, že syna vychovala, že ho dala vystudovat medicínu a že objevila Tostes, aby ji mohl provozovat: Charles potřeboval také ještě manželku. Matka mu ji našla: vdovu po soudním vykonavateli z Dieppe, které bylo čtyřicet pět let a měla dvanáct set liber renty.
Ačkoli byla ošklivá, vychrtlá jak šindel a plná pupínků jako jarní keř, neměla paní Dubucová rozhodně nouzi o partie.
Aby paní Bovaryová dosáhla splnění svých cílů, musela vyhodit ze sedla všechny nápadníky, podařilo se jí dokonce

obratně zmařit intriky jednoho uzenáře, který měl podporu duchovenstva.
Charles očekával, že mu sňatek přinese lepší postavení, představoval si, že bude mít větší volnost a bude volně disponovat svou osobou i penězi. Pánem však byla jeho žena: musel před lidmi říkat to a neříkat ono, musel se každý pátek postit, oblékat se podle jejího vkusu a upomínat na její příkaz pacienty, kteří nezaplatili. Rozpečeťovala mu dopisy, sledovala jeho pochůzky a naslouchala skrz stěnu, když měl v ordinaci ženy.
Každé ráno musela dostat svou čokoládu, vyžadovala nekonečné ohledy. Neustále si stěžovala na nervy, na plíce, na duševní rozpoložení. Zvuk kroků jí působil bolest, když zůstala sama, protivila se jí samota, když za ní někdo přišel, dělal to patrně proto, aby ji viděl umírat. Když se Charles večer vracel domů, vytahovala zpod pokrývek dlouhé hubené paže, objímala ho kolem krku, a když ho přiměla, aby se k ní posadil na lůžko, začala mu vylévat své strasti: on na ni zapomíná, miluje jinou! Však jí lidé říkali, že bude nešťastná! Končilo to tím, že ho požádala o nějaký sirup na své neduhy a o trochu více lásky.

II

Jednou v noci okolo jedenácté je probudil dusot koně, který zastavil přímo u dveří. Služka otevřela okénko ve vikýři a chvilku vyjednávala s mužem dole na ulici. Přijel pro lékaře; má pro něj dopis. Nastasie, třesoucí se chladem, sestoupila po schodech a šla otevřít zámek i závoru. Muž nechal koně stát, vklouzl dovnitř za služkou a vstoupil za ní do pokoje. Z vnitřku vlněné čepice s šedými bambulkami vytáhl dopis zabalený v hadříku a opatrně ho podal Charlesovi. Nastasie držela světlo u lůžka.
Paní zůstala z ostychu obrácená do uličky a ukazovala jen záda.
V dopise zapečetěném malou pečetí z modrého vosku se pan Bovary snažně žádal, aby se ihned dostavil do statku Bertaux a napravil zlomenou nohu. Z Tostes do Bertaux je však dobrých šest mil jízdy přes Longueville a Saint-Victor. Byla temná noc. Mladá paní Bovaryová projevila obavy, aby se manželovi nepřihodila nějaká nehoda. Bylo tedy dohodnuto, že čeledín pojede napřed. Charles vyjede za tři hodiny po něm, až vyjde měsíc. Pošlou mu naproti chlapce, aby mu ukázal cestu do statku a otevřel ohradu.
Okolo čtvrté hodiny ráno vydal se Charles, důkladně zabalený v plášti, na cestu do Bertaux. Ještě všecek malátný teplem spánku, dával se kolébat klidným klusem svého zvířete. Když se kůň sám od sebe zastavil před jámami obehnanými trnitými keři, které se kopou při krajích brázd, Charles se s prudkým trhnutím probudil: rychle si vzpomněl na zlomenou nohu a snažil se vybavit si v paměti všechny zlomeniny, které kdy viděl. Nepršelo už: začínalo se rozednívat a na holých větvích jabloní se krčili nehybní ptáci s peřím načepýřeným v chladném jitřním větru.
Rovinatá krajina se táhla do nedozírna a skupiny stromů okolo statků tvořily černofialové skvrny na velké šedivé ploše splývající na obzoru s šerou oblohou. Charles občas otvíral oči, ale potom se mu myšlenky zase rozplývaly a spánek se sám od sebe vracel: upadal do jakéhosi mátožného stavu, v němž se mísily nedávné dojmy se vzpomínkami. Viděl sám sebe ve dvou podobách, zároveň jako studenta a jako ženatého muže, jak leží v posteli jako před chvílí a jak spěchá nemocničním sálem jako kdysi. Teplý pach obkladů se mu v hlavě mísil se zelenou vůní rosy; slyšel klouzání železných kroužků na tyčích u postelí a slyšel, jak jeho žena spí... Když projížděl Vassonville, uviděl sedět na trávě u příkopu nějakého chlapce.
"Vy jste lékař?" zeptal se chlapec.
Když mu Charles odpověděl, vzal dřeváky do rukou a rozběhl se před ním.
Po cestě se lékař z řečí svého průvodce dozvěděl, že pan Rouault je zřejmě dost zámožný statkář. Zlomil si nohu předešlého večera, když se vracel od souseda z oslavy Tří králů. Žena mu umřela před dvěma lety. Má u sebe jen slečnu dceru, která mu pomáhá vést domácnost.
Vozové brázdy byly nyní hlubší. Blížili se k Bertaux. Chlapec proklouzl otvorem v živém plotě, zmizel a potom se vrátil zezadu dvorem, aby otevřel ohradu. Kůň se na vlhké trávě smekal a Charles se skláněl, aby mohl projet pod větvemi. Hlídací psi u boudy štěkali a vzpínali se na řetězu. Když vjeli do Bertaux, kůň se polekal a velkým obloukem uskočil stranou.
Statek vypadal pěkně. Ve stájích bylo vidět za otevřenými dvečmi silné tažné koně, kteří se klidně krmili z nových žlabů. Podél budov se táhlo veliké hnojiště, ze kterého stoupala pára, a mezi slepicemi a krocany tam zobalo i pět šest pávů, přepych drůbežích dvorů cauxského kraje. Ovčín byl dlouhý, stodola vysoká a zdi hladké jako dlaň. Pod kolnou stály dva velké vozy a čtyři pluhy a u nich byly biče, chomouty a celé postroje, jejichž modré vlněné houně špinil jemný prach padající ze sýpek. Dvůr stoupal do kopce a byl pravidelně osázen stromy, od rybníčka se ozývalo veselé šplouchání hejna hus.
Na zápraží domu vyšla mladá žena v modrých vlněných šatech se třemi volánky, uvítala pana Bovaryho a pozvala ho do kuchyně, kde hořel velký oheň. Na něm se v různě velikých hrncích vařila snídaně pro čeleď. Uvnitř krbu se sušily mokré oděvy. Lopata, kleště a držadlo měchu obrovských rozměrů se blýskaly jako leštěná ocel a podél stěn bylo v hojném počtu rozestavěno kuchyňské nádobí, na němž se nestejně mihotal jasný plamen ohniště spolu s prvními záblesky slunce pronikajícího okenními tabulkami.
Charles šel nahoru do prvního poschodí za pacientem. Našel ho v posteli zpoceného pod pokrývkami -- bavlněný noční čepec odhodil daleko od sebe. Byl to tlustý pomenší padesátník s bílou pletí, modrooký, vpředu plešatý; v uších mu visely náušnice. Měl vedle sebe na židli velkou láhev kořalky, ze které si občas naléval, aby si dodal kuráž: jakmile však spatřil lékaře, povznesená nálada ho přešla, a místo aby nadával, jak už to dělal dvanáct hodin, začal slabě sténat.
Zlomenina byla jednoduchá, bez jakékoli komplikace. Charles si nemohl snadnější ani přát. Vzpomněl si v tu chvíli na chování svých učitelů u lůžka raněných a začal pacienta povzbuzovat uklidňujícími slovy, těmi chirurgickými

lichotkami, které jsou jako olej na mazání operačních skalpelů. Jelikož potřeboval dlahy, došli mu do kolny pro svazek latěk. Charles si jednu vybral, rozřezal ji na kousky a ohladil ji střepinou skla, zatímco služka trhala prostěradla na obvazy a slečna Ema se snažila ušít podložky. Trvalo jí dlouho, než našla košíček s šitím, a její otec projevil netrpělivost; neodpověděla, ale při šití si popíchala prsty, které si potom strkala do úst, aby z nich vysála krev.
Charlese překvapilo, jak bílé měla nehty. Byly lesklé, s jemnými konečky, vyčištěné pečlivěji než slonovina z Dieppe a přistřižené do oválu. Přitom její ruka krásou nevynikala, byla příliš málo bledá a poněkud hubená v kotnících; byla možná také příliš dlouhá a chybělo jí měkké zaoblení obrysových linií. Krásné na ní byly oči: ačkoli byly hnědé, vypadaly mezi řasami jako černé, a její pohled spočíval na člověku přímo a s nevinně upřímnou odvážností.
Když byl obvaz hotov, pan Rouault sám pozval lékaře, aby si s nimi dal něco na zub, než odjede.
Charles sešel do salónu v přízemí. Tam byly prostřeny příbory a stříbrné pohárky pro dvě osoby na stolku, který stál u velikého lůžka s baldachýnem, zakrytého kretonovým přehozem s postavičkami Turků. Z vysoké dubové skříně proti oknu se linula vůně kosatců a ještě zavlhlého ložního prádla. V koutech na podlaze stály srovnané pytle obilí, které se už nevešly do sousedního špýcharu, kam vedly tři kamenné schody. K výzdobě místnosti visela na hřebíku uprostřed stěny, jejíž zelená malba se odlupovala pod skvrnami sanytru, kresba Minerviny hlavy, provedená černou tužkou a zlatě orámovaná; dole stálo gotickými písmeny: "Drahému tatínkovi".
Nejdřív se hovořilo o nemocném, potom o počasí, o velkých mrazech a o vlcích, kteří pobíhají v noci po kraji. Slečna Roualtová se na venkově nebaví, zejména ne teď, kdy skoro všechny starosti s hospodařením na statku spočívají jen na ní. Jelikož bylo v místnosti chladno, celá se při jídle třásla, takže se jí trochu poodkrývaly plné rty, které měla ve zvyku kousat si v okamžicích, když se odmlčela.
Kolem krku měla bílý nažehlený límeček. Její vlasy byly tak hladké, že oba pruhy vypadaly každý jako z jednoho kusu, a měla je rozdělené jemnou pěšinkou, která se slabě stáčela podle zaoblení lebky, odhalovaly jen koneček ucha a vzadu splývaly do hustého uzlu, na skráních se vlnily. Poprvé v životě si venkovský lékař něčeho takového všiml. Tváře měla růžové. Mezi dvěma knoflíky živůtku měla jako muž zavěšený želvovinový lorňon.
Charles se šel nahoru rozloučit se starým Rouaultem, a když se pak před odjezdem vrátil do místnosti, zastihl ji před oknem, jak se čelem opírá o sklo a dívá se do zahrady, kde ležely tyčky od fazolí vyvrácené větrem. Obrátila se.
"Hledáte něco?" zeptala se.
"Svůj bičík, prosím," odpověděl.
A začal hledat na posteli, za dveřmi, pod židlemi; bičík spadl na podlahu mezi zeď a pytle. Slečna Ema ho zahlédla a sklonila se nad pytli s obilím. Charles k ní dvorně přispěchal, a jak natahoval ruku stejným směrem jako ona, ucítil, že se hrudí zlehka dotkl dívčiných zad, jak se před ním shýbala. Vztyčila se celá zrudlá, a když mu podávala bič, pohlédla na něj přes rameno.
Nevrátil se do Bertaux za tři dny, jak slíbil, ale hned nazítří, a potom tam jezdil pravidelně dvakrát týdně, kromě občasných neočekávaných návštěv, které konal jakoby omylem.
Všechno ostatně probíhalo dobře; noha se uzdravovala podle pravidel, a když po čtyřiceti šesti dnech bylo vidět starého Rouaulta, jak se pokouší sám chodit po své komoře, začal být pan Bovary považován za velkou kapacitu. Starý Rouault tvrdil, že ani přední lékaři z Yvetot, ba ani z Rouenu, by ho nevyléčili lépe.
Charles sám neuvažoval o tom, proč jezdí do Bertaux s takovým potěšením. Kdyby o tom přemýšlel, byl by asi svou horlivost přičítal vážnosti případu nebo možná výdělku, který si od něho sliboval. Byl to však ten pravý důvod, proč jeho návštěvy na statku tvořily mezi ostatními všedními povinnostmi příjemnou výjimku? V ty dny vstával časně, vyjížděl poklusem, pobízel koně, potom slézal, otíral si nohy o trávu a oblékal si černé rukavice, než vešel dovnitř. Rád přijížděl do dvora, rád cítil na rameni ten tlak, když otevíral bránu, rád viděl kohouta kokrhajícího na zdi a chlapce, kteří mu šli naproti. Měl rád stodolu i stáje; měl rád starého Rouaulta, který mu potřásal rukou a prohlašoval ho za svého zachránce; měl rád dřeváčky slečny Emy na umytých kuchyňských dlaždicích; vysoké podpatky ji dělaly trochu větší: když šla před ním, dřevěné podrážky klapaly, jak se rychle zdvihaly a suše pleskaly o kůži jejích botek.
Vždycky ho doprovázela na první schod. Pokud mu ještě nepřivedli koně, zůstávala tam s ním. Už se rozloučili, nemluvili; stála na volném větru a ten jí čechral neposlušné pramínky vlasů na šíji nebo třepal na jejím boku tkanicemi od zástěry, které se kroutily jako korouhvičky. Jednou, když nastala obleva, začala kůra na stromech mokvat a na střeše stavení tál sníh. Ema stála na prahu: odběhla si pro slunečník a otevřela ho. Slunečník z měnavě šedého hedvábí, kterým prosvítalo slunce, ozařoval mihotavými pablesky bílou pleť jejího obličeje. Usmívala se pod ním na vlahé teplo a bylo slyšet, jak kapka po kapce padá na napjaté hedvábí.
Ze začátku, když Charles navštěvoval Bertaux, se mladší paní Bovaryová na pacienta stále vyptávala a v účetní knize, kterou vedla, dokonce panu Rouaultovi vyhradila pěknou bílou stránku.
Když se však doslechla, že na statku je dcera, začala sbírat informace a dozvěděla se, že slečně Rouaultové se v klášteře u Uršulinek dostalo, jak se říká, dobrého vychování, takže umí tančit, kreslit, vyšívat, zná zeměpis a dovede brnkat na klavír.
To tedy přestávalo všechno!
"Proto má tak rozzářený obličej, když tam za ní jede!" říkala si, "proto si tedy obléká nový kabát, i když v něm může zmoknout!
Ach, ta ženská, ta ženská...!"
A pudově ji začala nenávidět. Nejdřív si ulevovala narážkami, na které nereagoval, aby se vyhnul domácím bouřkám, a konečně přišel přímý útok, na který neuměl odpovědět. Jak to přijde, že stále jezdí na Bertaux, když je pan Rouault vyléčený a když ti lidé ještě ani nezaplatili? Ona tam totiž je jistá osoba, duchaplná krasotinka, která umí pěkně hovořit a vyšívat. A to se mu právě líbí -- potřebuje městské slečinky! Pokračovala: "Pěkná městská slečna, dceruška starého Rouaulta! Vždyť její dědeček ještě pásl ovce, a mají bratrance, který se málem dostal před porotu, protože někoho

poranil ve rvačce. Nemusí zdvihat nos tak vysoko ani chodit v neděli do kostela v hedvábí jako nějaká hraběnka. A on je ostatně chudák: nemít od loňska tu řepku, nemohl by ani zaplatit úroky."
Charlese tyhle řeči unavovaly, a tak přestal do Bertaux jezdit.
Po mnoha vzlycích a polibcích ve velkém projevu lásky ho Heloisa donutila, aby s rukou na modlitební knize přísahal, že už tam nepojede. Poslechl sice, avšak smělost jeho touhy se vzbouřila proti zotročenému chování a v jakémsi naivním pokrytectví usoudil, že nesmí-li se s Emou vídat, má právo ji milovat. A kromě toho byla vdova hubená, měla dlouhé zuby, v zimě v létě nosila černý šátek, jehož cíp jí visel mezi lopatkami, její nepůvabná postava trčela v šatech jako v pouzdru a pod příliš krátkými sukněmi byly vidět kotníky s mašlemi širokých střevíců, zkříženými na šedivých punčochách.
Občas je přicházela navštívit Charlesova matka, ale po několika dnech jako by ji snacha získala na svou stranu, a potom do něho obě jako dva nože neustále ryly svými úvahami a poznámkami.
Nedělá dobře, když tolik jí! Proč pokaždé nabízí skleničku každému, kdo přijde? Jaká umíněnost, že nechce nosit flanelové prádlo!
Začátkem jara se přihodilo, že notář z Ingouville, který spravoval majetek vdovy Dubucové, ujel za moře a odvezl s sebou veškeré peníze svých klientů. Heloisa sice ještě vlastnila část lodi, odhadnutou na šest tisíc franků, a dům v ulici Saint-Francois, avšak z celého toho majetku, se kterým se nadělalo tolik řečí, se v domácnosti neobjevilo vůbec nic, leda pár kusů nábytku a nějaké tretky. Bylo nutno záležitost objasnit.
Dům v Dieppe byl zadlužený hypotékou od střechy až do základů, kolik vlastně uložila u notáře bylo u pánaboha a podíl na lodi nedělal víc než tisíc stříbrných. Panička tedy lhala! Pan Bovary otec v rozhořčení rozbil židli o podlahu a obvinil svou ženu, že synovi zničila štěstí, když ho přitáhla k takové staré kobyle, jejíž postroje nemají o nic větší cenu než její kůže. Bovaryovi přijeli do Tostes. Nastalo dohadování. Došlo k výstupům. Heloisa se plačky vrhla manželovi do náruče a zapřísahala ho, aby ji chránil před svými rodiči. Charles ji chtěl hájit. Rodiče se urazili a odjeli.
Avšak rána už dopadla. O týden později, když Heloisa věšela na dvorku prádlo, dostala chrlení krve a druhý den, zatímco byl Charles obrácen zády a stahoval na okně záclony, řekla: "Ah, Bože!" vzdechla a omdlela. Zemřela! Bylo to neočekávané překvapení.
Když na hřbitově všechno skončilo, vrátil se Charles domů. Dole nikoho nenašel; šel tedy do prvního poschodí do ložnice, uviděl tam její šaty ještě viset u alkovny. Opřel se o sekretář a zůstal tak až do večera ponořen do bolestného snění. Koneckonců ho milovala.

III

Jednoho rána přišel starý Rouault zaplatit za svou vyléčenou nohu: přinesl sedmdesát pět franků v dvoufrankových mincích a k tomu krůtu. Věděl o lékařově ztrátě a utěšoval ho, jak mohl.
"Já vím, jaké to je," řekl a poklepal mu na rameno, "mně bylo stejně, jako je vám! Když jsem ztratil svou drahou nebožku ženu, chodil jsem do polí, abych byl sám; zhroutil jsem se pod stromem, plakal jsem, volal jsem Pánaboha, povídal mu hlouposti, přál jsem si být jako ti krtci, co se jim v břiše hemží červi, zkrátka mrtvý. A když jsem si pomyslel, že zrovna teď jsou jiní chlapi se svými ženuškami a tisknou si je k sobě, tloukl jsem holí o zem.
Skoro jsem se zbláznil, už jsem ani nejedl; nevěřil byste tomu, ale samo pomyšlení, že bych šel do kavárny, se mi hnusilo. No vidíte, a jeden den vystřídal druhý, po zimě přišlo jaro a po létě podzim a ždibek po ždibku, kousek po kousíčku to přecházelo: odešlo to, zmizelo, nebo spíš se to ponořilo dovnitř, protože v nitru vám vždycky něco zbude, něco jako... taková tíha tady na prsou! Ale když už je smrt osud nás všech, nemá se člověk užírat smutkem, a protože umřel druhý, nemá chtít umřít taky... Musíte se sebrat, pane Bovary, však ono to přejde! Přijeďte se k nám podívat, dcera na vás občas myslívá, víte, a říká, že na nás zapomínáte. Už bude brzy jaro: vyvedeme vás do obory na králíky, abyste se trochu rozptýlil."
Charles jeho radu poslechl. Přijel zase na Bertaux; našel tam všechno jako dřív, tedy jako před pěti měsíci. Hrušně byly v květu a starý Rouault, tentokrát už na nohou, chodil sem a tam, takže na statku bylo živěji.
Rouault se domníval, že je jeho povinností projevovat lékaři v jeho smutném rozpoložení co nejvíc ohledů, požádal ho, aby si ponechal na hlavě klobouk, mluvil s ním tichým hlasem, jako s nemocným, a dokonce předstíral, že se zlobí, že mu nepřipravili k jídlu něco lehčího než ostatním -- třeba koflíček smetany nebo dušené hrušky. Vykládal různé historky. Charles se přistihl, že se směje, ale naráz se mu vrátila vzpomínka na manželku a zasmušil se. Při kávě si však už na ni nevzpomněl.
Myslel na ni méně, jak si postupně zvykal žít sám. Nově nabytá radost z nezávislosti mu brzy učinila samotu snesitelnější. Mohl teď měnit hodiny jídel, odcházet a vracet se bez udávání důvodu, a když byl hodně unavený, mohl se natáhnout jak dlouhý tak široký přes celou postel. Hýčkal se tedy, pečoval o sebe a přijímal všechna slova útěchy, kterou mu lidé projevovali. Ženina smrt mu svým způsobem docela prospěla v povolání, neboť celý měsíc se všude říkalo: "Chudák! Tak mladý! Takové neštěstí!" Jeho jméno se stalo známější, klientela se rozrostla. A také mohl jezdit do Bertaux, kdykoli se mu zachtělo. Pociťoval jakousi nejasnou naději, jakési neurčité štěstí; a když si před zrcadlem kartáčoval licousy, připadala mu vlastní tvář příjemnější.
Jednou přijel do Bertaux ve tři hodiny; všichni byli na poli.
Vešel do kuchyně, ale nejdřív Emu nespatřil -- okenice byly zavřené. Štěrbinami ve dřevě protahovalo slunce po dlaždicích dlouhé úzké paprsky, které se lámaly o rohy nábytku a zachvívaly se na stropě. Na stole lezly mouchy po použitých sklenicích a bzučely, jak se topily ve zbylém moštu na dně. Světlo, které padalo dolů krbem a dodávalo sazím na desce sametový nádech, barvilo vychladlý popel do modra. Mezi krbem a oknem seděla Ema a šila; neměla šátek --

na holých ramenou jí byly vidět kapičky potu.
Po venkovském zvyku mu nabídla něco k pití. Odmítl, ona naléhala, a nakonec ho se smíchem vyzvala, aby si s ní vypil skleničku likéru. Šla tedy do skříně pro láhev curacaa, přinesla dvě sklínky, jednu naplnila až po okraj, do druhé sotva nalila, a když si s ním přiťukla, zdvihla ji k ústům. Protože byla skoro prázdná, musela zaklonit hlavu, když se chtěla napít; a s hlavou zvrácenou dozadu, s krkem napjatým a našpulenými rty se smála, že nic necítí, a přitom konečkem jazyka prostrčeným mezi drobnými zuby jemně olizovala dno sklínky.
Pak se zase posadila a vrátila se ke svému šití: látala bílou bavlněnou punčochu. Pracovala se skloněnou hlavou; nemluvila, Charles také ne. Vzduch, který pronikal pod dveřmi, vháněl na dlaždice trochu prachu; Charles se díval, jak víří, a slyšel jen bušení uvnitř hlavy a vzdálené kdákání slepice, která někde na dvoře snášela vejce. Ema si občas osvěžovala tváře dlaněmi, které si potom chladila na železném držadle velkých krbových kozlíků.
Stěžovala si, že od začátku jara pociťuje závratě; ptala se, jestli by jí prospěly mořské koupele; začala vyprávět o klášteře, Charles zase o gymnáziu, slova jim přicházela sama od sebe. Šli nahoru do jejího pokoje. Ukázala mu své staré notové sešity, knížky, které dostala jako školní ceny, a věnečky z dubového listí, pohozené na dně skříně. Vyprávěla mu také o své matce, o hřbitovu, a dokonce mu ukázala na zahradě záhon, kde každý první pátek v měsíci trhá květiny, aby jí je donesla na hrob. Ale zahradník, kterého teď mají, ničemu nerozumí: všichni odvádějí tak špatné služby! Velice ráda by bydlela ve městě, alespoň v zimě, i když za dlouhých krásných dní v létě je venkov snad ještě nudnější; a podle toho, co právě říkala, byl její hlas jasný, ostrý nebo náhle zastřený únavou, s protahovanými modulacemi, který nakonec přecházel v šepot, jak hovořila sama pro sebe. Chvílemi byla veselá, otevírala naivní oči, potom víčka přivřela, pohled jí zalila nuda a mysl bloumala bůhvíkde.
Večer, když se vracel, opakoval si Charles jednu po druhé věty, které řekla, snažil se vybavit si je, doplnit si jejich smysl, aby si udělal představu o té části jejího života, kterou prožila dřív, než ji poznal. Ale v duchu si ji nikdy nedokázal představit jinak, než jak ji viděl poprvé nebo jak ji před chvílí opustil.
Potom uvažoval, co se s ní stane, jestli se vdá, a za koho? Starý Rouault je bohužel tak bohatý! A ona... tak krásná! Ale před očima se mu neustále objevovala Emina tvář a v uších mu zněl jakýsi jednotvárný bzukot, jako když drnčí káča: "A co kdyby ses oženil? Co kdyby ses oženil?" V noci nespal, měl sevřené hrdlo, trápila ho žízeň. Vstal, aby se napil vody ze džbánu a otevřel okno -- obloha byla pokrytá hvězdami, vanul teplý vítr, v dálce štěkali psi. Otočil hlavu směrem k Bertaux.
Pomyslel si, že vlastně nemůže nic ztratit, a tak si umínil, že požádá o její ruku, jakmile se naskytne příležitost, avšak pokaždé, když se příležitost naskytla, strach, že nenajde patřičná slova, mu sevřel rty.
Starý Rouault by nic nenamítal, kdyby mu někdo dceru odvedl, nebyla mu totiž doma moc platná. V duchu ji omlouval, neboť soudil, že je příliš vzdělaná na práci v zemědělství, což je prokleté řemeslo, protože z nikoho nikdy milionáře neudělá.
Nejenže sám na obdělávání půdy nezbohatl, ale každý rok naopak ještě přicházel o peníze: vynikal sice při prodávání na trhu, kde ho bavily různé finty patřící k řemeslu, ale zato rolničení ve vlastním smyslu, včetně vedení statku, mu sedělo méně než komukoli jinému. Nepřikládal moc ochotně ruku k dílu a nešetřil výdaji tam, kde se jednalo o jeho pohodlí -- chtěl dobře jíst, mít teplo, dobře bydlet. Měl rád silný mošt, šťavnatou skopovou kýtu, černou kávu důkladně promíchanou s koňakem a cukrem. Jídal sám v kuchyni blízko ohně, u stolečku, který mu nosili prostřený se vším všudy jako na divadle.
Když tedy zpozoroval, že Charles má v přítomnosti jeho dcery zrudlé tváře, což znamená, že ho v nejbližších dnech požádá o její ruku, uvažoval o celé záležitosti předem. Připadal mu sice trochu nemastný neslaný a nebyl to zrovna zeť podle jeho srdce, ale říkalo se o něm, že je spořádaný, šetrný a velmi vzdělaný, a patrně nebude příliš náročný, co se týče věna. A starý Rouault věděl, že bude muset prodat dvaadvacet akrů svého majetku, protože dlužil hodně zedníkovi a sedláři a bylo nutné vyměnit hřídel u lisu, a tak usoudil: "Jestli si o ni řekne, dám mu ji."
Na svatého Michala přijel Charles do Bertaux na tři dny. Poslední z nich uplynul jako oba předchozí, čtvrthodinka po čtvrthodince míjela. Starý Rouault ho vyprovázel, šli spolu úvozovou cestou, za chvíli se rozloučí: vhodná chvíle nastala. Charles počkal až na konec živého plotu, a když ho přešli, konečně zamumlal:
"Pane Rouaulte, já bych vám rád něco řekl."
Zastavili se. Charles mlčel.
Starý Rouault se tiše zasmál.
"Jen mi povězte, co máte na srdci! Myslíte, že nevím, oč jde?"
"Otče Rouaulte... otče Rouaulte..." vykoktal Charles.
"Já sám si nepřeju nic lepšího," pokračoval statkář. "I když děvče má patrně stejný názor jako já, musíme se jí zeptat na její mínění. Jděte a já se vrátím domů. Jestli řekne ano, tak se radši nevracejte, kvůli lidem, a taky by ji to moc rozrušilo. Ale abyste se neužíral nejistotou, otevřu okenici dokořán až ke zdi: uvidíte ji zezadu, když se nakloníte přes živý plot."
A odešel.
Charles přivázal koně ke stromu. Utíkal na stezku a čekal.
Uplynula půlhodina, potom na hodinkách napočítal devatenáct minut. Najednou to na zdi zarachotilo; okenice se rozevřela, ještě se jí chvěla zástrčka.
Druhý den byl na statku už v devět hodin ráno. Ema se zarděla, když vešel, a z konvence se pokusila o smích. Starý Rouault nastávajícího zetě objal; hovor o praktických záležitostech zatím odložili; měli ostatně dost času, protože svatba se ze slušnosti nemohla konat dřív než Charlesovi skončí smutek, zjara příštího roku.
Zima uběhla v očekávání. Slečna Ema si obstarávala výbavu. Část jí objednali v Rouenu a ona sama si ušila košile a noční čepečky podle vypůjčených módních kreseb. Při Charlesových návštěvách na statku se mluvilo o přípravách na svatbu, uvažovalo se, kde se bude podávat večeře, počítalo se, kolik bude chodů a jaká jídla se budou předkládat.

Ema by si přála vdávat se o půlnoci za svitu pochodní, ale otec Rouault neměl pro tento nápad pochopení. Konala se tedy svatba, na kterou přišlo třiačtyřicet osob, šestnáct hodin se sedělo za stolem a hostina pokračovala druhý den a zčásti i několik dalších.

IV

Hosté se dostavili časně. Přijeli v kočárech, na kárách tažených jedním koněm, v dvoukolkách s lavicemi, ve starých bryčkách bez kapoty, v otevřených vozech s koženými závěsy, a mladí lidé z nejbližších vesnic přijeli na žebřiňácích, kde stáli jeden vedle druhého a rukama se přidržovali žebřin, aby při rychlé jízdě a citelném natřásání neupadli. Přijeli i z desetimílové vzdálenosti, z Goderville, Normanville a Cany. Byli pozváni všichni příbuzní obou rodin, došlo ke smíření s rozkmotřenými přáteli, napsalo se známým, se kterými se už dávno neudržovaly styky.
Čas od času bylo za živým plotem slyšet zapráskání biče, potom se otevřela vrata: vjížděla nějaká bryčka. Koně klusali až k prvnímu schodu, tam se naráz zastavili a bryčka vyklopila náklad lidí, kteří vylézali ze všech stran, třeli si kolena a protahovali si záda. Dámy v čepcích měly šaty podle městské módy, zlaté řetízky k hodinkám, peleríny s cípy zkříženými pod pasem, nebo barevné šátky připevněné na zádech špendlíkem, které jim zezadu odhalovaly krk. Kluci, oblečeni podobně jako jejich tatínkové, vypadali ve svých nových oblecích celí nesví (mnozí z nich dokonce dostali toho dne svůj první pár bot v životě). Vedle nich bylo vidět nějakou tu vytáhlou čtrnáctiletou nebo šestnáctiletou dívenku, nejspíš jejich sestřenici nebo starší sestru, v bílých šatech od prvního přijímání, prodloužených pro tuto příležitost, zardělou a vyjevenou, s vlasy mastnými od růžové pomády, a obávající se, aby si neušpinila rukavice. Jelikož na vypřažení všech vozů nebylo dost čeledínů, vyhrnuli si páni rukávy a pustili se do toho sami. Podle různého společenského postavení na sobě měli fraky, redingoty, kazajky, kabáty - dobré fraky, na něž se celá rodiny dívala s úctou a které se vytahovaly ze skříně pouze při svátečních příležitostech, redingoty s dlouhými šosy, vlajícími ve větru, zdobené válcovitými límci a s kapsami jak pytle, kazajky z hrubého sukna, doplněné obvykle čepicí s měděnou obrubou u štítku, krátké kabáty, které měly vzadu dva knoflíky vedle sebe jako dvě oči a jejichž šosy vypadaly jako vyseknuté z jednoho kusu tesařovou sekyrou. Někteří také -- ale ti ovšem měli večeřet až na nejvzdálenějším konci tabule -- na sobě měli sváteční halenu, halenu s límcem položeným na ramena, s drobně nařasenými zády a přepásanou nízko umístěným vyšívaným páskem.
Košile na prsou se vzdouvaly jako krunýře. Každý byl čerstvě ostříhán, uši odstávaly od hlavy, všichni byli hladce oholení: ti, kteří vstávali už před svítáním a na holení dobře neviděli, měli šikmé jizvy pod nosem nebo podél čelistí a skvrny odřené kůže velké jako třífranková mince, které se cestou na čerstvém vzduchu zbarvily do ruda, což na všech těch bílých tlustých a rozzářených tvářích vytvářelo růžové mramorování.
Radnice byla od statku vzdálená jen půl míle, šlo se tam tedy pěšky a po obřadě v kostele se všichni stejnou cestou vraceli.
Průvod, zprvu jednolitý jako barevná stuha vlnící se krajinou po úzké stezce, jež se vinula mezi zeleným obilím, se po chvíli rozdrolil do několika skupin, které se spolu bavily a opožďovaly se. Vpředu šel šumař a housle měl ověšené pentlemi a mušlemi, za ním novomanželé, potom příbuzní, přátelé namátkou za sebou a vzadu zůstávaly děti, bavily se trháním zvonečků ovsa nebo si hrály, aniž si jich někdo všímal. Eminy příliš dlouhé šaty se vzadu trochu vláčely po zemi, Ema se občas zastavila, aby si je povytáhla, a jemně z nich rukama v rukavičkách odstraňovala pichlavé traviny a hlavičky bodláků, zatímco Charles s prázdnýma rukama čekal, až skončí. Otec Rouault v novém hedvábném klobouku na hlavě a v černém fraku, jehož manžety mu spadaly až ke konečkům prstů, kráčel zavěšen do paní Bovaryové. Pan Bovary otec, který v hloubi duše všemi těmi lidmi pohrdal, přijel jen v prostém jednořadovém redingotu vojenského střihu a zahrnoval nějakou plavovlasou mladou venkovanku hospodskými lichotkami. Ta se ukláněla, červenala a nevěděla, co odpovědět. Ostatní svatebčané se bavili o svých záležitostech nebo se mezi sebou škádlili, aby si předem připravili veselou náladu. Při pečlivějším poslechu bylo slyšet vrzání šumaře, který uprostřed polí stále hrál. Když si všiml, že ostatní zůstávají daleko za ním, zastavil se, aby nabral dech, důkladně si namazal smyčec kalafunou, aby struny lépe vrzaly, a potom se dal zase na cestu.
Střídavě přitom zdvihal a spouštěl krček houslí, aby sám sobě lépe udával takt. Zvuk nástroje už zdálky plašil ptáčky. Tabule byla prostřena pod kolnou, kde obvykle stávaly povozy. Na stole byly čtyři svíčkové pečeně, šest zadělávaných kuřat, dušené telecí, tři skopové kýty a uprostřed pečené sele zdobené jitrnicemi na šťovíku. Na rozích stolu stály karafy s kořalkou.
Sladký mošt hustě pěnil okolo zátek a všechny sklenice byly předem naplněné vínem až po okraj. Velké mísy žlutého krému, který se vlnil při sebemenším nárazu, měly na jednolitém povrchu napsané iniciály novomanželů arabeskami z drceného cukru. Na dorty a cukroví objednali cukráře z Yvetot. Jelikož v kraji teprve začínal, dal si na všem velice záležet, a když došlo na moučníky, osobně přinesl složitý výtvor, který vyvolal výkřiky údivu. Vespod byl čtverec modré lepenky, představující chrám se sloupořadím, portály a sádrovými soškami ve výklencích posetými hvězdami ze zlatého papíru: potom následovalo druhé poschodí, což byla věž ze savojského těsta, obklopená miniaturními hradbami z andělíky, mandlí, hrozinek a čtvrtek pomerančů, a konečně na vrchní plošině byla zelená louka se skalami a jezírky ze zavařeniny, po kterých pluly lodě z ořechových skořápek a malý Amorek se tam houpal na čokoládové houpačce, která měla oba kůly nahoře místo koulí zakončené dvěma opravdovými růžovými poupaty.
Jedlo se až do večera. Když byli hosté příliš unaveni sezením, šli se projít na dvůr nebo si zahrát do stodoly hru se zátkami, potom se zas vraceli ke stolu. Někteří tam nakonec usnuli a chrápali. Ale při kávě zase všechno ožilo; začaly se zpívat písničky, předváděly se silácké kousky, zvedala se závaží, někdo se pokoušel nadzdvihnout na ramena vůz, vykládaly se vtipy, líbaly se dámy. Když hosté večer odjížděli, koně přecpaní ovsem se jen stěží dali zapřáhnout k oji,

couvali, vzpínali se, postroje se trhaly, majitelé nadávali nebo se smáli a po celou měsíčnou noc cvalem ujížděly po venkovských cestách bryčky, hnaly se přes příkopy, nadskakovaly přes kamení, zadrhávaly při jízdě do kopce a z dvířek se vykláněly ženy, aby zachytily opratě.
Ti, kdo zůstali v Bertaux, strávili noc popíjením v kuchyni. Děti usnuly pod lavicemi.
Nevěsta uprosila otce, aby ji ušetřili obvyklých svatebních žertíků. Ale jeden z bratranců, obchodník s rybami (který dokonce přinesl jako svatební dar pár platýzů), zrovna začínal ústy foukat vodu do klíčové dírky v ložnici: otec Rouault se dostavil právě včas, aby mu v tom zabránil a vysvětlil mu, že vážné postavení jeho zetě takové nepřístojnosti nedovoluje. Bratranec však na tyto důvody přistoupil jen velice nerad. V duchu obvinil starého Rouaulta, že si o sobě moc myslí, a připojil se v koutě ke čtyřem či pěti dalším hostům, kteří náhodou dostali u stolu několikrát za sebou horší kus masa, a proto také soudili, že byli špatně přijati, šeptem pomlouvali hostitele a skrytými narážkami mu přáli to nejhorší.
Paní Bovaryová starší za celý den neotevřela ústa. Nikdo se s ní neporadil ani o nevěstiných šatech, ani o tom, jak se má uspořádat hostina; odešla velmi brzy spát. Její manžel, místo aby šel za ní, si dal do Saint-Victor poslat pro doutníky a kouřil až do rána, přičemž popíjel grog s kirschem. Tuto směs společnost neznala, a proto v jejích očích jeho vážnost ještě stoupla.
Charles neměl smysl pro humor a během svatby nijak neoslňoval vtipem. Na žertíky, slovní hříčky, dvojsmyslné poklony a rozpustilosti, kterými si hosté usmysleli častovat ho už od chvíle, kdy byla donesena polévka, odpovídal bez jakékoliv jiskry.
Zato druhý den se zdál jako vyměněný. Vypadalo to, jako by předešlého večera přišel o panenství spíš on než nevěsta, zatímco novomanželka nedávala na sobě znát nic, z čeho by se dalo cokoli usuzovat. Ani ti nejmazanější nevěděli, co si o ní mají myslet, a když šla kolem, prohlíželi si ji se značnou zvědavostí a napětím.
Charles však neskrýval nic. Oslovoval ji ženuško, tykal jí, každého se poptával, kde je, všude ji hledal, často ji odváděl za humna, a pak ho bylo vidět v dálce mezi stromy, jak ji objímá kolem pasu, naklání se nad ní a hlavou jí přitom cuchá vestičku u živůtku.
Dva dny po svatbě manželé odjeli: Charles se kvůli svým pacientům nemohl zdržet déle. Otec Rouault je dal odvézt svou bryčkou a sám je doprovázel až do Vassonville. Tam dceru naposledy políbil, vystoupil a dal se na cestu domů.
Když ušel asi sto kroků, zastavil se, a jak se díval za odjíždějící bryčkou, jejíž kola se otáčela v prachu, zhluboka si vzdechl. Potom si vzpomněl na vlastní svatbu, na zašlé časy, na manželčino první těhotenství; on se také tolik radoval toho dne, kdy si ji přivedl domů od jejího otce, kdy si ji vezl za sebou na koni a kůň klusal po sněhu. Bylo to totiž kolem vánoc a kraj byl celý bílý, ona se ho držela jednou rukou, na druhé měla zavěšený košík. Vítr čechral dlouhé krajkové stuhy jejího čepce, které mu občas přelétly okolo úst, a když otočil hlavu, viděl u svého ramene její růžovou tvářičku, která se tiše usmívala pod zlatým štítkem čepce. Občas mu vložila ruku do záňadří, aby si zahřála prsty. Jak je to všechno dávno! Jejich synovi by dnes bylo třicet let! Ohlédl se ještě, ale na cestě už nic neviděl. Byl smutný jako dům po vystěhování, v mozku zatemnělém přílišným hodováním se mu smísily něžné vzpomínky s chmurnými myšlenkami a chvilku měl velkou chuť zajít ke kostelu. Jelikož se však obával, že v něm ten pohled vzbudí smutek ještě větší, vrátil se rovnou domů.
Novomanželé přijeli do Tostes okolo šesté hodiny. Sousedé si stoupli k oknům, aby se podívali na lékařovu novou ženu.
Stará služka se přišla představit, uvítala ji, omluvila se, že večeře ještě není hotová, a vyzvala paní, aby se zatím porozhlédla po domě.

V

Cihlové průčelí bylo rovnoběžné s ulicí či spíše s vozovou cestou. Za dveřmi visel plášť s úzkým límcem, uzda, černá kožená čepice a v rohu na zemi stál pár kožených kamaší ještě pokrytých zaschlým blátem. Vpravo byl salón, totiž místnost, kde se jedlo a pobývalo. Kanárkově žlutá tapeta zvýrazněná nahoře girlandou bledých květů se na špatně napjatém plátně celá vlnila, bílé kalikové záclony obroubené červenými prýmky se křížily u oken a na úzké římse krbu zářily hodiny s Hippokratovou hlavou mezi dvěma postříbřenými svícny pod oválnými poklopy. Na druhé straně chodby měl Charles ordinaci, místnůstku širokou asi šest kroků, kde stál stůl, tři židle a kancelářské křeslo. Nerozřezané brožované svazky Slovníku lékařských věd, jejichž vzhled utrpěl při každém prodeji, kterým postupně prošly, zaplňovaly téměř samotné šest polic knihovny z jedlového dřeva. V ordinační době pronikal stěnou dovnitř pach škvířícího se másla a v kuchyni zas bylo slyšet, jak pacienti kašlou a vykládají o svém trápení.
Potom následovala velká zanedbaná místnost vedoucí přímo na dvůr a k stáji; byla v ní pec a sloužila nyní jako dřevník, sklep a skladiště plné starého železa, prázdných sudů, vyřazeného hospodářského nářadí a dalších zaprášených předmětů, u kterých se nedalo uhodnout, k čemu vlastně jsou.
Zahrada byla spíše dlouhá než široká a táhla se mezi dvěma zdmi z lepenice pokrytými zákrsky meruněk až k trnitému živému plotu, který ji odděloval od polí. Uprostřed stály na zděném podstavci břidlicové sluneční hodiny. Čtyři záhonky ozdobené řídkými šípkovými keři symetricky rámovaly užitečnější čtverec půdy s důležitějšími rostlinami. Docela vzadu pod smrčky stál sádrový farář a četl si v breviáři.
Ema se vydala nahoru do ložnic. První nebyla zařízená, ale ta druhá, manželská, měla v alkovně s červenými závěsy mahagonové lůžko. Prádelník zdobila krabička z mušlí a na sekretáři vedle okna stála ve váze kytice pomerančových květů, ovázaná hedvábnými atlasovými stuhami. Byla to svatební kytice -- svatební kytice té druhé! Pohlédla na ni. Charles si toho všiml, vzal ji a odnesl na půdu. Ema mezitím seděla v křesle -- kolem ní rozložili její věci --, myslela na

svou vlastní svatební kytici, zabalenou v krabici, a uvažovala, co by se s ní asi stalo, kdyby náhodou zemřela ona.
V prvních dnech se zaměstnávala úvahami o změnách v domě.
Odstranila ze svícnů poklopy, dala nalepit nové tapety, natřít schodiště a na zahradě kolem slunečních hodin postavit lavičky; vyptávala se dokonce, jakým způsobem se zřizuje nádrž s vodotryskem a rybičkami. Její muž, který věděl, že se ráda projíždí, pro ni sehnal z druhé ruky dvoukolku, a ta pak s novými svítilnami a s blatníky z prošívané kůže vypadala skoro jako elegantní tilbury.
Byl nyní šťastný a naprosto bez starostí. Oběd ve dvou, večerní procházka po hlavní ulici, pohyb její ruky, kterým se dotýkala stužky ve vlasech, pohled na její slamáček, zavěšený na okenní zástrčce, a mnoho jiných věcí, o kterých si nikdy nemyslel, že by mohly být zdrojem potěšení, u něj teď vyvolávaly neustálý pocit štěstí. Ráno se v posteli díval, jak vedle něho na polštáři dopadá sluneční světlo na plavé chmýří jejích tváří, zpola zakrytých vykrojenými patkami čepečku. Když jí tak zblízka hleděl do očí, zdály se větší, zvláště když při probouzení několikrát za sebou zamrkala víčky: ve stínu byly černé, na světle tmavomodré a jakoby měly několik postupných barevných vrstev, vespod temných a světlajících směrem k třpytnému povrchu. Jeho vlastní oko se ztrácelo v těch hlubinách a viděl tam sám sebe v malém až k ramenům, i s šátkem na hlavě a pootevřeným výstřihem u košile.
Vstával. Ona se postavila k oknu, aby ho viděla odjíždět, a zůstávala opřená o lokty mezi dvěma květináči s muškáty, v županu, který jí volně splýval podél těla. Charles si na ulici připínal na patníku ostruhy: ona s ním z okna mluvila dál a přitom ústy občas utrhla kousíček květu nebo listu a foukala jej směrem k němu: útržek poletoval, nadnášel se a kroužil jako pták, a než dopadl, zachytil se v neučesané hřívě staré bílé kobyly, která bez hnutí stála u dveří. Charles jí ze sedla poslal polibek, ona odpověděla posunkem, zavřela okno a on se vydal na cestu. A potom na silnici, která donekonečna odvíjela svou prašnou stuhu, na úvozových cestách, nad nimiž se stromy nakláněly do oblouku, na stezkách, kde mu obilí sahalo až po kolena, se sluncem na ramenou a ranním vzduchem v chřípí Charles přemítal o svém štěstí -- se srdcem ještě naplněným nočními radostmi, s klidným duchem a s uspokojeným tělem - jako lidé, kteří po večeři ještě přežvykují chuť lanýžů, které tráví.
Co dobrého až dosud v životě zažil? Snad pobyt na gymnáziu, kde zůstával zavřený za vysokými zdmi, sám mezi bohatšími nebo nadanějšími spolužáky, kteří se bavili jeho přízvukem, posmívali jeho oblečení a jejichž matky přicházely do hovorny s cukrovím v rukávníku? Nebo později, když studoval medicínu a neměl peněženku nikdy dost plnou, aby mohl zaplatit nějaké hezoučké dělnici, která by se stala jeho milenkou? Potom žil čtrnáct měsíců s vdovou, která měla nohy v posteli studené jako rampouchy. Nyní však mu na celý život patří hezká žena, kterou zbožňuje. Svět se mu zúžil na hedvábný okruh její spodničky: vyčítal si, že ji dost nemiluje, chtěl ji co nejdřív zase vidět, spěchal domů, s bušícím srdcem běžel nahoru po schodech. Ema se v pokoji krášlila: přicházel potichu, políbil ji na záda, ona vykřikla. Neustále se musel dotýkat jejího hřebenu, šátku, jejích prstenů, někdy jí dával velké mlaskavé polibky na tváře, jindy jí zas jemně líbal nahou ruku od konečků prstů až po rameno, a ona ho odstrkovala s mírným pousmáním a trochu mrzutě, jako odstrkujeme dítě, které se na nás věší.
Než se provdala, domnívala se, že našla lásku, ale štěstí, které by z té lásky mělo vyplynout, se nedostavilo -- usoudila tedy, že se asi zmýlila. A pokoušela se zjistit, co se vlastně přesně v životě míní slovy blaženost, vášeň a opojení, která jí v knihách připadala tak krásná.

VI

Četla kdysi Pavla a Virginii a snila o bambusovém domku, o černochu Domingovi, o psu Fideliovi, ale hlavně o něžném přátelství nějakého laskavého bratříčka, který šplhá na stromy vyšší než kostelní věž, aby vám utrhl červené ovoce, nebo běží bosý po písku a přináší vám ptačí hnízdo.
Když jí bylo třináct let, zavezl ji otec osobně do města, aby ji odvedl do kláštera. Zastavili se v nějakém hostinci ve čtvrti Saint-Gervais, kde večeřeli na malovaných talířích, na kterých byl zpodobněn příběh slečny de la Valliere. Výklady k obrázkům, tu a tam poškrábané nožem, oslavovaly náboženství, něžné city a nádheru dvora.
Nejenže se v první době v klášteře nenudila, naopak líbilo se jí mezi sestřičkami: aby ji rozptýlily, vodívaly ji do kaple, kam se z refektáře chodilo dlouhou chodbou. O přestávkách si moc nehrála, dobře rozuměla katechismu a na těžké otázky odpovídala panu vikáři vždycky ona. Tak žila v mírném ovzduší kláštera, odkud nikdy nevycházela, mezi ženami s bílou pletí nosícími růženec s měděným křížem a pozvolna se poddávala mystické zemdlenosti, která se line z vůní oltáře, ze svěžího chladu kropenek, ze zářících voskovic. Místo aby sledovala mši, dívala se ve své modlitební knížce na modře orámované svaté obrázky -milovala nemocnou ovečku, nejsvětější srdce protknuté ostrými šípy a ubohého Ježíše padajícího pod křížem. Pokusila se celý den nejíst, aby umrtvila tělo. Hledala v duchu nějaký slib, který by na sebe vzala.
Když šla ke zpovědi, vymýšlela si drobné hříchy, aby tam v temnotě mohla déle klečet se sepjatýma rukama a s tváří u mřížky naslouchat knězovu šepotu. Příměry o snoubenci, choti, nebeském milenci a manželství věčném, které se opakují v kázáních, jí v hloubi duše probouzely nečekanou něhu.
Večer před modlitbou se ve studovně předčítaly nábožné texty. Ve všední dny to byl třeba výtah z Náboženských dějin nebo Přednášky abbé Frayssinouse a v neděli se pro zábavu četly úryvky z Génia křesťanství. Jak pozorně poprvé naslouchala melodickým nářkům romantické melancholie, opakovaným všemi ozvěnami země i věčnosti! Kdyby prožila dětství někde v zadním krámku obchodní čtvrti, možná by se lyricky nadchla přírodou; toto zanícení zpravidla zakoušíme teprve prostřednictvím spisovatelů. Ona však znala venkov příliš dobře; znala bečení stád, dojení, orání. Na klidné výjevy v přírodě byla zvyklá, a tak se obracela naopak k jejím pohnutým aspektům. Moře milovala jen pro jeho bouře a zeleň jen tehdy, když byla rozseta mezi rozvalinami. Potřebovala z každé věci vyzískat nějaký osobní prospěch

a zavrhovala jako zbytečné všechno, co nepřispívalo k bezprostřední potřebě jejího srdce -- neboť byla povahy spíš citové než umělecké a vyhledávala emoce, nikoli krajinu.
Každý měsíc chodila na týden do kláštera jedna stará panna pomáhat se správkami prádla. Arcibiskupský úřad nad ní držel ochrannou ruku, neboť patřila ke staré šlechtické rodině, kterou revoluce přivedla na mizinu, a tak jídala se sestřičkami v refektáři a po jídle si s nimi vždycky trochu popovídala, než se vrátila nahoru ke své práci. Chovanky nejednou utekly ze studovny, aby ji mohly navštívit. Uměla nazpaměť galantní písničky z minulého století a polohlasně si je při šití prozpěvovala. Vyprávěla historky, sdělovala, co je kde nového, nakupovala ve městě, co kdo potřeboval, a těm větším tajně půjčovala romány, které vždycky mívala poschovávané v kapsách zástěry; ta dobrá duše z nich totiž sama hltala dlouhé kapitoly v přestávkách mezi prací. Byla v nich jen samá láska, milenci, milenky, pronásledované dámy omdlévající v opuštěných besídkách, postilióni zabíjení na každé přepřahovací stanici, koně ztrhaní k smrti na každé stránce, temné hvozdy, zarmoucená srdce, přísahy, vzlyky, slzy a polibky, loďky v měsíčním svitu, slavíci v hájích, páni chrabří jako lvi, mírní jako beránci, ctnostní, jací se už nerodí, vždy dobře oblečení a prolévající moře slz.
Když bylo tedy Emě patnáct let, prohrabávala se půl roku prachem těch starých knihoven. Později si s Walterem Scottem zamilovala historické příběhy, snila o truhlicích, strážních síních a trubadúrech. Byla by si přála žít na nějakém starém sídle jako ty zámecké paní v dlouhých živůtcích, které pod růžicí gotického oblouku trávily dny s loktem opřeným o kamenné zábradlí a vyhlížely v dálce jezdce s bílým chocholem, jenž cválá na černém oři. Tou dobou prožívala také kult Marie Stuartovny a nadšeně uctívala slavné nebo nešťastné ženy. Panna Orleánská, Heloisa, Agnès Sorelová, krásná milenka Františka I. a Clémence Isaurová jí zářily jako komety v temné nesmírnosti dějin, odkud se také, i když méně jasně a bez vzájemné souvislosti, vynořoval Ludvík Svatý pod pověstným dubem, umírající Bayard, některé ukrutnosti Ludvíka XI., útržky památné bartolomějské noci, chochol béarnského krále a stále ještě vzpomínka na malované talíře, na kterých byl opěvován Ludvík XIV.
V hodinách hudby, v romancích, které zpívala, se vyskytovali jen samí andělíčci se zlatými křídly, madony, gondoliéři, laguny -byly to idylické skladby, které jí přes nejapný sloh a plytké melodie dávaly nahlédnout do lákavé fantasmagorie citů. Některé spolužačky si přinesly do kláštera ozdobné památníky, které dostaly k vánocům. Musely je schovávat, byla to velká událost, četly se v ložnicích. Ema se jemně dotýkala jejich krásné atlasové vazby a upírala okouzlené pohledy na jména neznámých autorů, nejčastěji hrabat a vikomtů, podepsaných pod svými výtvory.
Chvěla se, když odfoukla hedvábný papír na rytinkách, napůl složený a měkce dopadající na stránku. Byl tam za zábradlím balkónu mladík v krátkém plášti, který objímá dívku v bílých šatech s kapsářem zavěšeným u pasu, nebo anonymní podobizny anglických lady s plavými kadeřemi, které na vás pohlížejí velkýma jasnýma očima zpod kulatého slaměného klobouku. Některé z nich spočívaly v kočáře a projížděly parkem a chrt poskakoval před spřežením, které řídili dva postilióni v bílých kalhotách.
Jiné dámy snily na pohovkách nad rozpečetěným psaníčkem a pozorovaly měsíc pootevřeným oknem, zpola zastřeným černou záclonou. Naivky se slzou na líčku nastavovaly ústa hrdličkám za mřížkami gotické klece nebo se s hlavinkou nakloněnou na rameno usmívaly a otrhávaly lístky kopretiny špičatými prsty, prohnutými jako špičky středověkých střevíců. A byli jste na těch obrázcích i vy, sultáni s dlouhými dýmkami v náručí bajadér pod klenbou letohrádku, i džaurové a turecké šavle a řecké čapky a zejména vy, neurčité krajiny opěvané ve verších, na nichž často vidíme zároveň palmy i jedle, tygry vpravo, lva vlevo, na obzoru tatarské minarety, v popředí římské rozvaliny a ležící velbloudy -- celek je pak orámován pěkně upraveným pralesem a velký kolmý paprsek slunce se zachvívá ve vodě, na níž se tu a tam odrážejí jako bílé skvrny na ocelově šedém pozadí plující labutě.
A zastíněná lampa na zdi nad Eminou hlavou osvětlovala všechny tyto obrázky dalekého světa, které se před ní střídaly jeden za druhým v tichu klášterní ložnice, kam pronikal jen vzdálený zvuk nějakého opožděného fiakru, který ještě ujížděl po bulvárech.
Když jí zemřela matka, hodně se zpočátku naplakala. Dala si udělat posmrtný obrázek s nebožčinými vlasy, a v dopise plném smutných úvah o životě, který poslala do Bertaux, žádala, aby ji jednou pohřbili do stejného hrobu. Tatík se obával, že je nemocná, a přijel ji navštívit. Ema byla v duchu spokojená, že hned napoprvé dosáhla vzácného ideálu duchovního života, na který se obyčejná srdce nikdy nezmohou. Vplynula do lamartinovských zátočin, naslouchala harfám na jezeře a všem písním umírajících labutí, padání podzimního listí, neposkvrněným pannám stoupajícím na nebesa a hlasu Stvořitele v dolinách. Potom ji to omrzelo, nechtěla si to přiznat, pokračovala ze zvyku, potom z ješitnosti a nakonec s překvapením zjistila, že se uklidnila a že nemá o nic víc smutku v srdci než vrásek na čele.
Ctihodné sestry, které byly přesvědčeny, že je slečna Rouaultová povolána ke klášternímu životu, si s velkým překvapením náhle povšimly, že se vymaňuje z jejich vlivu. Celý čas ji zahrnovaly tolika bohoslužbami, večerními pobožnostmi, devítníky a kázáními, tolik se jí navykládaly, jakou úctou je člověk povinován světcům a mučedníkům, daly jí tolik dobrých rad pro potlačení těla a spásu duše, že se zachovala jako kůň, kterého příliš tahají za uzdu: najednou se zastavila a udidlo jí vypadlo z úst. Její duch byl při všem tom nadšení pozitivní; milovala kostel kvůli květinám, hudbu pro slova romancí a literaturu pro její vášnivé zanícení, ale vzbouřila se proti mystériím víry. Také ji stále více popouzela kázeň, která jí byla bytostně cizí. Když ji otec z kláštera odvezl, jejího odchodu nikdo nelitoval. Představená dokonce soudila, že se Ema poslední dobou nechovala k jeptiškám dost uctivě.
Po návratu domů Emu nejdřív bavilo poroučet služebnictvu. Potom se jí venkov zprotivil a litovala svého kláštera. V době, kdy Charles poprvé přijel do Bertaux, se domnívala, že ztratila všechny iluze, že už se nemá čemu naučit a že už nebude prožívat žádné city.
Avšak úzkost z nového postavení nebo snad podráždění způsobené lékařovou přítomností jí postačily k víře, že konečně získala tu nádhernou vášeň, která až dosud kroužila jako velký pták s růžovým peřím kdesi v zářivých výšinách poetického blankytu. A nyní si nedovedla představit, že ten klid, v němž žije, má být ono dávno vysněné štěstí.

VII

Někdy ji napadalo, že toto mají být vlastně nejkrásnější dny jejího života, líbánky, jak se tomu říká. K vychutnání jejich půvabu by nejspíš bylo třeba odjet někam do zemí se zvučnými jmény, kde se po svatbě tak sladce lenoší! V poštovních dostavnících za modrými hedvábnými záclonkami se pomalu jede příkrými cestami vzhůru za zvuku postiliónovy písničky, kterou vrací horská ozvěna zároveň s cinkáním kozích zvonků a s temných duněním vodopádu. Když zapadá slunce, vdechuje člověk na pobřeží zátok vůni citroníků. Potom večer na terase vily jsou novomanželé sami, s propletenými prsty hledí na oblohu a dělají plány.
Připadalo jí, že některá místa na zemi asi plodí štěstí jako rostlinu, které svědčí určitá půda a která nikde jinde neprospívá. Proč se nemůže opřít o balkón švýcarského dřevěného domku nebo skrýt svůj smutek ve skotské chaloupce, s manželem oděným do černého sametového fraku s dlouhými šosy, v měkkých botách, ve špičatém klobouku a s manžetami!
Možná si přála někomu se s tím vším svěřit. Jak ale měla vyjádřit nepostižitelnou nevolnost, která mění tvar jako oblaka, která poletuje jako vítr? Chyběla jí slova, příležitost i odvaha.
Kdyby by Charles chtěl, kdyby o tom měl tušení, kdyby jeho pohled vyšel aspoň jednou vstříc jejím myšlenkám, pak, jak se domnívala, by její srdce náhle překypělo, jako se sesype dozrálé ovoce, když se ruka dotkne zákrsku. Čím intimnější však byl jejich život, tím více se od něho niterně odpoutávala a vzdalovala.
Charlesovy řeči byly ploché jako chodník na ulici a defilovaly v nich ve všedním hávu ty nejobyčejnější myšlenky, které nevyvolávaly ani dojetí, ani smích, ani snění. Když ještě bydlel v Rouenu, nebyl, jak říkal, nikdy zvědavý na pařížské herce a nešel se na ně podívat do divadla. Neuměl plavat ani šermovat, ani střílet z bambitky a jednou jí nedokázal vysvětlit jakýsi jezdecký termín, na který narazila někde v románu.
Muž má přece všechno znát, vynikat v nejrůznějších činnostech, zasvěcovat ženu do hloubek vášně, do jemností života, do všech tajemství! On ji však ničemu neučil, nic neznal, po ničem netoužil. Myslel si, že je šťastná, a ona mu zazlívala ten pohodlný klid, tu rozšafnou těžkopádnost i samo štěstí, které mu poskytovala.
Občas si kreslila a jeho velmi bavilo stát u ní a dívat se, jak se sklání nad čtvrtkou, mhouří oči, aby na své dílo lépe viděla, nebo hněte na palci kuličky chlebové střídky. Když hrála na klavír, byl jeho obdiv tím větší, čím rychleji se jí kmitaly prsty. Měla energický úhoz a přejížděla bez přerušení po celé klávesnici odshora dolů. Když rozezněla ten starý nástroj, kterému se kroutily struny, bylo jej při otevřeném okně slyšet až na druhém konci vesnice, a soudní sluha, procházející prostovlasý a v soukenných střevících po hlavní silnici, se často s lejstry v ruce zastavil a poslouchal.
Ema také uměla vést dům. Posílala pacientům po návštěvách obratně stylizované dopisy, které ani nevypadaly jako účty. Když k nim v neděli přišel na večeři někdo ze sousedství, vymýšlela si zajímavá jídla, dovedla na vinné listy pěkně narovnat pyramidu mirabelek, hrnečky marmelády podávala obrácené na talíři a dokonce mluvila o tom, že koupí misky na vyplachování úst po moučníku. To všechno zvyšovalo Bovaryovu vážnost mezi lidmi.
Charles začal být na sebe hrdý, že má takovou ženu. S pýchou ukazoval v salónu dvě její skici provedené tužkou, které dal zarámovat do širokých rámů a zavěsil na dlouhých zelených šňůrkách na nástěnné tapety. Po mši ho bylo vídat na prahu v krásných vyšívaných trepkách.
Vracel se domů pozdě, v deset hodin, někdy až o půlnoci. Pak žádal o jídlo, a protože služka už spala, připravovala mu je Ema.
Svlékl si redingot, aby se mu večeřelo pohodlněji. Vyprávěl postupně o všech lidech, s nimiž se setkal, o vesnicích, kde byl, o receptech, které předepsal, a spokojen sám se sebou pojídal zbytky vařeného hovězího s cibulí, okrajoval si sýr, chroustal jablko, popíjel z láhve, a potom si šel lehnout, natáhl se na záda a chrápal.
Jelikož býval předtím zvyklý na bavlněný noční čepec, nedržel mu hedvábný šátek na uších; však také ráno míval vlasy rozcuchané po obličeji a bílé od peří z polštáře, kterému se v noci rozvázaly tkanice. Neustále nosil těžké boty, které měly na nártu dva silné záhyby směřující ke kotníkům, zatímco zbylá část svršku pokračovala rovně a byla napjatá jako na dřevěném kopytu. Charles říkal, že pro venkov jsou až dost dobré.
Matka mu tuto šetrnost schvalovala. Chodila ho navštěvovat jako dřív, kdykoli měla doma nějaké prudší nedorozumění s manželem, avšak zdálo se, že je paní Bovaryová starší proti snaše zaujata.
Soudila, že zavedla příliš vznešený styl života neopovídající jejich postavení; dřívím, cukrem a svíčkami se u nich plýtvá jako v nějakém šlechtickém domě a množství paliva spotřebovaného v kuchyni by stačilo na pětadvacet druhů jídel! Urovnávala jí prádlo ve skříni a učila ji, jak hlídat řezníka, když přináší maso. Ema přijímala tato poučení, paní Bovaryová jimi nešetřila: oslovení dceruško a maminko se ozývalo celý den se zachvíváním rtů, obě ženy říkaly sladká slovíčka, a hlas se jim třásl vztekem.
Za časů paní Dubucové stará žena cítila, že syn dává přednost jí; nyní však považovala jeho lásku k Emě za zběhnutí od synovské oddanosti, za vpád na území, které patří jí, a pozorovala štěstí svého syna se smutným mlčením jako někdo, kdo přišel o všechno jmění a oknem se dívá na lidi sedící za stolem v jeho bývalém domě. Formou vzpomínek mu připomínala své těžkosti i oběti, srovnávala je s Eminou nedbalostí a soudila, že není rozumné, když tak výlučně zbožňuje jen svou ženu.
Charles nevěděl, co na to odpovědět. Matky si vážil a svou ženu neskonale miloval; matčin úsudek považoval za neomylný, ale na manželce nenacházel ani tu nejmenší chybičku. Když paní Bovaryová odešla, pokusil se plaše tlumočit jednu či dvě z neškodnějších matčiných námitek; Ema mu jedním slovem dokázala, že se mýlí, a posílala ho za jeho nemocnými.
Podle teorií, které považovala za správné, chtěla zažít lásku v její plnosti. Na zahradě recitovala za svitu měsíce všechny

vášnivé verše, které znala nazpaměť, a s hojnými vzdechy mu zpívala melancholická adagia; potom však zjistila, že je stejně klidná jako předtím, a ani Charles se nezdál zamilovanější nebo dojatější.
Když se jí tedy po několika pokusech nepodařilo vykřesat ze srdce ani jiskřičku -- a jelikož nebyla ostatně schopná pochopit to, co sama nezakoušela, nebo uvěřit tomu, co se neprojevovalo konvenční formou, snadno sama sebe přesvědčila, že Charlesova vášeň v sobě nemá už nic strhujícího. Jeho něžnosti nabyly na pravidelnosti: objímal ji v určitou hodinu. Byl to zvyk jako každý jiný, něco jako předem očekávaný moučník po jednotvárné večeři.
Lesník, kterého Bovary vyléčil ze zápalu plic, daroval jeho paní fenku malého italského chrta; brala ji na procházky, protože někdy chodila ven, aby byla chvíli sama a neměla pořád na očích tu věčnou zahradu a zaprášenou cestu. Chodila až k bukovému lesu u Banville, k opuštěnému altánku v rohu zdi, obrácenému do polí. V roklině tam mezi plevelem roste rákosí s ostrými listy.
Nejdřív se kolem sebe vždycky rozhlédla, aby se podívala, jestli se od její poslední návštěvy nic nezměnilo. Na stejných místech nalézala náprstníky a ohnici, trsy kopřiv okolo velkých kamenů a pruhy lišejníků podél tří oken, jejichž stále zavřené okenice trouchnivěly a odprýskávaly na zrezivělých železných tyčích. Její mysl nejdřív bezcílně bloumala jako chrt, který obíhal dokola po loukách, chňapal po žluťáscích, honil rejsky nebo okusoval vlčí máky na kraji obilného pole. Potom se jí postupně myšlenky soustředily; seděla na trávníku, rýpala do něho drobnými údery slunečníku a v duchu si opakovala:
"Proč jsem se proboha vdávala?"
Přemítala, zda jiné řízení náhody by jí nebylo poslalo do cesty jiného muže, a snažila se představit si události, které se nestaly, jiný život, manžela, kterého neznala. Vždyť přece nejsou všichni muži jako ten její. Mohl by být krásný, duchaplný, vybraný, přitažlivý, takový, jakého si patrně vzaly její bývalé spolužačky z kláštera. Co asi teď dělají? Ve městě s rušnými ulicemi, v šumu divadel a světlech plesů vedou život, který obohacuje srdce a rozněcuje smysly. Ale její vlastní život je studený jako podkroví s okénkem obráceným na sever a tichý pavouk nudy ve tmě spřádá pavučiny po všech koutech jejího srdce.
Vzpomínala na dny, kdy se udílely školní ceny, kdy si chodila na pódium pro své věnečky. Vypadala tehdy roztomile, vlasy spletené do copů, v bílých šatech a v modrých vykrojených střevících, a když se vracela na své místo, páni se nakláněli a říkali jí poklony. Dvůr býval plný kočárů, z dvířek na ni volali sbohem, učitel hudby s pouzdrem na housle ji zdravil na rozloučenou. Jak je to všechno daleko! Jak je to daleko!
Volala Džali, brala si ji na klín, hladila prsty dlouhou jemnou hlavu a říkala jí:
"Pojď dát paní pusu. Ty nevíš, co je zármutek."
Potom se zadívala na melancholický výraz štíhlého zvířete, které pomalu zívalo, rozněžnila se, přirovnávala je k sobě a mluvila na ně nahlas, jako když utěšuje zarmouceného.
Někdy se zdvihl vítr, ženoucí se od moře přes celou náhorní rovinu kraje Caux, a přinášel až daleko do polí slanou vlhkost.
Rákosí se hvízdavě sklánělo k zemi, bukové listí šelestilo v rychlých záchvěvech a vrcholky, které se stále kolébaly, nepřestávaly zhluboka šumět. Ema si přitahovala šál na ramenou a vstávala k odchodu.
Zelené světlo v aleji přitlumené listím osvětlovalo nízký mech, který jí praskal pod nohama. Slunce zapadalo: nebez mezi větvemi bylo červené a pravidelné kmeny vysázených stromů vypadaly jako hnědé sloupořadí, rýsující se na zlatém pozadí. Ema pocítila strach; zavolala na Džali, rychle se vracela do Tostes hlavní cestou, doma klesla do lenošky a celý večer nepromluvila.
Koncem září však zasáhla do jejího života neobyčejná událost: byla pozvána na zámek Vaubyessard k markýzi d°Andervilliers.
Markýz, který býval v době Restaurace státním tajemníkem, usiloval o návrat do politiky a důkladně si předem připravoval kandidaturu do poslanecké sněmovny. V zimě nechával štědře rozdávat dříví a v okresním zastupitelstvu energicky požadoval stále nové silnice pro svůj okres. V období letních veder se mu v ústech udělal vřídek a Charles mu od něho jako zázrakem jedním říznutím lancety odpomohl. Tajemník poslaný do Tostes, aby zaplatil účet, pak večer vyprávěl, že v lékařově zahrádce viděl nádherné třešně. Třešním se na Vaubyessardu valně nedařilo, a tak pan markýz požádal Bovaryho o několik odnoží, považoval za svou povinnost přijít mu osobně poděkovat, spatřil Emu, všiml si, že má hezkou postavu a že nezdraví jako vesničanka. Na zámku tedy usoudili, že nijak nepřekročí meze blahosklonnosti ani že se nedopustí společenské neobratnosti, když mladou dvojici pozvou.
Jednou ve středu ve tři hodiny odpoledne nastoupili tedy manželé Bovaryovi do svého dvoukolového kočárku a vydali se na cestu do la Vaubyessard s velkým kufrem připevněným vzadu a s krabicí na klobouky položenou na pokrývce. Charles měl kromě toho ještě jednu krabici mezi koleny.
Přijeli za šera, zrovna když v parku začali rozsvěcovat lampióny, aby hosté v kočárech viděli na cestu.

VIII

Zámek, vystavěný v moderním italském slohu s dvěma vystupujícími křídly a třemi podjezdy, se rozkládal na úpatí obrovského trávníku, na němž se páslo několik krav, mezi skupinami vysokých řídce rozsázených stromů. Podél zakřivené písčité cesty se košatily keře rododendronů, jasmínů a kalin v nestejných zelených trsech. Pod můstkem tekl potok, v položeru bylo vidět budovy s doškovými střechami rozseté po louce, kterou vroubil mírný svah dvou zalesněných kopců, a vzadu v houští stály ve dvou rovnoběžných řadách kůlny a stáje, zachovalé zbytky starého zbořeného zámku.
Charlesova dvoukolka se zastavila pod prostředním podjezdem.

Objevili se sluhové, markýz vyšel manželům naproti, nabídl lékařově ženě rámě a uvedl ji do vstupní haly.
Vysoká hala byla vydlážděna mramorovými dlaždicemi a zvuk kroků i hlasů v ní zněl jako v kostele. Proti vchodu stoupalo rovné schodiště a vlevo vedla chodba spojená přímo se zahradou do kulečníkové síně, odkud bylo hned od vchodu slyšet karamboly slonovinových koulí. Když Ema cestou do salónu procházela hernou, viděla kolem stolů mladé muže s vážným obličejem, brada jim spočívala na vysokém nákrčníku, všichni měli na prsou řády, tiše se usmívali při postrkávání tága. Na tmavém dřevěném ostění visely obrazy ve velkých zlacených rámech a nesly na spodních okrajích černé nápisy. Ema četla: "Jean-Antoine d°Andervilliers d°Yverbonville, hrabě z la Vaubyessard a baron z la Frenaye, padl v bitvě u Coutras 20. října 1587." A na jiném stálo:
"Jean-Antoine-Henry-Guy d°Andervilliers de la Vaubyessard, admirál francouzský a rytíř řádu sv. Michala, zraněn v boji u Hougue-Saint-Vaast 29. května 1692, zemřel na la Vaubyessard 23. ledna 1693." Další nápisy už byly sotva znatelné, protože světlo lamp bylo zaměřeno na zelené sukno kulečníku a ponechávalo ostatní části místnosti v přítmí.
Dodávalo plátnům hnědý odstín, lámalo se o ně v jemných hranách na prasklinách malby a ze všech těch velkých černých, zlatě rámovaných čtverců se tu a tam vynořila nějaká světlejší část portrétu -- bledé čelo, dvě oči, jež se na vás upíraly, napudrované paruky spadající na rameno v rudém šatě nebo přezka podvazku na kulatém lýtku.
Markýz otevřel dveře do salónu; jedna z dam -- sama markýza -popošla Emě vstříc a posadila ji vedle sebe na pohovku, kde se s ní přátelsky rozhovořila, jako by ji znala už dlouho. Byla to žena asi čtyřicetiletá, měla krásná ramena, zahnutý nos, protahovala věty a toho večera měla na kaštanových vlasech jen prostý krajkový šáteček, který jí vzadu jako trojúhelník spadal na šíji. Vedle ní seděla na židli s vysokým opěradlem nějaká mladá plavovláska a okolo krbu se páni s květinou v knoflíkové dírce bavili s dámami.
V sedm hodin se podávala večeře. Muži, kterých bylo více, se posadili k prvnímu stolu ve vstupní hale a dámy zasedly k druhému v jídelně, spolu s markýzem a markýzou.
Když Ema vešla, cítila, jak ji ovanul teplý vzduch, v němž se mísila vůně květin a krásného prostírání, pečeného masa a lanýžů.
Plameny svíček na svícnech se prodlužovaly na stříbrných poklopech, jemně orosené křišťálové sklenice s broušenými ploškami obrážely bledné paprsky, po celé délce stolu byly rozestavěny květiny, na talířích se širokým okrajem stály ubrousky stočené do tvaru biskupské mitry a mezi záhyby měly položenou oválnou houstičku. Červené nožičky humrů přečnívaly ven z mis, veliké plody ovoce byly rozloženy na mechu v proplétaných košících, křepelky měly ještě peří, z mis stoupala pára a vrchní číšník v hedvábných punčochách, v krátkých kalhotách, s bílým nákrčníkem a krajkovou náprsenkou podával mezi rameny hostů rozkrájená jídla na mísách a jediným pohybem lžíce servíroval na talíř kousek, který si člověk vybral. Na velkých porcelánových kamnech s měděnými mřížemi stála socha ženy zahalené až po bradu a nehybně hleděla na místnost plnou lidí.
Paní Bovaryová si všimla, že několik dam neodložilo rukavice do sklenice.
Na druhém konci stolu seděl sám mezi všemi těmi ženami jakýsi stařec skloněný nad plným talířem, ubrousek měl uvázaný kolem krku jako dítě a z úst mu tekly kapky omáčky. Oči měl plné červených žilek a cůpek vlasů vzadu svázaný černou stužkou. Byl to markýzův tchán, starý vévoda de LaverdiŤre, někdejší oblíbenec hraběte d°Artois z dob, kdy se na zámku Vaudreuil u markýze de Conflans pořádaly velké hony. Říkalo se o něm, že býval milencem královny Marie Antoinetty v období mezi panem de Coigny a panem de Lauzun. Kdysi vedl bouřlivý a rozmařilý život plný soubojů, sázek, únosů žen; prohýřil majetek a celé rodině naháněl hrůzu.
Za jeho židlí stál sluha a nahlas mu do ucha jmenoval jídla, na která starý muž ukazoval prstem a něco si přitom brumlal. Eminy oči se pořád mimovolně vracely k tomu starci s povislými rty jako k něčemu mimořádnému a vznešenému. Vždyť kdysi žil u dvora a spával v královnině lůžku!
Nalévalo se šampaňské s ledem. Ema se zachvěla po celém těle, když v ústech ucítila ten chlad. Nikdy předtím neviděla granátové jablko ani nejedla ananas. Dokonce i práškový cukr jí tu připadal bělejší a jemnější než jinde.
Potom se dámy odebraly do svých pokojů, aby se upravily k tanci.
Ema se oblékala a krášlila s pečlivou svědomitostí jako herečka před prvním vystoupením. Vlasy si upravila tak, jak jí to doporučil kadeřník, a vklouzla do šatů z lehké vlněné látky, připravených na posteli. Charlese škrtily kalhoty v pase.
"Poutka u bot mi budou překážet při tanci," řekl.
"Při tanci?" opakovala Ema.
"Ano."
"Zbláznil ses? Vždyť by se ti vysmáli. Jen zůstaň pěkně na svém místě. Pro lékaře se to ostatně lépe hodí," dodala.
Charles mlčel. Chodil po místnosti a čekal, až se Ema ustrojí.
Viděl ji zezadu v zrcadle mezi dvěma svícny. Její černé oči se zdály černější než jindy. Pruhy vlasů, jemně stočené k uším, se leskly do modra: v uzlu se jí zachvívala růže na pružném stonku, která měla na listech umělé krůpěje rosy. Šaty byly bledě šafránové a oživovaly je tři ozdobné kytičky růží se zelenými snítkami.
Charles ji šel políbit na rameno.
"Nech mě, pomačkáš mi šaty," řekla.
Zazněl houslový ritornel a zvuky rohů. Sešla dolů po schodech; musela se ovládat, aby neběžela.
Čtverylka už začala. Přicházelo stále více lidí, strkali do sebe.
Ema se posadila na sedátko ke dveřím.
Když čtverylka skončila, zůstal parket volný pro skupinky mužů, kteří tam postávali a bavili se, a pro livrejované sluhy, kteří přinášeli velké podnosy. V řadě sedících žen se kmitaly malované vějíře, kytice zpola skrývaly úsměvy na tvářích a flakóny se zlatými zátkami se objevovaly v pootevřených rukou, na kterých bílé rukavice vyznačovaly tvar nehtů a obepínaly zápěstí.
Krajkové ozdoby, diamantové brože, náramky s medailónky se zachvívaly na živůtcích, třpytily na ňadrech, cinkaly na

nahých pažích. Účesy, na čelech dobře přihlazené a na šíji svinuté, zdobily věnečky, hrozny nebo snítky pomněnek, jasmínu, granátových květů, klasy obilí nebo chrpy. Podmračené matróny klidně sedící na svých místech měly na hlavě červené turbany.

Emě se trochu rozbušilo srdce, když ji její tanečník vzal za špičky prstů a když se postavila do řady, čekajíc na první údery smyčce. Rozrušení ji však brzy přešlo, kolébala se podle rytmu orchestru, klouzala dopředu s lehkými pohyby šíje. Občas se jí na rtech objevil úsměv, když všechny nástroje umlkly a ozývaly se jen jemné tóny samotných houslí; bylo slyšet jasný zvuk louisdorů, které vedle padaly na hráčské stolky; potom náhle všechno zase začalo, trubka se hlučně rozezněla, nohy rytmicky dopadaly na podlahu, sukně se zvedaly a dotýkaly, ruce se podávaly a pouštěly; oči, které se před chvílí klopily, se zase upíraly do vašich.

Několik -- snad patnáct -- mužů mezi dvaceti pěti a čtyřiceti lety, roztroušených mezi tanečníky nebo hovořících ve dveřích, se odlišovalo od davu jakýmsi společným výrazem, i když mezi nimi byly rozdíly ve věku, v oblečení nebo ve vzezření.

Měli lépe ušité obleky a zřejmě z jemnějšího sukna a jejich vlasy kadeřící se na skráních jako by byly napomádovány vybranější brilantinou. Měli pleť, jakou mívají bohatí lidé, tu bílou pleť, jejíž bledost ještě zvyšuje světlý porcelán, svítivost atlasu, lesk drahého nábytku a kterou udržuje zdravou střídmá dieta vybraných jídel. Mohli volně pohybovat krkem nad nízkými nákrčníky, dlouhé licousy jim spadaly na klopené límce, ústa si utírali šátky s velkým vyšitým monogramem, z nichž se linula sladká vůně. Ti z nich, kteří už začínali stárnout, stále vypadali mladistvě, kdežto na tvářích těch mladších byla patrna jistá zralost. V jejich lhostejných pohledech se zračil duševní klid, vyplývající z pravidelného uspokojování vášní, a za uhlazenými způsoby vysvítala ona zvláštní brutalita, kterou působí překonávání ne příliš nesnadných překážek, cvičící sílu a lichotící marnivosti -- ovládání ušlechtilých koní a styk s ženami polosvěta.

Na tři kroky od Emy nějaký kavalír v modrém fraku hovořil o Itálii s mladou pobledlou ženou s perlovým náhrdelníkem. Vychvalovali mohutné pilíře v svatopetrském dómu, mluvili o Tivoli, Vesuvu a Castellamare, o janovských růžích, o Koloseu v měsíčním svitu. Ema jedním uchem naslouchala hovoru, v němž bylo plno slov, kterým nerozuměla. Několik lidí stálo kolem docela mladého muže, který minulý týden porazil Miss Arabelle a Romula a vyhrál dva tisíce louisdorů tím, že v Anglii přeskočil jakýsi příkop. Někdo si stěžoval, že jeho závodní koně tloustnou, jiný zas na tiskovou chybu, která zkomolila jméno jeho zvířete.

Vzduch v tanečním sále byl těžký, světla bledla. Hosté začali odcházet do herny. Jeden ze sluhů vylezl na židli a rozbil dvě okenní tabulky: při zařinčení tříštěného skla otočila paní Bovaryová hlavu a uviděla na zahradě venkovany, kteří hleděli dovnitř s tvářemi přitisknutými k oknům. V té chvíli si vzpomněla na Bertaux. Viděla v duchu statek, blátivý rybníček, otce v haleně pod jabloněmi i sebe samotnou jako kdysi, jak z krajáčů mléka v mlékárně sbírá prstem smetanu. Avšak v této ozářené chvíli se její minulý život, doposud tak jasný, úplně rozplýval a ona téměř pochybovala, že ho vůbec prožila. Je zde; a na všem ostatním, co je za zdmi tanečního sálu, leží stín. Jedla právě zmrzlinu s maraskinem, kterou držela v levé ruce na zlacené mističce, a přivírala oči s lžičkou mezi zuby.

Vedle ní upustila nějaká dáma vějíř. Kolem šel právě jeden z tanečníků.

"Byl byste tak velice laskav, pane, a podal mi můj vějíř?" řekla dáma. "Je tady za tou pohovkou."

Pán se uklonil, a jak natahoval paži, viděla Ema, že mu ruka mladé ženy hodila do klobouku něco bílého, složeného do trojúhelníčku. Pán zdvihl vějíř a uctivě ho dámě podal; ta mu pokynem hlavy poděkovala a zabořila tvář do své kytice.

Po druhém večerním pohoštění, při němž se podávalo mnoho španělských a rýnských vín, polévky z raků a s mandlovým mlékem, pudinky Trafalgar a nejrůznější druhy studeného masa s huspeninou, která se třásla na mísách, začaly povozy jeden za druhým odjíždět. Když se poodhrnul cíp mušelínové záclony, bylo vidět, jak se ve tmě míhá světlo kočárových svítilen. Obsazená místa prořídla; jen několik hráčů sedělo dál, hudebníci si jazykem osvěžovali špičky prstů, Charles se opíral o dveře a napůl spal.

Ve tři hodiny ráno začal kotilión. Ema neuměla valčík. Všichni ho tančili, i sama slečna d°Andervilliers a markýza, zůstali už jen hosté, kteří spali na zámku, asi dvanáct lidí.

Avšak jeden z tanečníků, kterému se říkalo nenuceně jen vikomt a kterému vykrojená vesta padla jako ulitá, přišel podruhé pro paní Bovaryovou a ujišťoval ji, že ji povede a že jí to jistě půjde dobře.

Začali pomalu, potom zrychlovali krok. Točili se, všechno kolem nich se točilo -- lampy, nábytek, dřevěné obložení stěn, parkety, všechno se otáčelo jako kolo na hřídeli. Když tančili kolem dveří, zachycovala se Emina sukně lemem o jeho kalhoty, nohy se jim vzájemně proplétaly, on jí shora hleděl do očí, ona k němu vzhlížela, zmocnila se jí malátnost, zastavila se. Pak začali znovu a vikomt s ní rychlejším krokem odtančil až na konec chodby, kde všechna udýchaná málem upadla a na chvíli spočinula hlavou na jeho hrudi. Potom se otáčeli dál, ale pomaleji, a on ji dovedl zpět na její místo,opřela se o zeď a rukou si zaclonila oči.

Když je opět otevřela, viděla uprostřed salónu dámu sedící na taburetu; před ní klečeli tři tanečníci. Dáma si vybrala vikomta.

Housle začaly znovu hrát.

Všichni se na ně dívali. Tančící pár se přibližoval a vzdaloval, ona s nehnutým tělem a sklopenou bradou, on stále ve stejném postoji, prohnutý v pase, s pokrčenou paží, s vysunutou bradou.

Ta dovedla tančit valčík! Tančili dlouho, až to ostatní omrzelo.

Chvilku se ještě hovořilo, potom si zámečtí hosté popřáli dobrou noc, či spíše dobré jitro a šli spát.

Charles se vlekl podél zábradlí, kolena pod ním podklesávala. Pět hodin stál v jednom kuse u hráčských stolků a díval se, jak hrají whist, aniž z něho cokoli pochopil. Proto si zhluboka povzdechl úlevou, když si zul boty.

Ema si přehodila přes ramena šál, otevřela okno a opřela se lokty o římsu.

Venku byla temná noc. Poprchávalo. Vdechla vlhký vítr, který jí osvěžil víčka. V uších jí ještě zněla taneční hudba a snažila se neusnout, aby si prodloužila iluzi tohoto přepychového života, který bude muset za chvíli opustit.

Začínalo svítat. Dlouze si prohlížela zámecká okna a pokoušela se uhodnout, kde jsou pokoje těch, kterých si večer povšimla. Ráda by něco věděla o jejich životě, chtěla by do něho proniknout a splynout s ním.
Roztřásla ji však zima. Odstrojila se a schoulila se pod pokrývku ke spícímu Charlesovi.
U snídaně bylo hodně lidí. Trvala deset minut; k lékařovu údivu se nepodával žádný likér. Potom slečna d°Andervilliers posbírala do košíku zbytky briošek, aby je donesla labutím na jezírku, a hosté se šli podívat do teplého skleníku, kde se pyramidovitě kupily podivné rostliny zježené bodlinami, nad nimi visely nádoby podobné přeplněným hadím hnízdům a z jejich okrajů se vinuly dlouhé zelené a navzájem propletené šlahouny. Na konci byla oranžérie, která vedla jako zastřešená chodba až k zámeckým hospodářským budovám.
Markýz chtěl mladou ženu pobavit, a tak ji zavedl i do koníren.
Nad jeslemi ve tvaru košíku visely porcelánové destičky, na nichž stálo černými písmeny jméno koně. Když procházeli kolem, každé zvíře se obracelo ve svém stání a mlaskalo jazykem. Podlaha v místnosti, kde byla uložena sedla, se na pohled leskla jako parkety v salóně. Uprostřed na dvou otáčivých sloupech visely kočárové postroje a podél stěny byly v řadě rozvěšeny biče, udidla, třmeny a uzdy.
Mezitím však šel Charles požádat sluhu, aby mu zapřáhl jeho dvoukolku. Předjeli s ní k podjezdu, a když tam naskládali všechna zavazadla, manželé Bovaryovi se s markýzem a markýzou zdvořile rozloučili a vydali se nazpět do Tostes.
Ema mlčky hleděla na otáčející se kola. Charles na samém kraji lavičky držel opratě v rozpřažených rukách a koník klusal mezi ojemi, které na něj byly příliš široké. Měkké opratě mu pleskaly o zadek a vlhly od pěny a krabice přivázaná vzadu za kočárem hlasitě a pravidelně narážela na bednu.
Když vyjeli nahoru nad Thibourville, projelo náhle před nimi několik jezdců, kteří se smáli a kouřili doutníky. Ema měla dojem, že poznává vikomta; odvrátila se a pak spatřila na obzoru jen hlavy pohybující se nahoru a dolů podle nestejného rytmu klusu nebo cvalu.
O čtvrt míle dál museli zastavit a provazem spravit zlomenou brzdu.
Když Charles ještě naposledy prohlížel postroj, spatřil na zemi mezi nohama koně něco ležet; zdvihl pouzdro na doutníky lemované zeleným hedvábím a uprostřed s erbem, jako mívají dvířka u kočáru.
"Jsou tam dokonce dva doutníky," řekl, "dám si je po večeři."
"Copak ty kouříš?" zeptala se.
"Někdy, když se naskytne příležitost."
Strčil si nález do kapsy a popohnal koníka.
Když přijeli domů, nebyla připravená večeře. Paní se rozhněvala.
Nastasie drze odsekla.
"Jděte pryč!" řekla Ema. "Nebudete se mi vysmívat, dávám vám výpověď."
K večeři byla cibulová polévka a kousek telecího na šťovíku.
Charles seděl proti Emě, mnul si ruce a tvářil se spokojeně.
"Jak dobře je člověku zas doma!" řekl.
Bylo slyšet, jak Nastasie pláče. Měl to ubohé děvče docela rád.
Často mu ve volných chvílích v dobách jeho vdovství dělávala večer společnici. Byla i jeho první pacientkou, prvním člověkem, kterého v tomto kraji poznal.
"Propustila jsi ji nadobro?" řekl nakonec.
"Ano. Kdo mi v tom brání?" odpověděla Ema.
Potom se hřáli v kuchyni, zatímco jim připravovali ložnici.
Charles začal kouřit. Kouřil s našpulenými rty, každou chvíli uplivoval, při každém odfouknutí kouře zaváhal.
"Bude ti zle," řekla pohrdavě.
Odložil doutník a běžel se ke studni napít studené vody. Ema sebrala pouzdro na doutníky a mrštila jím na dno skříně.
Druhý den se dlouze vlekl. Procházela se po zahrádce, chodila sem a tam po stejných cestičkách, zastavovala se před záhony, před špalírem stromů, před sádrovým farářem a užasle hleděla na všechny ty věci z dřívějška, které tak dobře znala. Jak už je ten ples daleko! Kdo jen to zatlačuje do takové dálky předvčerejší ráno a včerejší večer! Výlet na la Vaubyessard vytvořil v jejím životě hlubokou trhlinu, jako někdy bouřka udělá za jedinou noc průrvu v horách. Ale nakonec se s tím smířila; nábožně uložila do prádelníku své krásné šaty i atlasové střevíčky, které měly podrážku žlutou od navoskovaných parket. Její srdce bylo jako ty střevíčky: při letmém styku s bohatstvím na něm ulpělo něco, co se nedá smazat.
Ema se tedy zaměstnávala vzpomínkou na ples. Každou středu si říkala při probuzení: "Už je to týden, už je to čtrnáct dní... už je to tři neděle, co jsem tam byla!" A postupně se jí v paměti rozplývaly tváře, zapomněla na melodii čtverylek, nedovedla si už jasně vybavit livreje ani jednotlivé místnosti, některé podrobnosti se vytratily, ale lítost zůstala.
IX

Když nebyl Charles doma, často vytahovala ze skříně zpod složeného prádla doutníkové pouzdro ze zeleného hedvábí. Dívala se na ně, otevírala je, a dokonce voněla k podšívce, která byla cítit směsí tabáku a verbény. Komu asi patřila? Vikomtovi.
Třeba to byl dárek od milenky. Někdo jej vyšíval na rámu z palisandrového dřeva a skrýval tu roztomilou věc před všemi pohledy; práce na ní zabrala mnoho hodin a skláněly se nad ní měkké kadeře zamyšlené vyšívačky. Dírkami kanavy vanuly vzdechy lásky; každý steh jehly tu zachytil nějakou naději nebo vzpomínku a všechny ty propletené hedvábné nitky byly výrazem všeobjímající tiché vášně. A jednou ráno si vikomt pouzdro odnesl. O čem asi mluvili, když leželo na široké římse krbu mezi vázami s květinami a rokokovými hodinami? Ona je v Tostes. On je nyní v Paříži, ano, tam! Jaká je asi Paříž? Jaké nádherné jméno! Polohlasně si je pro radost opakovala, znělo jí v uších jako chrámový

zvon, plálo jí před očima, zářilo dokonce na etiketách jejích kelímků s krémy.
Probouzela se v noci, když pod jejími okny projížděli ve vozech prodavači ryb zpívající la Marjolaine; naslouchala dunění okovaných kol, která zněla tlumeněji, jakmile vjela na hliněnou cestu za vesnicí, a myslela si:
"Zítra tam budou!"
A sledovala je v myšlenkách, jak jedou do kopce a z kopce, jak míjejí vesnice a ujíždějí po hlavní silnici za svitu hvězd. A kdesi v neurčité dálce bylo vždycky nějaké nejasné místo, kde se její sen rozplýval.
Koupila si plán Paříže a konečkem prstu se na mapě pohybovala po hlavním městě. Chodila po bulvárech, zastavovala se na každém rohu mezi čárami ulic, před bílými čtverci, které představovaly domy. Nakonec cítila v očích únavu, zavírala víčka a ve tmě viděla plameny plynových svítilen, pokroucené větrem, a stupátka kočárů, spouštěná s rachotem před sloupořadím divadel.
Předplatila si ženský časopis Košíček a Sylfidu salónů. Bez vynechání jediné řádky hltala všechny zprávy o divadelních premiérách, dostizích a večírcích, zajímala se o první vystoupení nové zpěvačky, o otevření nového obchodu. Znala poslední módu, adresy dobrých krejčovských salónů, věděla o společenských událostech v Lesíku nebo v Opeře. V románech Eugena Suea studovala popisy bytového zařízení; četla Balzaka a George Sandovou a hledala v nich smyšlené uspokojení osobních tužeb.
Nosila si knihy i ke stolu a otáčela stránky, zatímco Charles jedl a hovořil k ní. Při četbě se jí stále vracela vzpomínka na vikomta. Vytvářela si spojitost mezi ním a fiktivními postavami.
Avšak kruh, jehož byl vikomt středem, se kolem něho postupně rozšiřoval a aureola, která ho zdobila, se z jeho tváře přenesla jinam a ozařovala jiné sny.
Paříž, nesmírnější než oceán, se před Eminým zrakem mihotala ve zlatém lesku. Ale mnohotvárný život, který kypěl v tom hlučném městě, byl rozdělený do částí, roztříděný do jednotlivých obrazů.
Ema z nich viděla jen dva tři a ty jí zakrývaly všechny ostatní - jedině ony pro ni představovaly celé lidstvo. Svět diplomatů se pohyboval po naleštěných parketách v salónech plných zrcadel, okolo oválných stolů pokrytých sametovými pokrývkami se zlatými třásněmi. Vyskytovaly se tam šaty s vlečkami, veliká tajemství, úzkost skrývaná pod úsměvy. Potom následoval svět vévodkyň: tam byl každý pobledlý, vstávalo se tam ve čtyři odpoledne, ženy měly na spodničkách anglické výšivky a muži, zneuznaní velikáni pod lhostejným zevnějškem, dovedli při zábavách uštvat koně k smrti, letní sezónu trávili v Badenu, a když jim táhla čtyřicítka, ženili se s bohatou dědičkou. V oddělených salóncích restaurací, kde se večeřívá po půlnoci, se při světle svící bavila pestrobarevná směsice literátů a hereček.
Tihle lidé byli marnotratní jako králové, plní ctižádostivého idealismu a fantastického blouznění. Byla to existence nade všechny ostatní, mezi nebem a zemí, bouřlivá a dokonale vznešená. Pokud se týče ostatních, ti byli ztraceni, neměli vymezené pevné místo a jako by neexistovali. Ostatně čím bližší jí věci byly, tím víc se od nich její mysl odvracela. Všechno, co ji bezprostředně obklopovalo, nudný venkov, omezení maloměšťáci, všední prostřednost života, jí připadalo jako výjimka, jako zvláštní náhoda, ve které je ona uvězněna, kdežto za jejími hranicemi se do nedozírna rozestírá rozlehlá země blaženosti a vášně. Ve své touze zaměňovala smyslné požitky z přepychu s radostmi srdce, elegantní způsoby s jemnocitem. Cožpak láska nepotřebuje stejně jako indické rostliny pečlivě připravenou půdu a zvláštní teplotu? Tak tedy pro ni vzdechy za měsíčního svitu, dlouhotrvající objetí, slzy kanoucí na ruku, jež se nebrání, všechna unylost něhy, všechno vzrušení těla bylo neodmyslitelné od balkónů velkých zámků plných zábav, od budoárů s hedvábnými závěsy a tlustým kobercem, s květinami ve vázách a s lůžkem na vyvýšeném stupínku a od třpytu drahého kamení a šňůr livrejí.
Chlapec z pošty, který chodil každý den ráno hřebelcovat kobylu, procházel chodbou v těžkých dřevácích; halenu měl roztrhanou, nohy v soukenných střevících nahé. Tohle tedy byl podkoní v krátkých kalhotách, kterým musela vzít zavděk! Když svou práci skončil, celý den už nepřišel, protože Charles večer po návratu sám vodil koně do stáje, odsedlával ho, nasazoval mu ohlávku, zatímco služka přinášela otep slámy a házela ji do žlabu, jak se dalo.
Místo Nastasie -- která konečně odjela z Tostes, prolévajíc potoky slz -- vzala Ema do služby čtrnáctileté děvče s mírným výrazem, sirotka. Zakázala jí nosit bavlněné čepce, naučila ji, že ji má oslovovat v třetí osobě, že se sklenice vody nosí na talířku, že se klepe na dveře, než se vstoupí, a také ji naučila žehlit, škrobit, oblékat ji, chtěla si z ní udělat pokojskou.
Nová služka bez odmluvy poslouchala, aby nedostala výpověď, a jelikož paní obyčejně nechávala v kredenci klíč, Félicité si odtamtud každý večer brávala menší zásobu cukru, kterou si pak o samotě po modlitbě snědla v posteli. Odpoledne si někdy chodívala naproti popovídat s postilióny. Paní bývala nahoře ve svém pokoji.
Ema nosila vystřižené domácí šaty, které ukazovaly mezi klopami šálového límce živůtku plizovanou náprsenku se třemi zlatými knoflíčky. Kolem pasu měla šňůru s velkými třapci a granátově rudé pantoflíčky byly ozdobeny velkou mašlí ze širokých stuh, která se rozestírala po nártu. Koupila si dopisní papír, podložku, pero a obálky, ačkoli neměla nikoho, komu by psala; utírala prach na etažérce, dívala se na sebe do zrcadla, brala si nějakou knihu, potom snila mezi řádky, pouštěla knihu na klín.
Toužila po cestování anebo po životě v klášteře. Přála si zemřít a zároveň si přála žít v Paříži.
Za deště i za sněhu jezdil Charles na koni po okolí. Jídal omelety na statcích, vkládal ruce do vlhkých postelí, při pouštění žilou mu stříkala krev do tváře, naslouchal chroptění nemocných, zkoumal obsah mis a odhrnoval spousty špinavých prostěradel, ale každý večer ho čekal hořící krb, prostřený stůl, měkký nábytek, a pěkně oblečená půvabná žena, která tak příjemně voněla, že člověk ani nepoznal, odkud se ta vůně bere, jestli vlastně prádlo nevoní její pletí.
Okouzlovala ho spoustou drobných nápadů; tu si vymyslela nový způsob, jak vyrábět papírové trubičky na svícny, jindy si změnila volán na šatech nebo neobvykle pojmenovala nějaké prosté jídlo, které se služebné nepovedlo, které však Charles s potěšením dojedl až do posledního sousta. Viděla v Rouenu dámy, které nosily u hodinek řadu přívěsků, koupila si přívěsky. Chtěla mít na krbu dvě velké vázy z modrého skla a později také slonovinovou skříňku na

šití a náprstek ze zlaceného stříbra. Čím méně Charles tyto elegantní drobnůstky chápal, tím více podléhal jejich svodům. Přispívaly čímsi k potěšení jeho smyslů i ke kouzlu jeho domova. Byly jako zlatý prach nasypaný podél cestičky jeho života. Vedlo se mu dobře, vypadal zdravě, získal si dobrou pověst. Venkovani ho měli rádi, protože nebyl domýšlivý. Hladil děti, nikdy nechodil do hospod a vzbuzoval důvěru svou bezúhonností. Měl úspěchy zejména v léčení zánětů a plicních chorob. Ze strachu, aby své pacienty nezabil, předepisoval totiž pouze utišující odvary, občas nějaké dávidlo, koupele nohou nebo pijavky. Nedělal to proto, že by mu snad chirurgické zákroky naháněly strach, pouštěl lidem žilou hojně jako koním a na trhání zubů měl pekelnou pěst.
Aby věděl, co nového se děje v jeho oboru, předplatil si také Lékařský úl, nový časopis, na který dostal reklamní prospekt.
Trochu si v něm čítal po večeři, ale teplo v pokoji a trávení působilo, že po pěti minutách usínal, a zůstával tak s bradou opřenou o obě ruce a s vlasy rozestřenými jako hříva až k lampě.
Ema ho pozorovala s pokrčením ramen. Kdyby si byla aspoň vzala člověka zarytě houževnatého, jednoho z těch mužů, kteří v noci studují knihy, a potom konečně v šedesáti letech, když nastane věk revmatismu, nosí na špatně ušitém fraku stužku čestného kříže! Přála by si, aby jméno Bovary, které je teď i její, bylo slavné, aby je vídala vystavené v knihkupectvích, opakované v novinách, aby bylo známé po celé Francii. Ale Charles neměl vůbec žádnou ctižádost! Nějaký lékař z Yvetot ho jednou zahanbil přímo u lůžka nemocného před shromážděnými příbuznými. Když jí Charles večer tu příhodu vyprávěl, Ema se nad oním kolegou hlasitě rozhořčovala. Charlese to dojalo. Se slzou v oku ji políbil na čelo. Ona však byla bez sebe hanbou, měla chuť ho uhodit, šla do předsíně otevřít okno a vdechovala čerstvý vzduch, aby se uklidnila.
"Ten ubožák! Ten ubožák!" říkala si tiše a kousala se do rtů.
Šel jí stále víc na nervy. S přibývajícím věkem se choval stále méně vybraně: při moučníku rozřezával zátky prázdných lahví, po jídle si jazykem olizoval zuby, když jedl polévku, vydával při každém polknutí mlaskavé zvuky, a jak začínal tloustnout, zdálo se, že jeho beztak malé oči ustupují v odulém obličeji až ke skráním.
Ema mu někdy zastrkávala pod vestu červený lem trika, upravovala mu nákrčník nebo zahodila vybledlé rukavice, které si chtěl obléknout. Nedělala to kvůli němu, jak se domníval, ale kvůli sobě, z rostoucího sobectcví, z nervové podrážděnosti. Někdy mu také vykládala o tom, co četla, o nějakém úryvku románu, o nové hře nebo nějakou historku z velkého světa, otištěnou v časopise.
Koneckonců Charles byl přece jen někdo, kdo byl vždy ochoten naslouchat, vždy připraven schvalovat. Vždyť se svěřovala i svému chrtu! Byla by se svěřovala i polenům v krbu a kyvadlu u hodin.
V hloubi duše však čekala, že se něco stane. Jako námořníci, když jsou v úzkých, se rozhlížela zoufalýma očima po osamělosti svého života a hledala v dálce na mlžném obzoru nějakou bílou plachtu.
Nevěděla, jaká náhoda, jaký vítr ji přivane až k ní, k jakému pobřeží ji zanese, zda to bude šalupa nebo velká zámořská loď se třemi palubami, zda bude naložena úzkostí nebo až po okraj plná blaženosti. Každé ráno, když se probudila, doufala, že dnes připluje, a naslouchala všem zvukům, znenadání vyskakovala, divila se, že nepřijíždí, potom při západu slunce, čím dál smutnější, toužila opět po zítřku.
Nastalo zase jaro. Za prvních horkých dnů, když kvetly hrušně, měla záchvaty dušnosti.
Hned od počátku července počítala na prstech, kolik týdnů ještě zbývá do října, v naději, že markýz d°Andervilliers bude možná zase pořádat ples na la Vaubyessard. Avšak září uplynulo, aniž přišla nějaká návštěva nebo dopis.
Po tomto zklamání zůstalo její srdce znovu prázdné a zase započala řada jednotvárných dní.
Takhle tedy budou teď následovat za sebou, jeden stejný jako druhý, nekonečné, nepřinášející vůbec nic! Jiné životy, i když jsou sebeplošší, přece v sobě mají alespoň naději na nějakou událost. Nějaká příhoda může někdy způsobit nekonečné zvraty a kulisy se promění. Jí se však nikdy nic nepřihodí. Bůh to tak chtěl! Budoucnost je černočerná chodba, která má na konci jen pevně uzavřené dveře.
Nechala hudby. Proč hrát? Kdo ji uslyší? Když nikdy nebude moci přejíždět při koncertě lehkými prsty po slonovinových klávesách Erardova klavíru, oblečená v sametových šatech s krátkými rukávy, a nikdy nepocítí, jak se kolem ní jako vánek zdvihá šum vytržení, nemá cenu namáhat se cvičením. Nechávala ve skříni své čtvrtky na kreslení i vyšívání. Nač? Nač to všechno? Šití jí šlo na nervy.
"Už jsem to všechno četla," říkala si.
A zůstávala sedět nad rozžhavenými kleštěmi u krbu nebo se dívala, jak prší.
Jak smutno jí bývalo v neděli, když se zvonilo na nešpory!
Otupěle, ale pozorně naslouchala nakřáplým úderům zvonu, ozývajícím se jeden po druhém. Někde na střeše se pomalu procházela kočka, hrbila záda v bledých paprscích slunce. Na hlavní cestě zvedal vítr pruhy prachu. V dálce občas zavyl pes a zvon v pravidelných úderech zvonil dál; jednotvárné zvonění se neslo po kraji a ztrácelo se v dálce.
Lidé vycházeli z kostela. Ženy v naleštěných dřevácích, sedláci v nových halenách, před nimi poskakovaly prostovlasé děti, všichni se vraceli domů. A pět šest mužů - byli to stále titíž - zůstávalo až do noci před vraty hospody a hráli "zátky".
Zima byla tuhá. Okenní tabule byly každý den pokryty jinovatkou a bělavé světlo, které jimi pronikalo jako mléčným sklem, se někdy za celý den vůbec nezměnilo. Lampa se musela rozsvěcet už ve čtyři hodiny odpoledne.
Ve dnech, kdy bylo hezky, chodila dolů na zahradu. Rosa zanechala na kapustě stříbrné krajky s dlouhými světlými nitkami, které se táhly z jedné hlávky na druhou. Ptáci se neozývali, všechno jakoby spalo, i zákrsky přikryté slámou, i vinná réva jako dlouhý nemocný had pod ochranou zdi, když k ní člověk přistoupil, viděl po ní lézt svinky se spoustou noh. Ve smrčí u živého plotu ztratil farář v třírohém klobouku, čtoucí v breviáři, pravou nohu, a sádra, která se začala v mrazech odlupovat, mu udělala ve tvářích prašivé skvrny.
Potom zase odcházela nahoru do pokoje, zavírala dveře, přikládala uhlí do krbu, jehož teplo ji zmáhalo, a cítila, jak na ni

dopadá nuda ještě tíživější než předtím. Ráda by šla dolů popovídat si se služkou, ale jakýsi stud jí v tom bránil.
Každý den ve stejnou hodinu otevíral učitel v černé hedvábné čepičce okenice u svého domu a polní hlídač procházel kolem domu se šavlí na řemenu blůzy. Ráno a večer přecházeli poštovní koně po třech ulici a chodili pít k rybníčku.
Občas se nad vchodem do některé hospody rozezněl zvonek, a když byl vítr, bylo slyšet skřípání měděných misek na parukářových dvou tyčkách, což byl vývěsní štít jeho krámku. Krámek byl ozdoben starou módní rytinkou nalepenou na výkladní skříni a voskovou ženskou bystou se žlutými vlasy. Také parukář si stěžoval na nesplněné ambice, na ztracenou budoucnost, a ztracen ve snech o krámu v nějakém velikém městě, třeba v Rouenu, někde na nábřeží nebo u divadla, procházel se celý den zachmuřeně od kostela k radnici a čekal na zákazníky. Kdykoli paní Bovaryová zvedla oči, vždycky byl v dohledu jako hlídka ve službě, se svou řeckou čapkou a vestou z pevného vlněného sukna.
Někdy se odpoledne za okenními skly objevila opálená mužská hlava s černými kotletami, široce a mírně se usmívající ústa s bílými zuby. Hned nato se ozval valčík a na flašinetu se v miniaturním pokojíčku roztančili tanečníci vysocí jako prst, ženy v růžových turbanech, Tyroláci v kamizolách, opice v černém fraku, páni v krátkých kalhotách, všichni se točili a točili mezi křesílky, pohovkami a skříňkami, a odráželi se ve střípcích zrcadla, spojených proužky zlatého papíru. Muž točil klikou, rozhlížel se vpravo, vlevo, hleděl do oken. Občas si kolenem nadlehčil flašinet, jehož popruh ho tlačil do ramene, a přitom mohutně uplivoval hnědé sliny na patník. Ze skříňky se ozývala hudba, chvíli tahavá a unylá, chvíli veselá a řízná a bzučela skrz záclonku z růžového taftu pod měděnou arabeskou. Byly to melodie, které se hrály na divadlech a zpívaly v salónech, při nichž se večer tančilo pod rozsvícenými lustry -- ozvěny společenského života, které se dostaly až k Emě. V hlavě jí vířily nekonečné sarabandy a mysl jí při zvuku not vyskakovala jako baletka na květovaném koberci, kolébala se od snu ke snu, od smutku ke smutku. Když muž dostal do klobouku almužnu, přetáhl přes flašinet starou modrou vlněnou pokrývku, přehodil si ho přes rameno a těžkým krokem odcházel. Dívala se za ním.
Ale největší tíseň na ni doléhala při společných jídlech v malém obývacím pokoji v přízemí, kde kouřila kamna, vrzaly dveře, kde vlhly stěny i dlaždice; zdálo se jí, že jí na talíři předkládají všechnu hořkost její existence, a při pohledu na kouřící polévku jí z hloubi duše stoupaly jakoby závany ošklivosti. Charlesovi trvalo jídlo dlouho, ona mezitím chroustala nějaké oříšky nebo se opírala o loket a bavila se tím, že špičkou nože ryla čáry do voskovaného plátna.
V domácnosti teď všechno zanedbávala. Stará paní Bovaryová, která přijela do Tostes strávit část masopustu, se té změně velmi podivila. A vskutku, Ema, dříve tak pečlivá a jemná, se teď celé dny pořádně neustrojila, nosila šedivé punčochy, svítila si jen svíčkou. Opakovala, že se musí šetřit, protože nejsou žádní boháči, a dodávala, že je velmi spokojená, velmi šťastná, že se jí v Tostes moc líbí, a vedla jiné neobvyklé řeči, které tchyni zavíraly ústa. Ema ostatně nebyla ochotná nadále poslouchat její rady: jednou dokonce, když paní Bovaryovou napadlo tvrdit, že zaměstnavatelé mají dbát o náboženský život svého služebnictva, odpověděla jí s pohledem tak zlostným a s úsměvem tak chladným, že se stará žena už dalších poznámek neodvážila.
Ema začínala mít různé vrtochy, těžko se s ní vycházelo.
Objednávala si pro sebe zvláštní jídla a potom se jich ani nedotkla, jeden den pila jen čisté mléko, druhý den zas na tucet šálků čaje. Někdy si usmyslela, že nepůjde ven, potom se dusila horkem, otvírala okno, oblékala si lehké šaty. Nejdřív služebné drsně vyčinila, potom jí dávala dárky nebo ji posílala na návštěvu k sousedkám. Zrovna tak ji někdy napadlo rozhodit chudým všechny kovové mince ze své peněženky, ačkoli jinak nebyla příliš útlocitná, ani ji naštěstí druhých snadno nedojímalo -- v tom byla jako většina lidí z venkova, kteří si vždycky zachovají na duši něco z otcovy mozolnaté dlaně.
Koncem února přinesl otec Rouault osobně zeti nádhernou krůtu na památku svého uzdravení a zdržel se v Tostes tři dny. Jelikož Charles chodil za pacienty, dělala mu společnici Ema. Otec kouřil v ložnici, plival na kozlíky u krbu, mluvil o polích, telatech, kravách, drůbeži a obecní radě, takže za ním po jeho odchodu zavřela dveře s pocitem uspokojení, který ji samotnou překvapil.
Neskrývala ostatně už své opovržení k věcem i lidem a někdy začínala vyjadřovat zvláštní názory, znevažující to, co se obecně uznávalo, a schvalující věci zvrácené nebo nemravné -- její manžel jen udiveně otevíral oči.
Cožpak tahle bída potrvá věčně? Což se z ní nikdy nedostane?
Vždyť není o nic horší než ty, kteří žijí šťastně! Viděla v la Vaubyessard vévodkyně, které měly silnější pas a obyčejnější způsoby než ona, a bouřila se proti boží nespravedlnosti: opírala se hlavou o stěnu, aby se mohla vyplakat, záviděla jiným bouřlivý život, noci v maskách, smělé radovánky se všemi těmi vášnivými pocity, které neznala a které jistě člověku přinášejí.
Pobledla a dostávala bušení srdce. Charles jí předepsal baldrián a kafrové koupele. Všechno, co se na ní zkoušelo, ji zřejmě dráždilo ještě víc.
Někdy hovořila dlouze a horečnatě; po takovém výbuchu mnohomluvnosti následovala najednou ochablost, kdy vůbec nepromluvila, ani se nehýbala. Jediné, co ji pak vzpamatovalo, byla lahvička kolínské vody, kterou si potírala paže.
Jelikož si stále stěžovala na Tostes, domníval se Charles, že příčina její choroby patrně tkví v nějakém vlivu místního prostředí. Tato myšlenka ho tak zaujala, až začal vážně pomýšlet na to, že se usadí jinde.
Od té doby pila ocet, aby zhubla, začala suše pokašlávat a úplně ztratila chuť k jídlu.
Charlesovi bylo zatěžko z Tostes odejít po čtyřech letech pobytu, zrovna v okamžiku, kdy tam začínal získávat postavení. Avšak co naplat, když to musí být! Vzal Emu do Rouenu ke svému bývalému učiteli. Je to prý nervová choroba, pacientka potřebuje změnu vzduchu.
Charles se porůznu poptával po okolí a dozvěděl se, že v neufchatelském okresu je městys Yonville-l°Abbaye, odkud tamní lékař, polský uprchlík, minulý týden odešel. Napsal tedy místnímu lékárníkovi, aby se dozvěděl, kolik je tam obyvatel, jak daleko je nejbližší kolega, kolik vydělával jeho předchůdce ročně atd. A protože lékárníkovy odpovědi byly uspokojivé, rozhodl se, že se na jaře přestěhuje, jestli se zatím Emino zdraví nezlepší.

Jednou, když při přípravě na stěhování dělala Ema pořádek v jedné ze zásuvek, píchla se o cosi do prstu. Byl to drát z její svatební kytice. Pomerančová poupata byla žlutá od prachu a atlasové stuhy se stříbrným lemováním se na krajích třepily.
Hodila kytici do ohně: vzplála rychleji než suchá sláma. Potom zahořel na popelu rudý keř, který plameny pomalu stravovaly.
Dívala se, jak hoří. Papírové bobulky praskaly, dráty se kroutily, lemovka se roztavila a zkornatělé papírové korunky poletovaly kolem desky jako černí motýli, až se nakonec vznesly do komína.
Když se v březnu stěhovali z Tostes, byla paní Bovaryová těhotná.

ČÁST DRUHÁ

I

Yonville-l°Abbaye (jméno má podle kapucínského opatství, které tu kdysi bývalo a z něhož nestojí už ani rozvaliny) je městys osm mil od Rouenu, mezi abevilleskou a beauvaiskou silnicí. Leží v údolí, zavlažovaném říčkou Rieule, která se vlévá do Andelle a cestou blízko ústí roztáčí kola tří mlýnů; je v ní také pár pstruhů a chlapci se o nedělích baví tím, že je chytají na udici.
U Boissiere se odbočí z hlavní silnice a pokračuje se po rovině až na svah u Leux, kde se otevírá údolí. Říčka, která jím protéká, je dělí na dvě odlišné části: na levém břehu je všechno zarostlé trávou, na pravém břehu je půda zoraná. Pod výstupkem nízkých kopců se táhnou louky a vzadu se spojují s pastvinami brayského kraje, kdežto na východě planina mírně stoupá, rozšiřuje se a do nedohledna se rozestírají žluté lány obilí.
Voda, tekoucí podle okraje trávy, odděluje bílým pruhem barvu luk a barvu zoraných brázd, a kraj se tak podobá velkému rozloženému plášti s límcem ze zeleného sametu, vroubeným stříbrnou lemovkou.
Když sem člověk přijde, má před sebou na obzoru duby argueilského lesa a svahy pahorku Saint-Jean, pruhované shora dolů dlouhými červenými nepravidelnými rýhami; to jsou stopy dešťů, a ty cihlové odstíny, které v úzkých vláknech protkávají šedivou barvu hor, pocházejí od mnoha železitých pramínků tekoucích do okolního kraje.
Jsme zde na pomezí Normandie, Pikardie a Ile-de-France; je to jakási smíšenina krajů, řeč tu nemá typický přízvuk a krajina nemá žádný charakter. Vyrábějí se tu ty nejhorší neufchatelské sýry z celého okresu a obdělávat pole je tu nákladné, protože sypkou písčitou půdu plnou kamínků je třeba velice důkladně hnojit.
Až do roku 1835 nevedla do Yonville žádná sjízdná silnice, ale v té době zřídili velkou vozovou cestu spojující abevilleskou a amienskou silnici, kterou někdy používají formani jedoucí z Rouenu do Flander. Yonville-l°Abbaye však zůstalo stranou všeho ruchu, ačkoli se mu otevřela nová odbytiště. Místo aby si zlepšovali obilní hospodářství, umíněně tam trvají na nevýnosném pastvinářství a líné městečko, odtahující se od planiny, přirozeně roste dál směrem k říčce. Zdálky je vidět, že je rozloženo podél břehu jako pasák krav, který si podřimuje u vody.
Pod svahem za mostem začíná cesta osázená mladými osikami, která vás dovede rovnou k prvním domkům. Jsou obklopeny živým plotem a stojí uprostřed dvorů, kde jsou porůznu roztroušena hospodářská stavení, lisovny, kolny, vinopalny pod košatými stromy, o něž se opírají žebříky a bidla nebo na větvích visí kosy.
Došková střechy jako kožešinové čapky naražené hluboko do očí dosahují až asi do třetiny nízkých oken, jejichž tlustá vydutá skla mají uprostřed vypouklinu, jako bývá na dně lahví. O bíle omítnuté zdi s úhlopříčnými tmavými trámy se tu a tam opírá hubená hrušeň a u vchodu v přízemí jsou posuvné ohrádky, aby dovnitř nelezla kuřata, která na prahu zobou drobky režného chleba namočeného v moštu. Čím dále do města, tím více se dvorky zužují, domy houstnou, živé ploty mizí; pod jedním oknem se na násadě od koštěte houpá vích kapradí, je tu kovárna a kolářství s dvěma nebo třemi novými vozy, které překážejí na cestě. Potom se za laťkovým plotem na konci trávníku, ozdobeného amorkem s prstem na ústech, objeví bílý dům, na každé straně schodiště stojí litinová váza, na dveřích se lesknou štítky. Je to notářův dům, nejhezčí v městečku.
Kostel je na druhé straně ulice asi o dvacet kroků dál při vstupu na náměstí. Hřbitůvek, který ho obklopuje, je obehnán nízkou zídkou a je tam tolik hrobů, že tu staré náhrobní kameny v jedné rovině se zemí vytvářejí souvislou dlažbu, kterou tráva sama od sebe obrostla v pravidelných zelených čtvercích. Kostel byl přestavěn do nové podoby za posledních let vlády Karla X. Dřevěná klenba začíná nahoře trouchnivět a místy se v její modré barvě objevují černé

trhliny. Nade dveřmi, kde bývají varhany, je postranní kůr pro mužský sbor, kam vedou točité schody praskající pod dřeváky.
Denní světlo vniká jednobarevnými kostelními okny a šikmo osvětluje lavice seřazené u zdí, občas je některá vystlána přibitou slaměnou rohoží a nad ní visí velkými písmeny nápis:
"Lavice pana toho a toho." O kus dále, kde se kostelní loď zužuje, stojí proti zpovědnici soška Panny Marie, v atlasových šatech s tylovým závojem posetým stříbrnými hvězdami, načerveněná ve tvářích jako nějaká modla z Havajských ostrovů. Průhled dozadu je zakončen kopií Svaté Rodiny, darované ministerstvem vnitra, dominující nad hlavním oltářem mezi čtyřmi svícny. Lavice z jedlového dřeva na kůru zůstaly nenatřené.
Tržnice, břidlicová střecha podepřená asi dvaceti pilíři, zaujímá téměř polovinu yonvilleského náměstí. Radnice, postavená podle nákresů jednoho pařížského architekta, vypadá jako řecký chrám a stojí v rohu vedle lékárníkova domu. V přízemí má tři jónské sloupy a v prvním patře klenutý ochoz, kdežto ve štítu, kterým je zakončena, stojí galský kohout -- jednou nohou se opírá o ústavní Chartu a ve druhé drží váhy Spravedlnosti.
Největší pozornost však budí lékárna pana Homaise proti hospodě u Zlatého lva. Zejména večer, když svítí olejová lampa a zelené a červené baňaté láhve zdobící výkladní skříň vrhají do daleka na zem odlesky svých dvou barev, je možné mezi nimi zahlédnout jako mezi bengálskými ohni stín lékárníka opřeného lokty o pult. Jeho dům je odshora dolů ověšen nápisy, psanými kurzívou, okrouhlým tiskacím písmem: "Minerální vody z Vichy, Seltzu a z BarŤges.
Sodová voda. Projímadla. Raspailova medicína. Arabský posilující prostředek. Darcetovy pastilky. Regnaultovy pokroutky. Obinadla.
Přísady do koupele. Zdravotní čokoláda" atd. A na firemním štítě, který sahá přes celou šířku krámu, stojí zlatými písmeny: Homais, lékárník. Vzadu v lékárně za velkými váhami připevněnými na pultě se skví slovo "Laboratoř" nad zasklenými dveřmi, na nichž se ještě jednou opakuje zlatými písmeny na černém pozadí nápis Homais.
Dále už v Yonville není nic k vidění. Ulice -- jediná -- dlouhá co by puškou dostřelil a vroubená několika obchody, rázem končí v ohbí silnice. Ponecháme-li ji vpravo a pokračujeme-li podél úpatí kopce Saint-Jean, dojdeme po chvilce ke hřbitovu.
Při epidemii cholery strhli jednu zeď, aby ho rozšířili, a přikoupili vedle tři akry půdy, ale celá tato nová část zůstala téměř prázná, neboť hroby se kupí jako dříve v blízkosti vrat.
Hlídač, který je zároveň hrobníkem i kostelníkem (takže má z mrtvol ve farnosti dvojí užitek), využil prázdného prostoru a zasadil tam brambory. Avšak rok od roku se jeho políčko zmenšuje, a když přijde nějaká epidemie, neví, zda se má radovat z úmrtí anebo truchlit nad rozrůstajícími se hroby.
"Lestiboudoisi, vždyť vy se živíte mrtvými!" řekl mu jednou pan farář.
Tento pochmurný výrok ho přiměl k zamyšlení; nějaký čas byl poněkud zaražený, ale v pěstování svých hlíz pokračuje dodnes a dokonce tvrdí, že rostou samy od sebe.
Od událostí, o kterých budeme vyprávět, se v Yonville vlastně nic nezměnilo. Nahoře na kostelní věži se stále točí plechový trojbarevný praporek, před krámkem obchodníka módním zbožím se stále ještě třepetají ve větru kartounové pruhy, lidské zárodky v lékárníkově výkladní skříni, podobné chomáčům bílého troudu, se čím dál více rozkládají v kalném lihu, a nad velkým vchodem hospody dosud deštěm vybledlý zlatý lev ukazuje kolemjdoucím svou pudlí hřívu.
Ten večer, kdy měli přijet do Yonville manželé Bovaryovi, byla majitelka této hospody, vdova Lefrancoisová, tak zaměstnaná, že jí při míchání jídel v hrncích kanuly velké kapky potu. Druhý den měl být totiž v městečku trh. Bylo třeba předem rozporcovat maso, vykuchat kuřata, připravit polévku a kávu. Kromě toho se musela postarat o jídlo svým hostům, lékaři, jeho ženě a služce. Od kulečníku se ozývaly výbuchy smíchu; z malého sálu volali tři mlynáři, aby jim přinesl kořalku; dřevo hořelo, oharky praskaly a na dlouhém kuchyňském stole se mezi čtvrtkami syrového skopového vršily hromady talířů, které se otřásaly při nárazech špalíku, na němž se sekal špenát. Ze dvorka bylo slyšet křik drůbeže, kterou služka honila s nožem v ruce.
Jakýsi muž v trepkách ze zelené kůže a v sametové čepičce se zlatým třapcem, poněkud poďobaný od neštovic, si hřál u krbu záda. Jeho tvář nevyjadřovala nic jiného než vnitřní uspokojení a vypadal stejně klidně jako stehlík v proutěné kleci, zavěšené nad jeho hlavou. Byl to lékárník.
"Artemiso!" volala majitelka hospody, "nalámej chrastí, dej do lahví vodu, dones kořalku, hoď sebou! Kdybych aspoň věděla, co mám té společnosti, kterou čekáte, dát jako moučník!
Prokristapána! Ti chlapi stěhováci zase začínají u kulečníku tak hulákat! A vůz nechali stát před vraty. Až přijede Vlaštovka, mohla by do něj narazit a zdemolovat ho! Zavolej Polyta, ať ho odveze...! Jen považte, pane Homais, že od rána zahráli snad patnáct partií a vypili osm džbánů moštu...!
Vždyť mi roztrhají sukno," pokračovala a dívala se na ně zdálky se sběračkou v ruce.
"To by nebyla tak velká škoda," odpověděl pan Homais, "koupila byste si nový kulečník."
"Nový kulečník!" vykřikla vdova.
"Vždyť tenhle už za moc nestojí, paní Lefrancoisová. Opakuji vám, že děláte chybu, velkou chybu! Dnes chtějí znalci užší otvory a těžší tága. S koulí se už nehraje jako dřív, všechno se mění.
Člověk musí jít s dobou! Jen se podívejte na Telliera..."
Hostinská zrudla zlostí. Lékárník dodal:
"Říkejte si, co chcete, jeho kulečník je hezčí než váš. A kdyby někoho třeba napadlo uspořádat vlasteneckou soutěž ve prospěch Polska nebo obětí povodně v Lyonu..."
Takových nuzáků, jako je Tellier, se nebojíme!" přerušila ho hostinská a pokrčila tlustými rameny. "Jen žádné strachy, pane Homais, dokud bude Zlatý lev existovat, budou sem lidi chodit. My tu jsme pevní v kramflekách! Ale dejte na má slova, jednoho krásného rána uvidíte Francouzskou kavárnu zavřenou s pěknou cedulí na dveřích...! To tak, měnit kulečník," pokračovala, hovořic sama pro sebe, "když se mi na něm tak pohodlně skládá prádlo a v době honu jsem na

něm uložila až šest hostů! Ale co že ten louda Hivert nejede?"
Počkejte s večeří, dokud nepřijede," požádal ji lékárník.
"Počkat s večeří? A co pan Binet? Uvidíte, jak vchází úderem šesté, protože co do přesnosti se mu nikdo na světě nevyrovná. A vždycky musí mít své místečko v malém sále! Radši by se dal zabít, než aby večeřel jinde! A jak je zmlsaný! A jaký jazýček má na mošt! To není jako pan Léon, ten přijde někdy v sedm, někdy třeba až v půl osmé, a ani neví, co vlastně jí. To je slušný mládenec, nikdy se nerozčilí."
"To víte, on je rozdíl mezi vzdělaným člověkem a výběrčím daní, který býval karabiníkem."
Odbilo šest hodin. Binet vešel.
Modrý redingot mu rovně spadal kolem hubeného těla a kožená čepice s klapkami, přivázanými šňůrkou na temeni, odhalovala pod štítkem lysé čelo, poněkud otlačené od nošení přilby. Měl také černou soukennou vestu, šedivé kalhoty a po celý rok nosil pečlivě vyleštěné boty s dvěma rovnoběžnými vydutinami od vysedlého palce. Ani jediný chloupek nevyčníval z pevné linie světlého plnovousu, který mu lemoval čelist a jako okraj záhonu rámoval dlouhou nevýraznou tvář s malýma očima a zahnutým nosem.
Binet znamenitě ovládal všechny karetní hry, byl dobrý myslivec a měl krásné písmo. Doma měl soustruh a pro zábavu na něm vyráběl kroužky na ubrousky, kterými pak zaplňoval celý dům s ješitností umělce a hamižností měšťáka.
Zamířil do malého sálu; nejdřív však bylo nutno odtud vystrnadit tři mlynáře; a po celou dobu, co mu prostírali na stůl, zůstal Binet mlčky stát na svém místě u kamen. Potom zavřel dveře a sundal si čepici jako obvykle.
"Ten si zdvořilostí jazyk nestrhá," řekl lékárník, jakmile zůstali s hostinskou sami.
"Jakživ víc nemluví," odpověděla. "Minulý týden tady byli dva cesťáci s látkami, takoví vtipní mládenci, večer vykládali historky k popukání, až jsem smíchy slzela; no vidíte, a on zůstal němý jak ta ryba, nepromluvil jediné slovo."
"Ano," řekl lékárník, "žádná fantazie, žádná jiskra, nic z toho, čím se vyznačuje společenský člověk!"
"Ale říká se o něm, že je zazobaný," namítla hostinská.
"Zazobaný?" odpověděl pan Homais. "Ten a peníze? No možná že na jeho poměry to peníze jsou," dodal klidnějším hlasem.
A pokračoval:
"Když takový velkoobchodník s četnými konexemi nebo takový právní poradce, lékař, lékárník -- když jsou tito lidé tak pohrouženi do své práce, že se z nich stávají podivíni nebo i mrzouti -- to chápu, však se o tom tak často píše! Ale oni aspoň o něčem přemýšlejí. Kolikrát se mně například stalo, že jsem hledal na psacím stole pero, abych popsal štítek, a nakonec jsem přišel na to, že je mám za uchem!"
Mezitím se však paní Lefrancoisová šla na práh podívat, nejede-li už Vlaštovka. Zachvěla se chladem. Do kuchyně pojednou vstoupil muž v černém. V posledním zásvitu soumraku bylo vidět, že má brunátnou tvář a atletické tělo.
"Čímpak vám posloužím, pane faráři?" zeptala se majitelka hospody, a zároveň brala z krbu jeden z měděných svícnů, které tam stály v řadě i se svíčkami. "Napijete se něčeho? Kalíšek cassis? Sklenici vína?"
Duchovní zdvořile odmítl. Přišel si pro deštník, který si tuhle zapomněl v ernemontském klášteře, poprosil paní Lefrancoisovou, aby mu ho večer poslala na faru, a potom šel do kostela, kde zvonilo klekání.
Když jeho kroky na náměstí dozněly, prohlásil lékárník, že se farář choval nevhodně. Odmítnout osvěžující nápoj mu připadalo jako ohavné pokrytectví: kněží popíjejí, když je nikdo nevidí, a snaží se o návrat starých časů, kdy dostávali desátky.
Hostinská se ujala farářovy obhajoby:
"Ostatně, ten by ohnul přes koleno čtyři takové jako vy. Loni našim lidem pomáhal svážet obilí; nosil až šest otepí najednou, takovou má sílu!"
"Výborně!" řekl lékárník. "Potom posílejte dcery do zpovědnice k chlapům s takovým temperamentem! Kdybych o tom rozhodoval já, trval bych na tom, aby kněžím jednou za měsíc pouštěli žilou.
Ano, paní Lefrancoisová, jednou za měsíc pořádně otevřít žíly v zájmu slušnosi a dobrých mravů!"
"I mlčte, pane Homaisi! Jste neznaboh, nemáte žádné náboženství!"
Lékárník odpověděl:
"Já náboženství mám, své vlastní, a jsem dokonce nábožnější než všichni černokabátníci se celým tím kejklířstvím a komediemi! Já Boha ctím, abyste věděla! Věřím v Nejvyšší bytost, ve Stvořitele, ať je to kdokoli, který nás poslal na zem, abychom zde plnili své povinnosti občanů a otců rodin, ale k tomu nepotřebuji chodit do kostela líbat stříbrné talíře a živit ze své kapsy hromadu tatrmanů, kterým se daří lépe než nám! Boha je možno uctívat i v lese nebo na poli nebo při pozorování klenby nebeské, jako to činili staří Řekové. Můj Bůh je Bohem Sokratovým, Franklinovým, Voltairovým a Bérangerovým! Jsem pro Vyznání víry savojského vikáře a pro nesmrtelné zásady roku 1789! Proto taky neuznávám žádného pámbíčka, který se prochází po zahrádce s holí v ruce, dává své přátele polykat velrybám, s výkřikem umírá a po třech dnech vstává z mrtvých. To jsou věci nesmyslné samy o sobě a odporují ostatně veškerým fyzikálním zákonům - což dokazuje, mimochodem, že kněží vždycky vězeli až po uši v hanebné nevědomosti, do které se snažili s sebou strhnout všechno obyvatelstvo."
Odmlčel se a očima hledal obecenstvo kolem sebe, neboť ve svém rozhorlení měl na chvíli dojem, že řeční přímo v městské radě.
Hostinská ho však už neposlouchala: nastavila ucho vzdálenému dunění. Ozval se rachot vozu, řinčení uvolněných podkov dusajících zem a Vlaštovka se konečně zastavila přede dveřmi.
Byla to žlutá truhla spočívající na dvou velkých kolech, která dosahovala až k vozové plachtě: znemožňovala tak cestujícím výhled na cestu a stříkala jim na ramena špínu. Když byl vůz zavřený, otřásaly se tabulky jeho úzkých okének v rámech; tu a tam na nich ulpívaly skvrny od bláta mezi starými vrstvami prachu, který úplně nesmyly ani prudké lijáky. Do vozu byli zapřaženi tři koně, první vpředu před oběma ostatními, a když se sjíždělo z kopce, zadek

vozu při otřesech zadrhával.
Na náměstí přišlo několik yonvilleských měšťanů, mluvili všichni najednou, dožadovali se novinek, zpráv a košíků, Hivert nevěděl, komu odpovědět dřív. Nakupoval totiž ve městě pro celé okolí.
Chodil do krámů, přivážel ševci svitky kůže, kováři železo, své zaměstnavatelce sud slanečků, čepce od modistky, příčesky od kadeřníka; a při návratu rozděloval po cestě své balíky; stál na kozlíku a s halasným pokřikem je přehazoval přes plot na dvorky, zatímco jeho koně šli bez řízení sami dál.
Zdržela ho nehoda: chrt paní Bovaryové utekl do polí. Přes čtvrt hodiny na něj hvízdali. Hivert se dokonce vrátil půl míle nazpět a každou chvíli měl dojem, že psa vidí, ale pak bylo nutno jet dál. Ema plakala, rozhněvala se, obvinila z toho neštěstí manžela. Pan Lheureux, obchodník s látkami, který s nimi jel ve voze, se ji snažil utěšit mnoha historkami o ztracených psech, kteří po dlouhých letech poznali své pány. Vykládal, jak se o jednom povídalo, že se vrátil do Paříže až z Cařihradu. Jiný zas uběhl přímou čarou padesát mil a přeplaval čtyři řeky. A otec pana Lheureuxe míval pudla; dvanáct let ho neviděl, a pak jednou, když šel do města na večeři, skočil mu pudl zčistajasna večer na ulici na záda.

II

První vystoupila Ema, potom Félicité, pan Lheureux, nějaká kojná, a Charlese museli vzbudit, neboť hned, jak se setmělo, ve svém koutku hluboce usnul.
Homais se představil; ujistil paní Bovaryovou svou úctou a pana Bovaryho svou ochotou k službám, řekl, že je rád, že jim mohl prokázat pár drobných úsluh; se srdečným výrazem dodal, že si dovolil pozvat se k nim ke stolu, neboť jeho manželka je právě pryč.
Když byli v kuchyni, přistoupila paní Bovaryová ke krbu. Špičkami dvou prstů uchopila sukni ve výši kolen, nadzdvihla ji až ke kotníkům a natáhla nohu v černé botce k ohni pod otáčející se skopovou kýtou. Oheň ji celou ozařoval a ostrým světlem pronikal nitěmi jejích šatů, rovnoměrnými póry její bílé pleti i víčky jejich očí, které občas přivírala. Jak sem pootevřenými dveřmi vnikaly závany větru, zalévala ji sytě červená barva plamenů.
Z druhé strany krbu ji mlčky pozoroval mladý světlovlasý muž.
Jelikož se pan Léon Dupuis -- druhý stálý host u Zlatého lva v Yonville, kde pracoval jako písař u notáře Guillaumina -velice nudil, často oddaloval chvíli večeře v naději, že do hospody přijde nějaký cestující, s nímž by se dalo večer pohovořit. Ve dnech, kdy byl se svou prací hotov, chodil do hospody v určenou hodinu, protože jinak nevěděl, co by dělal, a pak musel snášet tete a tete s Binetem, počínaje polévkou a konče sýrem. Proto s radostí přijal pozvání hostinské, aby povečeřel ve společnosti nově příchozích, a všichni se odebrali do velkého sálu, kde paní Lefrancoisová dala okázale prostřít pro čtyři osoby.
Homais požádal o dovolení, aby si směl nechat na hlavě svou řeckou čepičku, neboť se obával nachlazení.
Potom se obrátil ke své sousedce:
"Milostivá je asi trochu unavená, že? Naše Vlaštovka by z člověka vytřásla duši!"
"To je pravda," odpověděla Ema, "ale takové vyrušení mě vždycky baví, mám ráda změnu."
"Je velice mrzuté, když člověk žije uvázaný na jednom místě," povzdechl si písař.
"Kdybyste jako já musel být pořád v sedle...," řekl Charles.
"Mně připadá," poznamenal Léon, obraceje se na paní Bovaryovou, "že to je velice příjemné, když to člověk ovšem může dělat," dodal.
"Ostatně," říkal lékárník, "provozování lékařské praxe není v našem kraji nijak obtížné, neboť stav silnic dovoluje používat bryčku a pacienti obvykle dobře platí, zdejší rolníci jsou totiž docela zámožní. Z lékařského hlediska tu máme kromě obvyklých případů enteritidy, bronchitidy a žlučníkových obtíží občas nějaké ty střídavé horečky v době žní, ale celkem vzato málo vážných případů, nic, co by stálo za zvláštní pozornost, leda snad hodně krtic, způsobených bezpochyby želostnými hygienickými podmínkami v příbytcích našich zemědělců. Ano, pane Bovary, setkáte se s mnoha předsudky, s kterými budete muset bojovat; s mnohou zakořeněnou umíněností, na kterou bude denně narážet veškeré úsilí vaší vědy. Tady se totiž ještě věří na devítidenní pobožnosti, na ostatky, na faráře, místo aby se prostě šlo za lékařem nebo za lékárníkem. A přitom podnebí není špatné a v obci máme i několik devadesátiletých. Teploměr -- konal jsem v této věci pozorování -- v zimě klesá až na čtyři stupně a v letním období vystoupí na pětadvacet, nejvýše třicet stupňů Celsia, to jest maximálně čtyřiadvacet stupňů Réaumura neboli jinými slovy padesát čtyři Fahrenheita -- podle anglického měření. A také nás chrání před severním větrem argueilský les na jedné straně a před západním větrem svah Saint-Jean na druhé straně, a přitom toto horko, které vzhledem k vodní páře stoupající z řeky a také vzhledem k přítomnosti značného počtu pasoucího se dobytka, jenž vydechuje, jak víte, velké množství amoniaku, to jest dusíku, vodíku a kyslíku (ne, jen dusíku a vodíku) -- toto horko nasává z půdy humus, směšuje všechny ty různé výpary, slučuje je, aby se tak řeklo, do jednoho svazku a samo se kombinuje s atmosférickou elektřinou, pokud se vyskytuje, takže by mohlo po delší době způsobit vznik choroboplodných miasmat jako v tropech - tedy toto horko, jak říkám, je mírněno právě z té strany, odkud přichází nebo lépe odkud by přicházelo, to jest z jihu, a zmírňují je jihovýchodní větry, které se samy ochlazují nad Seinou a najednou je tady máme jako sibiřský vítr!"
"Jsou tady alespoň nějaké procházky v okolí?" pokračovala paní Bovaryová v rozhovoru s mladým mužem.
"Velice málo," odpověděl. "Je tu místo zvané Pastvina, nahoře na kopci u okraje lesa. Tam někdy v neděli chodím s knihou, abych se podíval na západ slunce."
"Neznám nic nádhernějšího než západ slunce," pokračovala Ema, "hlavně na mořském břehu."
"Miluji moře," řekl pan Léon.
"A nepřipadá vám taky," navázala paní Bovaryová, "že nad tou nekonečnou vodní plochou duch volněji vzlétá, že

pohled na ni povznáší duši a naplňuje vás myšlenkami na nekonečno, na ideály?"
"Stejně tomu je v horách," odpověděl Léon. "Mám bratrance, který loni cestoval po Švýcarsku, a ten mi říkal, že si člověk ani nedovede představit tu poezii jezer a půvab vodopádů, tu nesmírnou působivost ledovců. Nad bystřinami se tyčí neuvěřitelně vysoké borovice, nad propastmi stojí dřevěné domečky, a když se porozhrnou mraky, vidíte na tisíc stop pod sebou celá údolí.
Takové pohledy jistě člověka nadchnou, naladí k modlitbě, přivodí vytržení! Nijak se nedivím, že jeden slavný hudebník hrával na klavír při pohledu na krásy přírody, aby rozněcoval svou obraznost."
"Pěstujete hudbu?" zeptala se.
"Ne, ale mám ji velice rád."
"Jen ho neposlouchejte, paní Bovaryová," přerušil je lékárník, naklánějící se nad talířem, "mluví z něho čirá skromnost.
--
Neříkejte, příteli! Tuhle jste si v pokoji zpíval Anděla strážného a bylo to nádherné. Slyšel jsem vás z laboratoře, zpíval jste staccato jako na jevišti."
Léon totiž u lékárníka bydlel, měl tam ve druhém patře pokojík s okny na náměstí. Při pochvale pana domácího se zarděl; ten už se však zase obrátil k lékaři a vypočítával mu postupně všechny významnější obyvatele Yonville. Vykládal anekdoty, podával informace. Nikdo přesně neví, jak zámožný je notář, a firma Tuvache má značné těžkosti.
Ema pokračovala: "A jakou hudbu máte nejraději?"
"Německou, ta povznáší ke snění."
"Znáte Italy?"
"Ještě ne, ale uvidím je příští rok, až pojedu do Paříže dokončit práva."
"Jak jsem si právě dovolil upozornit vašeho pana manžela," řekl lékárník, "ohledně toho nešťastného Yanody, který odsud utekl; shledáte, že díky některým jeho výstřednostem máte k dispozici jeden z nejpohodlnějších domů v Yonville. Pro lékaře je obzvláště výhodné, že jedny dveře vedou do Aleje, takže se tudy dá nepozorovaně vcházet i vycházet. Jinak je dům vybaven vším, co může domácnost potřebovat: má prádelnu, kuchyň s přípravnou, rodinný salón, ovocnou zahradu atd. Ten člověk si nic neodepřel! Na konci zahrady si dal u vody postavit besídku jen proto, aby tam v létě mohl popíjet pivo, a jestli má milostivá paní ráda zahradničení, bude moci..."
"To mou ženu příliš nebaví," řekl Charles. "Ačkoli má doporučený pohyb, raději zůstává ve svém pokoji a čte."
"Zrovna jako já," podotkl Léon. "Co může být lepšího než si večer sednout s knížkou k ohni ve svitu lampy, zatímco se vítr opírá do oken?"
"Viďte?" řekla Ema a upřela na něj velké černé oči.
"Člověk o ničem nepřemýšlí," pokračoval, "hodiny ubíhají.
Procházíte se klidně vysněnou krajinou a vaše myšlenky se snoubí s fikcí, hrají si s podrobnostmi nebo pokračují v rozvíjení událostí podle jejich obrysů. Splývají s osobami knihy, připadá vám, že v jejich šatech žijete vy."
"To je pravda! To je pravda!" řekla Ema.
"Stalo se vám také někdy," pokračoval Léon, "že jste se v knize setkala s nějakou neurčitou myšlenkou, která vás samotnou napadla, s nějakým matným obrazem, který se vám zdálky vrací, a někdy i s úplným vyslovením vašich nejniternějších pocitů?"
"Zažila jsem to," odpověděla.
"Proto mám rád zejména básníky," řekl Léon. "Verše mi připadají něžnější než próza a snadněji člověka dojmou k slzám."
"Ale po delší době unavují," podotkla Ema. "Teď mám naopak ráda příběhy, které se rozvíjejí jako jedním dechem a při nichž se člověk bojí. Nenávidím obyčejné hrdiny a průměrné city, jaké potkáváme v životě."
"To je pravda," poznamenal písař, "taková díla nepůsobí na srdce a tím se podle mého názoru vzdalují pravému cíli Umění. Je útěšné, když se uprostřed životních zklamání člověk může v myšlenkách přenést k ušlechtilým charakterům, čistým náklonnostem a obrazům štěstí. Pro mne, když tu tak žiji daleko od společnosti, je to jediné rozptýlení; Yonville nabízí tak málo možností!"
"Asi jako Tostes," odpověděla Ema. "Proto jsem vždycky měla předplatné v čítárně."
"Prokáže-li mi milostivá tu čest," řekl lékárník, který zaslechl poslední slova, "mohu jí dát k dispozici svou vlastní knihovnu, složenou z těch nejlepších autorů: mám tam Voltaira, Rousseaua, Delila, Waltera Scotta, Ohlasy fejetónů a kromě toho odebírám různé časopisy, mezi nimi denně Rouenskou pochodeň, neboť jsem dopisovatelem těchto novin za okresy Buchy, Forges, Neufchatel, Yonville a okolí."
Seděli u stolu už dvě a půl hodiny; služebná Artémise se totiž ve starých škrpálech netečně šourala po dlaždicích, nosila talíře jeden po druhém, všechno zapomínala, na nic nereagovala a stále nechávala pootevřené dveře ke kulečníku, takže narážely klikou o stěnu.
Aniž si to uvědomil, opřel se Léon při hovoru jednou nohou o trnož židle, na níž seděla paní Bovaryová. Ema měla modrou hedvábnou vázanku, která přidržovala pevně jako okruží plizovaný batistový límec, a podle pohybů hlavy se jí spodek obličeje buď nořil do bílé látky nebo z ní něžně vystupoval. Mezitím co si Charles s lékárníkem povídali, ti dva spolu zapředli jeden z těch neurčitých hovorů, kde náhodné věty člověka vždycky přivádějí zpět k pevnému středu společné sympatie. Pařížská divadelní představení, tituly románů, nové čtverylky, svět, který žádný z nich neznal, Tostes, kde předtím žila, Yonville, kde jsou teď -- všechno probrali, o všem mluvili, dokud večeře neskončila.
Když se podávala káva, odešla Félicité do nového domu připravit pokoj a hosté se po chvíli zdvihli. Paní Lefrancoisová spala u vyhaslého krbu, čeledín čekal s lucernou na manžele Bovaryovy, aby je zavedl domů. V ryšavých vlasech měl kousky slámy, na levou nohu kulhal. Do druhé ruky vzal deštník pana faráře a společnost se vydala na cestu.

Městečko spalo. Pilíře na tržišti vrhaly dlouhé stíny. Země byla úplně šedivá jako za letní noci.
Jelikož však byl lékařův dům jen asi padesát kroků od hospody, museli si skoro hned popřát dobrou noc a rozejít se.
Ema už v předsíni cítila, jak jí chlad zdiva padá na ramena jako vlhký ručník. Stěny byly nové a dřevěné schody praskaly.
V ložnici v prvním poschodí prosvítal okny bez záclon bělavý přísvit. Bylo vidět vrcholky stromů a ještě dál louku, napůl ponořenou v mlze, která stoupala v měsíčním svitu podle říčky.
Uprostřed pokoje byly bez ladu a skladu naházeny zásuvky z prádelníku, láhve, tyče, matrace na židlích a umyvadla na podlaze -- jak to tam nedbale nechali ležet ti dva muži, kteří přinesli nábytek.
Po čtvrté spala Ema na neznámém místě. Poprvé se jí to stalo, když vstoupila do kláštera, podruhé po příchodu do Tostes, potřetí na zámku la Vaubyessard a počtvrté tady; a pokaždé jako by tím v jejím životě započalo nové období.
Nevěřila, že věci zůstávají stejné, změní-li se místo --, a jelikož ta část života, kterou prožila, jí připadala špatná, patrně bude to, co ji čeká, lepší.

III

Druhý den, sotva vstala, spatřila na náměstí písaře. Byla v županu. Zdvihl hlavu a pozdravil ji. Letmo se uklonila a zavřela okno.
Léon čekal celý den, až bude šest hodin večer, ale když přišel do hospody, našel tam u stolu jen pana Bineta.
Večeře z minulého dne pro něj byla významnou událostí, dosud nikdy nehovořil dvě hodiny s dámou. Jak to, že jí dovedl sdělit -- a takovými slovy -- tolik věcí, které by předtím tak dobře vyjádřit neuměl? Zpravidla býval plachý a zachovával si rezervovanost, v níž se pojí stud i přetvářka. V Yonville měl pověst dobře vychovaného mladíka. Poslouchal debaty zralých mužů a nebyl politicky radikální, což je u mladého člověka neobvyklé.
Měl také různá nadání, maloval akvarely, dovedl zpívat z listu a večer po jídle, pokud zrovna nehrál karty, se rád zabýval i literaturou. Pan Homais si ho vážil pro jeho vzdělání, paní Homaisová ho měla ráda pro jeho ochotu, neboť často chodil na zahradu s jejími ratolestmi, věčně ušpiněnými a nezvedenými mrňaty, poněkud lymfatickými jako jejich matka. Kromě služky se o ně staral lékárnický učeň Justin, vzdálený bratranec pana Homaise, kterého si k sobě lékárníkovi vzali z útrpnosti a který zároveň dělal domácího poskoka.
Lékárník se projevil jako nejlepší soused, jakého si lze přát.
Informoval paní Bovaryovou, u koho se nejlépe nakupuje, přivedl k ní svého dodavatele moštu, sám nápoj ochutnal a ve sklepě dával pozor, aby byl sud správně uložen. Poradil jí také, jakým způsobem získat máslo za levnou cenu, a uzavřel pro ni dohodu s kostelníkem Lestiboudoisem, který kromě svých náboženských a hrobařských funkcí také ošetřoval největší yonvilleské zahrady, pravidelně nebo příležitostně, jak si kdo přál.
Lékárníka nevedla k té úslužné srdečnosti jen pouhá potřeba pomáhat bližnímu, za tím vším se skrýval určitý záměr. Porušoval totiž první článek zákona z 19. dne šestého měsíce roku XI, kterým se zakazuje veškerým osobám bez diplomu provozování lékařské praxe, a jednou se stalo, že po několika udáních byl pan Homais předvolán do Rouenu k panu královskému prokurátorovi do jeho soukromé kanceláře. Vysoký úředník ho přijal vstoje, v taláru, s hermelínovým přehozem přes ramena a s baretem na hlavě. Bylo to ráno před přelíčením. Na chodbě se ozývaly těžké kroky stráží a jakoby vzdálené skřípění velkých zavíraných zámků.
Lékárníkovi tak hučelo v uších, až se domníval, že ho raní mrtvice; v duchu již viděl podlahu podzemní kobky, rodinu v slzách, prodanou lékárnu a všechny lékárenské láhve roznesené.
Byl nucen zajít si do kavárny a dát si sklenici rumu se sodovkou, aby se zase vzpamatoval.
Ponenáhlu se vzpomínka na ono pokárání vytrácela a lékárník dál uděloval v místnosti za krámem své neškodné rady jako dřív. Ale starosta s ním nebyl zadobře, někteří kolegové mu záviděli; měl veškeré důvody k obavám. Tím, že si pana Bovaryho svými úsluhami zaváže, získá jeho vděčnost a tak si zajistí jeho mlčení, kdyby později něco zpozoroval. Proto mu také Homais nosil každé ráno noviny a často si odpoledne odskočil z lékárny, aby si s lékařem pohovořil.
Charles byl smutný: klientela nepřicházela. Vysedával dlouhé hodiny beze slova, chodil do ordinace spát nebo se díval, jak jeho žena šije. Aby se rozptýlil, zaměstnával se doma jako řemeslník a dokonce se pokusil vymalovat podkroví zbytkem barvy, který v domě nechali malíři. Měl však finanční starosti. Utratil tolik peněz za opravy v Tostes, za manželčiny toalety a za stěhování, že se se celé věno rozkutálelo během dvou let -- a bylo to přes tři tisíce tolarů. Kolik věcí se také poškodilo nebo ztratilo při stěhování z Tostes do Yonville, nemluvě ani o sádrovém faráři, který při jednom větším nárazu vypadl z vozu a roztříštil se na dlažbě v Quincampoix na tisíc kousíčků!
Rozptýlila ho však starost ušlechtilejší: ženino těhotenství. Čím víc se datum porodu blížilo, tím mu byla Ema dražší. Vytvářelo se mezi nimi další tělesné pouto a jakési neustálé vědomí ještě užšího spojení. Když zdálky viděl její lenivou chůzi a měkce kolébavý pas nad boky bez šněrovačky, když proti sobě seděli a on ji po libosti pozoroval, jak unaveně polehává v křesle, nemohl se už udržet štěstím: vstával, líbal ji, oběma rukama ji hladil po tváři, říkal jí "maminečko", chtěl s ní tancovat a zahrnoval ji všemožnými lichotivými žertíky, jaké ho jen napadly a přitom se napůl smál a napůl plakal. Myšlenka, že zplodil dítě, ho naplňovala blažeností. Teď už mu nic nechybělo. Znal lidskou existenci v celé její podstatě a spočíval v ní pevně a s klidnou myslí.
Ema nejprve cítila velký údiv, potom si přála mít porod za sebou, aby věděla, jaké to je, být matkou. Protože však nemohla utrácet, jak by chtěla, a pořídit si kolébku ve tvaru loďky s růžovými hedvábnými záclonkami a vyšívané čepečky, přestala se zajímat o výbavičku a v záchvatu trpkosti ji svěřila jedné vesnické šičce, aniž co vybírala nebo projednávala. Nevěnovala se tedy přípravám, které povzbuzují mateřskou něhu, a její láska k dítěti tím byla hned od počátku možná o něco ochuzena.

Charles však při každém jídle o dítěti mluvil, takže na ně brzy začala myslet soustavněji.
Přála si syna; bude silný a snědý a dá mu jméno Georges; a pomyšlení, že její dítě bude chlapec, jako by jí dávalo naději a odškodňovalo ji za všechnu prožitou bezmoc. Muž je aspoň volný: může se pohybovat od vášně k vášni, od země k zemi, překonávat překážky, okusit i nejvzdálenější štěstí. Ženě se však stále ve všem brání. Je zároveň nepohyblivá a poddajná, je v nevýhodě jak pro slabost těla, tak pro závislost, k níž ji odsuzuje zákon.
Její vůle je jako závoj, připevněný šňůrkou na jejím klobouku: zmítá se na všechny strany -- vždycky ji nějaká touha přitahuje a nějaká konvence zadržuje.
Porodila jednou v neděli okolo šesté hodiny, když vycházelo slunce.
"Je to holčička!" řekl Charles.
Odvrátila hlavu a omdlela.
Hned na to přiběhla paní Homaisová a objala ji, stejně jako kmotra Lefrancoisová od Zlatého lva. Lékárník, jakožto taktní muž, jí za pootevřenými dveřmi vyslovil zatím jen stručné blahopřání. Chtěl vidět dítě a usoudil, že je pěkně vyvinuté.
Během rekonvalescence se Ema hodně zabývala hledáním jména pro dcerku. Nejdřív probrala všechna ta, která měla italské koncovky, jako Clara, Louisa, Amanda, Atala; dost se jí líbilo jméno Galsuinde, Isolda nebo Leocadie ještě víc.
Charles si přál, aby se děvčátko jmenovalo po matce, Ema se stavěla proti tomu.
Prolistovali kalendář od začátku do konce a radili se se známými.
"Pan Léon," řekl lékárník, "se diví, že si nevyberete Magdalénu, ta je teď úžasně v módě."
Stará paní Bovaryová však rozhořčeně protestovala proti tomu jménu hříšnice. Co se týče pana Homaise, ten měl v oblibě jména připomínající nějakého velkého muže, slavnou událost nebo šlechetnou myšlenku a podle tohoto systému také pokřtil své čtyři děti. Tak Napoleon představoval slávu a Franklin svobodu: Irma byla patrně ústupek romantismu, ale Athalie projev úcty nejnesmrtelnějšímu veledílu francouzského divadla. Jeho filosofické přesvědčení mu totiž nepřekáželo v obdivu k uměleckým dílům, myslitel v něm nepotlačoval člověka přístupného citu; dovedl rozlišovat, oddělit to, co pramenilo z představivosti, od toho, co pocházelo z fanatismu. V této tragédii například odsuzoval myšlenky, ale obdivoval styl; zatracoval celkové pojetí, ale tleskal všem detailům; osoby hry ho dráždily, a přitom byl nadšen jejich projevy. Při čtení velkých pasáží hry byl zcela unesen, rmoutilo ho však, když si pomyslel, že se ty pasáže hodí do krámu klerikálům, a v těchto citových rozporech, které mu působily rozpaky, měl chuť Racina vlastníma rukama ověnčit vavřínem a zároveň si s ním čtvrthodinku pořádně podebatovat.
Konečně si Ema vzpomněla, že na zámku la Vaubyessard slyšela markýzu oslovovat nějakou mladou ženu jménem Berta; zvolili tedy toto jméno, a protože otec Rouault nemohl přijet, poprosili pana Homaise, aby šel za kmotra. Lékárník přinesl jako dárky samé výrobky svého podniku: šest krabic jujubových pokroutek, baňatou láhev plnou arabského cukroví, tři balíčky proskurníkové pasty a navíc ještě šest tyčinek kandysového cukru, který našel někde ve skříni.
Večer po křtu se konala velká hostina; byl na ní i pan farář. Všichni se rozehřáli. Při podávání likérů zanotoval pan Homais píseň Pánbůh dobrých lidí, pan Léon zazpíval barkarolu a paní Bovaryová starší, která byla kmotrou dítěte, zapěla romanci z doby Císařství. Starý pan Bovary potom žádal, aby přinesli dítě, a začal je křtít sklenicí šampaňského, které mu lil na hlavičku. Takový výsměch první svátosti rozhořčil abbého Bournisiena, starý Bovary odpověděl citátem z Války bohů, farář chtěl odejít, dámy prosily, aby zůstal, vložil se do toho pan Homais a podařilo se jim přemluvit duchovního, aby se zase posadil; klidně si zase vzal svůj talířek s nedopitým šálkem kávy.
Starý pan Bovary zůstal pak ještě měsíc v Yonville a ohromoval jeho obyvatele nádhernou policejní čepicí se stříbrnými prýmky, kterou nosil ráno, když si šel na náměstí zakouřit dýmku. Jelikož se také rád napil kořalky, posílal často služku ke Zlatému lvu, aby mu jí tam láhev koupila na synův účet, a k navonění svých šátků vypotřeboval veškerou zásobu kolínské vody své snachy.
Ta byla v jeho společnosti docela ráda. Tchán znal svět: mluvil o Berlíně, o Vídni, o Štrasburku, o svých důstojnických letech, o milenkách, které měl, o velkých hostinách, jichž se zúčastnil; byl k ní příjemný a dokonce ji někdy na schodech nebo na zahradě objal kolem pasu a zvolal:
"Synu, dej si na mě pozor!"
Stará paní Bovaryová se začala strachovat o synovo štěstí, a protože se obávala, aby její muž při delším styku s mladou ženou neměl špatný vliv na její mravní názory, naléhala na brzký odjezd. Snad měla i vážnější obavy. Pan Bovary byl člověk, kterému nebylo nic svaté.
Jednoho dne pocítila Ema náhlou potřebu spatřit svou dcerušku, kterou svěřili kojné, truhlářově ženě, a aniž se podívala do kalendáře, zda už minula doba jejího šestinedělí, vypravila se za Rolletovými, kteří bydleli na konci vesnice pod kopcem, mezi hlavní silnicí a loukami.
Bylo odpoledne; domy měly zavřené okenice a břidlicové střechy, lesknoucí se v ostrém světle modrého nebe, vypadaly, jako by na hřebenu štítů rozpraskávaly jiskry. Vál těžký vítr. Ema pocítila při chůzi slabost; kamínky na chodníku ji tlačily a uvažovala, zda se nemá vrátit domů nebo se jít někam posadit.
V tomto okamžiku vyšel z vedlejších dveří pan Léon se svazkem papírů pod paží. Přišel ji pozdravit a postavil se do stínu před obchod pana Lheureuxe pod vyčnívající plátěnou šedivou stříšku.
Paní Bovaryová řekla, že se jde podívat na děcko, ale že začíná být unavená.
"Kdyby..." začal Léon, ale netroufal si pokračovat.
"Máte teď něco na práci?" zeptala se.
A když jí písař odpověděl, požádala ho, aby ji doprovodil. Ještě ten večer se to vědělo po celém Yonville a paní Tuvachová, starostova manželka, prohlásila před služebnou, že se paní Bovaryová kompromituje.
Aby se dostali ke kojné, museli na konci ulice odbočit vlevo, jako směrem ke hřbitovu, a dát se mezi domky a dvorky úzkou pěšinou vroubenou keři ptačího zobu. Byly zrovna v květu, kvetl také rozrazil, šípky i kopřivy a ostružiní

proplétající se mezi křovisky. Otvorem v živém plotě bylo vidět u baráků vepříka na hnojišti nebo přivázané krávy, otírající si rohy o kmen stromu.
Kráčeli pomalu vedle sebe, ona se o něho opírala a on zvolňoval krok a přizpůsoboval ho jejímu; před nimi poletovalo hejno much a bzučelo v horkém vzduchu.
Poznali domek podle starého ořešáku, který ho stínil. Byl nízký, pokrytý hnědými taškami a pod vikýřem visel pletenec cibule.
Otýpky chrastí opřené o trnitý plot rámovaly záhon hlávkového salátu, několik pídí levandule a kvetoucího hrachu podepřeného laťkami. Trávou tekla špinavá voda a rozlévala se do několika pramínků; kolem ní ležely jakési nerozpoznatelné hadry, pletené punčochy, červená bavlněná kazajka a na živém plotu bylo rozestřené velké prostěradlo ze silného plátna. Při zavrzání vrátek se objevila kojná; v náručí držela sající dítě. Druhou rukou táhla uboze vypadajícího a neduživého chlapečka s obličejem plným krtic -- byl to syn nějakého rouenského čepičáře; rodiče příliš zaměstnaní obchodem ho nechávali na venkově.
"Pojďte dál," řekla. "Vaše dceruška spí."
Pokoj v přízemí, jediný v celém domku, měl vzadu proti stěně velkou postel bez závěsů, a pod oknem, s jednou tabulkou vyspravenou kolečkem modrého papíru, stála díž. V koutě za dveřmi byly na dlažkách pod umyvadlem srovnány šněrovací boty s cvočky a vedle nich láhev oleje s brkem zastrčeným v hrdle; na zaprášeném krbu se mezi křesajícími kamínky, zbytky svíček a kousky troudu válel svazek Mathieu Laensberga. Poslední nadbytečný předmět v pokoji byla alegorická "Sláva" s trubkou u rtů; obraz byl patrně vystřižen z nějaké reklamy na voňavky a přitlučen ke zdi šesti cvočky.
Emina dcera spala na zemi v proutěné kolébce. Ema ji vzala i s pokrývkou, do které byla zabalená, a začala jí prozpěvovat a kolébat ji v náručí.
Léon se procházel po pokoji; připadalo mu divné vidět tu krásnou dámu v nankinových šatech uprostřed takové bídy. Paní Bovaryová se zarděla; odvrátil se, domnívaje se, že snad projevil pohledem přílišnou smělost. Paní Bovaryová potom zase uložila dítě, které jí poblinkalo nabraný límec. Kojná jí ho honem přiběhla utřít a tvrdila, že nic nebude vidět.
"Ta mi dělá jiné věci," řekla, "a já trávím celý čas tím, že ji pořád umývám! Kdybyste byla tak hodná a řekla hokynáři Camusovi, aby mi přenechal trochu mýdla, když ho potřebuju... Bylo by to pohodlnější i pro vás, že bych vás neobtěžovala."
"Dobře, dobře!" řekla Ema. "Tak na shledanou, matko Rolletová!"
A vyšla ven, otírajíc si nohy o práh.
Žena ji doprovázela až na konec dvora a vykládala, jak se jí v noci těžko vstává.
"Jsem někdy tak rozlámaná, že usnu jen tak na židli; měla byste mi dát takovou liberku mleté kávy, ta by mi měsíc vydržela, brala bych si ji ráno s mlékem."
Když vyslechla její díky, vyšla paní Bovaryová ze dvora a byla už kousek na stezce, když za sebou zaslechla klapot dřeváků a otočila hlavu: byla to kojná.
"Co je?"
Venkovanka ji odtáhla stranou do stínu jilmu a začala jí vykládat o svém muži; při tom řemesle a s těmi šesty sty franky, které má od kapitána...
"Tak co vlastně chcete?"
"No," pokračovala kojná a za každým slovem vzdychla, "bojím se, aby mu nepřišlo líto, když mě uvidí pít kávu samotnou; to víte, mužský..."
"Ale vždyť kávu budete mít," opakovala Ema, "já vám ji dám! Už mi jdete na nervy!"
"Ach jo, moje milá drahá paní, on totiž byl raněný a má z toho strašné křeče na prsou. Říká, že je mu slabo dokonce i po moštu."
"Ale tak rychle, matko Rolletová, pospěšte si!"
"Kdyby to nebylo příliš moc, co po vás žádám," řekla žena a uklonila se, "kdybyste mohla..." znovu se uklonila a žadonila pohledem, "takhle... džbánek kořalky," řekla konečně, "a já bych tím třela vaší děvence nožičky, ona je má jemné jako jazýček."
Když se zbavila kojné, zavěsila se Ema opět do pana Léona. Chvíli kráčela rychle, potom zpomalila chůzi a její pohled spočinul na rameni mladého muže, na jeho redingotu se sametovým límcem.
Kaštanově hnědé vlasy, rovné a pěkně učesané, mu přes něj splývaly. Všimla si také jeho nehtů, které byly delší, než bylo v Yonville zvykem. Péče o ně byla jednou z činností, které písař věnoval mnoho času; měl za tím účelem ve své psací mapě zvláštní nožík.
Vraceli se do Yonville podle vody. V letním období odkrýval rozšířený břeh zahradní zdi až k samým základům: vedly od nich schody dolů k říčce. Ta tekla tiše, rychlá a na pohled chladná; dlouhé tenké traviny se v ní vlnily podle proudu a rozestíraly se v čiré vodě jako odložené zelené vlasy. Na špičkách rákosí nebo na leknínových listech občas lezl nebo seděl nějaký hmyz s tenkýma nohama. Sluneční paprsky probodávaly modré bublinky vln, které se míhaly a praskaly jedna za druhou. Na hladině se zrcadlila šedivá kůra starých osekaných vrb a za vodou kolem dokola se louky zdály prázdné. V tu hodinu se na statcích právě obědvá a mladá žena a její společník neslyšeli při chůzi nic než rytmus svých kroků na půdě pěšiny, slova, která si říkali, a šelestění Eminých šatů. Zahradní zdi, poseté nahoře střepinami lahví, byly rozpálené jako skleníkové tabule. Mezi cihlami rostla ohnice, a jak paní Bovaryová kolem ní procházela, setřásla okrajem rozevřeného slunečníku žlutý prach jejích zvadlých květů nebo zachycovala na chvilku o jeho hedvábné třepení snítky zimolezu a převislých plaménků.
Mluvili o skupině španělských tanečníků, která měla brzy vystupovat na divadle v Rouenu.
"Půjdete?" zeptala se Ema.

"Budu-li moci," odpověděl.
To si neměli co jiného říci? Jejich pohledy byly přitom plny vážnější řeči, a zatímco se snažili najít banální věty, oba cítili, jak se jich zmocňuje táž ochablost; bylo to jako nepřetržitý a hluboký šepot duše, který přehlušoval zvuk hlasů. Tento neznámý nepříjemný pocit je naplňoval údivem, ale nenapadlo je, aby si o něm vykládali nebo hledali jeho příčinu. Štěstí, které teprve přijde, podobně jako pobřeží tropů, vysílá dopředu na obrovskou hladinu ležící před ním měkký a vonný závan příslibu; člověk je tímto opojením zkolébán, aniž pátrá po obzoru, kam nedohlédne.
Na jednom místě byla půda rozšlapaná od dobytka; museli jít po zelených kamenech rozmístěných v bahně. Ema se často na okamžik zastavila a zkoumala, kam šlápnout -- kymácela se na nepevném kamenu, lokty ve vzduchu, skloněná v pase a s nejistým pohledem, smála se strachem, že spadne do kaluže.
Když došli k jejich zahradě, otevřela paní Bovaryová vrátka, vyběhla po schodech nahoru a zmizela.
Léon se vrátil do kanceláře. Notář tam nebyl; zběžně se podíval na spisy, přiřízl si pero, vzal si klobouk a odešel.
Šel na Pastvinu na argueilský kopec ke kraji lesa; lehl si na zem pod jedlemi a skrz prsty hleděl na oblohu.
"Jak se nudím!" říkal si, "jak se tu nudím!"
Připadal si k politování, že musí žít v téhle vesnici, mít za přítele pana Homaise a za šéfa pana Guillaumina. Notář se zlatými brýlemi a zrzavými licousy na bílém nákrčníku je plně zaujatý svými úředními záležitostmi a nemá smysl pro jemnější radosti ducha, i když předstírá korektní anglický způsob chování, který písaře zpočátku oslňoval. Lékárníkova žena je nejlepší manželka z celé Normandie, něžná jako ovečka, oddaná dětem, otci, matce, příbuzným, soucítí s neštěstím bližních, zanedbává domácnost a nenávidí šněrovačky. Je však tak pomalá, tak nudná, tak obyčejná na pohled a v rozhovoru tak omezená, že ho nikdy nenapadlo -ačkoli jí je třicet a jemu dvacet, spí v sousedních pokojích a denně spolu mluví --, že by na ní kromě šatů bylo něco ženského.
A kdo je tu ještě? Binet, několik obchodníků, dva nebo tři hospodští, farář a konečně starosta pan Tuvache a jeho dva synové, zazobaní, tupí mrzouti, kteří sami obdělávají půdu, pořádají rodinné hostiny a jako společníci jsou zcela nesnesitelní.
Na společném pozadí všech těchto tváří se Emin obličej rýsoval osamoceně, ale přitom vzdáleněji, cítil totiž mezi sebou a jí něco jako neurčitou propast.
Zpočátku k nim několikrát přišel v lékárníkově společnosti.
Nezdálo se, že by Charles měl moc velký zájem ho zvát, a Léon nevěděl, co má dělat -- nechtěl být vtíravý a zároveň toužil po větším sblížení, které však považoval téměř za nemožné.

IV

Jakmile nastaly první studené dny, odstěhovala se Ema ze své ložnice do jídelny, což byla dlouhá místnost s nízkým stropem, kde stál na krbu před zrcadlem rozvětvený korálový trs. Když seděla v křesle u okna, viděla, jak kolem po ulici procházejí lidé z městečka.
Léon chodil dvakrát denně z kanceláře ke Zlatému lvu. Ema ho už zdálky slyšela přicházet; nakláněla se a naslouchala. Mladý muž proklouzl za záclonou - byl vždycky stejně oblečen a nikdy neotočil hlavu. Avšak za soumraku, když Ema odložila do klína vyšívání a opřela si bradu o levou ruku, často se zachvěla, když se ten klouzavý stín znenadání objevil. Vstávala pak a přikazovala, aby se prostřelo.
Během večeře přicházel pan Homais. Vešel s řeckou čepičkou v ruce, tiše, aby nikoho nerušil, a pokaždé opakoval stejnou větu: "Dobrý večer vespolek!" Potom se usadil na své místo ke stolu mezi oba manžele a začal se lékaře vyptávat na jeho pacienty, a ten se s ním zas dohadoval o tom, jaký kde může čekat honorář. Potom se hovořilo o tom, co je v novinách. Homais už je večer znával skoro nazpaměť a sledoval jejich úplný obsah včetně novinářských úvah a všech zpráv o jednotlivých katastrofách, které se přihodily ve Francii i v cizině. Jelikož se toto téma po chvíli vyčerpalo, utrousil pan Homais nějakou poznámku o jídle, které viděl před sebou. Někdy se dokonce nadzdvihl na židli a jemně upozorňoval paní Bovaryovou na nejměkčí kousek nebo se obrátil ke služce a dával jí rady ohledně přípravy ragú a správného způsobu kořenění; mluvil o aromatických látkách, trestích, cukrech a želatinách zcela oslňujícím způsobem. Měl ostatně v paměti naskládáno více receptů než v lékárně lahví, vynikal ve výrobě nejrůznějších zavařenin, octů a sladkých likérů a znal také všechny nové vynálezy úsporných ohřívadel, jakož i umění konzervovat sýry a vylepšovat zkyslá vína.
V osm hodin pro něho chodil Justin, aby zavřel lékárnu. Pan Homais si ho šibalsky měřil, zejména když byla přítomna Félicité, neboť si všiml, že jeho učeň rád chodí do lékařova domu.
"Ten můj dareba začíná mít všelijaké nápady," říkal, "a dokonce si myslím -- a dal bych na to krk --, že je zamilovaný do vaší služky!"
Justin však měl horší vadu, kterou mu zazlíval: že totiž nepřetržitě poslouchá, co se povídá. Tak například v neděli ho nemohli dostat ze salónu, kam ho paní Homaisová volávala, aby odvedl děti, které v lenoškách usínaly a zády shrnovaly příliš velké kalikové povlaky.
Na lékárníkovy večírky nechodilo mnoho lidí, neboť jeho pomlouvačný jazyk a politické názory od něho postupně odradily různé úctyhodné osobnosti. Nikdy tam však nechyběl písař. Jakmile zaslechl zvonek, běžel paní Bovaryové naproti, odebral jí šál a odkládal stranou pod lékárenský psací stůl silné přezůvky, které nosila přes střevíce, když byl venku sníh.
Nejdřív se hrálo několik partií jedenatřicet, potom hrál pan Homais s Emou écarté; Léon stál za ní a radil jí. S rukama na opěradle její židle se díval, jak se zuby hřebenu zakusují do uzlu jejích vlasů. Při každém pohybu, který udělala při vynášení karet, se jí na pravé straně zdvihly šaty. Vzhůru vyčesaný účes jí vrhal na záda hnědý odstín, který postupně

bledl, až se ztrácel v šeru. Šaty se jí vzdouvaly po obou stranách židle a splývavě, v bohatých záhybech padaly až na zem. Když Léon někdy ucítil, že na ně položil podrážku boty, ustoupil, jako kdyby někomu šlápl na nohu.
Když přestali hrát karty, pustil se lékárník s lékařem do partie domina a Ema si přesedla, opřela se loktem o stůl a listovala si v Ilustrovaném časopise. Nosila si také svůj módní žurnál. Léon se posadil vedle ní, dívali se spolu na obrázky a na konci stránky jeden na druhého čekali. Často ho žádala, aby jí přednášel verše. Recitoval je unylým hlasem a neopomněl přejít do vzdychavého šepotu, kdykoli byla řeč o lásce. Rušil ho však zvuk dominových kamenů; pan Homais hrál domino výborně, porazil Charlese, i když ten měl dvojitou šestku. Když dohráli do třetí stovky, natáhli se oba před krbem a za chvíli usnuli. Oheň v popelu dohasínal, čajník byl prázdný, Léon stále ještě četl, Ema ho poslouchala a mechanicky přitom otáčela stínítkem lampy, na kterém byly namalovaní pieroti na vozech a provazolezkyně s tyčí v ruce. Léon přestával číst a pohybem ruky ukazoval na spící posluchačstvo, potom spolu tiše rozmlouvali a rozhovor jim připadal tím příjemnější, že ho nikdo neslyšel.
Tak se mezi nimi vytvořilo jakési společenství, neustálá výměna knih a písní. Pan Bovary nebyl nijak žárlivý -- neprojevil nad tím žádný údiv.
Dostal k svátku pěknou modře natřenou frenologickou hlavu, celou popsanou číslicemi až k hrudi. Byl to dárek od písaře. Projevoval mu i jiné pozornosti, dokonce mu v Rouenu vyřizoval jeho záležitosti, a když podle knihy jednoho romanopisce přišlo do módy pěstování kaktusů, Léon je kupoval pro paní Bovaryovou a cestou je ve Vlaštovce držel na klíně, přičemž si popíchal ruce o jejich bodliny.
Dala si na okno přidělat prkno s ohrádkou na své květináčky.
Písař měl také svou visutou zahrádku, vídali se u oken, když každý ošetřoval své květiny.
Jedno okno v městečku bylo obsazeno ještě častěji, v neděli od rána do noci a ve všední den za jasného počasí každé odpoledne se v podkrovním vikýři objevoval hubený profil pana Bineta, skloněného nad soustruhem, jehož jednotvárné vrčení bylo slyšet až ke Zlatému lvu.
Když se pan Léon jednou večer vrátil domů, nalezl v pokoji sametový a vlněný kobereček s vyšívanými listy na světlém pozadí.
Zavolal paní Homaisovou, pana Homaise, Justina, děti, kuchařku, řekl o tom i svému šéfovi; všichni chtěli ten koberec vidět. Proč si lékařova žena písaře tak předchází? Lidem se to zdálo divné a usoudili s konečnou platností, že je patrně jeho přítelkyní.
Léon je v tomto názoru utvrzoval, neboť neustále mluvil o jejím půvabu a o jejím duchu, takže mu Binet jednou hrubě odpověděl:
"Co je mi po tom, když se s ní stejně nestýkám!"
Trápil se úvahami, jakým způsobem by jí mohl učinit vyznání; neustále váhal mezi strachem, aby se jí nezlíbil, a studem, že je tak plachý, až z toho plakal malomyslností a touhou. Dělal energická rozhodnutí; psal dopisy, které pak trhal, dával si lhůty, které stále prodlužoval. Často vycházel z domu s pevným úmyslem, že se všeho odváží, ale rozhodnost ho v Emině přítomnosti rychle opustila, a když se najednou objevil Charles a pozval ho, aby si s ním ve dvoukolce zajel k některému pacientovi v okolí, ihned pozvání přijal, rozloučil se s paní Bovaryovou a odešel. Vždyť její muž je také něco, co patří k ní.
Ema sama si nekladla otázku, zda ho miluje. Domnívala se, že láska se objeví znenadání s blesky a hromobitím jako vichřice z nebes, která dolehne na lidský život, zpřevrací ho, odvane vůli jako listí a smete do propasti celé srdce. Nevěděla, že když jsou ucpané odtoky, vytvoří déšť na terasách domů jezírka -- a byla by zůstala v bezpečí, kdyby najednou neobjevila ve zdi trhlinu.

V

Bylo to jedné únorové neděle odpoledne, když venku sněžilo.
Manželé Bovaryovi, Homais a pan Léon se vyšli podívat na nově budovanou přádelnu lnu v okolí, půl míle od Yonville. Lékárník s sebou vzal Napoleona a Athalii, aby se trochu proběhli, a doprovázel je Justin, který nesl na rameni několik deštníků.
Nic však nemohlo být méně zajímavé než tato zajímavost. Velký prázdný pozemek, kde ležela bez ladu a skladu mezi kupami písku a kamení rezivějící ozubená kola, obklopoval dlouhou čtverhrannou budovu s nesčetnými okénky. Nebyla ještě dostavěná a mezi trámy krovu byla vidět obloha. Na trámci štítu visel vích slány s několika klasy a jeho trojbarevné stuhy pleskaly ve větru.
Homais hovořil. Vykládal společnosti, jak bude ten podnik v budoucnu důležitý, vypočítával tloušťku podlah a sílu zdí a velmi litoval, že nemá skládací metr, takový, jaký vlastní pro své potřeby pan Binet.
Ema, která byla do něho zavěšena, se trochu opírala o jeho rameno a dívala se na sluneční kotouč, jehož oslňující bledé světlo se v dálce prodíralo mlhou. Otočila hlavu: viděla Charlese. Měl čepici staženou až k obočí a oba jeho silné rty se zachvívaly, což dodávalo jeho obličeji přihlouplý výraz; i pohled na jeho klidná záda ji dráždil a připadalo jí, že na jeho redingotu je vidět celá všednost jeho osobnosti.
Mezitím co ho pozorovala a pociťovala přitom ve svém podráždění jakési zvrhlé uspokojení, přistoupil Léon o krok blíž. Chladem pobledl a zdálo se, že na jeho tváři spočívá unylost ještě líbeznější, mezi nákrčníkem a krkem mu byla pod uvolněným límcem košile vidět kůže, pod pramínkem vlasů mu vyčnívala špička ucha a jeho velké modré oči, zdvižené vzhůru k mrakům, připadaly Emě průzračnější a krásnější než horská jezera, ve kterých se zrcadlí nebe.
"Ty nešťastníku!" vykřikl najednou lékárník.
A běžel k synovi, který skočil na hromadu vápna, aby si obarvil střevíce na bílo. Při výčitkách, kterými ho zahrnuli,

začal Napoleon ječet, zatímco mu Justin otíral boty kouskem slaměné lepenice. Potřeboval však na to spíš nůž: Charles mu nabídl svůj.
"Vida," řekla si v duchu, "nosí po kapsách nůž jako sedlák!"
Začala padat jinovatka a tak se dali na zpáteční cestu do Yonville.
Večer nešla paní Bovaryová k sousedům, a když Charles odešel, když věděla, že je sama, vybavilo se jí zas to srovnání stejně jasně jako při bezprostředním zážitku a s oním prodloužením perspektivy, které předmětům dává vzpomínka. Dívala se z lůžka na hořící oheň a viděla Léona, jak se jednou rukou opírá o hůlku a druhou rukou drží Athalii, která klidně cucá kousek ledu.
Připadal jí roztomilý, nemohla se od něho odpoutat, vzpomínala na jiné jeho postoje, na slova, která řekl, na zvuk jeho hlasu, na celou jeho osobu, a se rty našpulenými jako při polibku si opakovala:
"Ano, roztomilý, roztomilý! Miluje někoho? Koho asi...? Přece mne!"
Najednou před ní vyvstaly všechny důkazy, srdce jí poskočilo.
Plamen z krbu rozechvíval na stropě veselou záři, obrátila se na záda a protáhla si paže.
Ale hned se jí zas vrátil ten věčný stesk: "Kdyby jen byl osud dal! Proč se to nestalo? Kdo tomu zabránil?"
Když se Charles o půlnoci vrátil, tvářila se, jako by se právě probudila, a jelikož dělal při svlékání hodně hluku, stěžovala si na migrénu. Potom se lhostejně zeptala, co bylo u lékárníků.
"Pan Léon odešel brzy do svého pokoje," řekl.
Nemohla se ubránit úsměvu a usnula s duší plnou neznámého okouzlení.
Druhý den navečer ji navštívil pan Lheureux, obchodník s módním zbožím. Byl to mazaný člověk.
Původem byl Gaskoněc, stal se Normanďanem a jižanskou vyřídilku kombinoval se severskou vychytralostí. Jeho tučná, měkká a bezvousá tvář vypadala jako nabarvená odvarem světlé lékořice a bílé vlasy ještě zvýrazňovaly ostrý lesk jeho malých černých očí.
Nevědělo se o něm, čím býval dřív: jedni říkali, že podomním obchodníkem, druzí zas, že bankéřem v Routot. Jisté bylo, že uměl zpaměti vypočítat složité početní příklady, které nahánělly strach i Binetovi. Jeho zdvořilost hraničila s podlézavostí: byl stále poněkud v předklonu, jako by někoho zdravil nebo zval dále.
Nechal u dveří svůj klobouk ozdobený smuteční páskou a položil na stůl zelenou krabici. Začal si s mnoha zdvořilostmi paní Bovaryové stěžovat, že ho dosud nepoctila svou důvěrou. Jeho ubový krámek ovšem není z těch, jaké by mohly lákat elegantní dámu; to slovo zdůraznil. Stačí však, aby poručila, a on jí obstará všechno, co bude chtít, ať už je to střižní zboží, jemné prádlo, pletené zboží nebo módní novinky. Jezdí totiž pravidelně čtyřikrát měsíčně do města. Je ve spojení s nejlepšími firmami.
Vědí o něm U tří bratří, u Zlatého vousu i u Divocha -- všichni ti pánové ho znají jak své boty! Dnes přišel milostivé paní jen tak zběžně ukázat některé kousky, které náhodou příležitostnou koupí získal. A vytáhl z krabice půl tuctu vyšívaných límečků.
Paní Bovaryová si je prohlédla.
"Nic nepotřebuji," řekla.
Nato jí pan Lheureux úslužně převedl tři alžírské šerpy, několik balíčků anglických jehel, pár slaměných trepek a konečně čtyři kalíšky na vejce, které trestanci vyřezali z kokosu. Potom se oběma rukama opřel o stůl, natáhl krk, předklonil se a sledoval s otevřenými ústy Emin pohled, který nerozhodně těkal mezi všemi těmi předměty. Občas přejel nehtem po hedvábných šerpách, rozložených po celé délce, jako by z nich chtěl smést prach; zachvěly se s lehkým zašustěním a v zelenavém podvečerním světle se na nich zatřpytily jako hvězdičky vetkané zlaté cetky.
"Kolik stojí?"
"Maličkost," odpověděl, "jen maličkost. Ale to nespěchá.
Zaplaťte, kdy budete chtít: přece nejsme židi!"
Chvíli přemýšlela a potom panu Lheureuxovi znovu poděkovala. Ten se nijak nevzrušil a odpověděl: "Dobrá, domluvíme se jindy. S dámami já se vždycky dohodnu, jenom s tou mojí ne!"
Ema se usmála.
"Chci vám jen říci," dodal dobrácky po svém žertíku, "že mi nejde o peníze... Ty bych vám mohl sám opatřit, kdyby bylo třeba."
Zatvářila se udiveně.
"Opravdu," řekl potichu a živě, "nemusel bych pro ně chodit daleko; počítejte se mnou!"
A začal se vyptávat na starého Telliera, majitele Francouzské kavárny, kterého pan Bovary zrovna léčil.
"Copak vlastně je starému Tellierovi? Kašle, až se dům otřásá, a bojím se, že mu budou brzy muset brát míru na truhlu spíš než na flanelovou kazajku. Co ten se v mládí naflámoval! Ti lidé, milostivá, nevěděli, co je řádný život! Prostě se upil kořalkou!
Ale přece jen je mrzuté, když člověku odcházejí staří známí."
A zatímco rozvazoval krabici, bavil se o lékařově klientele.
"Asi to bude tím počasím," řekl a kysele pohlédl směrem k oknu, "že je teď tolik nemocí. Já se taky necítím ve své kůži; budu muset někdy přijít k panu manželovi na radu kvůli těm svým bolestem v zádech. Tak tedy na shledanou, paní Bovaryová, poroučím se, uctivý služebník!"
A tiše za sebou zavřel dveře.
Ema si dala přinést večeři na podnosu ke krbu do svého pokoje; jedla velice pomalu; všechno jí chutnalo.
"To jsem byla rozumná!" říkala si při pomyšlení na alžírské šerpy.
Zaslechla na chodbě kroky; byl to Léon. Vstala a z utěrek na prádelníku, které potřebovaly obroubit, vzala první z hromádky.

Když Léon vešel, vypadala velice zaměstnaně.
Rozmluva skomírala, paní Bovaryová se každou chvíli odmlčela a on sám byl zřejmě v rozpacích. Seděl u krbu na nízké židličce a otáčel mezi prsty slonovinové pouzdro; Ema píchala jehlou a občas nehtem řasila záhyby na plátně.
Nemluvila. Léon mlčel uchvácen jejím mlčením stejně, jako by byl uchvácen jejími slovy.
"Chudák chlapec!" pomyslela si.
"Co se jí na mně nelíbí?" uvažoval on.
Nakonec však Léon řekl, že musí v nejbližších dnech zajet do Rouenu kvůli nějaké notářské záležitosti.
"Skončilo vám předplatné hudebnin, mám je obnovit?"
"Ne," odpověděla.
"Proč ne?"
"Protože..."
Stiskla rty a pomalu vytáhla jehlu s dlouhou šedou nití. Léona ta ruční práce dráždila. Eminy prsty jako by se při ní na špičkách odíraly. Napadla ho galantní větička, netroufal si ji však vyslovit.
"Necháváte toho tedy?" pokračoval.
"Čeho? Hudby?" řekla živě. "Božínku, ano! Musím přece vést domácnost, pečovat o manžela, zkrátka mám tisíc povinností, které jsou přednější!"
Pohlédla na hodiny. Charles se zpozdil. Začala hrát starostlivou manželku. Dvakrát nebo třikrát opakovala: "On je takový laskavý!"
Písař měl pana Bovaryho rád. Tyto projevy něhy ho však nepříjemně překvapily; nicméně ho chválil také, jako ho chválil každý, zejména lékárník, jak řekl Emě.
"Ano, je to výborný člověk," pokračovala Ema.
"Zajisté," odpověděl písař.
Potom začal mluvit o paní Homaisové, která značně zanedbávala své oblékání, což jim obvykle bývalo k smíchu.
"Co na tom?" přerušila ho Ema. "Dobrá matka a hospodyně se nestará o to, co má na sobě."
Potom se zase odmlčela.
Stejně tomu bylo v následujících dnech; její řeči, způsoby, všechno se změnilo. Brala si k srdci vedení domácnosti, začala znovu pravidelně chodit do kostela a držela služku s větší přísností.
Vzala malou Bertu od kojné. Když měli návštěvu, Félicité ji přivedla a paní Bovaryová dcerku svlékala a ukazovala hostům její ručičky a nožičky. Prohlašovala, že zbožňuje děti; dcerka je její útěchou, radostí i vášní. Své něžnosti provázela lyrickými výlevy, které by jiným lidem než obyvatelům Yonville připomněli Sachettu z Hugova Chrámu Matky Boží v Paříži.
Když se Charles vracel domů, stávaly trepky u žhavého popela, aby se ohřály. Jeho vesty teď měly v pořádku podšívku, košilím už nechyběly knoflíky, a dokonce mohl s potěšením pozorovat ve skříni pravidelné hromádky všech svých pečlivě srovnaných bavlněných čepic. Už se nezdráhala jako dřív procházet se s ním po zahradě, souhlasila se vším, co navrhl, i když sama předem neuhodla jeho přání, bez reptání se jim podrobovala. Když Léon viděl lékaře po večeři sedět u krbu s oběma rukama na břiše, s nohama opřenýma o kozlíky, tváře zardělé zažíváním, oči zvlhlé štěstím -- dítě se batolilo po koberci a ta žena s útlým pasem se nakláněla přes opěradlo křesla a líbala ho na čelo -- říkal si:
"To je šílenství! Jak k ní proniknout?"
Připadala mu tak ctnostná a nedosažitelná, že ho opustila i ta nejslabší naděje.
Ale tím, že se jí v duchu vzdal, jí dal zcela zvláštní postavení.
Ztratila v jeho očích všechno, co na ní bylo tělesného, když z její tělesnosti nemohl mít sám žádný prospěch, a v jeho srdci se vznášela stále výš a odpoutávala se od něho jako nádherná zbožněná vidina, která odlétá. Byl to ryzí cit, takový, který není na překážku životu; cit, který člověk pěstuje, protože je tak vzácný a protože by jeho ztráta způsobila zármutek větší, než by byla radost z dobytí.
Ema zhubla, pobledla a tvář se jí protáhla. S těmi černými vlasy, rozdělenými pěšinkou, s velikýma očima, rovným nosem, chůzí ptáčka a stále mlčenlivá, vypadala jako by tímto životem procházela, sotva se ho dotýkajíc, a jako by nesla na čele neurčité znamení jakéhosi vznešeného předurčení. Byla tak smutná a tak klidná, tak mírná a zároveň tak odměřená, že měl člověk v její přítomnosti pocit, jako by se ho zmocňovalo ledové okouzlení, podobně jako se zachvějeme v kostele ve vůni květin, jež se mísí s chladem mramoru. Ani druzí neunikli jejímu kouzlu.
Lékárník říkal: "Je to žena velkých možností, za tu by se nemuseli stydět ani na podprefektuře."
Městské paničky obdivovaly její šetrnost, pacienti její zdvořilost, chudí její dobročinnost.
Ona však přitom byla plna žádostivosti, vzteku a nenávisti. Šaty s rovnými záhyby skrývaly rozrušené srdce a zdrženlivé rty nevyprávěly, co ji trápí. Byla zamilovaná do Léona a vyhledávala samotu, aby se mohla lépe kochat představami o něm. Pohled na jeho osobu rušil slast jejího snění. Ema se třásla při zvuku jeho kroků; potom v jeho přítomnosti vzrušení opadlo a zanechalo jen nesmírný údiv končící smutkem.
Léon nevěděl, že když od ní s beznadějí v srdci odchází, ona vstává, aby ho spatřila na ulici. Věnovala pozornost každému jeho hnutí, bedlivě zkoumala výraz jeho tváře, vymyslela si celou historku, aby měla záminku podívat se k němu do pokoje.
Považovala lékárníkovu ženu za šťastnou, že může spát pod stejnou střechou jako on, a myšlenky jí neustále zalétaly k domu, kde bydlel, jako holubi od Zlatého lva, kteří si tam v okapech smáčeli růžové nožičky a bílá křídla. Čím více si však Ema svou lásku uvědomovala, tím více ji potlačovala, aby ji nikdo nezpozoroval a aby ztratila na síle. Byla by si přála, aby Léon tušil, že ho miluje, a představovala si různé náhody, různé pohromy, které by to usnadnily. Zadržovala ji nejspíš pohodlnost nebo strach, a také stud. Domnívala se, že si ho odradila až přespříliš, že už se nedá nic dělat, že je všechno ztraceno.

Potom zas nalézala trochu útěchy nad obětí, kterou podle svého mínění podstupovala, v pýše a radosti z pomyšlení "Jsem ctnostná" a z pohledů do zrcadla, do kterého dělala rezignované obličeje.
Tak se tedy u ní smyslná žádostivost, touha po penězích a melancholie, plynoucí z vášně, sloučily do jediného utrpení -- a místo aby se snažila odvrátit od něho mysl, upínala se k němu, podněcovala svou bolest a využívala k tomu všech příležitostí.
Dráždilo ji špatně servírované jídlo nebo nezavřené dveře, stýskala si nad sametem, který nemohla mít, nad štěstím, které jí chybělo, nad svými příliš náročnými sny a příliš těsným domem.
Hluboce ji hnětlo, že Charles zřejmě vůbec nemá tušení o jejím utrpení. Jeho přesvědčení, že ji dělá šťastnou, jí připadalo jako hloupá urážka a jeho sebejistota jako nevděk. Pro koho je vlastně ctnostná? Copak překážkou všeho jejího štěstí, původcem celé její bídy není vlastně on, jako ostrý bodec celého toho řemenu, který ji ze všech stran svírá?
Přenesla tedy výlučně na něho veškerou nenávist, která vyplývala z jejich potíží. Všechna snaha ji potlačit nenávist jenom zvyšovala, neboť marné úsilí se ještě připojilo k ostatním důvodům k zoufalství a ještě více přispělo k odcizení.
Vlastní mírnost jí byla důvodem ke vzpouře. Domácí všednost ji dováděla k snění o přepychovém životě a manželské něžnosti v ní probouzely cizoložné choutky. Byla by si přála, aby ji Charles bil, aby ho mohla větším právem nenávidět, mstít se mu. Někdy pociťovala údiv nad krutými představami, které ji napadaly; musí se dále usmívat, slyšet stále opakovat, jak je šťastná, předstírat, že opravdu šťastná je, tvářit se tak, aby tomu všichni věřili?
Takové pokrytectví se jí však časem zprotivilo. Zmocňovalo se jí pokušení uprchnout s Léonem někam daleko a začít nový život, ale hned nato se jí v duši zas rozvřela jakási neurčitá propast plná temnoty.
"On mě ostatně už nemiluje," uvažovala. "Co se mnou bude? Odkud mohu čekat pomoc, útěchu nebo ulehčení?"
Seděla zničená, ztěžka dýchala, slzy jí tekly po tvářích a tiše vzlykala.
"Proč to nepovíte pánovi?" ptala se jí služebná, když někdy při takovém záchvatu vešla do pokoje.
"To jsou nervy," odpovídala Ema. "Neříkej mu o tom, udělala bys mu starost."
"Vy to asi máte zrovna jako Guérinka, dcera starého Guérina, rybáře z Pollet," pokračovala Félicité. "Znávala jsem ji v Dieppe, než jsem přišla k vám. Ta bývala smutná, tak smutná, že když ji člověk viděl stát na zápraží, dělala dojem pohřebního flóru nataženého před dveřmi. Že prý ta nemoc byla způsobená takovou nějakou mlhou, kterou měla v hlavě, a lékaři si s tím neuměli poradit a farář taky ne. Když to na ni přišlo moc silně, chodila sama po pobřeží a velitel celníků ji při obchůzce často našel, jak leží na břiše na oblázcích a pláče. Potom prý ji to přešlo, když se vdala."
"Jenomže na mne," odpověděla Ema, "to přišlo teprve po tom, co jsem se vdala."

VI

Jednou večer, když bylo otevřené okno a ona u něho seděla a dívala se na kostelníka Lestiboudoise, jak přistřihuje zimostráz, zaslechla najednou vyzvánět klekání.
Bylo to začátkem dubna, kdy kvetou petrklíče, vlažný vítr vane nad zrytými záhony a zahrady vypadají, jako by se podobně jako ženy krášlily na letní svátky. Mřížkou besídky a kolem ní bylo vidět v lukách roztoulané zákruty řeky vinoucí se travou. Večerní mlha stoupala mezi topoly, jež dosud neměly listí, a rozmazávala jejich obrysy do fialového odstínu, bledšího a průzračnějšího než nejjemnější pavučiny, které se jim zachytily na větvích. V dálce se ubíralo stádo dobytka, kroky ani bučení zvířat nebylo slyšet.
A zvon stále zvonil a naplňoval vzduch svým pokojným nářkem.
Při tom opakovaném vyzvánění zabloudila mysl mladé ženy do dávných vzpomínek z mládí a z penzionátu. Vzpomínala na vysoké svícny, které na oltáři převyšovaly vázy s květinami, a na sloupkový svatostánek. Zatoužila splynout jako kdysi s dlouhou řadou bílých závojů, přerušenou tu a tam tuhými černými čepci sestřiček skloněných nad klekátkem.
Když v neděli na mši vzhlédla, vídala mezi stoupajícími modravými obláčky kadidla líbeznou tvář Panny Marie.
Zmocnilo se jí dojetí, připadala si poddajná a bezmocná jako ptačí pírko kroužící ve vichřici, a aniž si to uvědomila, zamířila ke kostelu, připravená oddat se jakékoli zbožnosti, jen když si plně podrobí její duši a pohltí celý její život.
Na náměstí potkala Lestiboudoise, který se vracel; aby si nekrátil pracovní den, raději přerušoval svou činnost, a pak se k ní vracel, takže zvonil klekání, když se mu to zrovna hodilo.
Ostatně když zvonil dřív, upozorňoval tím také místní kluky, že se blíží hodina katechismu.
Někteří už byli na místě a hráli kuličky na dlaždicích hřbitova.
Jiní seděli obkročmo na zdi a klátili nohama, přičemž sráželi dřeváky velké kopřivy rostoucí mezi ohrádkou a krajními hroby.
Bylo to jediné zelené místo, všude jinde byl jen kámen a na něm stále jemný prach, marně zametaný koštětem ze sakristie.
Děti v lehkých střevících tu pobíhaly jako po parketu určeném pro ně a mezi zvoněním byly slyšet výbuchy jejich hlasů. Dunění zvonu se zmenšovalo podle výkyvů tlustého lana, které viselo nahoře ze zvonice a jehož konec se vláčel po zemi. Kolem létaly s pískotem vlaštovky, prudkým letem rozrážely vzduch a rychle se vracely ke žlutým hnízdům pod taškami okapní stříšky. Uvnitř v kostele hořelo světlo, totiž knot věčné lampičky v zavěšené nádobce. Její zář vypadala zdálky jako bělavá skvrna, kmitající se nad olejem.
Protáhlý sluneční paprsek procházel celou kostelní lodí, takže boční stěny a kouty vypadaly ještě temnější.
"Kde je farář?" zeptala se paní Bovaryová chlapce, který se bavil tím, že cloumal otáčivými vrátky, zasazenými v příliš volných veřejích.
"Hned přijde," odpověděl.
Nato opravdu u fary zaskřípala dvířka a objevil se abbé Bournisien; děti se jedno přes druhé rozprchly do kostela.
"Darebáci," zamumlal duchovní, "pořád jedni a ti samí!" Sebral ze země na cáry roztrhaný katechismus, o který zakopl, a

dodal: "K ničemu to nemá úctu!"
Jakmile však spatřil paní Bovaryovou, řekl: "Promiňte, nepoznal jsem vás."
Zastrčil si katechismus do kapsy a zastavil se, přitom si mezi dvěma prsty pohupoval těžkým klíčem od sakristie.
Ve svitu zapadajícího slunce, který mu dopadal přímo do obličeje, bledlo sukno jeho kleriky, oblýskané na loktech a u lemu roztřepené. Na jeho mohutné hrudi se podél řady drobných knoflíčků táhly skvrny od mastnoty a od tabáku, nejvíce jich bylo pod kolárkem, na němž spočívaly četné záhyby jeho rudé kůže. Ta byla poseta žlutými skvrnkami, které mizely v drsných chlupech jeho prošedivělého vousu. Byl právě po večeři a ztěžka dýchal.
"Jak se vám daří?" dodal.
"Špatně," odpověděla Ema. "Mám trápení."
"No vidíte, já taky," pokračoval duchovní. "Tahle první vedra člověka překvapivě oslabují, že? Inu, co se dá dělat, pro utrpení jsme se zrodili, jak praví svatý Pavel. A co o tom soudí pan Bovary?"
"Ten?" řekla s pohrdavým posuňkem.
"Cože!" podivil se páter. "Copak vám nic nepředepsal?"
"Ne," řekla Ema, "hmotné léky nepotřebuji."
Farář se však občas zadíval do kostela, kde se klečící kluci strkali rameny a padali jako domečky z karet.
"Ráda bych věděla..." začala zase.
"Riboudete, jen počkej, ty rošťáku!" zahřměl duchovní rozzlobeně.
"Však já tě vytahám za uši, uličníku!"
Obrátil se k Emě:
"To je syn tesaře Boudeta; rodiče jsou zámožní a nechají kluka dělat, co chce. Přitom by se snadno učil, kdyby chtěl, protože hlavu na to má. A já mu někdy žertem říkám Riboudet (tak se jmenuje kopec, přes který se chodí do Maromme). Tuhle jsem to říkal monsignorovi biskupovi a on se tomu zasmál -- ráčil se tomu zasmát. -- A jak se daří panu Bovarymu?"
Dělala, jako když neslyší. Pokračoval:
"Pořád samá práce, že? On a já jsme jistě dva nejzaměstnanější muži v celé farnosti. On ovšem léčí tělo," dodal s hlučným smíchem, "kdežto já duši!"
Upřela na kněze prosebný zrak: "Ano..." řekla, "vy ulehčujete v každém trápení."
"Ani mi nemluvte, paní Bovaryová! Zrovna dnes ráno jsem musel jít do Bas-Diauville kvůli krávě, která se nadmula. Mysleli, že ji někdo uhranul. Všechny jejich krávy, ani nevím, jak se to stalo... Promiňte. Longuemarre a Boudete! Co jsem vám povídal!
Dáte už konečně pokoj!"
A rozběhl se do kostela.
Kluci se tam strkali okolo velkého pultu, lezli na židličku kostelního zpěváka, otevírali misál, někteří si málem troufali vplížit se až do zpovědnice. Farář však najednou všechny spořádal prškou pohlavků. Chytil kluky za límec u kabátu, zdvihl je ze země a pak je zprudka hodil na obě kolena na dlaždice kůru, jako by je tam chtěl zasadit.
"Opravdu," řekl, když se vrátil k Emě a roztáhl veliký bavlněný kapesník, jehož jeden cíp držel mezi zuby, "rolníky je třeba politovat."
"I jiní jsou k politování," odpověděla.
"Jistě! Třeba dělníci ve městech."
"Nemyslela jsem na ně..."
"Promiňte! Znal jsem mezi nimi matky rodin, počestné ženy, ujišťuju vás, opravdové světice - a neměly ani dost chleba."
"Ale ty," namítla Ema a při řeči se jí stahovaly koutky úst, "ty ženy, pane faráři, které sice chléb mají, ale které nemají..."
"v zimě čím topit..." řekl kněz.
"Na tom nezáleží."
"Jak to, že na tom nezáleží? Podle mého názoru, když člověk dobře jí, má doma teplo... vždyť přece..."
"Ach, Bože, Bože," povzdechla si.
"Není vám dobře?" zeptal se a znepokojeně k ní přistoupil blíž.
"Nejspíš žaludeční nevolnost, ne? Měla byste se vrátit domů, paní Bovaryová, a vypít si trochu čaje, to vás posilní. Anebo sklenici čerstvé vody s troškou cukru."
"Proč?"
Vypadala jako člověk, který se právě probudil ze sna.
"Myslel jsem, jak jste si držela ruku na čele, že na vás jdou mdloby."
Potom se rozpomněl: "Ale vy jste se mne na něco chtěla zeptat? Co to bylo? Už nevím."
"Já...? Nic. Nic," opakovala Ema.
A její pohled, kterým těkala okolo sebe, se pomalu upřel na starého muže v klerice. Chvíli na sebe oba mlčky hleděli.
"Tak tedy, paní Bovaryová," řekl konečně kněz, "jistě mi prominete, ale povinnost především, to víte. Musím jít za těmi darebáky. Brzy budeme mít první přijímání. A s nimi se ještě dožijeme lecjakých překvapení, jak se obávám! Však také od svátku Nanebevstoupení si je tu nechám každou středu o hodinu déle.
Chudinky děti! Nikdy není příliš brzy vést je cestou Páně, jak nám to ostatně kladl na srdce On sám ústy svého božského Syna...
Hodně zdraví, paní Bovaryová, uctivé poručení panu manželovi!"
A vešel do kostela, poklekaje hned u vchodu.
Ema ho pak viděla mizet mezi dvěmi řadami lavic -- šel těžkým krokem, s hlavou trochu nachýlenou k rameni, a obě ruce

měl pootevřené dlaněmi ven.
Nato se otočila na podpatcích, naráz jako socha na své ose, a zamířila k domovu. Avšak silný farářův hlas a jasné klukovské hlásky se nesly k jejímu sluchu a pokračovaly za ní:
"Jste křesťan?"
"Ano, jsem křesťan."
"Co to znamená, být křesťan?"
"Křesťan je ten, kdo byl pokřtěn... pokřtěn... pokřtěn."
Vyšla po schodech u domu, přidržovala se přitom zábradlí, a když byla ve svém pokoji, klesla do lenošky.
Bělavého světla za okenními tabulkami pomalu ubývalo. Nábytek jako by ještě více znehybněl na svém místě; ztrácel se ve stínu jako v temném oceáně. Krb byl vyhaslý, hodiny neustále tikaly a Ema pociťovala nejasný úžas nad tím, jaký je ve věcech klid, zatímco ona sama je tak rozháraná. Mezi oknem a šicím stolkem však stála malá Berta; kymácela se v pletených botičkách a snažila se dostat blíž k matce, aby se jí chytila za vázačky u zástěry.
"Nech mě!" řekla Ema a odstrčila ji rukou.
Holčička se po chvíli přibatolila ještě blíž k jejím kolenům, opřela se o ně rukama, zdvihla k matce velké modré oči a z úst jí na hedvábnou zástěru vytékal proužek čistých slin.
"Nech mě!" opakovala mladá žena podrážděně.
Její výraz děcko poděsil a začalo vřískat.
"Tak necháš mě nebo ne!" rozkřikla se Ema a odstrčila ji loktem.
Berta upadla na spodek prádelníku na měděný háček: poranila si na něm tvář, vytryskla jí krev. Paní Bovaryová ji rychle běžela zvednout, přetrhla šňůru u zvonku, volala služku, jak mohla nejhlasitěji, a už se skoro začala proklínat, když vtom se objevil Charles. Vracel se domů, byl čas k večeři.
"Podívej se, můj milý," řekla mu Ema klidným hlasem, "naše holčička se při hraní na zemi takhle poranila."
Charles ji uklidnil, že to není nic vážného, a šel pro diachylovou mast.
Paní Bovaryová nesešla dolů do salónu; chtěla zůstat sama a hlídat dcerku. Když ji pak pozorovala, jak spí, zneklidnění, které v ní ještě zbývalo, se postupně vytrácelo. Připadala si značně hloupá a útlocitná, že se před chvílí vzrušila pro takovou maličkost. Berta už opravdu nevzlykala. Její dech teď jen neznatelně zdvihal bavlněnou pokrývku. Dvě velké slzy se jí zarazily mezi pootevřenými víčky, mezi nimiž byly za brvami vidět dvě zapadlé bledé zorničky; náplast, přilepená na tváři, stahovala napjatou kůži do strany.
"To je zvláštní," pomyslela si Ema, "jak je to dítě ošklivé!"
Když se Charles v jedenáct hodin v noci vrátil z lékárny, kam šel po večeři vrátit nespotřebovanou diachylovou mast, zastihl svou ženu, jak stojí nad kolébkou.
"Vždyť ti říkám, že to nic nebude," řekl a políbil ji na čelo, "netrap se, drahoušku ubohý, ať z toho neonemocníš!"
Zdržel se u lékárníka dlouho. I když se tam nechoval nijak rozrušeně, pan Homais se přesto snažil ho povzbudit, zvednout mu náladu, jak říkal. Potom se povídalo o různých nebezpečích, která ohrožují dětský věk, a o zbrklosti služek. Paní Homaisová to zažila na vlastní kůži; dosud měla na prsou jizvy po žhavých uhlících, které jí kdysi kuchařka upustila z nádoby do košilky.
Však také její rodiče potom činili nejrůznější bezpečnostní opatření. Nože nebyly nikdy nabroušené ani se nevoskovaly podlahy. V oknech měli železné mříže a krb byl opatřen silnými tyčemi. Homaisovy děti, ačkoli si jinak dělaly, co chtěly, se nehnuly ani na krok bez dohledu, při sebemenším nachlazení je otec naléval prsními čaji a až do čtyř let nosily všechny bez milosti vatované pásky na hlavě. Na těch si ostatně zakládala spíš paní Homaisová; její muž se nad tím v duchu rmoutil, neboť se obával, aby stálý tlak neměl špatný vliv na dětské rozumové orgány; dokonce šel tak daleko, že jí říkával: "Copak z nich chceš nadělat Kariby nebo Indiány?"
Charles se několikrát snažil rozhovor přerušit.
"Rád bych si s vámi promluvil," zašeptal do ucha písaři, který šel před ním po schodech.
"Že by něco tušil?" uvažoval Léon. Srdce se mu rozbušilo a nevycházel z dohadů.
Konečně Charles zavřel dveře a požádal ho, aby se v Rouenu osobně podíval, kolik asi stojí pěkný daguerrotyp; mělo to být láskyplné překvapení pro jeho ženu, chtěl jí jako něžnou pozornost věnovat svou podobiznu v černém fraku. Ale předem by rád věděl, nač by to asi přišlo. Pana Léona to snad nebude obtěžovat, vždyť jezdí do města téměř každý týden.
Za jakým účelem tam jezdí? Homais ho podezíral, že za tím vězí nějaká mladická milostná pletka. Mýlil se však; Léon nic se žádným děvčetem neměl. Byl smutnější než kdy jindy a paní Lefrancoisová to pozorovala podle množství jídla, které teď nechával na talíři. Chtěla se dozvědět více, a tak se vyptávala výběrčího; Binet jí však hrubě odpověděl, že není placen policií.
Přesto však mu jeho spolustolovník připadal dost divný; Léon se často opřel o opěradlo židle, roztáhl ruce a neurčitými slovy si stěžoval na život.
"To máte z toho, že si nenajdete nějaké rozptýlení," říkal výběrčí.
"Jaké?"
"Já bych si na vašem místě pořídil soustruh!"
"Ale já na něm nedovedu pracovat," odpověděl písař.
"To je ovšem pravda," řekl výběrčí a pohladil si čelist s pohrdavým výrazem, do něhož se mísilo zadostiučinění.
Léona bezvýchodná láska unavovala; také začínal pociťovat sklíčenost, vyplývající z neustále se opakujícího života, který se nesoustřeďuje kolem žádného zájmu a není podporován žádnou nadějí. Yonville a jeho obyvatelé ho tak omrzeli, že pouhý pohled na některé lidi, na některé domy ho nepřekonatelně dráždil a lékárníka při vší jeho dobrosrdečnosti už vůbec nesnášel. Přitom ho vyhlídka na nové místo děsila přinejmenším tolik, jako ho lákala.

Jeho obavy se rychle změnily v netrpělivost a v tomto rozpoložení mu zdálky kynula Paříž fanfárou maškarních plesů a smíchem svých grizetek. Proč neodjíždí, když tam stejně má dokončit svá právnická studia? A začal se v duchu připravovat; předem si dělal rozvrh svých činností. V představách si už opatřil nábytek do nového bytu, v němž povede život umělce. Bude se učit hrát na kytaru! Bude nosit župan, baskický baret a modré sametové pantofle! V duchu už obdivoval dva zkřížené flerety nad krbem, umrlčí lebku na římse a nad ní zavěšenou kytaru.
Obtížné bylo jen získat matčin souhlas; přitom celá věc byla naprosto rozumná. I jeho zaměstnavatel mu radil, aby přešel do jiné notářské kanceláře, kde by měl větší možnosti rozvoje. Léon tedy zvolil střední cestu a hledal místo druhého písaře v Rouenu; nenašel žádné, a tak konečně napsal matce dlouhý podrobný dopis, v němž jí vyložil své důvody, proč chce ihned odjet do Paříže.
Matka dala svolení.
S odjezdem nijak nespěchal. Po celý měsíc pro něho Hivert denně z Yonville do Rouenu a z Rouenu do Yonville převážel kufry, zavazadla a balíky, a když si Léon doplnil garderobu, dal vycpat svá tři křesla a nakoupil zásobu hedvábných šátků -- zkrátka když učinil důkladnější opatření, než kdyby se vydával na cestu kolem světa -- odkládal odjezd týden za týdnem, až dostal druhý matčin dopis, naléhající, aby už jel, jestliže má v úmyslu dělat před prázdninami zkoušky.
Když nadešla chvíle rozloučení, paní Homaisová plakala, Justin vzlykal, pan Homais, jakožto drsný muž, skrýval své dojetí; chtěl sám donést přítelův plášť až k vrátkům notáře, který odvážel Léona do Rouenu ve svém kočáře. Písař měl už jen čas rozloučit se s panem Bovarym.
Když vyšel po schodech nahoru, zastavil se, neboť nemohl popadnout dech. Při jeho vstupu paní Bovaryová rychle vstala.
"To jsem ještě já," řekl Léon.
"Věděla jsem to!"
Kousla se do rtů; pod kůží se jí rozlila vlna krve a celou ji zbarvila do růžova, od kořínků vlasů až po okraj límečku. Zůstala stát opřená ramenem o dřevěné ostění.
"Pan Bovary tu není?" zeptal se.
"Je pryč."
Opakovala: "Je pryč."
Nastalo ticho. Pohlédli na sebe a jejich myšlenky, splývající v jediné úzkosti, se vřele objímaly jako dvě rozechvělé náruče.
"Rád bych objal Bertičku," řekl Léon.
Ema sestoupila o několik schodů a zavolala Félicité.
Rychle se kolem sebe rozhlédl a spočinul pohledem na stěnách, na poličkách, na krbu, jako by chtěl všechno do sebe pojmout a odnést s sebou.
Ema se však vrátila a služka přivedla Bertu, která se sklopenou hlavou tahala za provázek, na kterém měla větrník.
Léon ji několikrát políbil na krček.
"Sbohem, děvenko! Sbohem, můj malý drahoušku, sbohem!"
A předal ji matce.
"Odveďte ji," řekla Ema.
Zůstali sami.
Paní Bovaryová stála obrácená zády a tiskla tvář k oknu, Léon držel v ruce čepici a poplácával si s ní o stehno.
"Bude pršet," řekla Ema.
"Mám plášť," odpověděl.
"Aha."
Obrátila se s bradou skloněnou a vysunutým čelem. Světlo po něm klouzalo jako mramoru až ke křivkám obočí, ale nedalo se uhodnout, nač se tam na obzoru Ema dívá ani co si v hloubi duše myslí.
"Tak tedy sbohem!" vzdychl Léon.
Prudkým pohybem zdvihla hlavu: "Ano, sbohem... jděte!"
Přistoupili k sobě; on jí podal ruku, ona zaváhala.
"Tak tedy po anglicku," řekla nakonec, podala mu svou, a pokusila se o smích.
Léon ji cítil mezi prsty a zdálo se mu, že celá podstata jeho bytosti se vlévá do té vlhké dlaně.
Potom ruku rozevřel, jejich oči se ještě jednou setkaly a pak odešel.
Když se octl na tržišti, zastavil se a skryl se za pilířem, aby se mohl naposled podívat na ten bílý dům se čtyřmi zelenými žaluziemi. Měl dojem, že vidí v pokoji za oknem stín; ale záclona se smekla z háčků, jako by se jí nikdo nedotýkal, šikmé záhyby se zlehka pohybovaly, až se náhle všechny rozestřely, a záclona zůstala rovná, nehybnější než zeď. Léon se dal do běhu.
Uviděl zdálky na silnici kočár svého zaměstnavatele a vedle něj člověka v režných šatech, který držel koně. Homais a pan Guillaumin se spolu bavili. Čekali na něj.
"Obejměte mě," řekl lékárník se slzami v očích. "Tady máte plášť, drahý příteli, dejte si pozor, ať nenastydnete! Dbejte na své zdraví! Nepřepracujte se!"
"Tak pojďte, Léone, nastupte si!" řekl notář.
Homais se naklonil nad blatníkem a hlasem přerývaným vzlyky pronesl ta dvě smutná slova: "Šťastnou cestu!"
"Dobrou noc!" odpověděl pan Guillaumin. "Jedeme!" Vyjeli a Homais se vrátil domů.

Paní Bovaryová otevřela okno do zahrady a dívala se na mraky.

Kupily se na západě směrem k Rouenu a rychle valily své černé spirály, odkud vysvítaly dlouhé sluneční paprsky jako zlaté šípy nějaké zavěšené trofeje, zatímco zbytek oblohy byl bílý jako porcelán. Najednou však závan větru ohnul topoly a začalo pršet; na zeleném listí šuměl déšť. Potom se zase objevilo slunce, slepice začaly kvokat, vrabci třepali křídly ve vlhkém křoví a odtékající kaluže na písku odnášely růžové květy akátu.
"Už je asi hodně daleko," pomyslela si Ema.
Pan Homais přišel jako obvykle v půl sedmé během večeře.
"Nu, tak už jsme toho našeho mládence vypravili, co?" řekl, když si sedal.
"Zdá se, že ano," odpověděl lékař.
Potom se obrátil na židli: "A co nového u vás?"
"Nic zvláštního. Jen manželka byla dnes odpoledne trochu rozčilená. To víte, ženy: vyvede je z míry každá maličkost. Hlavně tu mou! A byla by chyba se proti tomu bouřit, protože jejich nervová soustava je mnohem poddajnější než naše."
"Chudák Léon!" řekl Charles. "Jakpak se mu asi bude v Paříži žít...? Zvykne si tam?"
Paní Bovaryová si vzdychla.
"Prosím vás!" řekl lékárník a mlaskl jazykem, "večírky u traktéra, maškarní bály, šampaňské -- to se všechno jen pohrne, uvidíte!"
"Nemyslím, že se tam zkazí," namítl Bovary.
"To já si taky nemyslím!" odpověděl pan Homais. "Ale přece jen se bude muset přizpůsobit ostatním, aby ho nepovažovali za pokryteckého svatouška. A nedovedete si ani představit, jaký ti vykutálení bráškové vedou v Latinské čtvrti život s herečkami a tak. Ostatně studenti to mají v Paříži dobré. Když mají trochu společenského nadání, zvou je i do těch nejlepších společností a některé saint-germainské dámy se do nich i zamilují, což studentům později umožňuje velice výhodný sňatek."
"Ale já se o něho bojím," řekl lékař, "aby tam snad..."
"Máte pravdu," přerušil ho lékárník, "to je ovšem zas druhá strana mince. V Paříži musí mít člověk pořád ruku na peněžence.
Jste třeba ve veřejném parku; objeví se nějaké dobře oblečené individuum, třeba má na kabátě i řád, klidně byste ho považoval za diplomata. Ten člověk vás osloví, mluvíte spolu, on se vám vlichocuje, nabídne vám šňupeček nebo vám zdvihne klobouk. Potom se sblížíte víc; pozve vás do kavárny nebo do svého venkovského domu, seznámí vás mezi dvěma sklenkami vína s nejrůznějšími lidmi -- a ve třech čtvrtinách případů to je všechno jen proto, aby z vás vymačkal peníze nebo aby vás vtáhl do různých zhoubných machinací."
"To je pravda," řekl Charles. "Ale já jsem myslel hlavně na nemoce, třeba na tyfus, který tam ohrožuje studenty z venkova."
Ema se zachvěla.
"To je důsledek stravy, pokračoval lékárník, "a poruch, které z toho nastávají v celé životosprávě. A pak ta pařížská voda, to víte! Hospodské jídlo, všechny ty kořeněné pokrmy vám nakonec jen rozpálí krev a nevyrovnají se, ať si říká kdo chce co chce, pořádnému hovězímu. Já jsem vždycky dával přednost domácí kuchyni; je to zdravější. A když jsem v Rouenu studoval farmacii, stravoval jsem se v soukromí; jedl jsem s profesory."
A pokračoval ve výkladu svých obecných názorů a svých osobních sympatií, až pro něj přišel Justin, aby šel připravit mandlové mléko.
"Ani chvíli oddechu!" zvolal. "Pořád u žentouru! Ani na okamžik si nemůžu odskočit! Jako ten tažný kůň musím cedit pot a krev! To je bída!"
Když už stál u dveří, zeptal se: "Mimochodem, už jste slyšeli, co je nového?"
"Copak?"
"Že se s největší pravděpodobností," řekl pan Homais s povytaženým obočím a se svou nejvážnější tváří, "bude letos hospodářská výstava okresu Dolní Seiny konat v Yonville-l°Abbaye.
Alespoň se to povídá. Dnes o tom byla zmínka v novinách. To by pro náš okres byla nesmírně významná událost! Ale promluvíme si o tom později. Vidím dobře, děkuji. Justin má lucernu."

VII

Další den byl pro Emu truchlivý. Všechno jí připadalo jako zahalené černým mrakem, který ochable visí nad vnějškem všech věcí, a zármutek se jí vrýval do duše s táhlým kvílením jako zimní vítr v opuštěných hradech. Zmocňovalo se jí snění, jaké člověk zakouší nad věcmi, které se už nevrátí, zemdlenost, jakou pociťujeme pokaždé, když je nějaký čin dokonán, bolest, kterou člověku přináší zastavení navyklého pohybu a prudké přerušení dlouhého napětí.
Podobně jako tehdy, když se vrátila z la Vaubyessard, kdy se jí hlavou honily čtverylky, zmocnila se jí i teď pochmurná melancholie, tupé zoufalství. Léon se jí jevil větší, krásnější, sladší, neurčitější; ačkoli byl od ní odloučen, neopustil ji, zůstal zde a stěny domu jako by uchovávaly jeho stín. Nemohla odtrhnout pohled od koberce, po kterém chodil on, od prázdných židlí, na kterých sedal. Říčka tekla jako dřív a pomalu hnala své drobné vlnky podél kluzkých břehů. Kolikrát se kolem ní procházeli a voda právě tak šuměla po omšelém kamení! Kolik spolu zažili krásných slunečních chvil, kolik pěkných odpolední, sami dva vzadu na zahradě! On nahlas předčítal, byl prostovlasý, seděl na rákosové židličce; svěží vítr z luk čechral stránky knížky a tmavé řeřichy na besídce... Ach, odjel, je pryč jediný půvab v jejím životě, jediná možná naděje na štěstí. Proč to štěstí neuchopila, dokud se nabízelo? Proč ho nezadržela oběma rukama, na obou kolenou, když chtěl prchnout? A proklínala se, že se Léonovi neoddala; pocítila žízeň po jeho rtech. Měla chuť utíkat

za ním, vrhnout se mu do náruče, říci mu: "Tady jsem, jsem tvoje!" Avšak předem si uvědomovala všechny potíže spojené s takovým počínáním a její touha znásobená lítostí se tím ještě více rozněcovala.
Od té doby byla vzpomínka na Léona jako střed jejího trápení; plápolala silněji než oheň zanechaný poutníky na sněhu někde na ruské stepi. Vracela se k ní, choulila se k ní, jemně prohrabávala uhasínající oharky, hledala kolem sebe všechno, co by mohlo plamen oživit, a sbírala vše -- nejvzdálenější vzpomínky i čerstvé příležitosti, to, co cítila, i to, co si představovala, svou vyprchávající touhu po rozkoši, své sny o štěstí, které se lámaly ve větru jako suché větvičky, svou neplodnou počestnost, i zklamané naděje a domácí všednost -- všechno brala a všechno jí bylo dobré, aby si na tom zahřívala svůj zármutek.
Přesto však plameny dohořívaly, buď že se zásoba vyčerpala, anebo že je přílišné nakupení udusilo. Nepřítomnost pozvolna vyčerpala lásku, zvyk potlačil lítost a zář požáru, která barvila její bledou oblohu do ruda, se pokryla stíny a postupně zmizela. Při svém otupeném svědomí považovala dokonce odpor k manželovi za touhu po milenci, palčivost nenávisti za žár lásky. Ale vichřice vála dál a vášeň shořela na popel, nepřicházela žádná pomoc, nesvitlo žádné slunce, ze všech stran byla úplná tma a ona zůstala ztracená v děsivé zimě, která ji prostoupila.
Tehdy zase začaly zlé dny jako v Tostes. Nyní se cítila ještě mnohem nešťastnější, neboť už měla zkušenost se zármutkem a zároveň i jistotu, že neskončí.
Žena, která podstoupila tak velké oběti, si jistě může dovolit nějaký ten rozmar. Koupila si gotické klekátko a vydala za jeden měsíc čtrnáct franků za citróny na čištění nehtů; napsala do Rouenu a objednala si šaty z modrého kašmíru; vybrala si u Lheureuxe nejhezčí šerpu, jakou měl -- vázala si ji kolem pasu přes župan a za zavřenými okenicemi zůstávala v tomto oblečení ležet s knihou na pohovce.
Často měnila účes; jednou se česala po čínsku, jindy si dělala měkké lokýnky, copy; začala nosit pěšinku na straně a vlasy zatočené dospodu jako muž.
Chtěla se učit italsky: koupila si slovníky, mluvnici a zásobu papíru. Pokoušela se o vážnou četbu, historickou a filosofickou.
V noci se Charles někdy s trhnutím probudil, v domnění, že ho volají k pacientovi.
"Už jdu," mumlal.
Bylo to však jen škrtnutí zápalky, kterou si Ema chtěla znovu rozsvítit lampu. S četbou to však dopadalo jako s vyšíváním; její rozdělané ruční práce se povalovaly po skříni; začínala je, odkládala, začínala jiné.
Měla období, kdy se dala snadno dohnat k výstřednostem. Jednoho dne tvrdila svému muži, že by mohla s klidem vypít velkou sklínku kořalky, a jelikož Charles byl tak hloupý, že jí odporoval, obrátila ji do sebe až do dna.
Ačkoli (jak říkaly yonvilleské paničky) byla do větru, nevypadala Ema nijak radostně a většinou mívala u koutků úst strnulou vrásku, jaká se vrývá do tváře starým pannám a neukojeným ctižádostivcům. Byla bledá, bílá jako plátno; kůži na nose měla staženou k chřípí, hleděla na člověka bezvýraznýma očima. Mluvila o stáří, protože si na skráních našla tři šedivé vlasy.
Často mívala nevolnosti. Jednou dokonce plivala krev, a když se jí Charles horlivě snažil pomoci a projevil znepokojení, odpověděla: "Co na tom? Copak na tom záleží?"
Charles se uchýlil do křesla ve své ordinaci a pod frenologickou hlavou se tam s oběma lokty na stole rozplakal.
Napsal potom své matce dopis, v němž ji prosil, aby přijela; dlouho se spolu o Emě radili.
Jak se rozhodnout? Co dělat, když Ema odmítá jakékoli léčení?
"Víš, co by tvoje žena potřebovala?" řekla stará paní Bovaryová:
"Zaměstnání, které by musela dělat, tělesnou práci. Kdyby si musela jako tolik jiných žen vydělávat na živobytí, přešly by ji tyhle nálady; beztak je má jen z té spousty nesmyslů, které si cpe do hlavy, a z nicnedělání, v jakém žije."
"Ale vždyť ona se zaměstnává," řekl Charles.
"Zaměstnává? Čímpak? Tím, že čte romány, špatné knihy, které brojí proti náboženství a ve kterých jsou citáty z Voltaira, zesměšnující kněze. Ale to má dalekosáhlé následky, synáčku, a s každým, kdo nemá žádné náboženství, to nakonec vždycky špatně dopadne."
Dohodli se tedy, že se Emě zabrání číst romány. Nezdálo se, že to bude lehký úkol. Stará paní si to vzala na starost; až bude projíždět Rouenem, zastaví se osobně u půjčovatele knih a oznámí mu, že Ema ruší své předplatné. A neměl by člověk právo oznámit to policii, kdyby knihkupec přesto chtěl pokračovat ve svém šíření jedu?
Snacha a tchyně se rozloučily chladně. Za ty tři neděle, které strávily pod jednou střechou, spolu nepromluvily ani pět slov kromě běžných informací a frází, když se setkaly u stolu a večer před spaním.
Stará paní Bovaryová odjela ve středu, což byl den, kdy se v Yonville konal trh.
Náměstí bylo od rána plné vozíků převrácených ojí vzhůru, které se táhly podél všech domů od kostela až k hospodě. Na druhé straně stály plátěné boudy, kde se prodávaly bavlněné látky, přikrývky, vlněné punčochy, ohlávky na koně a svazky modrých stužek, jejichž konečky poletovaly ve větru. Na zemi bylo rozloženo hrubé železářské zboží mezi pyramidami vajec a ošatkami se sýry, odkud vyčnívala lepkavá stébla slámy; u hospodářských strojů kvokaly slepice v nízkých klecích a prostrkovaly hlavu mezi příčkami. Zástupy lidí se tísnily na jednom místě, z něhož se nechtěly hnout, takže chvílemi byla výkladní skříň lékárny v nebezpečí, že se prolomí. Ve středu byla lékárna vždycky plná a lidé se tam tlačili ani ne tak proto, aby kupovali léky, jako spíš, aby se poradili o svém zdraví, neboť věhlas pana Homaise v okolních vesnicích byl veliký. Jeho bodrá ráznost venkovanům učarovala. Považovali ho za největšího lékaře, kterému ti skuteční nesahají po kotníky.
Ema se lokty opírala o okenní rám -- často se dívala z okna, které na venkově nahrazuje divadlo i promenádu -- a s pobavením pozorovala hemžení venkovských neotesanců, když náhle spatřila pána oblečeného v zeleném sametovém redingotu. Na rukou měl žluté rukavice, na nohou těžké kamaše. Mířil k lékařovu domu a za ním šel nějaký vesničan se sklopenou hlavou a zamyšleným výrazem.

"Mohl bych mluvit s pánem?" zeptal se Justina, který se na prahu bavil s Félicité.
Považoval ho za sluhu v lékařově domě, a tak dodal: "Řekněte mu, že tu je pan Rodolphe Boulanger z la Huchette."
Nově příchozí nepřidal ke svému jménu název panství z ješitnosti, ale proto, aby bylo zřejmé, o koho jde. La Huchette bylo totiž panství u Yonville a on z něho nedávno získal zámek a dva statky, které sám obhospodařoval, ale velké starosti si s tím nedělal.
Vedl mládenecký život a říkalo se o něm, že má nejméně patnáct tisíc liber roční renty.
Charles vešel do salónu. Pan Boulanger mu představil svého člověka, který si přál, aby mu pustili žilou, protože cítí v těle mravenčení.
"Pročistí mě to," odpovídal na všechny námitky.
Bovary si tedy poslal pro obvaz a umyvadlo a poprosil Justina, aby umyvadlo podržel. Potom se obrátil k vesničanovi, který už byl bledý jako křída:
"Nebojte se, člověče."
"Ne, ne," odpověděl muž, "jen se do toho dejte."
A furiantsky natáhl silnou paži. Pod řezem lancety vytryskl proud krve a rozstříkl se po zrcadle.
"Dej tu mísu blíž!" vykřikl Charles.
"Safra!" poznamenal muž, "člověk by řekl, že tu stříká malý vodotrysk! Že mám ale červenou krev! To je asi dobré znamení, ne?"
"Někdy," řekl lékař, "člověk ze začátku nic necítí, ale později se dostaví mdloba, hlavně u lidí s takovou dobrou konstitucí."
Při těchto slovech upustil vesničan pouzdro, kterým si točil mezi prsty. Opěradlo židle zapraskalo pod nárazem jeho ramen. Klobouk mu upadl na zem.
"Však jsem to tušil," řekl Bovary a přiložil prst na žílu.
V Justinových rukou se začalo třást umyvadlo; kolena pod ním podklesla a celý zbledl.
"Ženo! Ženo!" zavolal Charles.
Rychle seběhla ze schodů.
"Ocet!" zavolal. "Ach Bože, dva najednou!"
A v tom rozčilení upevnil obvaz jen s námahou.
"To nic není," řekl pan Boulanger a přidržoval Justina v náručí.
Posadil ho na stůl a opřel ho zády o stěnu.
Paní Bovaryová mu začala rozvazovat nákrčník. Tkanička na košili byla zauzlená; chvilku se lehkými prsty dotýkala chlapcova krku a potom nalila trochu octa na svůj batistový kapesník, jemnými dotyky mu otírala skráně a zlehka mu na ně foukala.
Vesničan se probral, Justinovy mdloby však ještě trvaly a zorničky se mu ztrácely v bledém bělmu jako modré květiny v mléce.
"Mělo by se to před ním schovat," řekl Charles.
Paní Bovaryová vzala umyvadlo. Když se ohýbala, aby je dala pod stůl, její šaty -- žluté, se čtyřmi volány, s prodlouženým pasem a širokou sukní -- se kolem ní rozložily na dlážděné podlaze místnosti, a jak Ema ve skloněné poloze s roztaženýma rukama trochu zavrávorala, látka šatů se místy vzdouvala a klesala podle křivek její hrudi. Potom přinesla karafu vody, a zrovna když v ní rozpouštěla kostky cukru, vešel lékárník. Služka pro něj v tom zmatku doběhla.
Když spatřil svého učně s otevřenýma očima, oddechl si. Potom ho obešel kolem dokola a ze všech stran si ho prohlížel.
"Hlupáku!" řekl. "Hlupáčku jeden hloupá! Copak na tom něco je, vidět pouštění žilou? A ty, takový zdravý klacek, který se ničeho nebojí! Taková veverka, která leze pro ořechy až do nejvyšších větví! To se máš věru čím chlubit, to tedy máš moc dobré předpoklady, abys později mohl provozovat lékárnictví! Vždyť se ti může stát, že se octneš v opravdu vážné situaci, že si tě třeba zavolají k soudu, abys tam před pány soudci pronesl své dobrozdání! A tam si budeš muset zachovat chladnou krev, jasně uvažovat, dokázat, že jsi muž, nebo tě budou považovat za pitomce!"
Justin neodpovídal. Lékárník pokračoval:
"Kdo se tě prosil, abys sem chodil, co? Pořád tady pana Bovaryho a paní Bovaryovou obtěžuješ! Ostatně ve středu tě nutně potřebuji v lékárně. Mám v krámě dvacet lidí. Všechny jsem tam nechal kvůli tobě stát! Tak honem běž! Utíkej! Počkej na mě v lékárně a dávej pozor na láhve!"
Když se Justin oblékl a odešel, hovořilo se chvíli o mdlobách.
Paní Bovaryová ještě nikdy neomdlela.
"To je u dámy neobyčejně vzácné!" řekl pan Boulanger. "Někdy jsou i muži velice citliví. Viděl jsem například při jednom souboji omdlít svědka jen při zvuku nabíjených pistolí."
"Mně pohled na cizí krev vůbec nevadí," řekl lékárník; "ale pouhá představa, že teče má vlastní krev, by mi stačila způsobit nevolnost, kdybych na to příliš myslel."
Boulanger poslal svého sluhu domů, a vybídl ho, aby se uklidnil, když už je po nevolnosti a jeho přání je splněno.
"Díky tomu jsem měl potěšení vás poznat," dodal.
A když to říkal, díval se na Emu.
Potom položil na roh stolu tři franky, lhostejně pozdravil a odešel.
Brzy byl na druhé straně říčky, neboť tudy vedla cesta do la Huchette, a Ema viděla, jak jde po louce pod topoly; občas zvolňoval krok, jako když přemýšlí.
"Roztomilá!" říkal si, "tahle paní doktorová je opravdu roztomilá. Krásné zuby, černé oči, elegantní nožka a švih jako Pařížanka. Kde se tu k čertu vzala? Kde ji ten vařbuchta sebral?"

Panu Rodolphu Boulangerovi bylo čtyřiatřicet let, měl hrubou povahu a bystrou inteligenci, hodně se stýkal se ženami a dobře se v nich vyznal. Tahle se mu líbila; a tak na ni myslel, a na jejího muže také.
"On bude tuším značně tupý. Ona ho má nejspíš plné zuby. Má špínu za nehty a vousy tři dny neholené. Běhá po nemocných a ona mezitím sedí doma a spravuje mu ponožky. A dáma se nudí! Chtěla by bydlet ve městě a tančit každý večer polku! Chudinka malá!
Lapá to hubičkou po lásce, jako kapr na kuchyňském stole lapá po vodě! Pár galantních slovíček a člověk by si to určitě omotal kolem prstu. Bylo by to něžňoučké! Roztomilé...! Ano, ale jak se jí potom zbavit?"
Představy možné rozkoše ho naopak dovedly ke vzpomínce na milenku, kterou si zrovna vydržoval. Byla to herečka z Rouenu; a když v myšlenkách chvíli setrval u jejího obrazu, kterého už byl i ve vzpomínkách přesycen, pomyslel si:
"Paní Bovaryová je mnohem hezčí než ona, hlavně mnohem svěžejší.
Virginie už opravdu začíná být příliš tlustá. Je taky hrozně nudná ve svých projevech radosti a pořád by se cpala krevetami!"
Kraj byl opuštěný a Rodolphe kolem sebe slyšel jen pravidelné šustění trávy, která mu pleskala o boty, a cvrkání cvrčka skrytého někde daleko v ovesném poli; znovu viděl Emu v salónu v těch šatech, které měla na sobě, a v duchu ji svlékal.
"Budu ji mít!" vykřikl a úderem hole rozdrtil hrudku hlíny před sebou.
A hned začal přemýšlet o taktické stránce podniku. Uvažoval: "Kde se s ní sejít? Jakým způsobem? Budeme mít pořád na krku to mrně, služku, sousedy, manžela, spoustu všelijakých překážek. Tím se ztrácí spousta času."
Potom začal uvažovat znova: "Ale ona má oči, které se člověku zavrtávají do srdce jako nebozez. A ta bledá pleť...! Já přece zbožňuju bledé ženy!"
Když došel nahoru na argueilský kopec, by rozhodnut.
"Prostě budu vyhledávat příležitosti. Někdy se tam zastavím, pošlu jim nějakou zvěřinu, drůběž, bude-li třeba, dám si i pustit žilou, spřátelíme se, pozvu je k sobě... A vida, teď přece bude brzy ta hospodářská výstava; ona tam přijde, uvidím ji. Pustíme se toho, a s kuráží, ta se osvědčuje nejlíp!"

VIII

A slavná výstava opravdu nadešla. V den té veliké události stáli všichni obyvatelé už od rána před dveřmi a bavili se o přípravách. Radnice byla ověšena břečťanovými girlandami, na louce postavili stan, kde se měla konat hostina, a uprostřed náměstí před kostelem mělo jakési středověké dělo ohlásit příchod pana prefekta a vyznamenaných zemědělců. Národní garda z Buchy (v Yonville žádnou neměli) se připojila k místnímu hasičskému sboru, kterému velel Binet.
Měl toho dne na sobě límec ještě vyšší než obyčejně a jeho hruď v upjaté uniformě byla tak strnulá a nehybná, že se zdálo, jako by celá pohyblivá část jeho osoby sestoupila do nohou, které se v pravidelných intervalech rytmicky zdvíhaly.
Jelikož mezi výběrčím a plukovníkem existovala jakási řevnivost, cvičili oba své mužstvo, každý jinde, aby ukázali své velitelské nadání. Střídavě bylo vidět červené nárameníky a černé náprsníky.
Nebralo to konce a začínalo to stále znovu. Městečko takovou parádu nepamatovalo. Několik měšťanů si už den předtím umylo celý dům; v pootevřených oknech visely trojbarevné prapory; všechny hospody byly plné; a v jasném počasí se naškrobené čepce, zlaté kříže a barevné šátky zdály bělejší než sníh, třpytily se v zářivém slunci a rozptýlené barevné skvrnky oživovaly tmavou jednotvárnost redingotů a modrých halen. Selky z okolních vesnic si při sestupování z koně vytahovaly velké špendlíky, které jim přidržovaly kolem těla šaty vyhrnuté tak, aby se neušpinily, zatímco jejich manželé si zase chránili klobouky tím, že si je přikryli kapesníkem, a jeden cíp drželi mezi zuby.
Dav se hrnul do hlavní ulice z obou konců městečka. Přiléval se z uliček, alejí, z domů a co chvíli bylo slyšet klapnout klepadlo u dveří za paničkami v nítěných rukavicích, které si vyšly na slavnost. Nejvíce obdivu vzbuzovaly dva vysoké tisy, ověšené lampióny, které stály po obou stranách tribuny, kde měly zasednout úřední osobnosti. Navíc ještě byly u čtyř sloupů radnice postaveny čtyři žerdě a na každé z nich visela vlaječka ze zelenavého plátna nesoucí nápis psaný zlatým písmem. Na jednom stálo: "Obchod", na druhém "Zemědělství", na třetím "Průmysl" a na čtvrtém "Uměny".
Leč všeobecné nadšení, které se zračilo na všech tvářích, zřejmě rmoutilo hostinskou, paní Lefrancoisovou. Stála na schodech u kuchyně a mumlala si pro sebe: "Takový nesmysl! Taková hloupost, ta jejich plátěná bouda! Copak si myslí, že prefektovi bude příjemné večeřet pod stanem jako nějaký komediant? A ještě říkají, že prokazují službu celému kraji. To jsem se tedy nemusela namáhat a shánět kuchaře až z Neufchatelu! Pro koho vlastně? Pro pasáky krav! Pro bosé obejdy!"
Šel kolem lékárník. Měl černý frakový kabát, nankinové kalhoty, střevíce s bobří kožešinou a dokonce i nízký klobouk, který nosil jen výjimečně.
"Služebník!" řekl. "Promiňte, spěchám."
A když se ho tlustá vdova ptala, kam jde, odpověděl:
"Připadá vám to zvláštní, že? Já přece pořád bývám zavřený ve své laboratoři jako ta krysa v sýru."
"V jakém sýru?" chtěla vědět hospodská.
"Ne, ne, to nic!" pokračoval Homais. "Chtěl jsem jen poznamenat, paní Lefrancoisová, že obvykle nevytáhnu paty z domu. Ale dnes ovšem, při takové příležitosti musím..."
"Aha, tak vy jdete tam?" řekla s pohrdáním.
"Ano, jdu," řekl lékárník překvapeně, "jsem přece členem poradního výboru."

Vdova Lefrancoisová si ho chvilku měřila a nakonec odpověděla s úsměvem:
"Tak to je něco jiného. Ale co vy máte společného se zemědělstvím? Vy se v něm vyznáte?"
"Ovšemže se v něm vyznám, vždyť jsem lékárník, to jest chemik! A chemie, paní Lefrancoisová, objasňuje vzájemné molekulární působení všech přírodních těles, z čehož vyplývá, že zemědělství spadá do jejího oboru. Ptám se vás, co jiného je složení hnojiv, kvašení tekutin, rozbor plynů a vliv choroboplodných zárodků než chemie ve své čisté a základní podobě?"
Hospodská neodpověděla. Homais pokračoval:
"Myslíte, že člověk musí sám orat půdu nebo krmit drůbež, aby se mohl považovat za agronoma? Spíš je zapotřebí znát složení příslušných látek, geologické vrstvy, atmosférické vlivy, kvalitu půdy, nerostů, vody, hustotu různých těles, jejich kapilaritu, a co já vím co ještě! A musíte mít v malíčku všechny zásady hygieny, abyste mohla řídit a posuzovat stavbu budov, krmení zvířat, stravování čeledi. A taky botaniku musí člověk ovládat, paní Lefrancoisová; musí umět rozeznávat rostliny, rozumíte, vědět, které jsou léčivé a které zhoubné, které neužitečné a které výnosné, kde se mají vytrhávat a kde sít, které se mají rozmnožovat a které hubit. Zkrátka, člověk musí pořád držet krok s vědou, číst brožury a tiskoviny, být stále informován, aby mohl doporučovat zlepšení..."
Hospodská nespouštěla oči z vchodu do Francouzské kavárny a lékárník pokračoval: "Kéž by naši rolníci byli zároveň chemiky nebo kéž by alespoň více poslouchali, co jim radí věda! Tak já sám jsem například nedávno napsal slušné dílko, mající přes dvaasedmdesát stran a nazvané: O moštu, jeho výrobě, jakož i o jeho účincích ve světle několika nových poznatků o tomto předmětu. Poslal jsem to Zemědělské společnosti v Rouenu, a dokonce mi to vyneslo tu čest, že jsem byl přijat za člena do zemědělské sekce, ovocnářského oddílu. Kdyby moje dílo vyšlo tiskem..."
Lékárník se zarazil, neboť paní Lefrancoisová se zdála velice zaujata něčím jiným.
"Jen se na ně podívejte!" řekla. "Člověk se v nich nevyzná!
Taková putyka!"
A s pokrčením ramen, které jí na prsou vytahovalo oka u pletené vesty, ukazovala oběma rukama na podnik svého konkurenta, odkud se ozývaly písničky.
"Už to ostatně nebude mít dlouho," dodala. "Do týdne o hospodu přijde."
Pan Homais ucouvl překvapením. Sestoupila po schodech a šeptala mu do ucha: "Copak vy to nevíte? Tenhle týden mu ji přijdou zabavit. Lheureux ho dostal na buben. Udolal ho směnkami."
"Ale to je příšerná katastrofa!" zvolal lékárník, který měl v zásobě vhodný výraz pro každou možnou příležitost.
Hospodská mu tedy začala vykládat záležitost, o které věděla od Théodora, sluhy pana Guillaumina, a ačkoli měla Telliera velice nerada, přece odsuzovala Lheureuxe jako podlézavce a podvodníka.
"Podívejte, tamhle zrovna stojí u tržnice; zdraví paní Bovaryovou, ona má zelený klobouk. Je dokonce zavěšená do pana Boulangera."
"Paní Bovaryová!" zvolal lékárník. "Už běžím, abych jí nabídl své služby. Třeba jí bude příjemné získat místo uvnitř odděleného prostoru pod podloubím."
A aniž déle poslouchal starou Lefrancoisovou, která ho volala nazpět, aby mu toho pověděla víc, odcházel lékárník rychlým krokem, s úsměvem na rtech a napjatými lýtky, rozdávaje vpravo i vlevo četné pozdravy; a s velkými šosy černého frakového kabátu, které za ním vlály ve větru, zabíral hodně místa.
Rodolphe ho zdálky uviděl a přidal do kroku; paní Bovaryová se však zadýchala; zpomalil tedy, usmál se na ni a drsně poznamenal:
"To abychom se vyhnuli tomu břichači lékárníkovi, víte."
Ema do něho strčila loktem.
"Co to asi znamená?" uvažoval.
A jak šli dál, koutkem oka ji pozoroval.
Její profil byl tak klidný, že se z něho nedalo nic vyčíst.
Rýsoval se v plném světle v ovále klobouku, na kterém měla bledé stuhy podobné rákosovým listům. Její oči s dlouhými prohnutými řasami hleděly dopředu, a ačkoli byly široce rozevřené, vypadaly za lícními kostmi jakoby trochu přivřené, tím, jak jí pod jemnou kůží tepala krev. Nosní přepážku měla slabě zrůžovělou. Nakláněla hlavu k rameni a mezi rty jí byly vidět perleťové špičky bílých zubů.
"Dělá si ze mne dobrý den?" uvažoval Rodolphe.
Emino gesto však nebylo nic jiného než varovné upozornění; doprovázel je totiž pan Lheureux a občas se na ně obracel, jako by se chtěl vmísit do hovoru.
"To máme dnes nádherný den! Všichni jsou venku! Vane východní vítr!"
Paní Bovaryová ani Rodolphe mu téměř neodpovídali, ale on k nim při každém jejich pohybu přistupoval blíž, říkal:
"Prosím?" a sahal si na klobouk.
Když došli ke kovárně, Rodolphe, místo aby šel dál po silnici k ohradě, odbočil náhle na pěšinu a odváděl i paní Bovaryovou; zavolal: "Sbohem, pane Lheureux! Buďte zdráv!"
"Jak pěkně jste se ho zbavil!" zasmála se Ema.
"Proč se mám dát druhými otravovat? A když mám dnes to štěstí, že jsem s vámi..."
Ema se zarděla. Nedokončil větu. Začal mluvit o krásném počasí a o tom, jak se příjemně jde po trávě. Na louce znovu rozkvetlo pár chudobek.
"To jsou pěkné sedmikrásky," řekl, "a vystačí na prorokování budoucnosti všem zamilovaným v celém kraji."
Dodal: "Co kdybych si také nějakou utrhl? Co myslíte?"
"Copak jste zamilovaný?" zeptala se a trochu zakašlala.
"Inu, kdo ví," odpověděl Rodolphe.

Louka se začínala zaplňovat a hospodyně vrážely do kolemjdoucích svými velikými deštníky, košíky a dětmi. Ema a Rodolphe se museli často vyhýbat dlouhé řadě vesničanek, služkám v modrých punčochách, v plochých střevících, se stříbrnými prsteny na rukou: když procházely okolo nich, vonělo z nich mléko. Držely se za ruce a zabíraly tak celou šířku louky od osikového stromořadí až ke stanu, kde měla být hostina. Právě začínala přehlídka a rolníci vcházeli jeden po druhém do jakési manéže, tvořené dlouhým provazem nataženým mezi tyčemi.
Zvířata otočená čelem k provazu tam už byla a stála v řadě v nestejnorodých skupinách. Vepři ospale ryli rypákem v zemi; telata bučela; ovce bečely; krávy s jednou nohou skrčenou pod sebou rozvalovaly břicho na trávě, pomalu přežvykovaly a přivíraly těžká víčka před muškami, které kolem nich bzučely.
Čeledínové s vyhrnutými rukávy drželi za ohlávku vzpínající se hřebce, kteří plnými nozdrami ržáli směrem ke klisnám. Ty zůstávaly klidné, natahovaly hlavy a krky se splývavou hřívou, zatímco hříbata odpočívala v jejich stínu anebo se k nim přicházela napít. A z celého dlouhého vlnění všech těch nakupených těl se ve větru občas zvedla jako vlna nějaká bílá hříva, ostré rohy nebo se objevila hlava pobíhajících mužů.
Stranou, asi sto kroků za ohradou, stál veliký černý býk s náhubkem a s železným kroužkem v nozdrách; stál nehybný, jako by byl z bronzu. Rozedraný chlapec ho držel na provaze.
Mezitím mezi oběma řadami procházelo těžkým krokem několik pánů: prohlíželi si každé zvíře, potom se spolu tichým hlasem radili.
Jeden z nich, který působil nejimpozantněji, si při chůzi dělal poznámky do zápisníku. Byl to předseda poroty, pan Derozerays z la Panville. Jakmile poznal Rodolpha, rychle k němu zamířil a řekl mu s přívětivým úsměvem:
"Tak co pane Boulangere, vy se k nám nepřipojíte?"
Rodolphe ho ujišťoval, že přijde. Ale když předseda odešel, prohlásil:
"Ovšemže nikam nepůjdu, vaše společnost je mi milejší než jeho."
Ačkoli hospodářskou výstavu nebral vážně, přece občas ukázal četníkovi svou modrou legitimaci, aby se jim lépe procházelo davem, a dokonce se někdy zastavil před nějakým pěkným kusem, který však paní Bovaryová nijak neobdivovala. Rodolphe si toho všiml a začal dělat vtipy o toaletách yonvilleských dam; potom se omlouval, že sám je ustrojen nedbale. Oblečen byl s onou nesourodou kombinací všednosti a vybranosti, v níž obyčejně tuctový pozorovatel vidí projev výstřední osobnosti, citové rozháranosti, uměleckých aspirací a vždy určité pohrdání společenskými konvencemi, což ho buď láká, nebo odpuzuje. Měl na sobě batistovou košili s plizovanými manžetami, která se mu dmula podle závanů větru ve výstřihu šedivé cvilinkové vesty, a kalhoty se širokými pruhy odhalovaly u kotníků nankinové botky se svršky z lakové kůže. Byly tak nablýskané, že se v nich odrážela tráva.
Šlapal jimi po koňských kobližkách; jednu ruku si zastrčil do kapsy u kabátu a slaměný klobouk měl posazený na stranu.
"Ostatně, když člověk žije na venkově..." dodal.
"Je každá námaha zbytečná," řekla Ema.
"To máte pravdu!" odpověděl Rodolphe. "Když si pomyslíte, že ani jeden z těchhle lidiček není schopen rozpoznat dobrý střih fraku..."
Hovořili potom o venkovské ubohosti, která dusí každý rozlet, maří každou iluzi.
"Však také," řekl Rodolphe, "na mě padá takový smutek..."
"Na vás?" zvolala překvapeně. "Já myslela, že jste tak veselý!"
"Ovšem, navenek, protože ve společnosti si dovedu nasadit masku posměváčka, kolikrát jsem si však při pohledu na hřbitov za měsíčního svitu pomyslel, zda by nebylo lepší připojit se k těm, kteří tam spí..."
"Prosím vás! A co vaši přátelé? Na ty nemyslíte?"
"Přátelé? Jací přátelé? Mám vůbec nějaké? Komu na mně záleží?"
A poslední slova doprovodil jakýmsi hvízdnutím mezi zuby.
Museli však od sebe odstoupit, aby udělali místo nějakému člověku, který za nimi nesl velkou pyramidu židlí. Byl jimi tak obtížen, že z něho koukaly jenom špičky dřeváků a obě doširoka rozpažené ruce. Byl to hrobník Lestiboudois, který přinášel mezi zástupem kostelní židle. Míval vždycky spoustu nápadů ve všem, co se týkalo jeho zájmů, a tak si vymyslel tento způsob, jak těžit z hospodářské výstavy, a nápad se osvědčoval tak, že ani nevěděl, komu posloužit dřív. Vesničané, kterým bylo horko, se totiž přímo hádali o tyhle židle, jejichž sláma byla cítit kadidlem, a opírali se o jejich pevná opěradla potřísněná voskem svíček s jistou úctou.
Paní Bovaryová se opět zavěsila do Rodolpha; ten pokračoval, jako by hovořil sám k sobě:
"Ano, tolik věcí jsem postrádal! Stále sám! Ach, kdybych měl v životě nějaký cíl, kdybych byl našel nějaký něžný cit, kdybych byl potkal někoho... Uplatnil bych všechnu energii, které jsem schopen, všechno bych překonal, zbavil se všech překážek!"
"Ale mně se zdá," řekla Ema, "že přesto nejste k politování!"
"Myslíte?"
"Protože koneckonců..." pokračovala, "jste volný."
Zaváhala: "Bohatý."
"Neposmívejte se mi," odpověděl.
A ona se dušovala, že se neposmívá, když vtom zazněla rána z děla a všichni se začali jeden přes druhého tlačit směrem k městečku.
Byl to však planý poplach. Pan prefekt nejel a členové poroty byli ve velkých rozpacích, neboť nevěděli, mají-li zahájit zasedání anebo ještě čekat.
Konečně se na konci náměstí objevil velký nájemní kočár tažený dvěma hubenými koníky, do kterých práskal kočí v bílém klobouku.

Binet měl jen tak tak čas zavolat: "Do zbraně!" a plukovník opakoval rozkaz po něm. Všichni honem běželi k pyramidám pušek.
Někteří si dokonce zapomněli vzít límec. Ale prefektova ekvipáž jako by tento zmatek vytušila a obě herky, kolébající se v řetízcích, pomalu přiklusaly před podloubí radnice právě v okamžiku, kdy se tam řadila národní garda a hasiči a všichni pochodovali za zvuku bubnů.
"Vyřídit!" křikl Binet.
"Zastavit stát!" zavelel plukovník. "Vlevo v bok!"
A po vojenském pozdravu, při němž kroužky na puškách klapaly, jako když se valí po schodech dolů měděný kotel, dopadly zbraně zase na zem.
Potom bylo vidět, jak z kočáru vystupuje pán v krátkém stříbrně vyšívaném fraku: nad čelem byl plešatý, v týle mu visel copánek, pleť měl velice bledou a tvářil se nesmírně laskavě. Jeho vypouklé oči, kryté tlustými víčky, se trochu přivíraly při pohledu na okolní dav, a zároveň zdvihal špičatý nos a usmíval se zapadlými ústy. Podle šerpy poznal starostu a vyložil mu, že pan prefekt nemohl přijet a on sám že je rada z prefektury. Připojil ještě pár omluv. Tuvache na to odpověděl zdvořilými frázemi, pan rada prohlásil, že je dojat, a oba tak setrvávali tváří v tvář, jejich čela se téměř dotýkala a kolem nich stáli členové poroty, městské zastupitelstvo, honorace, národní garda a dav. Pan rada si tiskl k hrudi svůj třírohý černý klobouček a opětoval pozdravy, zatímco Tuvache prohnutý jako luk se rovněž usmíval, koktal, hledal slova a prohlašoval, že je oddaný monarchii a že je to pro Yonville veliká čest.
Hippolyte, podomek z hostince, převzal od kočího koně, a pokulhávaje na svou znetvořenou nohu, odváděl je za uzdu k vratům Zlatého lva, kde se shromáždilo mnoho vesničanů, aby si prohlédli kočár. Zaduněly bubny, ozvala se rána z houfnice a pánové se šli jeden po druhém posadit na tribunu do křesel potažených červeným utrechtským sametem, která zapůjčila paní Tuvachová.
Všichni ti lidé si byli navzájem podobní. Jejich měkké světlé tváře trochu osmahlé sluncem měly barvu sladkého moštu a huňaté licousy jim vyčnívaly z tuhých a vysokých límců přidržovaných bílými pečlivě uvázanými nákrčníky. Všechny vesty byly sametové a s límečkem; u všech hodinek viselo na dlouhé stuze oválné pečetítko z karneolu; a všichni se oběma dlaněmi opírali o stehna, přičemž si pečlivě uhlazovali záhyby na kalhotách, jejichž nespařená látka se blýskala ještě více než kůže na silných botách.
Dámy z místní honorace stály vzadu ve vestibulu mezi sloupy, zatímco obyčejný dav buď stál, anebo seděl na židlích proti tribuně. Lestiboudois sem totiž přinesl všechny židle, které přestěhoval z louky, a ještě každou chvíli běhal do kostela pro další; svou činností způsobil takovou mačkanici, že bylo velmi obtížné prodrat se až ke schůdkům na tribunu.
"Podle mého názoru," řekl pan Lheureux, obraceje se na lékárníka, který šel kolem něho, aby se dostal na své místo, "sem měli postavit dva benátské stožáry a na ně nějakou bohatší a vznešenější výzdobu, to by byla pěkná podívaná."
"Jistě," odpověděl Homais. "Ale to víte, všechno si to vzal na sebe starosta. A on chudák Tuvache nemá valný vkus, dokonce úplně postrádá to, čemu se říká smysl pro umění."
Mezitím Rodolphe odvedl paní Bovaryovou do prvního poschodí radnice, do zasedací síně, a protože byla prázdná, prohlásil, že odtud budou mít lepší vyhled na celou podívanou. Vzal tři židličky, které stály okolo oválného stolu pod panovníkovou bystou, přistrčil je k jednomu z oken a pak se vedle sebe posadili.
Na tribuně nastal rozruch, dlouho se šeptalo a vyjednávalo.
Konečně pan rada vstal. Teď už bylo známo, že se jmenuje Lieuvain, a jeho jméno se neslo v davu od úst k ústům. Když si srovnal několik lístečků a zdvihl je k očím, aby na ně lépe viděl, začal:

"Pánové, budiž mi nejprve dovoleno -- dříve než přistoupím k vlastnímu předmětu tohoto dnešního shromáždění a jistě v souladu s vaším cítěním -- budiž mi tedy dovoleno, pravím, abych vzdal úctu nejvyšší správě, vládě, mocnáři, pánové, našemu panovníkovi, našemu milovanému králi, jemuž není lhostejný žádný obor veřejného ani soukromého blaha, který rukou pevnou a zároveň moudrou řídí kormidlo státu obklopeného neustálým nebezpečím rozbouřeného moře a který stejně jako válce dovede zjednat úctu i míru, průmyslu, obchodu, zemědělství a krásným uměním."

"Měl bych si trochu odsednout dozadu," řekl Rodolphe.
"Proč?" zeptala se Ema.
V tom okamžiku však pan rada pozoruhodně zvýšil hlas. Deklamoval:

"Tytam jsou doby, pánové, kdy občanské bouře zaplavovaly krví naše náměstí, kdy se hospodář, obchodník i dělník, uléhající k poklidnému spánku, chvěli obavou, že budou náhle probuzeni zvoněním na poplach, kdy nejpodvratnější hesla bezostyšně podkopávala základy..."

"Mohli by mě totiž z náměstí vidět," pokračoval Rodolphe, "a pak bych si musel čtrnáct dní vymýšlet výmluvy. A při mé špatné pověsti..."
"Křivdíte si," řekla Ema.
"Ne, ne, mám strašnou pověst, věřte mi."

"Avšak, pánové," pokračoval pan rada, "odvrátím-li mysl od těch chmurných vzpomínek a pohlédnu-li na současnou situaci naší krásné vlasti, jaký obraz se mi skýtá? Všude rozkvétá obchod a umění, všude vidím nové dopravní cesty jako nové tepny v těle státu, jak vytvářejí nové vztahy a spojení. Naše velká průmyslová střediska opět zahájila svou činnost, upevněné náboženství se s úsměvem otevírá všem srdcím, naše přístavy jsou plné, důvěra se vrací, a Francie

konečně dýchá!"

"Ostatně," dodal Rodolphe, "možná že ze společenského hlediska mají pravdu."
"Jak to?" zeptala se Ema.
"Copak nevíte, že existují duše, trýzněné věčným neklidem?
Potřebují jak sny, tak i činy, nejčistší vášně právě tak jako nejdivočejší radovánky -- a takoví lidé se pak vrhají do nejrůznějších pošetilostí a nerozumů."
Pohlédla na něj jako na cestovatele, který procestoval exotické země, a řekla:
"My ubohé ženy nemáme ani takové rozptýlení!"
"Smutné rozptýlení, když v něm člověk nenajde štěstí!"
"Copak lze štěstí vůbec někdy najít?" zeptala se.
"Ano, jednou je člověk potká," odpověděl.

"A právě vy jste to pochopili," řečnil pan rada. "Vy, rolníci a zemědělští dělníci, vy, pokojní průkopníci civilizačního díla!
Vy, mužové pokroku a obhájci mravnosti! Pochopili jste, jak pravím, že bouře politické jsou ještě zhoubnější než bouře povětrnostní..."

"Jednoho dne je člověk potká," opakoval Rodolphe, "jednou znenadání, když už v ně ani nedoufá. Tu se pak otevřou nové obzory, jako by nějaký hlas zvolal: "Zde je!" Najednou pocítíte potřebu svěřit se dotyčnému člověku s celým svým životem, všechno mu dát, všechno mu obětovat! Není třeba si něco vysvětlovat, vše se vytuší. Jeden druhého už kdysi zahlédl ve svých snech."
(Přitom se na ni díval.) "Ten vytoužený poklad je konečně zde, zde před vámi: září a jiskří. Člověk o něm ještě pochybuje, netroufá si tomu uvěřit, je oslněný, jako by z temnot přešel do světla."
Při těchto slovech přidal Rodolphe ke své větě ještě trochu pantomimy. Přejel si rukou přes obličej jako člověk, který pociťuje závrať: potom ji položil na Eminu ruku. Ema svou ruku odtáhla. Avšak pan rada četl dál:

"A kdo by se tomu divil, pánové? Pouze ten, kdo by byl natolik zaslepený, natolik v zajetí předsudků -- neváhám to říci -předsudků minulých časů, že by ještě podceňoval ducha zemědělského obyvatelstva. Kde najdeme více vlastenectví než právě na venkově, kde více oddanosti veřejnému zájmu, zkrátka více inteligence? A nemyslím tím, pánové, onu povrchní inteligenci, onu prázdnou ozdobu nečinných duchů, leč onu hlubokou a umírněnou inteligenci, která se uplatňuje především ve sledování užitečných cílů a přispívá tak k blahu jednoho každého z nás, k všeobecnému zlepšení a k podpoře státu, tento plod úcty k zákonům a plnění povinností..."

"Už zase," řekl Rodolphe. "Pořád samá povinnost, tahle slova jsou mi odporná. Takový spolek starých hlupáků ve flanelových vestách a pobožnůstkářek s růžencem a ohřívadlem na nohy, a ti nám neustále brblají do ucha: Povinnost! Povinnost! U všech čertů, povinnost znamená mít smysl pro to, co je vznešené, milovat to, co je krásné, a ne přijímat všechny konvence společnosti i se všemi hanebnostmi, které nám vnucuje.
"Ale přece jen... přece..." namítala paní Bovaryová.
"Ba ne! Proč řečnit proti vášním? Copak vášně nejsou jedinou krásnou věcí na světě, zdrojem hrdinství, nadšení, poezie, hudby, umění, zkrátka všeho?"
"Přece však," řekla Ema, "se člověk musí trochu řídit míněním společnosti a podrobit se její morálce."
"Morálky jsou totiž dvě," odpověděl. "Ta malicherná, konvenční, společností přijatá, která se neustále mění a naparuje a popelí při zemi jako tohle shromáždění pitomců, které před sebou vidíte.
Ale ta druhá, ta věčná, je všude kolem nás a nad námi, jako ta krajina, která nás obklopuje, a to modré nebe zářící nad námi."
Pan Lieuvain si otřel ústa kapesníkem a pokračoval:

"Přece vám zde, pánové, nemusím dokazovat užitečnost zemědělství!
Kdo se stará o naše potřeby? Kdo nás živí a opatřuje nám potravu?
Je to snad někdo jiný než rolník? Rolník, pánové, jenž pilnou rukou osije úrodné role, vypěstuje obilí, jež je důmyslnými stroji semleto na prášek a vychází z nich v podobě mouky, kterážto pak dovezena do měst přichází k pekaři, jenž z ní vyrábí pokrm pro bohaté i chudé. A není to snad opět rolník, kdo chová na pastvinách četná stáda, abychom se měli čím odívat? Ano, jak bychom se oblékali, jak bychom se živili bez rolníka? A nemusím pro příklady chodit ani tak daleko, pánové. Kdo z nás si někdy nezauvažoval o všeobecné užitečnosti toho skromného tvora, který zdobí naše dvorky a dává nám zároveň měkké peří do polštářů, šťavnaté maso i vajíčka na stůl? Nedobral bych se konce, kdybych měl vypočítat všechny ostatní výrobky a plodiny, které dobře obdělávaná půda jako štědrá matka v hojnosti poskytuje svým dětem. Zde vinná réva; tam zas jabloně, z jejichž plodů se vyrábí mošt; tu -- řepka olejka; onde sýry; a len -- pánové, nezapomínejme na len, který doznal v posledních letech značného rozšíření a který doporučuji vaší mimořádné pozornosti."

Nemusel se pozornosti ani dovolávat, neboť celý zástup otevíral ústa, jako by chtěl vpíjet jeho slova. Tuvache vedle něho poslouchal s vypoulenýma očima: pan Derozerays občas mírně přivíral víčka; a kousek dál si lékárník se synem Napoleonem mezi koleny přikládal dlaň k uchu, aby nepřišel ani o jedinou slabiku.

Ostatní členové poroty pomalu pokyvovali bradami nad vestou na znamení souhlasu. Pod tribunou odpočívali hasiči opřeni o své bajonety a Binet nehybně stál s vystrčeným loktem a špičkou tasené šavle mířil vzhůru. Snad slyšel, ale asi nic neviděl, protože mu štítek přilby sahal až k nosu. Jeho pobočník, Tuvachův nejmladší syn, rozměry své přilby opět přehnal; byla ohromná, viklala se mu na hlavě a vyčníval z ní kus bavlněného šátku.
Usmíval se pod ní s něhou přímo dětskou a v bledé tvářice, po které tekly kapky potu, měl výraz blaženosti, únavy a ospalosti.
Náměstí bylo plné až k domům. U všech oken bylo vidět opřené diváky, lidé stáli ve všech dveřích a Justin před výkladní skříní lékárny vypadal úplně pohroužený do té podívané. Ačkoli bylo ticho, hlas pana Lieuvaina se ztrácel ve vzduchu. Nesl se k posluchačům v úryvcích vět, přerušovaných občas šoupáním židlí v davu; potom se najednou ozvalo zezadu dlouhé zabučení nějakého dobytčete nebo bečení jehňat, která si odpovídala na rohu ulic.
Skotáci a ovčáci totiž přihnali svá zvířata až tam, ta se občas ozývala a občas přitom uhryzla kousek listí, které jim viselo nad tlamou.
Rodolphe si přisedl blíž k Emě a řekl jí tiše a rychle:
"Copak ve vás to spiknutí společnosti nevzbuzuje odpor? Existuje jediný cit, který společnost neodsuzuje? Ty nejvznešenější vzněty, ty nejčistší sympatie jsou pronásledovány a pomlouvány, a když se dvě ubohé duše konečně někdy najdou, podniká se všechno, aby nemohly k sobě. Ony však o to budou usilovat, budou mávat křídly, budou se volat. Co na tom, dříve či později, za půl roku nebo za deset let se spojí a budou se milovat, protože osud tomu chce a protože se narodily jedna pro druhou."
Seděl s rukama skříženýma na kolenou a s tváří zdviženou k Emě, díval se na ni zblízka a upřeně. Rozeznávala v jeho očích drobné zlaté paprsky, zářící okolo černých zorniček, a dokonce ucítila vůni pomády, kterou měl natřené vlasy. Zmocnila se jí ochablost, vzpomněla si na vikomta, který ji na la Vaubyessard přiměl tančit valčík a z jehož bradky se linula podobná vůně jako z těchto vlasů, vůně vanilky a citrónu; a bezděčně přivřela víčka, aby ji lépe vnímala. Ale při tomto pohybu, když se na židli trochu vzepjala, spatřila v dálce na samém obzoru starý dostavník Vlaštovku, která pomalu sjížděla dolů po úbočí Leux, táhnouc za sebou dlouhý chochol prachu. V tomhle žlutém dostavníku se k ní tolikrát vracel Léon a tam po té silnici odjel navždy! Měla dojem, že ho vidí naproti v okně, potom všechno splynulo, mraky přešly; zdálo se jí, že se ještě ve svitu lustrů točí ve vikomtově náručí a že Léon není daleko, že přijde... a přitom stále cítila Rodolphovu hlavu vedle sebe. Tak pronikal ten sladký pocit do jejích dřívějších tužeb a ty jako zrnka písku v poryvu větru vířily v závanu jemné vůně, která se jí rozestřela v duši.
Několikrát za sebou zhluboka vdechla, aby pocítila svěžest břečťanu, který se vinul kolem hlavic sloupů. Svlékla si rukavice a otřela si ruce; potom si ovívala kapesníkem obličej a zároveň s bušením krve ve spáncích slyšela šumění davu a jednotvárně deklamující hlas pana rady.
Říkal:

"Pokračujte! Vytrvejte! Neposlouchejte ani to, co radí zaběhaná rutina, ani nepromyšlené návrhy přehnaného pokusnictví! Snažte se hlavně zlepšit půdu, věnujte svou péči dobrým hnojivům, rozvoji chovu koní, skotu a bravu! Nechť je tato výstava pro vás jako mírová aréna, v níž vítěz při odchodu podá ruku poraženému a bude se s ním bratřit v naději na jeho lepší úspěch příště! A vy, ctihodní služebníci, vy skromní čeledíni, jejichž namáhavou dřinu dosud žádná vláda neocenila, pojďte a přijměte odměnu za svou tichou a věrnou službu a buďte si jisti, že od nynějška se oči státu upírají na vás, že vás stát chrání a povzbuzuje, že učiní po právu vašim spravedlivým požadavkům a ulehčí vám, jak jen bude moci, břemeno vašich těžkých obětí!"

Nato se pan Lieuvain zase posadil; povstal pan Derozerays a začal další projev. Ten snad nebyl tak květnatý jako projev pana rady, ale působil svým pozitivnějším stylem, to jest odbornějšími znalostmi věci a lépe podloženými úvahami. Tak například v něm zaujímaly méně místa chvalozpěvy na vládu, zato věnoval větší pozornost náboženství a zemědělství.
Ukazoval na jejich vzájemný vztah a na to, jak obojí vždy přispívalo k rozvoji civilizace. Rodolphe hovořil s paní Bovaryovou o snech, předtuchách, magnetismu. Řečník se přenesl zpět až ke kolébce společností a líčil divoké doby, kdy se lidé v hloubi lesů živili žaludy. Potom odložili zvířecí kůže, oděli se suknem, vyorali brázdy a zasadili vinnou révu. "Bylo to na prospěch lidstva, nebo v sobě ten objev choval více stinných stránek než výhod?" ptal se pan Derozerays. Rodolphe pomalu přešel od magnetismu k vzájemným sympatiím, a zatímco pan předseda vzpomínal na Cincinnata u pluhu, na Diokleciána, an sází kapustu, a na čínské císaře, zahajující nový rok setbou, vykládal mladý muž mladé ženě, že taková neodolatelná přitažlivost mezi lidmi má původ v nějaké předchozí existenci.
"Tak třeba," řekl, "proč jsme se seznámili my dva? Jaká náhoda tomu chtěla? Nejspíš proto, že přes tu vzdálenost mezi námi nás naše sklony k sobě přitahovaly jako dvě řeky, které se k sobě blíží, až spolu splynou."
A vzal ji za ruku; neodtáhla ji.
"Odměna za nejlepší výnosy!" zavolal předseda.
"Například když jsem k vám před chvílí přišel..."
"Panu Bizetovi z Quincampoix."
"Věděl jsem, že vás budu smět doprovázet?"
"Sedmdesát franků!"
"Dokonce jsem stokrát chtěl odejít, a přece jsem šel za vámi, zůstal jsem."
"Za používání hnojiv."
"Jak rád bych zůstal i dnes večer, zítra, další dny, celý svůj život!"
"Panu Caronovi z Argueil, zlatá medaile!"

"Neboť jsem se nikdy ve společnosti nesetkal se ženou s tak dokonalým kouzlem."
"Panu Bainovi z Givry-Saint-Martin!"
"Však si také vzpomínku na vás všude ponesu s sebou."
"Za merinského berana..."
"Vy však na mě zapomenete, projdu kolem vás jako stín."
"Panu Belotovi z Notre-Dame..."
"Ne, viďte, že přece jen úplně nezmizím z vaší mysli, z vašeho života?"
"Za chov vepřů. Stejná cena pro pana Lehérissé a pro pana Cullembourga, šedesát franků!"
Rodolphe jí tiskl ruku a cítil, jak je teplá a rozechvělá jako chycená hrdlička, která by chtěla vzlétnout; potom, buď že se chtěla vyprostit, anebo že odpověděla na jeho stisk, pohnula trochu prsty; zvolal:
"Ach, děkuji! Vy mě neodmítáte! Jak jste laskavá! Chápete, že patřím vám! Dovolte, ať se na vás podívám, ať si vás prohlédnu!"
Závan větru, který vnikl oknem, shrnul pokrývku na stole a dole na náměstí se nadzdvihly všechny velké čepce venkovanek, jako když se zatřepou křídla bílých motýlů.
"Pokrutiny z olejnatých semen," pokračoval předseda.
Už pospíchal.
"Vlámská hnojiva -- pěstování lnu -- drenážování -- dlouhodobý pronájem -- odměny zemědělským dělníkům."
Rodolphe už nemluvil. Dívali se na sebe. Nesmírná touha jim rozechvívala suché rty a prsty se jim nenásilně, samy od sebe propletly.
"Catherine-Nicaise-Elisabeth Lerouxová ze Sassot-la-GuerriŤre za padesát čtyři léta služby na jednom statku - stříbrná medaile, dvacet pět franků!"
"Kde je Catherine Lerouxová?" opakoval rada.
Stále se neobjevovala a bylo slyšet hlasy šeptající:
"Jdi tam."
"Ne."
"Vlevo."
"Neboj se!"
"Ta je hloupá!"
"Tak je tady nebo ne?" zvolal Tuvache.
"Ano, tady je!"
"Tak ať předstoupí!"
Konečně se na tribuně objevila drobná, bojácně schoulená stařenka, která jako by se ve svých chudých šatech ztrácela. Na nohou měla velké dřeváky a kolem boků dlouhou modrou zástěru.
Hubený obličej rámovaný čepcem bez ozdob byl vrásčitější než scvrklé renetové jablíčko a z rukávů červené jupky vyčnívaly dlouhé ruce s uzlovitými klouby. Prachem stodol, louhem z necek, mastnotou z vlny tak zkornatěly a zdrsněly, že vypadaly špinavé, ačkoli si je opláchla čistou vodou, a protože se tolik napracovaly, zůstávaly pootevřené, jako by samy přinášely pokorné svědectví o tolikerém utrpení, kterým prošly. Výraz její tváře se vyznačoval jakousi mnišskou strohostí. Nic smutného nebo zjihlého neobměkčovalo ten bledý pohled. Od zvířat, s nimiž se neustále stýkala, přejala mlčenlivost a klid. Poprvé v životě se octla mezi tolika lidmi; všechny ty prapory, bubny, ti pánové v černých fracích, záslužný kříž pana rady, to vše jí nahánělo strach, a tak zůstávala nehybně stát nevědouc, jestli má jí dál nebo se dát na útěk, ani proč ji dav strká dopředu a proč se na ni porotci usmívají. Tak tu stála před rozzářenými měšťáky půlstoletá služebnost.
"Přistupte, ctihodná Catherine-Nicaise-Elisabeth Lerouxová!" řekl pan rada, který si z předsedových rukou vzal listinu se jmény vyznamenaných.
Střídavě si prohlížel listinu a starou ženu a opakoval otcovským tónem:
"Tak pojďte, pojďte!"
"Copak jste hluchá?" řekl Tuvache a nadskočil na křesle.
Začal jí křičet do ucha:
"Za čtyřiapadesát let služby! Stříbrná medaile! Dvacet pět franků! To je pro vás."
Konečně držela svou medaili v ruce a prohlížela si ji. Potom se jí na tváři rozhostil blažený úsměv, a když odcházela, slyšeli ji lidé mumlat:
"Dám ji našemu panu faráři, aby za mě sloužil mše."
"Jaký fanatismus!" zvolal lékárník, obraceje se k notáři.
Slavnost skončila, zástupy se rozešly; a teď, když už byly projevy dočteny, zaujal zase každý své postavení a vše se vrátilo do obvyklých kolejí: statkáři nadávali čeledínům a ti zas mlátili zvířata, netečné vítěze, kteří se vraceli do stájí se zeleným věncem kolem rohů.
Mezitím přišli do prvního poschodí radnice příslušníci národní gardy s koláčky nabodnutými na bajonetech a bubeník pluku nesl košík s lahvemi. Paní Bovaryová se zavěsila do Rodolpha, a ten ji dovedl domů. Přede dveřmi se rozloučili; procházel se potom sám po louce a čekal, až bude čas jít na banket.
Hostina byla dlouhá, hlučná, obsluha špatná; všichni byli tak namačkáni, že se nedalo skoro ani pohnout loktem, a úzká prkna, která sloužila k sezení místo lavic, div nepraskla pod tíhou stolovníků. Jedlo se hodně. Každý se snažil spořádat svůj díl. Ze všech čel stékal pot a nad stolem mezi lampami se vznášel bělavý opar jako mlha nad řekou za podzimního rána. Rodolphe se zády opíral o plátno stanu a myslel na Emu tak soustředěně, že ani neslyšel, co se kolem něho děje. Za ním na trávníku skládali sluhové špinavé talíře; sousedé vedle něho se bavili, neodpovídal jim; plnili mu

sklenice a jemu se v mysli rozhostilo ticho, ačkoli hluk kolem vzrůstal. Snil o tom, co řekla, a o tvaru jejích rtů; její tvář zářila na štítcích čák jako v magickém zrcadle; podél stěn splývaly záhyby jejích šatů a ve vyhlídkách do budoucnosti se donekonečna odvíjely dny plné lásky.
Uviděl ji znova večer u ohňostroje, ale byla se svým mužem, s paní Homaisovou a s lékárníkem, který si dělal velké starosti s nebezpečností nevybuchlých raket. Každou chvíli odbíhal od společnosti, aby Bineta varoval.
Pyrotechnická zařízení poslaná na adresu pana Tuvache byla z přemíry opatrnosti uložena do jeho sklepa; proto také navlhlý prach špatně chytal a hlavní číslo ohňostroje, které mělo představovat draka hryzajícího si ocas, selhalo úplně.
Občas vylétla nějaká ubohá prskavka; to pak vyjevený dav vyrazil výkřik, do něhož se mísilo pištění žen, které muži ve tmě lechtali za pasem. Ema se mlčky choulila k Charlesovu rameni, potom se zdviženou bradou sledovala světelnou dráhu raket na temné obloze. Rodolphe ji pozoroval ve světle rozžatých lampiónů.
Ty pomalu dohasínaly. Rozsvítily se hvězdy. Spadlo několik kapek deště. Ema si uvázala šátek.
V tom okamžiku vyjel z hospody fiakr pana rady. Kočí, který byl opilý, najednou usnul a zdálky bylo vidět nad kapotou mezi dvěma lucernami, jak se jeho tělo kymácí ze strany na stranu podle houpání závěsných řemenů.
"Opravdu by se mělo něco podniknout proti opilcům," řekl lékárník. "Přál bych si, aby se každý týden na dveřích radnice zaznamenávala ad hoc jména těch, kteří se během týdne opili alkoholem. Nadto bychom tak získali přehledné záznamy pro potřeby statistiky, které by mohly... Promiňte."
A zase odběhl ke kapitánovi.
Ten se zrovna vracel domů. Konečně zas uvidí svůj soustruh.
"Myslím, že byste udělal dobře," řekl mu Homais, "kdybyste poslal jednoho ze svých mužů nebo kdybyste zašel sám..."
"Dejte mi už pokoj," odpověděl výběrčí, "povídám vám, že se nic nestane."
"Nedělejte si starosti," řekl lékárník, když se vrátil ke svým přátelům. "Pan Binet mi potvrdil, že byla učiněna všechna bezpečnostní opatření. Nikam nezapadla žádná jiskra. Hasičské stříkačky jsou plné. Pojďme spát."
"Však už to potřebuju," řekla paní Homaisová, která mohutně zívala. "Ale to nevadí; vydařil se nám na tu slavnost krásný den."
Rodolphe opakoval tiše a s něžným pohledem: "Ano, překrásný!"
Potom se všichni pozdravili a rozešli.
Dva dny nato vyšel v Rouenské pochodni velký článek o hospodářské výstavě. Napsal ho s plnou vervou Homais hned druhý den po slavnosti.
"Proč ty girlandy a květiny, proč ta výzdoba? Kam se to valí ten zástup jako vlny rozběsněného moře pod tropickým sluncem, jež rozlévá svůj žár po našich zoraných rolích?"
Potom hovořil o situaci rolníků. Vláda pro ně dělá hodně, to je pravda, ale stále ještě ne dost! "Odvahu!" vyzýval. "Je zapotřebí provést nesčetné reformy: proveďme je." Při popisu příjezdu pana rady se neopomněl zmínit o "bojovné říznosti naší gardy" ani o "našich nejčilejších vesničankách", ani o "starcích s lysou hlavou, kteří zde byli přítomni coby patriarchové a z nichž někteří, zbytky našich nesmrtelných falang, ještě cítili, jak se jim srdce rozbušilo při mužném zvuku bubnů." Když jmenoval členy poroty, uváděl sám sebe mezi prvními, a dokonce v poznámce připomínal, že pan Homais, lékárník, nedávno zaslal Zemědělské společnosti spisek o moštu. A když dospěl až k rozdílení cen, líčil radost vyznamenaných v květnatých dithyrambech. "Otec objímal syna, bratr bratra, manžel manželku. Nejeden s pýchou ukazoval své vyznamenání, a když se vrátil domů ke své milé hospodyni, jistě si tu skromnou medaili se slzami v očích pověsil na chudičkou stěnu své chýšky."
"Okolo šesté hodiny se hlavní účastníci slavnosti shromáždili na hostině uspořádané na louce pana Leigearda. Vládla při ní nezkalená srdečnost a byly proneseny četné přípitky. Pan Lieuvain připil na zdraví panovníka, pan Tuvache na zdraví pana prefekta.
Pan Derozerays na zemědělství! Pan Homais připil průmyslu a umění, těm dvěma rodným bratřím! Pan Leplichey na melioraci!
Večer pak nádherný ohňostroj ozářil celé okolí. Byl to věru hotový kaleidoskop, hotový výjev z Opery -- naše malá obec jako by se na chvíli octla uprostřed nějakého snu z Tisíce a jedné noci.
Dodejme, že žádná rušivá událost nezasáhla do našeho přátelského setkání."
A připojil:
"Nápadná byla jen neúčast kněžstva. Páni ze sakristií mají asi na pokrok jiný názor. Jak si přejete, vážení Loyolovi tovaryši!"

IX

Uplynulo šest týdnů. Rodolphe se neukázal. Konečně se jednou večer objevil.
"Nechoďme tam příliš brzy, to by byla chyba."
A za týden odjel na hon. Po návratu z honu se mu zdálo, že je zas už příliš pozdě, potom však uvažoval takto: "Jestliže se do mne hned od prvního dne zamilovala, pak mě bude milovat tím víc, bude-li netrpělivě čekat na můj příchod. Pokračujme tedy."
A když viděl, jak při jeho vstupu do salónu Ema zbledla, poznal, že jeho předpoklad byl správný.
Byla sama. Stmívalo se. Mušelínové záclonky na oknech zvyšovaly šero a zlacení na barometru, na něž dopadal sluneční paprsek, obráželo lesk v zrcadle mezi větvičkami korálového trsu.
Rodolphe zůstal stát a Ema na jeho první zdvořilostní fráze sotva odpověděla.

"Já jsem měl dost práce, řekl. "Byl jsem nemocný."
"Něco vážného?" zvolala.
"Ani ne," řekl Rodolphe a posadil se vedle ní na taburet. "Ale po pravdě řečeno jsem k vám už nechtěl přijít."
"Proč?"
"Copak to neuhádnete?"
Znovu se na ni podíval, ale tentokrát tak vášnivě, že sklopila hlavu. Pokračoval:
"Emo..."
"Pane!" zaprotestovala a kousek si odsedla.
"Vidíte," odpověděl zádumčivě, "vidíte, že jsem měl pravdu, když jsem nechtěl přijít; zapovídáte mi to jméno, jméno, které mi naplňuje duši a které mi bezděčně vyklouzlo. Paní Bovaryová...!
Tak vám říkají všichni! Není to ostatně vaše jméno, je to jméno jiného muže!"
Opakoval: "Jiného muže!"
A skryl si tvář do dlaní.
"Ano, myslím na vás neustále! Vzpomínka na vás mě přivádí k zoufalství! Ach, odpusťte...! Odejdu... Sbohem. Půjdu daleko, tak daleko, že už o mně neuslyšíte...! A přitom mě dnes nevímjaká síla zase dovedla sem k vám! Člověk totiž neumí bojovat s nebesy, neumí odolávat úsměvu andělů! Dává se strhnout tím, co je krásné, kouzelné, hodné zbožňování!"
Něco takového slyšela Ema poprvé a její pýcha se slastně protahovala v hřejivém účinku těch slov, jako když se unavený člověk osvěžuje v parní lázni.
"Nepřišel jsem k vám, to je pravda," pokračoval, "nespatřil jsem vás, ale zato jsem si aspoň prohlédl všechno, co vás obklopuje.
V noci, každou noc jsem vstal, došel až sem, díval se na váš dům, na střechu, která se třpytila ve svitu měsíce, na stromy vaší zahrady, kývající se pod vaším oknem, a na lampičku, na světélko, které zářilo do tmy. Ano, a vy jste nevěděla, že tak blízko -tak daleko -- dlí jeden ubožák..."
Obrátila se k němu a vzlykla: "Vy jste takový dobrý člověk!"
"Ne, jen vás miluji, to je všechno! Nemůžete o tom pochybovat!
Řekněte mi, že nepochybujete, jen slovem, jen jediným slůvkem!"
A Rodolphe nenápadně sklouzl z taburetu kolenem k zemi, ale z kuchyně se ozval klapot dřeváků; dveře do salónu, jak si povšiml, nebyly zavřené.
"Jak velice laskavé by od vás bylo," pokračoval a zdvihl se, "kdybyste mi splnila jedno přání!"
Chtěl si prohlédnout její dům; přál si ho znát; a paní Bovaryová na tom neshledávala nic nevhodného. Oba tedy vstali a v tom okamžiku vstoupil Charles.
"Dobrý den, doktore," řekl mu Rodolphe.
Lékaři polichotil ten neočekávaný titul a rozplýval se zdvořilostí, čehož druhý muž využil, aby se trochu vzpamatoval.
"Paní Bovaryová," řekl, "mi vykládala o svém zdraví..."
Charles ho přerušil: opravdu, zdraví jeho ženy mu dělá veliké starosti, bývá jí zase občas nevolno. Nato se Rodolphe zeptal, zda by jí neprospěla jízda na koni.
"Jistěže! To by bylo výborné, skvělé...! To je nápad! Měla by sis ho vzít k srdci."
A když namítala, že nemá koně, pan Rodolphe jí nabídl svého: odmítla jeho nabídku; nenaléhal. Potom, aby odůvodnil svou návštěvu, vykládal, že jeho kočí, ten muž, kterému lékař pouštěl žilou, dosud pociťuje závratě.
"Zastavím se tam," řekl Bovary.
"Ne, ne, pošlu ho k vám; přijdeme sem, bude to pro vás pohodlnější."
"Výborně. Děkuji vám."
Jakmile byli sami, zeptal se Charles:
"Proč nechceš přijmout laskavou nabídku pana Boulangera?"
Zatvářila se vzdorovitě, vymýšlela si tisíce výmluv a nakonec prohlásila, že by se to mohlo zdát divné.
"Z toho si starého čerta dělám!" řekl Charles a zatočil se dokola. "Zdraví především! Nejednáš správně!"
"A jak mám, prosím tě, jezdit na koni, když ani nemám jezdecký kostým?"
"Tak si ho dej ušít!" odpověděl.
Jezdecký kostým rozhodl.
Když byl kostým hotov, napsal Charles panu Boulangerovi, že jeho žena je připravena a že počítá s jeho laskavostí.
Druhý den v poledne přijel Rodolphe před lékařův dům s dvěma jezdeckými koňmi. Jeden z nich měl na uších růžové třapečky a byl osedlán dámským jelenicovým sedlem.
Rodolphe si obul měkké vysoké boty v přesvědčení, že Ema takové ještě nikdy neviděla; a ona byla opravdu nadšena jeho vzhledem, když se objevil na schodišti v dlouhém sametovém kabátě a bílých trikotových kalhotách. Byla už připravena, čekala na něj.
Justin utekl z lékárny, aby se na ni podíval, a také lékárník se obtěžoval. Dával panu Boulangerovi různá ponaučení.
"Neštěstí se může přihodit, ani se člověk nenaděje! Dávejte pozor! Vaši koně jsou možná moc bujní!"
Ema zaslechla nad hlavou nějaký zvuk; to Félicité bubnovala prsty na okenní tabulky, aby rozptýlila Bertičku.
Děvčátko poslalo matce zdálky polibek; ta jí na odpověď zamávala rukojetí bičíku.
"Hezkou projížďku!" zavolal pan Homais. "A jeďte opatrně! Hlavní věc -- opatrnost!"
Zamával novinami a díval se, jak odjíždějí.
Jakmile Emin kůň ucítil nedlážděnou půdu, dal se do klusu.
Rodolphe klusal vedle ní. Občas prohodili pár slov. Skláněla trochu tvář, ruku měla vysoko zdviženou, pravý loket

držela od těla a oddávala se rytmu pohybu, který ji kolébal v sedle.
Pod úbočím popustil Rodolphe uzdu, oba se prudce rozjeli do kopce, nahoře se potom koně najednou zastavili a dlouhý modrý závoj padl Emě zase na tvář.
Bylo to v prvních říjnových dnech. Nad krajem ležela mlha. Na obzoru se mezi obrysy kopců táhla mračna; trhala se, stoupala, ztrácela se. Chvílemi, když se oblaka rozptýlila, bylo ve slunečním paprsku vidět yonvilleské střechy, zahrádky u vody, dvory, zdi a kostelní věž. Ema přivírala víčka, aby poznala svůj dům, a nikdy jí ta ubohá vesnice, kde žila, nepřipadala tak maličká. Z výšiny, kde stáli, vypadalo celé údolí jako obrovské světlé jezero, z něhož stoupá do vzduchu pára. Občasné skupinky stromů z něho trčely jako černá skaliska a dlouhé linie topolů vyčnívající nad mlhou vyhlížely jako pobřeží čeřené větrem.
Vedle nich na trávníku mezi jedlemi prosvítalo vlahým ovzduším nahnědlé světlo. Země, ryšavá jako tabáková drť, tlumila zvuk kroků a koně před sebou při chůzi odhazovali okrajem podkov spadané šišky.
Rodolphe a Ema tak spolu jeli podél okraje lesa. Ema se občas odvracela, aby se vyhnula jeho pohledu, a pak neviděla nic jiného než kmeny jedlí, jejichž nepřetržitý sled jí působil slabou závrať. Koně oddychovali. Kůže na sedlech praskala.
V okamžiku, kdy vjížděli do lesa, vysvitlo slunce.
"Bůh nám přeje!" řekl Rodolphe.
"Myslíte?" odpověděla.
"Tak jedem, jedem!" pobízel.
Zamlaskal. Obě zvířata se dala do běhu.
Vysoké kapradiny při kraji cesty se Emě zachycovaly do třmenů.
Rodolphe se při jízdě shýbal a postupně je odstraňoval. Jindy zas kolem ní projel, aby před ní podržel větve, a Ema cítila, jak se kolenem dotkl její nohy. Nebe teď bylo jasně modré. Listí se už ani nepohnulo. Rozlehlé části lesa pokrýval kvetoucí vřes; a fialové koberce se střídaly se spletí stromů, které byly šedivé, ryšavé nebo zlaté, podle různého listí.
Často se z křoví ozvalo zatřepání křídel nebo chraptivě teskný křik havranů odlétajících mezi duby.
Sesedli. Rodolphe koně přivázal. Ema šla první po mechu a mezi vyjetými brázdami.
Příliš dlouhé šaty jí však překážely, ačkoli si je přidržovala za vlečku, a Rodolphe, který šel za ní, pozoroval mezi černým suknem a černou botkou jemnou bílou punčochu, která mu připadala jako kousek jejího nahého těla.
Zastavila se.
"Jsem unavená," řekla.
"Zkuste ještě kousek jít!" odpověděl. "Vzchopte se!"
Ušla sto kroků a znovu se zastavila; za závojem, který jí z pánského klobouku spadal až na boky, byla vidět její tvář v modravé průzračnosti, jako by plula pod blankytnými vlnami.
"Kam to jdeme?"
Neodpověděl jí. Dýchala přerývaně. Rodolphe se kolem sebe po očku rozhlížel a hryzl si knír.
Došli na širší prostranství, kde byly nedávno pokáceny semenáče.
Posadili se na poražený kmen a Rodolphe začal mluvit o své lásce.
Nejdřív jí nedělal poklony, aby ji nepoplašil. Byl klidný, vážný, zádumčivý.
Ema mu naslouchala se skloněnou hlavou a špičkou nohy přitom ryla do dřevěných třísek na zemi.
Avšak při slovech: "Což naše osudy nejsou napříště spojeny?" odpověděla:
"Ne. Však to dobře víte. Je to nemožné."
Vstala a chtěla se vrátit. Chytil ji za ruku. Zastavila se.
Chvíli si ho prohlížela vlhkým a zamilovaným zrakem a pak řekla živě: "Radši už o tom nemluvme... Kde máme koně? Vraťme se."
Mrzutě a zlostně sebou trhl. Opakovala: "Kde jsou koně? Kde jsou koně?"
Tu se podivně usmál a s upřeným pohledem a zaťatými zuby k ní přistoupil; rozevřel náruč. Ucouvla, celá rozechvělá.
"Naháníte mi strach! Působíte mi bolest! Pojďme odtud!"
"Když to musí být," odpověděl a změnil výraz tváře.
Naráz byl zase uctivý, laskavý, plachý. Zavěsila se do něho.
Vraceli se. Říkal:
"Co to s vámi bylo? Proč? Nechápu. Asi jste mi špatně rozuměla.
Chovám vás v duši jako madonu na piedestalu, na místě vysokém, pevném a neposkvrněném. Ale potřebuju vás k životu! Potřebuju vaše oči, váš hlas, vaše myšlenky. Buďte mou přítelkyní, sestrou, mým andělem!"
Natáhl ruku a objal ji kolem pasu. Snažila se jemně vyprostit.
Šel vedle ní a podpíral ji.
Vtom uslyšeli koně okusující listí.
"Ach, ještě chvíli!" řekl Rodolphe. "Nejezděme ještě! Zůstaňte!"
Vedl ji dál, okolo rybníka, na jehož hladině utvořily lístky žabince zelený povlak. Zvadlé lekníny se nehybně tyčily mezi rákosím. Při zvuku jejich kroků na trávě vyskakovaly žáby, aby se před nimi skryly.
"Nedělám dobře, nedělám dobře," opakovala. "Jsem šílená, že vás poslouchám."
"Proč...? Emo! Emo!"
"Rodolphe..." odpověděla pomalu mladá žena a sklonila hlavu na jeho rameno.
Látka jejích šatů přilnula k jeho sametovému kabátu. Zvrátila dozadu bílé hrdlo, které plnil hluboký vzdech, a téměř v mdlobách, zakrývajíc si tvář, s pláčem a rozechvěním se mu oddala.
Padal večerní stín; slunce schylující se k obzoru prosvítalo mezi větvemi a oslňovalo ji. Všude kolem, na listí i na zemi,

se chvějivě třpytily světelné skvrny, jako by tam rozházeli peříčka poletující kolibříci. Všude bylo ticho; ze stromů jako by vanula jakási sladká něha. Cítila, jak se jí znovu rozbušilo srdce a jak jí krev proudí v těle jako mléčná řeka. Zaslechla v dálce z druhé strany lesa na protějších kopcích dlouhé nejasné volání a tiše poslouchala, jak se ten táhlý hlas mísí jako hudba do posledních záchvěvů jejích vzrušených nervů. Rodolphe s doutníkem mezi zuby spravoval kapesním nožem přetrženou uzdu.
Vraceli se do Yonville stejnou cestou. Spatřili v blátě stopy svých koní, jak jeli jeden vedle druhého, a stejné keře, stejné kamínky v trávě. Nic se kolem nich nezměnilo, a přitom pro ni se přihodilo něco významnějšího, než kdyby hory změnily místo.
Rodolphe se k ní chvílemi skláněl a líbal jí ruku.
Jak byla na koni půvabná! Seděla zpříma, štíhlá v pase, koleno pokrčené na hřívě zvířete a trochu zrůžovělá čerstvým vzduchem v rudé večerní záři.
Když vjížděli do Yonville, zatočila se na dlažbě s koněm do kruhu.
Lidé se na ni dívali z oken.
Manžel u večeře shledal, že dobře vypadá; ona se však tvářila, že neslyší, když se ptal, jaká byla vyjížďka, a dál seděla s loktem opřeným u talíře mezi dvěma hořícími svíčkami.
"Emo!" řekl.
"Co je?"
"Zašel jsem dnes odpoledne k panu Alexandrovi, má starší, ale ještě velice pěknou kobylu, jen kolena má trochu lysá, a určitě bychom ji dostali za takových tři sta franků..."
Dodal:
"Myslel jsem, že by ti to udělalo radost, tak jsem si ji zamluvil... vlastně jsem ji koupil... Udělal jsem dobře? Pověz přece."
Přikývla na znamení souhlasu; pak se po čtvrthodině zeptala:
"Jdeš večer pryč?"
"Ano. Proč?"
"Nic, jen se tak ptám, můj milý."
A jakmile se zbavila Charlese, šla se zavřít nahoru do svého pokoje.
Nejdřív byla jako omámená, stále viděla ty stromy, cesty, příkopy, Rodolpha, dosud cítila objetí jeho paží, slyšela šumět listí a hvízdat rákosí.
Když se však spatřila v zrcadle, udivila ji její vlastní tvář.
Ještě nikdy neměla oči tak velké, tak černé ani tak hluboké. Něco nepostřehnutelného zaplavilo její bytost a celou ji proměnilo.
Opakovala si: "Mám milence! Milence!" a tato myšlenka ji naplňovala potěšením, jako kdyby znovu prožívala dobu dospívání.
Konečně tedy bude mít ty radosti lásky, to horečné štěstí, ve které už přestala doufat. Vstupuje do nádherného světa, kde všechno bude jen vášeň, extáze, milostné šílenství; obklopovalo ji modravé nekonečno, v její mysli se třpytily vrcholky citu, všední život se objevoval až v dálce, docela dole ve stínu, jen v mezerách mezi těmi výšinami.
Tehdy si vzpomněla na hrdinky knížek, které četla, a lyrické legie těch cizoložných žen se jí rozezpívaly v paměti sesterskými hlasy, které ji okouzlovaly. Sama se náhle stávala jakousi skutečnou součástí těch smyšlenek, uskutečňovaly se její dlouhotrvající sny z mládí, neboť nyní se může počítat tomu typu milovnic, kterému nejvíce záviděla. Kromě toho pociťovala Ema také ukojení své pomstychtivosti. Copak se dost nenatrpěla? Nyní však došla vítězství a láska, tak dlouho potlačovaná, z ní tryskala s radostným kypěním. Oddala se jí bez výčitek, bez obav, bez rozporů.
Následující den uběhl v nepoznané blaženosti. Přísahali si lásku.
Vyprávěla mu o svých strastech. Rodolphe ji přerušoval polibky a ona ho pozorovala zpod přivřených víček a prosila ho, aby ji znovu oslovoval jménem a opakoval, že ji miluje. Bylo to v lese jako předešlý den, v dřevařské chatrči. Stěny měla slaměné a střecha byla tak nízká, že se tam dalo stát jen sehnutě. Seděli vedle sebe na lůžku ze suchého listí.
Od toho dne si pravidelně každý večer psali. Ema zanesla svůj dopis na konec zahrady k řece a uložila ho do trhliny v terase.
Rodolphe si tam pro něj chodil a nechával tam svůj, který se jí pokaždé zdál příliš krátký.
Jednou ráno, když Charles odešel už před svítáním, ji najednou napadlo, že musí Rodolpha ihned vidět. Mohla by rychle dojít na la Huchette, hodinu tam zůstat a být nazpět v Yonville, ještě než se všichni probudí. Dech se jí při té myšlence zrychlil žádostivostí a za chvíli už byla uprostřed louky, kráčela rychlým krokem a neohlížela se.
Začínalo svítat. Eva zdálky poznala milencův dům, jehož dvě korouhvičky ve tvaru rybího ocasu se černě rýsovaly proti bledému jitřnímu nebi.
Za dvorem statku stálo několik spojených obytných budov, což byl patrně zámek. Vstoupila dovnitř, jako by se zdi při jejím příchodu samy od sebe rozestoupily. Velké rovné schodiště vedlo nahoru na chodbu. Ema otočila klikou u jedněch dveří a spatřila vzadu v pokoji spícího muže. Byl to Rodolphe. Vykřikla.
"Ty jsi u mne! Ty jsi u mne!" opakoval. "Jak se ti podařilo přijít...? A jsi celá zmáčená!"
"Miluju tě," odpověděla a objala ho kolem krku.
Po tom, co se jí tento první smělý kousek podařil, pokaždé, když Charles časně odešel z domu, Ema vstávala, rychle se oblékala a po špičkách sestupovala po schodech, vedoucích k vodě.
Když však byla kravská lávka zdvižena, musela jít podél zdí, které vroubily říčku; břeh byl kluzký; aby neupadla, zachycovala se rukou o trsy zvadlých ohnic. Potom se dávala přes zorané pole, kde se bořila, klopýtala a zapadala ve

svých jemných botkách do bláta. Šátek, který měla uvázaný na hlavě, se jí na louce třepetal ve větru, dobytek jí naháněl strach, když ho viděla, dávala se do běhu, přibíhala udýchaná, s růžovými tvářemi a z celého jejího těla se linula svěží vůně mízy, zeleně a čerstvého vzduchu. Rodolphe tou dobou ještě spal. Do pokoje jako by s ní vstoupilo jarní jitro.
Žlutými záclonami na oknech matně pronikalo těžké plavé světlo.
Ema přicházela tápavě, s přivřenýma očima, a kapky rosy zachycené ve vlasech jí vytvářely kolem tváře topazovou aureolu. Rodolphe ji se smíchem přitáhl k sobě a přivinul si ji k srdci.
Potom si prohlížela jeho pokoj, otevírala zásuvky, česala se jeho hřebenem a dívala se na sebe v jeho zrcátku na holení. Často si dokonce strčila mezi zuby špičku velké dýmky, která ležela na nočním stolku mezi citróny a kostkami cukru vedle karafy s vodou.
Loučení jim trvalo dobré čtvrt hodiny. Ema plakávala, byla by si přála Rodolpha nikdy neopustit. Táhlo ji k němu něco silnějšího, než mohla zvládnout, až jednoho dne, když se tak znenadání objevila, svraštil obličej, jako by byl rozmrzelý.
"Co je ti?" řekla. "Bolí tě něco? Pověz!"
Konečně s vážným výrazem prohlásil, že její návštěvy začínají být neopatrné a že se kompromituje.
X

Pozvolna přecházely Rodolphovy obavy i na ni. Láska ji zprvu tak omámila, že nemyslela na nic jiného. Teď však, když se jí stala tak nepostradatelnou, že bez ní nemohla žít, bála se, aby z ní něco neztratila nebo aby se dokonce něčím nezkalila. Když se od něho vracela, vrhala kolem sebe postrašené pohledy, číhavě zkoumala každý tvar, který se mihl na obzoru, i každé okénko ve vesnici, odkud by ji mohl někdo spatřit. Naslouchala krokům, výkřikům, zvuku pluhů a zastavovala se pobledlá a roztřesenější než listí topolů, které se jí kývalo nad hlavou.
Jednoho rána, když se takhle vracela, měla najednou dojem, že rozeznává hlaveň karabiny, která jako by mířila rovnou na ni.
Vyčnívala šikmo z nevelkého sudu, napůl zahrabaného v trávě u kraje příkopu. Ema málem omdlela hrůzou, ale přece jen šla dál a ze sudu vylezl muž, jako když se ze škatulky vymrští čert na pružině. Měl kamaše zavázané až ke kolenům, čepici staženou do očí, rty roztřesené zimou a červený nos. Byl to velitel hasičů Binet číhající na divoké kachny.
"Měla jste už zdálky promluvit!" zvolal. "Když člověk vidí pušku, má hned upozornit na svou přítomnost!"
Tím se výběrčí snažil zamaskovat vlastní leknutí, které prožil; vyhláška z prefektury totiž zakazovala lovit kachny jinak než z lodi, takže pan Binet, ačkoli velice ctil zákony, se právě dopouštěl přestupku. Měl také každou chvíli dojem, že slyší přicházet polního hlídače. Tento neklid však jen podněcoval jeho požitek, a jak tak seděl sám ve svém sudu, gratuloval si ke svému štěstí a ke své mazanosti.
Když spatřil Emu, zřejmě se mu velmi ulevilo a hned začal navazovat rozhovor:
"Není zrovna teplo, štípe to do prstů!"
Ema neodpověděla. Pokračoval:
"A to jste si tak brzy vyšla?"
"Ano," vykoktala. "Jdu od kojné, kde mám dítě."
"Aha, výborně, výborně! Já, jak mě tu vidíte, jsem tady od samého rozednění, ale počasí je tak mizerné, že když pták neletí přímo nad..."
"Sbohem, pane Binete," přerušila ho a obrátila se k němu zády.
"Služebník, milostivá," odpověděl suše.
A zalezl zase do sudu.
Ema litovala, že výběrčího tak stroze odbyla. Jistě ho napadnou všelijaké nepříznivé domněnky. To, co mu řekla o kojné, byla ta nejhorší výmluva, na jakou mohla přijít, protože všichni z Yonville vědí, že Bovaryovic dcerka už je rok zpátky doma u rodičů. Ostatně tady v okolí nikdo nebydlí; tahle cesta vede jenom do la Huchette; Binet tedy uhádl, odkud jde, a nebude mlčet, bude povídat, to je jisté. Až do večera si trápila představivost vymýšlením nejrůznějších možných lží a stále měla před očima toho hňupa s loveckou brašnou.
Charles si všiml, jak je ustaraná, a chtěl ji po večeři zavést k lékárníkovi, aby se rozptýlila; a první člověk, kterého v lékárně spatřila, byla zase výběrčí! Stál před pultem, ozářeným světlem červené baňky a říkal:
"Dejte mi, prosím, půl unce vitriolu."
"Justine," zavolal lékárník, "přines nám kyselinu sírovou!"
Potom se obrátil k Emě, která chtěla jít nahoru do pokoje k paní Homaisové:
"Ne, jen zůstaňte, to nestojí za to, ona přijde dolů. Zatím se ohřejte u kamen... Promiňte mi... Dobrý den, doktore!" (Lékárník s velkou oblibou užíval slova doktor, jako by to oslovení, určené druhému, vrhalo i na něj něco ze slavnostního lesku, který v něm viděl.) "Ale dej pozor, abys neporazil hmoždíře! Radši dojdi do pokojíku pro židle, víš, že se křesla ze salónu nepřenášejí."
A Homais odběhl od pultu, aby dal křeslo na místo, přitom ho Binet požádal o půl unce kyseliny cukrové.
"Kyseliny cukrové?" řekl lékárník pohrdavě. "To neznám, o té nic nevím. Chcete asi kyselinu šťavelovou, ne? Štavelovou, není-liž pravda?"
Binet vysvětloval, že potřebuje nějakou žíravinu, aby si z ní sám udělal roztok na vyčištění rezavých skvrn z loveckého náčiní. Ema sebou trhla. Lékárník začal vykládat:
"Počasí opravdu není příznivé. Příliš vlhko."
"Některým lidem," řekl výběrčí s mazaným výrazem, "to vůbec nevadí."
Dusila se.
"A ještě mi dejte..."

"Copak odtud nikdy nevypadne!" pomyslila si.
"Půl unce kalafuny a terpentýnu, čtyři unce žlutého vosku a třikrát po půl unci živočišného uhlí, prosím, abych si mohl vyčistit lakovanou kůžina své výstroji."
Když lékárník začal krájet vosk, objevila se paní Homaisová s Irmou v náručí, s Napoleonem po boku a s Athalií v patách.
Posadila se na plyšovou lavičku u okna a chlapec se přikrčil na stoličce, zatímco jeho starší sestra brousila kolem krabic s jujubovými cukrátky v blízkosti drahého tatíčka. Ten plnil trychtýře, zátkoval lahvičky, lepil nálepky a balil balíčky. Kolem něho bylo ticho; a jen občas se ozvalo cinknutí závaží na váze, a tichá slova lékárníka, který dával pokyny svému učni.
"A jak se má vaše malá?" zeptala se najednou paní Homaisová.
"Ticho!" zavolal její manžel, který si zapisoval číslice do poznámkového sešitu.
"Pročpak jste ji nepřivedla?" pokračovala paní lékárníková polohlasně.
"Pst!" řekla Ema a ukázala prstem na lékárníka.
Binet však byl plně zabrán do prohlížení účtu, takže nejspíš nic neslyšel. Konečně odešel. V tom okamžiku si Ema hluboce oddechla úlevou.
"Jste nějak udýchaná!" řekla paní Homaisová.
"To tím horkem," odpověděla.
Druhý den se tedy domluvili, že si své schůzky musí nějak zorganizovat. Ema chtěla podplatit služebnou dárkem, ale lépe by bylo najít si v Yonville nějaký nenápadný dům. Rodolphe slíbil, že se po něm poohlédne.
Celou zimu přicházel třikrát nebo čtyřikrát týdně za největší tmy do zahrady. Ema schválně vytáhla z vrátek klíč a Charles se domníval, že se ztratil.
Aby ji upozornil na svůj příchod, házel Rodolphe na okenice hrst písku. Trhla sebou a vstala, ale někdy musela čekat, protože Charles měl ve zvyku žvanit u krbu a jeho řeči nebraly konce.
Netrpělivost ji sžírala; kdyby její oči měly tu moc, byly by ho vyhodily z okna. Konečně se začala připravovat na noc, potom si vzala knížku a klidně dál četla, jako by ji četba velmi zaujala.
Charles už byl v posteli a volal ji, aby si šla lehnout.
"Pojď, Emo," říkal, "už je čas."
"Ano, už jdu," odpovídala.
Svíce ho oslňovaly a tak se obracel ke zdi a usínal. Ona prchala se zatajeným dechem, usměvavá, vzrušená, přistrojená na noc.
Rodolphe měl široký plášť: celou ji do něho zabalil, ovinul jí paži kolem pasu a beze slova ji odváděl až na konec zahrady.
Byli spolu v besídce, na téže lavici z trouchnivých tyček, kde na ni kdysi Léon tak zamilovaně hleděl za letních večerů. Teď už na něj nemyslela.
Mezi bezlistými větvemi jasmínu prosvítaly hvězdy. Za zády slyšeli šumět řeku a občas na břehu zaskřípalo suché rákosí. Ve tmě se místy kupily shluky stínů a občas se rozechvěly jediným pohybem, vzdouvaly se a nakláněly jako obrovské černé vlny, které jako by se blížily, aby je pohltily. Noční chlad způsobil, že se objímali ještě těsněji; vzdechy splývající ze rtů jim připadaly ještě silnější; oči, které jeden na druhém sotva rozeznávali, se jim zdály větší, a uprostřed toho ticha jim slova pronášená šeptem s křišťálovou zvučností padala do duše a odrážela se v ní v mnohonásobných záchvěvech.
Byla-li deštivá noc, uchylovali se do ordinační místnosti mezi kolnou a stájí. Ema rozsvěcovala kuchyňský svícen, který měla schovaný za knihami. Rodolphe se tam choval jako doma. Pohled na knihovnu, na psací stůl, na celý pokoj v něm probouzel veselost a nezdržel se, aby na Charlesův účet nedělal spoustu vtipů, které Emu uváděly do rozpaků.
Byla by si přála, aby byl vážnější, dokonce občas i dramatičtější, jako tehdy, kdy se jí zdálo, že slyší blížící se kroky.
"Někdo jde!" řekla.
Sfoukl světlo.
"Máš pistole?"
"Nač?"
"No... aby ses mohl bránit," odpověděla Ema.
"Před tvým manželem? Ten chudák!"
A Rodolphe dokončil větu posunkem, který znamenal: "Toho bych rozdrtil jedním prstem."
Žasla nad jeho odvahou, i když v ní cítila cosi bezohledného a naivně hrubého, co ji pohoršilo.
Rodolphe o té historii s pistolí hodně přemýšlel. Jestli to myslela vážně, uvažoval, pak to bylo dost směšné, a dokonce nepříjemné, protože on přece nemá žádný důvod nenávidět toho chudáka Charlese a ani v nejmenším na něj nemusí žárlit. V tomto ohledu mu Ema učinila velikou přísahu, kterou také nepovažoval zrovna za nejvkusnější.
Stávala se ostatně značně sentimentální. Trvala na tom, aby si spolu vyměnili miniatury, ustřihli si navzájem kadeře vlasů a teď na znamení věčného spojení žádala prsten, opravdový snubní prsten. Často mu vykládala o večerních zvonech nebo o hlasech přírody; potom se s ním bavila o své vlastní i o jeho matce.
Rodolphe matku ztratil už před dvaceti lety, ona však ho žvatlavě utěšovala jako opuštěného sirotečka, a dokonce někdy říkala, hledíc na měsíc:
"Jsem přesvědčena, že obě dvě tam nahoře schvalují naši lásku."
Při tom všem však byla tak hezká! Málo žen, které měl, bylo takhle cudných. Láska bez zhýralosti pro něho byla něčím novým a vymaňovala ho z jeho požitkářských návyků, přičemž lichotila zároveň jeho ješitnosti i smyslnosti. Emino přepjaté horování, kterým jeho měšťácký zdravý rozum pohrdal, mu v hloubi srdce připadalo rozkošné, protože se

vztahovalo na jeho osobu. Jelikož si tedy byl jist, že je milován, přestal se namáhat a jeho způsoby se nepozorovatelně změnily.
Neměl už pro ni jako dřív ta sladká slova, která jí vháněla do očí slzy, ani to vášnivé laskání, které ji dohánělo k šílenství, a jí se zdálo, jako by se ta jejich veliká láska, v níž žila pohroužená, pod ní ztrácela podobna vodě v řece, která se vsakuje do svého koryta, až Ema spatřila bahno. Nechtěla tomu věřit; zdvojnásobila něžnost a Rodolphe zakrýval svou lhostejnost čím dál méně.
Nevěděla, zda lituje, že se mu poddala, anebo zda si naopak nepřeje milovat ho ještě víc. Pokoření, že je tak slabá, se měnilo v jakousi zášť, kterou rozkoš mírnila. Nebyla to náklonnost, spíš neustálé svádění. Ovládal ji. Téměř se ho bála.
Navenek však vypadalo všechno klidněji než kdy jindy. Rodolphovi se podařilo zařídit si cizoložný poměr podle svého a po půl roce, když nastalo jaro, chovali se k sobě jako dva manželé, kteří poklidně udržují oheň rodinného krbu.
Byla to doba, kdy otec Rouault posílal krůtu jako vzpomínku na vyléčenou nohu. Dárek přicházel vždycky s dopisem. Ema přeřízla provázek, kterým bylo psaní připevněno ke košíku, a četla tyto řádky:

Drahé děti, doufám, že Vás můj dopis zastihne při dobrém zdraví a že tahle krůta bude stejně dobrá jako ty předtím; připadá mi totiž jaksi měkčí a plnější, abych tak řekl. Příště vám pro změnu dám kohouta, ledaže dáváte přednost morkám, a pošlete mi prosím zpátky ten košík, i ty dva předešlé. Měl jsem smůlu s kolnou, střecha mi z ní jednou v noci za velkého větru ulétla až na stromy. Taky úroda za moc nestála. Ani nevím, kdy se na vás přijedu podívat. Je to pro mě teď těžké odjet z domu, od té doby, co jsem sám, má drahá Emo!"

Zde byla mezi řády mezera, jako kdyby staroch položil pero a chvíli se zasnil.

"Já se vynacházím dobře, až na tu rýmu, kterou jsem tuhle chytil na trhu v Yvetot, kam jsem si jel najmout ovčáka, protože toho svého jsem vyhodil pro jeho příliš mlsnou hubu. Člověk to s těmi lumpy opravdu nemá lehké. Tenhle byl navíc ještě taky nepoctivý.
Dověděl jsem se od jednoho podomního obchodníka, který v zimě cestoval po vašem kraji a dal si tam vytrhnout zub, že Bovary má pořád co dělat. To mě nepřekvapuje, a ten člověk mi ukázal svůj zub, popili jsme spolu kávu. Ptal jsem se ho, jestli tě viděl, řekl mi, že ne, ale že viděl ve stáji dvě zvířata, z čehož usuzuju, že řemeslo jde dobře. Tím líp, drahé děti, a ať vám Pánbůh nadělí co nejvíc štěstí.
Je mi líto, že ještě neznám svou milovanou vnučku Bertu Bovaryovou. Zasadil jsem pro ni na zahradě pod Tvým oknem švestku ovesnici a nikdo se jí nesmí ani dotknout, z těch švestek se potom zavaří kompoty a já je schovám do skříně, budou jen pro ni, až ke mně přijde.
Sbohem, drahé děti. Líbám Tě, dcero, i Vás, zeti, a mou děvenku na obě tváře.
Zůstávám s upřímnými pozdravy Váš milující otec THÉODORE ROUALT

Několik minut držela ten hrubý papír v ruce. Pravopisnými chybami se dopis jen hemžil a Ema sledovala láskyplný smysl, který z něho vykukoval jako kdákající slepice napůl ukrytá v trnitém houští.
Písmo bylo osušeno popelem z krbu -- trochu šedivého prachu se jí totiž vysypalo z dopisu na šaty -- a Ema měla téměř dojem, že vidí otce, jak se naklání nad ohniště pro kleště. Jak už je to dávno, co u něho sedala u krbu na stoličce a opalovala si koneček hole nad velkým plamenem hořícího kručinkového roští! Vzpomínala na letní večery plné slunce. Hříbata řehtala, když šel někdo kolem, a probíhala se, poskakovala... Pod oknem byl úl a včely, jak někdy kroužily na slunci, narážely do tabulek jako pružné zlaté kuličky. Jaké to tehdy bylo štěstí! Jaká volnost! Jaká naděje! Kolik iluzí! Z toho všeho teď už nezbývá nic. Utrácela je při každém dobrodružství své duše, při každé změně svého postavení, kterým postupně procházela -- v panenství, v manželství a v lásce. Tak o ně neustále během života přicházela jako pocestný, který nechá v každé hospodě u silnice něco ze svého bohatství.
A kdo ji to vlastně dělá tak nešťastnou? Jaká neobyčejná pohroma ji tak zdrtila? A Ema zdvihla hlavu, jako by hledala příčinu svého utrpení.
Paprsek dubnového slunce se mihotal na porcelánovém nádobí na poličce, oheň hořel, cítila pod trepkami měkký koberec; den byl jasný, počasí vlahé a slyšela, jak se venku její dítě hlasitě směje.
Děvčátko se právě válelo na trávníku v trávě, kterou právě pokosili. Leželo na břiše nahoře na kupce. Služka ji držela za sukni. Lestiboudois vedle nich pohraboval a pokaždé, když se přiblížil, se holčička naklonila a mávala kolem sebe oběma rukama.
"Přiveďte mi ji!" řekla její matka a běžela jí vstříc, aby ji políbila. "Jak tě mám ráda, děťátko moje, jak tě mám ráda!"
Potom si všimla, že dítě má trochu zašpiněná ouška, rychle zazvonila, aby jí přinesli teplou vodu, umyla ji, převlékla jí prádlo, punčošky, střevíce, podrobně se vyptávala na její zdraví, jako by se vrátila z nějaké cesty, a konečně ji ještě jednou zlíbala, poplakávajíc přitom trochu, a odevzdala ji do rukou služebné, která nad tím výlevem něhy velice užasla.
Večer připadala Rodolphovi vážnější než jindy.
"To ji přejde," usoudil, "to bude jen nějaký rozmar."
A třikrát za sebou nepřišel na schůzku. Když se zas objevil, chovala se chladně a téměř pohrdavě.
"Zbytečně ztrácíš čas, panenko..."
A tvářil se, že si nevšímá jejích melancholických vzdechů ani kapesníku, který vytahovala.
Nato se začala Ema kát.
Dokonce se v duchu ptala, proč má Charlese tak nerada a jestli by nebylo lepší, kdyby ho mohla milovat. On však té citové obrodě příliš vstříc nevycházel, takže z toho ve svém chvilkovém zápalu pro sebeobětování byla poněkud na rozpacích, až jí konečně poskytl vhodnou příležitost lékárník.

XI

Nedávno si totiž přečetl chválu na nový způsob léčby koňské nohy, a ježto byl přívržencem pokroku, pojal vlasteneckou myšlenku, že v Yonville, aby se městečko dostalo na úroveň, by se měla provést nějaká operace znetvořené nohy.
"Neboť co se tím riskuje?" říkal Emě. "Jen se podívejte (a počítal na prstech výhody pokusu): úspěch téměř zaručený, pro nemocného úleva a zlepšení vzhledu, pro operatéra rychle získaná proslulost. Proč by například váš manžel nepomohl tomu chudákovi Hippolytovi od Zlatého lva? Ten by určitě o svém uzdravení neopomněl povědět všem projíždějícím hostům, a pak (Homais ztišil hlas a rozhlížel se kolem sebe) -- kdo by mi zabránil, abych o tom neposlal zprávičku do novin? A takový článek jde z ruky do ruky... mluví se o něm... nakonec je z toho lavina! A kdo ví? Kdo ví?"
Bovary by opravdu mohl mít úspěch; nic nenasvědčovalo tomu, že by nebyl obratný, a jaké by to pro Emu bylo zadostiučinění, kdyby ho dovedla k podniku, který by mu vynesl zlepšení pověsti a zvětšení majetku! Netoužila po ničem jiném, než aby se mohla opřít o něco pevnějšího, než je láska.
Charles, na kterého naléhala Ema i lékárník, se dal přemluvit.
Dal si z Rouenu poslat dílo doktora Duvala a každý večer se s hlavou v dlaních nořil do jeho četby.
Zatímco studoval equiny, varusy a valgusy, to jest strephocatopodii, strephendopodii a strephexopodii (čili srozumitelněji, různé pokřiveniny nohou, dolů, dovnitř nebo nahoru), jakož i strephypopodii a strephanopodii (jinak řečeno zkroucení vespod a vzpřímení nahoru), pan Homais přemlouval všemi možnými důvody podomka z hospody, aby se dal operovat.
"Pocítíš nanejvýš nepatrnou bolest a nic víc, je to jen píchnutí jako malé puštění žilou, ani ne tak silné jako vyříznutí většího kuřího oka."
Hippolyte uvažoval a přitom tupě vyvaloval oči.
"Ostatně," pokračoval lékárník, "mně do toho nic není. Říkám to jen kvůli tobě, z čisté lidskosti. Chtěl bych tě vidět, kamaráde, zbaveného toho ohavného kulhání, toho kolébání v kyčlích, které ti, říkej si co chceš, musí značně vadit při vykonávání tvého povolání."
Dále mu Homais líčil, jak se bude potom cítit čipernější a mrštnější, a dokonce mu naznačoval, že bude mít větší šance u žen, čemuž se podomek začal těžkopádně usmívat. Pak útočil na jeho ješitnost: "Copak, sakra, nejsi chlap? Co kdybys byl musel sloužit v armádě, jít bojovat pod prapory...? Ach, Hippolyte!"
A Homais odcházel s prohlášením, že nechápe tu umíněnost, tu zaslepenost, s jakou se člověk může bránit dobrodiní vědy.
Nešťastník se nakonec dal přemluvit, protože všichni jako by se proti němu spikli. Binet, který se jinak nikdy nemíchal do cizích záležitostí, paní Lefrancoisová, Artémise, sousedé i sám starosta pan Tuvache, každý mu domlouval, kázal, zahanboval ho; co však nakonec rozhodlo, byla skutečnost, že ho to nebude nic stát.
Bovary se dokonce postará o přístroj na operaci. Na tuto velkomyslnou nabídku připadla Ema; Charles s tím souhlasil a v hloubi duše si říkal, že jeho žena je anděl.
Dal si tedy -- po poradě s lékárníkem a po dvou nezdařených pokusech -- od truhláře a zámečníka sestrojit jakousi krabici, vážící asi osm liber, na které se nešetřilo železem, dřevem, plechem, kůží ani maticemi a šrouby.
Aby však bylo jasné, která šlacha se má Hippolytovi přetnout, bylo nejprve nutno vědět, jaký druh koňské nohy má. Jeho chodidlo tvořilo s lýtkem téměř přímku, přitom však bylo zároveň zatočeno dovnitř, takže to byl vlastně equinus zkombinovaný s varusem anebo slabý varus se silnou příměsí equinu. Avšak s tímto equinem, širokým jako opravdová koňská noha, s kůží drsnou, hubenými šlachami a s velkými prsty, na nichž vypadaly černé nehty jako hřebíky v podkově, běhal náš postižený od rána do noci jako jelen. Stále ho bylo vidět na náměstí, jak poskakuje kolem vozů a natahuje přitom dopředu svou nesouměrnou podpěru. Dokonce se zdálo, že má v téhle noze více síly než v té druhé. Tím, že neustále sloužila, jako by získala mravní kvality trpělivosti a energie, a když dostal Hippolyte nějakou těžší práci, raději se opíral o ni.
Jelikož tedy šlo o equinus, bylo třeba přetnout Achillovu šlachu a nechat na později zásah do předního holenního svalu, aby se odstranil varus; lékař si totiž netroufal riskovat obě operace najednou a už předem se třásl, aby nenarušil nějakou důležitou oblast, kterou nezná.
Ani Ambroise Paré, když poprvé po Celsovi a po přestávce patnácti století prováděl přímé podvázání tepny, ani Dupuytren chystající se otevřít nádor pod silnou vrstvou mozkové tkáně, ani Gensoul, když poprvé amputoval horní čelist, jistě neměli srdce tak rozbušené, ani ruku tak roztřesenou a mysl tak napjatou jako pan Bovary přistupující k Hippolytovi s tenotomem v ruce. Na vedlejším stole ležela jako v nemocnici hromada cupaniny, voskované nitě, mnoho obvazů, pyramida obvazů, veškeré obvazy, co se u lékárníka našly. Pan Homais sám už ráno zorganizoval všechny tyto přípravy, jednak aby ohromil zástup, jednak pro svou vlastní iluzi. Charles propíchl kůži: ozvalo se suché zaprasknutí. Šlacha byla přeříznuta, bylo po operaci. Hippolyte nevycházel z překvapení, skláněl se k Bovaryho rukám, aby je pokryl polibky.
"Tak se přece uklidni," řekl lékárník, "projevíš svému dobrodinci vděčnost později."
A sešel dolů povědět o výsledku pěti či šesti zvědavcům, kteří vyčkávali na dvoře a představovali si, že se najednou objeví Hippolyte a bude chodit bez kulhání. Potom Charles upevnil nohu svého pacienta do mechanického přístroje a odebral se domů, kde na něj u dveří čekala Ema plná úzkosti. Vrhla se mu kolem krku, zasedli ke stolu, Charles hodně jedl a dokonce chtěl k moučníku šálek kávy, takový přepych si jinak dopřával jen v neděli, když měli hosty.

Strávili příjemný večer plný povídání a společného snění.
Hovořili o tom, jak budou zámožní, co všechno zlepší ve své domácnosti; on viděl, jak stoupá jeho vážnost, jak bohatne a jak ho jeho žena stále miluje; ona zas nalézala štěstí a osvěžení v novém citu, lepším a zdravějším, v tom, že konečně pociťuje trochu něhy k tomu chudákovi, který ji miluje. Myslí jí probleskla vzpomínka na Rodolpha, ale pak zase spočinula pohledem na Charlesovi, dokonce si s překvapením všimla, že nemá nepěkné zuby.
Leželi už, když najednou přes kuchařčiny protesty vstoupil do pokoje pan Homais s čerstvě popsaným listem papíru v ruce. Byla to reklama určená pro Rouenskou pochodeň. Přinesl jim ji, aby si ji přečetli.
"Přečtěte to sám," řekl Bovary.
Homais četl:
"Třebaže předsudky ještě jako hustá síť pokrývají část evropské pevniny, na náš venkov již začíná pronikat světlo. Tak v úterý se stalo naše městečko Yonville dějištěm chirurgického experimentu, který je zároveň vysoce lidumilným činem. Pan Bovary, jeden z našich vynikajících praktických lékařů..."
"Ach, to snad ne!" řekl Charles s hrdlem staženým dojetím.
"Ale ano, ovšem...! Provedl operaci koňské nohy... Nedal jsem tam vědecký termín, protože v novinách, to víte... všichni by tomu třeba nerozuměli a je třeba, aby široké masy..."
"Jistě," řekl Bovary. "Pokračujte."
"Opakuji," řekl lékárník. "Pan Bovary, jeden z našich vynikajících praktických lékařů, provedl operaci koňské nohy na jistém Hippolytovi Tautainovi, který je už dvacet pět let podomkem v hotelu na náměstí U Zlatého lva, vedeném vdovou paní Lefrancoisovou. Neobvyklý pokus a zájem o dotyčného přilákaly takový sběh lidí, že vchod do hotelu byl doslova zatarasen.
Operace ostatně proběhla téměř zázračně snadno a na kůži se objevilo sotva pár kapek krve, které jako by chtěly zvěstovat, že vzpurná šlacha konečně podlehla zásahu vědy. Je s podivem, že pacient -- jak můžeme osvědčit de visu -- nepocítil žádnou bolest. Jeho stav je prozatím zcela uspokojivý. Vše nasvědčuje tomu, že rekonvalescence nebude dlouhá; a kdož ví, třeba už při příštím posvícení uvidíme našeho chrabrého Hippolyta, jak se v kruhu veselých hochů roztáčí v bakchických tancích a dokazuje všem přítomným svými rozvernými a umnými skoky, že je úplně vyléčen! A proto budiž čest velkorysým vědcům! Čest těm neúnavným duchům, kteří obětují noci, aby zlepšili nebo ulehčili úděl lidstva! Čest! Třikrát sláva! Což není na místě zvolat, že slepí prohlédnou, hluší uslyší a kulhaví budou chodit? Leč to kdysi fanatismus sliboval jen svým vyvoleným, kdežto dnes to věda poskytuje všem lidem! Budeme naše čtenáře dále informovat o průběhu této pozoruhodné léčby."
Přesto však po pěti dnech přiběhla stará Lefrancoisová celá vyjevená a křičela: "Pomoc! On umírá! Já se z toho zblázním!"
Charles se rozběhl ke Zlatému lvu a lékárník, který ho viděl utíkat po náměstí bez klobouku, vyběhl z lékárny. Dostavil se do hotelu celý uřícený, rudý a rozčilený a ptal se všech, kteří šli nahoru po schodech: "Copak je našemu zajímavému strephopodickému případu?"
Případ se kroutil v tak hrozných křečích, že mechanický přístroj, v němž měl zavřenou nohu, narážel do zdi, div ji nezbořil.
S velkou opatrností, aby se nevychýlila poloha končetiny, odstranili bedýnku a zhrozili se nad podívanou, která se jim naskytla. Tvar nohy byl k nepoznání, protože byla tak oteklá, že celá kůže vypadala, jako když má každou chvíli prasknout, a byla pokryta podlitinami způsobenými tím výtečným přístrojem.
Hippolyte už si předtím stěžoval, že mu přístroj působí bolesti, nikdo to nebral na vědomí, bylo nutno přiznat, že neměl tak docela nepravdu a několik hodin mu nechali nohu volnou. Sotva však otok poněkud ustoupil, usoudili oba učenci, že bude vhodné znovu upevnit končetinu do přístroje a stáhnout ji ještě trochu víc, aby se výsledek uspíšil. Nakonec po třech dnech, když to Hippolyte už nemohl vydržet, znovu sňali přístroj a velice je udivil výsledek, který spatřili. Namodralá opuchlina pokrývala celou nohu, místy byly puchýře, z nichž vytékala černá matérie.
Začínalo to vypadat vážně. Hippolyte se navíc nudil a vdova Lefrancoisová ho uložila do malé místnosti u kuchyně, aby měl alespoň nějakou zábavu.
Avšak výběrčí, který tam každý den večeřel, si trpce stěžoval na takovou společnost. Přenesli tedy Hippolyta do kulečníkového sálu.
Tam ležel, naříkal pod těžkými pokrývkami, bledý, s dlouhými vousy a se zapadlýma očima a občas obracel zpocenou hlavu na špinavém polštáři, na který se slétaly mouchy. Paní Bovaryová ho chodila navštěvovat. Nosila mu hadříky na náplasti, utěšovala a povzbuzovala ho. Neměl ostatně nouzi o společnost, zejména ve dnech, kdy se konal trh, když sedláci kolem něho postrkávali kulečníkové koule, šermovali tágy, kouřili, popíjeli, zpívali a řvali.
Jak se máš?" vyptávali se a poklepávali mu na rameno. "Za moc to nestojí, jak se zdá, viď. Ale za to si můžeš sám. Měl bys dělat tohle a tohle."
A vykládali mu příběhy o lidech, které uzdravily jiné prostředky, než jaké užívá on,a potom mu na útěchu říkali: "To je z toho, že se moc pozoruješ. Měl bys vstát! Hýčkáš se jako nějaký princ! No nic, ty starý mazáku, ale moc pěkně nevoníš!"
Sněť opravdu stoupala výš a výš. Bovary z toho byl nemocný sám.
Chodil za nemocným každou hodinu, každou chvilku. Hippolyte na něj zíral očima naplněnýma hrůzou a koktavě povzlykával: "Kdy už budu zdravý? Zachraňte mě! Ach, já jsem nešťastný! Tak nešťastný!"
A lékař odcházel a pokaždé mu doporučoval dietu.
"Neposlouchej ho, chlapče," říkala vdova Lefrancoisová, "copak se tě už dost nenatýrali? Ještě víc zeslábneš. Tumáš, spolkni tohle!"
A přinášela mu silný vývar nebo plátek skopového, kousek slaniny a občas i nějakou tu sklínku kořalky, on však neměl

odvahu ani zdvihnout ji k ústům.
Když se abbé Bournisien dozvěděl, že se mu přitížilo, projevil přání ho vidět. Nejdřív ho politoval, že má takové trápení, zároveň však prohlásil, že je třeba přijímat je s radostí, neboť je to vůle Páně, a rychle využít příležitosti a smířit se s nebem.
"Ty jsi totiž opravdu své povinnosti zanedbával," řekl abbé Bournisien otcovským tónem, "člověk tě málokdy vídal ve službách božích; a kolik let už jsi nebyl u svatého přijímání? Chápu, že tvé povinnosti a světský ruch tě odváděly od toho, abys pečoval o svou spásu. Teď však nastala chvíle, abys o ní přemýšlel. Ale nemusíš zoufat: znal jsem velké hříšníky, kteří v okamžiku, kdy měli stanout před Bohem (s tebou to ještě tak daleko není, já vím), vzývali jeho milosrdenství a zemřeli jistě zcela odevzdáni.
Doufejme, že podobně jako oni nám i ty dáš dobrý příklad! Tak třeba proč bys pro jistotu nemohl ráno a večer odříkat jeden Zdrávas a jeden Otčenáš? Modli se! Kvůli mně, abys mi udělal radost! Co ti to udělá? Slibuješ mi to?"
Chudák Hippolyte slíbil. Farář k němu chodil i v příštích dnech.
Bavil se s hostinskou, dokonce vykládal anekdoty plné žertíků a slovních hříček, kterým Hippolyte nerozuměl. Potom, jakmile to příležitost dovolila, vracel se farář s patřičně důstojným výrazem k náboženským otázkám.
Jeho horlivost zřejmě měla úspěch, neboť pacient brzy projevil přání podniknout pouť k Panně Marii Pomocné, jestliže se uzdraví; na to pan Bournisien odpověděl, že proti tomu nelze nic namítat; lepší pojistit se na dvou stranách než na jedné. Pokazit se nic nemůže.
Lékárníka rozhořčily kněžské machinace, jak to nazval: tvrdil, že překážejí Hippolytově rekonvalescenci, a opakoval paní Lefrancoisové: "Nechte ho být! Nechte ho být! Tím svým mysticismem mu podlamujete vůli k životu!"
Ale paní hostinská už ho nechtěla ani slyšet. On všechno způsobil. Naschvál dokonce zavěsila nad pacientovo lůžko kropenku se svěcenou vodou a se snítkou zimostrázu.
Leč nezdálo se, že by mu náboženství pomáhalo více než chirurgie, a nezadržitelná hniloba stále stoupala po končetině k břichu.
Marně mu střídali lektvary a měnili náplasti, svaly každý den více odpadaly, až konečně Charles přikývl, když se ho paní Lefrancoisová zeptala, jestli by nemohla zavolat věhlasného odborníka pana Caniveta z Neufchatelu, když už si nikdo neví rady.
Tento kolega, doktor medicíny, sebevědomý padesátník ve velmi dobrém postavení, se nijak neostýchal pohrdavě zasmát, když spatřil nohu, zachvácenou snětí až po koleno. Prohlásil pak rovnou, že je nutno ji amputovat, a odešel k lékárníkovi nadávat na osly, kteří přivedli toho nešťastníka do takového stavu.
Cloumal panem Homaisem za knoflík redingotu a hlaholil po celé lékárně:
"Tady máte ty pařížské vynálezy! Tady máte nápady pánů z hlavního města! Zrovna jako se šilhavostí, s chloroformem a s drcením močových kamínků! Samé zrůdné nesmysly, před kterými by nás měla vláda chránit! Ale páni dělají chytráky a cpou nám léčebné prostředky, aniž se starají, jaké to má potom následky. My ovšem nejsme takhle kovaní, my nejsme žádní učenci, žádní módní doktůrkové, žádní krasoduchové! My jsme praktikové, my jenom léčíme, a nás by nenapadlo operovat někoho, kdo je zdravý jako řípa! Napravovat koňskou nohu! Copak se koňská noha dá napravit? To je totéž, jako by někdo chtěl udělat z hrbáče rovného člověka!"
Homais trpěl, když poslouchal tyto řeči, a skrýval svou nevolnost za úlisným úsměvem, neboť musel mít ohled na pana Caniveta, jehož recepty se občas dostaly až do Yonville. Proto také nijak nehájil Bovaryho, dokonce neudělal žádnou poznámku; vzdal se svých zásad a raději obětoval svou důstojnost vážnějším zájmům svého obchodu.
Amputace nohy prováděná doktorem Canivetem byla pro městečko veliká událost! Všichni obyvatelé toho dne vstali časněji a Hlavní ulice, ačkoli byla plná lidí, měla v sobě cosi pochmurného, jako by se chystala poprava. U hokynáře se debatovalo o Hippolytově nemoci, v obchodech se neprodávalo a paní Tuvachová, starostova žena, se nehýbala od okna, tak byla zvědavá na operatérův příjezd.
Přijel ve svém kabrioletu, který sám řídil. Avšak na pravé straně se postupem doby sesedlo péro pod jeho tělnatostí, a tak se vůz při jízdě trochu nakláněl; na polštáři vedle něho bylo vidět rozměrnou kazetu potaženou červenou skopovicí, na níž se náramně leskly tři měděné uzávěry.
Když vjel jako vítr do vrat Zlatého lva, nakázal doktor s hlasitým křikem, aby mu vypřáhli koně, potom se šel do stáje podívat, jestli žere oves. Kdykoli totiž přijel za nemocným, vždycky se nejdřív postaral o svou kobylu a o kabriolet. Dokonce se o něm proto říkalo: "Copak pan Canivet, to je originál!" A pro tohle jeho neotřesitelné sebevědomí si ho vážili ještě víc. Celý svět by mohl vymřít až do posledního človíčka, ale on by nic nezměnil na žádném ze svých zvyků.
Dostavil se Homais.
"Počítám s vámi," řekl doktor. "Jsme připraveni? Tak jdeme!"
Lékárník však s ruměncem na tváři přiznal, že je příliš citlivý, než aby mohl asistovat při takové operaci.
"Když člověk jenom přihlíží," řekl, "obraznost se mu příliš rozjede. A kromě toho mám nervovou soustavu tak..."
"Ale prosím vás," přerušil ho Canivet, "vy mi naopak připadáte spíš náchylný k mrtvici. Ani mě to ostatně nepřekvapuje, vy totiž, páni lékárníci, pořád tvrdnete v té své kuchyni, a to musí mít nakonec zhoubný vliv na vaši kondici. Jen se podívejte na mě, každý den vstávám ve čtyři ráno, na holení si beru studenou vodu (nikdy mi není zima) a nenosím flanelové prádlo, nikdy nechytnu žánou rýmu, srdce jako zvon! Žiju jako filosof, jím jednou to, podruhé ono, co přijde na stůl. Proto taky nejsem choulostivý jako vy a je mi úplně jedno, jestli kuchám křesťana nebo první kuře, které se namane. Na to vy ovšem řeknete zvyk... zvyk!"
Potom bez nejmenšího ohledu na Hippolyta, který se pod přikrývkami potil úzkostí, se oba pánové pustili do rozhovoru, ve kterém lékárník přirovnával chladnokrevnost chirurgovu k chladnokrevnosti generála; tento příměr se Canivetovi zalíbil a on se mnohomluvně rozpovídal o tom, jak je jeho umění náročné.
Považuje je za posvátný úřad, i když je někteří ranhojiči znectívají. Konečně se obrátil k nemocnému, prohlédl si

obvazy, které přinesl Homais -- tytéž, které se tu objevily již při operaci koňské nohy -- a požádal, aby sehnali někoho, kdo by držel nohu. Poslali pro Lestiboudoise a pan Canivet s vyhrnutými rukávy vešel do kulečníkového sálu, kdežto lékárník zůstal s hostinskou a s Artémise, které byly obě bělejší než jejich zástěra a napínaly sluch směrem ke dveřím.
Mezitím se Bovary neodvažoval vytáhnout paty z domu. Seděl dole v jídelně u krbu bez ohně, bradu svěšenou na prsa, ruce sepjaté a oči vytřeštěné. "Taková hrozná událost!" uvažoval, "takové zklamání!" A přitom přece učinil všechna myslitelná bezpečností opatření. Zamíchal se do toho osud. Ale co naplat, kdyby Hippolyte nakonec zemřel, on bude jeho vrahem. A jaké důvody bude uvádět, až se ho budou pacienti vyptávat? Snad se přece jen v něčem zmýlil? Hledal, nenalézal. Ale vždyť i ti nejslavnější chirurgové se někdy zmýlí. Ale to právě mu nikdo nikdy neuvěří!
Naopak, budou se smát, pomlouvat! Roznese se to až do Forges! Až do Neufchatelu! Až do Rouenu! Všude! Kdoví, jestli proti němu kolegové nevystoupí? Z toho by vzešla polemika, musel by odpovídat v novinách. Hippolyte by ho dokonce mohl žalovat. Viděl už, jak je zneuctěn, zničen, ztracen! A jeho obraznost se pod náporem tolika možných dohadů mezi nimi zmítala jako prázdný sud, odnášený do moře a převalovaný na vlnách.
Ema seděla proti němu a pozorovala ho. Nesdílela s ním jeho pokoření, pociťovala jen své vlastní: to, že si vůbec kdy představovala, že takový muž by mohl za něco stát, jako by se už tolikrát nepřesvědčila o jeho ubohosti.
Charles chodil po místnosti sem a tam. Boty mu vrzaly na parketách.
"Posaď se," řekla mu, "rozčiluje mě to!"
Posadil se.
Jak se mohlo stát, že ona (ona při své inteligenci!) se znovu takhle zmýlila? Proč ostatně trpí takovou neblahou mánií, že si ničí život neustálým sebeobětováním? Vzpomínala na svou touhu po přepychu, na všechno, co si její duše musela odepřít, na ubohost manželství i domácnosti, na své sny, které zapadly do bláta jako zraněné vlaštovky, na všechno, po čem toužila, na všechno, čeho se vzdala, na všechno, co mohla mít! A proč? Proč?
Do ticha, které viselo nad městečkem, zazněl drásavý výkřik.
Bovary zbledl, jako by měl omdlít, ona svraštila nervózním pohybem obočí, a pak uvažovala dál. Vždyť to všechno bylo pro něj, pro tohoto člověka, pro toho muže, který ničemu nerozumí, nic necítí! Sedí si tu docela klidně a ani netuší, že jeho jméno pokryté směšností bude napříště špinit ji stejně jako jeho. A ona se pokoušela ho milovat a s pláčem litovala, že se oddala jinému!
"Ale co když to byl valgus!" zvolal najednou Bovary, který celou dobu přemýšlel.
Při neočekávaném nárazu této věty, která jí padla do myšlenek jako olověná kulka na stříbrnou mísu, sebou Ema trhla a zdvihla hlavu ve snaze uhodnout, co vlastně chce říci; a oba na sebe tiše pohlédli, téměř užaslí nad tím, že se vidí, tak byli v duchu daleko od sebe. Charles ji pozoroval kalným pohledem opilého člověka a přitom bez hnutí poslouchal poslední pacientovy výkřiky, které za sebou následovaly v táhlých modulacích, přerývaných zoufalými výbuchy, jako vzdálený řev nějakého podřezávaného dobytčete. Ema se kousala do bledých rtů a hnětla mezi prsty větvičku korálového trsu, kterou ulomila, upírala na Charlese žhavé hroty svých zorniček jako dva ohnivé šípy těsně před vystřelením. Všechno na něm ji teď dráždilo: jeho tvář, jeho oblek, to, co nevyslovil, celá jeho osobnost, zkrátka sama jeho existence. Jako ze zločinu se kála ze své bývalé ctnosti a to, co z ní ještě zbývalo, se hroutilo pod zuřivými údery její pýchy.
Libovala si v celé zlé ironii triumfujícího cizoložství.
Vzpomínka na milence se jí vracela se závratnou přitažlivostí, vrhala do ní celou duši, unášená k té představě novým nadšením, a Charles jí připadal tak odpoutaný od jejího života, tak navždy nepřítomný, tak nemožný a vyřízený, jako by měl zemřít a jako by teď před jejíma očima dodělával.
Na chodníku se ozval zvuk kroků. Charles se podíval a za staženou žaluzií uviděl u kraje tržnice doktora Caniveta, který si na plném slunci otíral čelo šátkem. Za ním šel Homais a nesl v ruce velkou červenou kazetu, oba mířili směrem k lékárně.
V náhlém pocitu něhy a sklíčenosti se Charles obrátil ke své ženě se slovy: "Polib mě přece, miláčku!"
"Nech mě," odpověděla celá rudá zlostí.
"Co je ti? Co je ti?" opakoval vyjeveně. "Uklidni se, vzchop se...! Víš přece, že tě mám rád! Tak pojď!"
"Dost už!" zvolala s hrozivým výrazem.
A když vyběhla z jídelny, zabouchla za sebou dveře tak prudce, že barometr odskočil od stěny a roztříštil se na podlaze.
Charles se rozrušením zhroutil do křesla a uvažoval, co jen jí může být, domníval se, že se jedná o nějakou nervovou chorobu, plakal a neurčitě cítil kolem sebe něco zlověstného a nepochopitelného.
Když večer přišel Rodolphe na zahradu, našel svou milenku čekat dole na prvním stupni schodiště. Objali se a v tom vřelém polibku roztál všechen jejich hněv jako sníh.

XII

Začali se znovu milovat. Často mu dokonce Ema uprostřed dne zničehonic napsala, potom oknem pokynula Justinovi, ten si odvázal režnou zástěru a letěl do la Huchette. Rodolphe přišel, Ema ho volala, aby mu řekla, že je jí teskno, že její muž je protivný a život strašný!
"Copak já na tom mohu něco změnit?" zvolal jednou netrpělivě.
"Kdybys jen chtěl!"
Seděla na podlaze s hlavou na kolenou, s rozvázanými stužkami a ztraceným pohledem.
"Copak?" zeptal se Rodolphe.
"Odešli bychom a žili někde jinde..."

"Ty ses opravdu zbláznila!" zasmál se. "Copak je to možné?"
Mluvila o tom znovu; dělal, že nerozumí, a zavedl hovor na něco jiného.
Nechápal, proč nadělá tolik zmatku okolo věci tak prosté, jako je láska. Měla důvod, pohnutku k tomu, že na něm tak visela, i něco, co jí v tom jako by pomáhalo.
Její láska opravdu každým dnem vzrůstala, jak zároveň rostl i odpor k manželovi. Čím více se oddávala jednomu, tím více nenáviděla druhého; nikdy jí Charles nepřipadal tak nepříjemný, nikdy se jí nezdály jeho prsty tak hrubé, duch tak těžkopádný, způsoby tak neotesané, jako když se octli spolu po její schůzce s Rodolphem. Tehdy, ačkoli dělala ctnostnou manželku, ji rozpalovala myšlenka na tu hlavu, jejíž černé vlasy se vlnily jedinou kadeří nad opáleným čelem, na postavu zároveň tak statnou a elegantní, zkrátka na toho muže, který je rozumově tak zkušený a tak horoucí v milování. Pro něho si pilovala nehty s pečlivostí cizeléra, pro něho neměla nikdy dost cold-creamu na pleti ani dost pačuli na kapesníku. Ověšovala se náramky, prsteny, náhrdelníky. Když měl přijít, plnila růžemi obě velké vázy z modrého skla a upravovala svůj pokoj i svou osobu jako kurtizána, která čeká prince. Služka musela stále prát prádlo a Félicité se celý den nehnula z kuchyně, kde jí malý Justin často dělal společnost a díval se, jak pracuje.
Opíral se loktem o dlouhé prkno, na kterém žehlila, a dychtivě pozoroval všechnu tu ženskou parádu, rozloženou kolem sebe: spodničky z jemné látky, šátky, nabírané límečky, zdrhované kalhoty, široké na bocích a zužující se směrem dolů.
"Nač je tohle?" ptal se chlapec a dotýkal se rukou nějaké spodničky nebo spony.
"Copak jsi nikdy nic neviděl?" smála se Félicité. "Jako kdyby tvoje paní, paní Homaisová, nenosila něco podobného."
"No jo, paní Homaisová!"
A dodal přemýšlivě:
"Jestlipak ona je taková dáma jako tady milostpaní."
Félicité však už byla netrpělivá, že se tak pořád kolem ní točí.
Byla o šest let starší a začínal se jí dvořit Théodor, sluha pana Guillaumina.
"Dej mi pokoj!" řekla a přendala si hrnek se škrobem. "Měl bys radši jít tlouct mandle, pořád se tu motáš kolem ženských; s tím si počkej, zelenáči, až ti porostou na bradě vousy."
"No tak se nezlobte, já vám vyčistím její botičky."
A hned bral z římsy u krbu Eminy střevíce pokryté blátem ze schůzek, drolilo se pod jeho prsty na prach a on se díval, jak ten prach pomalu stoupá ve slunečním světle.
"Ty máš nějaký strach, abys je nepoškodil!" říkala kuchařka, která se s nimi tolik nepárala, když je čistila sama, protože paní jí je přenechávala, jakmile se látka obnosila.
Ema jich měla ve skříni spousty a jedny po druhých vyhazovala, aniž si Charles dovolil sebemenší poznámku.
Zaplatil také tři sta franků za dřevěnou nohu, neboť Ema usoudila, že by to byl vhodný dar pro Hippolyta. Noha byla obložena korkem a měla klouby s pérem - byl to složitý mechanismus zakrytý černou nohavicí a končící dole lakovanou botou. Hippolyte se však neodvažoval používat tak krásnou nohu každý den a prosil paní Bovaryovou, aby mu opatřila nějakou jinou, pohodlnější. Lékař pochopitelně zaplatil i za tuto novou akvizici.
Podomek tedy zase začal pomalu pracovat. Bylo ho zas vídat, jak pobíhá po městečku jako dřív, a když Charles zaslechl z dálky suché údery jeho hole na dláždění, rychle se dával jiným směrem.
Objednávku nohy obstaral obchodník pan Lheureux, to mu poskytlo příležitost navštěvovat Emu. Hovořil s ní o nových zásilkách z Paříže, o tisícerých ženských zajímavostech, projevil velkou ochotu a nikdy nepožadoval peníze.
Ema se poddávala tomu, jak snadno se jí plní všechny rozmary. Tak například chtěla získat jako dárek pro Rodolpha krásný jezdecký bičík, který prodávali v Rouenu v jednom obchodě s deštníky. Příští týden jí ho pan Lheureux položil na stůl.
Nazítří se však u ní objevil s účtem na dvě stě sedmdesát franků, centimy v to nepočítaje. Ema upadla do rozpaků, všechny zásuvky byly prázdné, byli už dlužni Lestiboudoisovi za čtrnáct dní, služebné za dva kvartály a ještě jinde a pan Bovary čekal netrpělivě na zásilku peněz od pana Derozerayse, který měl ve zvyku platit mu každoročně za lékařské služby okolo svátku svatého Petra.
Nejdřív se jí podařilo Lheureuxe odbýt, konečně však ztratil trpělivost, věřitelé na něj naléhají, nemá hotové peníze, a nezíská-li alespoň nějaké, bude nucen vzít si od ní nazpět všechno zboží, které od něho má.
"Tak si to vezměte!" řekla Ema.
"Já jsem jen tak žertoval!" odpověděl. "Jedině je mi líto toho jezdeckého bičíku. Na mou duši, o ten si pánovi řeknu."
"Ne, ne!" zvolala.
"Aha, mám tě!" pomyslel si Lheureux.
Byl si teď svým objevem jist, a odešel s polohlasným mumláním a s pohvizdováním, jak měl ve zvyku.
No dobře! Uvidíme! Uvidíme!
Uvažovala, jak se z toho dostat, když v tom vešla kuchařka a položila na krb svitek modrého papíru od pana Derozerayse. Ema se na něj vrhla a otevřela jej. Bylo v něm patnáct napoleonů, tolik dělal účet. Slyšela Charlese na schodech, schovala zlaté mince do své zásuvky a vytáhla klíč.
Po třech dnech se Lheureux objevil znovu.
"Mám pro vás návrh, jak se můžeme dohodnout," řekl. "Kdybyste místo dlužné částky chtěla vzít..."
"Tady je," přerušila ho a podala mu čtrnáct napoleonů. Obchodník užasl. Aby však zakryl své zklamání, rozplýval se v omluvách a v nabídkách služeb, které Ema všechny odmítla, potom zůstala chvíli stát a svírala v kapse zástěry dvě frankové mince, které jí vrátil. Slibovala si, že bude šetřit, aby později mohla vrátit...
"Ale co," pomyslela si pak, "on si na to stejně ani nevzpomene."

Kromě bičíku s pozlaceným knoflíkem dostal Rodolphe pečetítko s heslem Amor nel Cor, pak ještě šerpu, ze které se dal

udělat šátek na krk, a konečně pouzdro na doutníky, úplně stejné jako pouzdro vikomtovo, které kdysi Charles sebral na silnici a které si Ema schovávala. Ty dárky ho však ponižovaly. Několik jich odmítl, Ema naléhala, Rodolphe nakonec poslechl, ale připadala mu tyranská a uzurpátorská.
Mívala také podivné nápady: "Až bude odbíjet půlnoc," říkala, "mysli na mě!"
A přiznal-li se jí, že na to zapomněl, následovaly nesčetné výčitky, které vždycky končily věčným: "Miluješ mě?"
"No ovšemže tě miluju," odpovídal.
"Moc?"
"To víš, že ano!"
"Jiné jsi nemiloval?"
"Myslíš si snad, žes mě dostala jako panice?" zvolal se smíchem.
Ema se rozplakala a on se snažil ji utěšit, přičemž svá vyznání zdobil slovními hříčkami.
"Já tě totiž mám tolik ráda!" pokračovala. "Miluju tě tak, že bez tebe nemohu být, víš to, viď? Někdy láskou až šílím, jak tě toužím vidět. Říkám si: "Kde asi teď je? Třeba se baví s jinými ženami? Ty se na něj usmívají, on se k nim přibližuje..." Ne, ne, viď, že ne? Viď, že se ti žádná nelíbí? Jsou jistě hezčí ženy, ale já dovedu lépe milovat! Jsem tvoje služka, tvoje konkubína!
Ty jsi můj vladař, můj idol! Jsi dobrý! Jsi krásný! Inteligentní!
Silný!"
Taková slova už slyšel tolikrát, že v nich nenalézal ani trochu původnosti. Ema se podobala všem milenkám a kouzlo novosti pomalu opadávalo jako kusy oděvu, obnažujíc věčnou jednotvárnost vášně, která má vždycky stejnou podobu a stejnou řeč. On, v lásce tak zběhlý praktik, nedovedl rozpoznat, že se pod stejnými výrazy skrývají odlišné city. Protože mu kdysi prostopášné nebo prodejné rty šeptaly podobné věty, věřil jen chabě v upřímnost Eminých slov; nelze brát vážně, uvažoval, ty přepjaté řeči, za kterými se skrývá jen povrchní náklonnost, jako kdyby duše naplněná citem nepřekypovala někdy těmi nejbanálnějšími metaforami -- vždyť nikdo nikdy nemůže přesně sdělit své touhy, myšlenky a bolesti, neboť lidské slovo je jako puklý kotel, na kterém bubnujeme melodie dobré tak pro medvědy k tanci, a přitom bychom chtěli obměkčit hvězdy.
S kritickou povýšeností člověka, který si dává vždycky pozor, aby se příliš nevázal, nalezl však Rodolphe v této lásce možnost nových požitků. Jakoukoli zdrženlivost považoval za obtíž. Jednal s ní bez zábran. Udělal z ní něco poddajného a zkaženého. Byla to z její strany jakási tupá oddanost plná obdivu k němu, plná rozkoše pro ni, jakási blaženost, která ji zmalátňovala, a její duše se celá schoulená do toho opojení nořila a tonula v něm jako vévoda de Clarence v sudu svého malvazu.
Pod vlivem svých milostných návyků změnila paní Bovaryová i své chování. Její pohledy byly teď smělejší, její řeči volnější, dokonce se tak prohřešila proti konvencím, že se procházela s panem Rodolphem s cigaretou v ústech, jako by si z lidí dělala dobrý den; a ti, kteří ještě pochybovali, pochybovat přestali, když ji jednoho dne spatřili vystupovat z Vlaštovky v upjaté vestě, jako nosí muži. A paní Bovaryová starší, která se po strašném výstupu s manželem uchýlila k synovi, nebyla ze všech měštek ta nejméně pohoršená. Nelíbilo se jí mnoho věcí: především, že Charles neposlechl její rady ohledně zákazu románů, měla také námitky proti tomu, jak to v jejich domě chodí, dovolila si dělat poznámky a došlo k nepříjemnostem, zejména jednou kvůli Félicité.
Stará paní Bovaryová ji předešlý večer, když procházela chodbou, přistihla ve společnosti nějakého muže, asi čtyřicetiletého, s hnědým límcem, který při zvuku jejích kroků rychle utekl z kuchyně. Ema se dala do smíchu, stará paní se však rozčilila a prohlásila, že pokud člověku nejsou dobré mravy k smíchu, má dbát na dobré mravy svých sloužících.
"V jaké to žijete společnosti?" řekla její snacha a pohlédla na ni tak drze, že se paní Bovaryová zeptala, jestli Ema náhodou neobhajuje sama sebe.
"Odejděte!" vykřikla mladá žena a vyskočila.
"Emo...! Maminko!" zvolal Charles, aby je usmířil. Obě však ve svém rozhořčení utekly z pokoje. Ema dupala a opakovala:
"Takové chování! Taková venkovská tetka!"
Charles běžel k matce: ta byla úplně bez sebe, rozčilením až koktala:
"Ta nestyda drzá! Ta lehkomyslnice! A možná že ještě něco horšího!"
A chtěla okamžitě odjet, jestli se jí Ema neomluví. Charles se vrátil k ženě a zapřísahal jí, aby ustoupila, klekl si před ní, až nakonec odpověděla: "Dobře. Jdu za ní."
Opravdu podala tchyni ruku s důstojností markýzy a řekla jí:
"Promiňte mi, vážená paní."
Potom se vrátila nahoru do svého pokoje, vrhla se tváří na lůžko a plakala jako dítě s hlavou zabořenou do polštáře.
Měli s Rodolphem domluveno, že kdyby se přihodilo něco mimořádného, připevní Ema na okenici kousek bílého papírku, aby on, kdyby byl náhodou v Yonville, ihned přiběhl do uličky za dům.
Ema dala smluvené znamení, čekala tři čtvrtě hodiny a vtom najednou spatřila Rodolpha na rohu tržnice. Byla v pokušení otevřít okno, zavolat ho, on však už zmizel. Zničeně klesla zpět.
Po chvíli se jí však zdálo, že někdo chodí po chodníku. To je patrně on, sešla dolů po schodech, prošla dvorem. Stál venku.
Vrhla se mu do náruče.
"Dávej přece větší pozor," řekl.
"Kdybys jen věděl!"
A začala mu všechno ve spěchu vykládat, jedno přes druhé, přeháněla, něco si i vymyslela a odbočovala tak často, že

nevěděl, oč vlastně jde.
"No tak, chudinko moje malá, uklidni se, trpělivost, odvahu!"
"Ale já už mám trpělivost čtyři roky a čtyři roky takhle trpím!... Taková láska, jako je naše, by se měla projevit před tváří nebes! Oni mě pořád jen mučí! Už to nevydržím! Zachraň mě!"
Tiskla se k Rodolphovi. Oči plné slz se jí třpytily jako plameny pod vodou, hruď se jí dmula prudkým dechem; ještě nikdy ji tolik nemiloval, až z toho ztratil hlavu a řekl jí: "Co mám dělat? Co bys chtěla?"
"Odveď mě!" zvolala. "Unes mě...! Proboha tě prosím?"
A vrhla se mu na ústa, jako by na nich chtěla vyloudit nečekaný souhlas vydechnutý s polibkem.
"Ale..." namítl Rodolphe.
"Copak?"
"Co s tvou dcerou?"
Chvíli přemýšlela, potom odpověděla.
"Vezmeme ji s sebou, co se dá dělat."
"To je ženská!" říkal si, když se za ní díval. Odběhla totiž na zahradu. Volali ji.
Stará paní Bovaryová byla v následujících dnech velice udivena, jak se snacha změnila. Ema opravdu projevovala větší povolnost a šla ve svých projevech úcty tak daleko, že tchyni požádala o recept na nakládání okurek.
Dělala to proto, aby na oba lépe vyzrála? Nebo chtěla z jakéhosi rozkošnického stoicismu hlouběji pocítit hořkost všeho toho, co opustí? Ale tomu ona nevěnovala pozornost, naopak; žila jako ztracená ve vychutnávání představ budoucího štěstí. Byl to věčný námět rozhovorů s Rodolphem. Opírala se o jeho rameno a šeptala:
"Až budeme v poštovním dostavníku, viď... Představuješ si to? Je to vůbec možné? Mám dojem, že v okamžiku, kdy pocítím, jak se vůz rozjíždí, bude to, jako bychom stoupali v balónu, jako bychom se vznášeli nahoru do oblak. Víš, že počítám dny...? A ty?"
Nikdy nebyla paní Bovaryová tak krásná jako tehdy; byla to ta nevýslovná krása, která vyplývá z radosti, nadšení, úspěchu a která je vlastně jen harmonickou shodou temperamentu s okolnostmi. Podobně jako mrva, déšť, vítr a slunce prospívají květinám, tak i ji postupně zdokonalovaly její tužby i smutky, zkušenost v lásce i stále mladé iluze, až se rozvinula a zaskvěla v plném rozpuku. Víčka jako by měla vykrojena přesně na ty dlouhé milostné pohledy, kdy se zornička úplně ztrácí, a přitom jí prudký dech rozevíral drobné nosní dírky a zdvihal kypré koutky rtů, které na světle maličko stínilo trochu černého chmýří.
Vrkoče vlasů jako by jí po šíji rozhodil nějaký umělec zběhlý ve svádění, nedbale se kroutily v těžké spleti podle rozmarů cizoložné lásky, která je denně rozplétala. Její hlas teď nabýval měkčích modulací, i postava jí zvláčněla a ze záhybů jejích šatů a z vyklenutého nártu se linulo jakési nepostřehnutelné a pronikavé kouzlo. Charlesovi připadala rozkošná a neodolatelná jako v prvních dobách manželství.
Když se uprostřed noci vracel domů, netroufal si ji probudit.
Porcelánová noční lampička vrhala na strop kruh roztřeseného světla, a zatažené záclonky nad kolébkou tvořily jakoby bílou chaloupku, vzdouvající se vedle lůžka. Charles na ně hleděl.
Zdálo se mu, že slyší lehký dech své dcery. Poroste teď rychle, každý rok přinese nějaké pokroky. Viděl ji už, jak se vrací k večeru ze školy, celá rozesmátá, s kaňkami od inkoustu na jupičce a s košíčkem přes ruku, potom bude třeba dát ji do penzionátu, to bude hodně drahé; jak by se to dalo udělat?
Uvažoval. Pomýšlel na to, že si někde v okolí najme statek a bude na něj denně dohlížet, vždycky ráno až pojede za pacienty.
Výtěžek ze statku bude dávat stranou, uloží ho do spořitelny; potom někde, kdekoli, koupí nějaké akcie, ostatně klientela se jistě rozroste, s tím počítal, neboť chtěl, aby Berta dostala dobré vychování, aby rozvíjela různá nadání, aby se naučila hrát na klavír. Jak bude hezká později, až jí bude patnáct, podobna matce bude v létě jako ona nosit široké slaměné klobouky! Lidé je budou považovat za sestry. Představoval si ji, jak večer u nich pracuje ve světle lampy, bude mu vyšívat trepky, starat se o domácnost, naplní celý dům roztomilostí a veselím. Potom budou pomýšlet na její zaopatření, najdou jí nějakého hodného chlapce v dobrém postavení, ten ji učiní šťastnou, tak to potrvá navždy.
Ema nespala, jen spánek předstírala, a zatímco on vedle ní usínal, probouzela se do jiných snů.
Klusající čtyřspřeží ji už týden unáší do nové země, odkud se oba již nikdy nevrátí. Jedou a jedou, drží se pod paží, beze slova.
Často z vrcholu nějaké hory spatří náhle nádherné město s kupolemi, mosty a loděmi, s citrónovníkovými háji a s chrámy z bílého mramoru, na jejichž špičatých věžích jsou čapí hnízda.
Jedou krokem po velikých dlažebních kamenech a na zemi leží kytičky květů, které nabízejí ženy v červených živůtcích. Je slyšet vyzvánění zvonů, řehtání mezků, tlumeně zní kytary a ševelí fontány, z nichž se vznáší vodní pára a osvěžuje hromady ovoce, srovnané do pyramid u nohou bledých soch usmívajících se pod vodotryskem. A konečně jednoho večera dorazí do rybářské vísky, kde ve větru schnou podél útesu a vedle chalup hnědé sítě.
Tady zůstanou a tady budou žít, budou bydlet v nízkém domě s plochou střechou, ve stínu palmy, na mořském břehu uprostřed zátoky. Budou se projíždět v gondole a houpat ve visuté síti a jejich život bude lehký a volný jako jejich hedvábné oděvy, teplé a poseté hvězdami jako ty vlahé noci, které budou prožívat. Avšak v této širé budoucnosti, kterou si v duchu kreslila, se nerýsovalo nic mimořádného: dny, všechny stejně nádherné, se jeden druhému podobaly, jako se vlna podobá vlně, a všechno se kolébalo na nekonečném, harmonickém a modravém obzoru zalitém sluncem. Vtom však zakašlalo dítě nebo Bovary začal hlasitěji chrápat a Ema usínala až k ránu, kdy už svítání osvětlilo okna a mladý Justin na náměstí otevíral okenice u lékárny.
Před nějakou dobou si poslala pro Lheureuxe a řekla mu:
"Budu potřebovat plášť, veliký plášť se širokým límcem a s podšívkou."

"Pojedete někam na cesty?" zeptal se.
"Ne, ale... Na tom nezáleží, zkrátka s vámi počítám. A brzy, ano?"
Uklonil se.
"Také budu potřebovat kufr... ne moc těžký... pohodlný."
"Ano, ano, rozumím, takových dvaadevadesát centimetrů na padesát, jak se teď dělají."
"A k tomu cestovní tašku."
"Za tímhle," pomyslel si Lheureux, "vězí určitě nějaká domácí hádka."
"A tady máte," řekla paní Bovaryová a vytáhla hodinky, které měla za pasem, "z toho to můžete hradit."
Obchodník však protestoval; vždyť se znají; copak on jí snad nedůvěřuje? To je přece dětinské! Trvala však na tom, aby si vzal alespoň řetízek, a Lheureux už si ho zastrčil do kapsy a odcházel, ale vtom ho zavolala zpátky.
"Necháte si to všechno u sebe. Pokud jde o ten plášť" -předstírala, že přemýšlí, "také ho sem nenoste, jenom mi pak dáte adresu krejčovského dělníka a upozorníte ho, aby ho měl pro mě připravený."
Útěk byl stanoven na příští měsíc. Ema odjede z Yonville jakoby na nákupy do Rouenu. Rodolphe zamluví místa, obstará pasy a dokonce napíše do Paříže, aby měli pro sebe celý dostavník až do Marseille, kde si koupí kočár. Odtud budou pokračovat bez zastávky až do Janova. Ona se předtím postará, aby její zavazadlo bylo dopraveno k Lheureuxovi, který je pošle rovnou do Vlaštovky, takže nikdo nebude nic tušit, v celém plánu se nikdy nemluvilo o dítěti. Rodolphe se tomu námětu vyhýbal a ona snad na ně ani nemyslela.
Žádal ještě o další dva týdny, aby dal do pořádku jakési záležitosti, potom po týdnu ještě o čtrnáct dní, pak prohlásil, že je nemocný, nato odjel na nějakou cestu; minul celý srpen a po všech těch odkladech se dohodli, že to bude neodvolatelně čtvrtého září v pondělí.
Konečně nadešla sobota, předposlední den před odjezdem.
Rodolphe přišel večer dříve než jindy.
"Je všechno připraveno?" zeptala se ho.
"Ano."
Obešli spolu záhon a šli se posadit na zídku u terasy.
"Jsi nějaký smutný," řekla Ema.
"Ne, proč?"
Hleděl na ni však zvláštním pohledem plným něhy.
"Snad kvůli tomu, že odjedeš?" pokračovala. "Že tu zanecháš to, co máš rád, svůj zdejší život? Rozumím ti... Ale já nemám na světě nic! Pro mě jsi ty všechno. A proto zase já budu vším tobě, tvou rodinou, tvou vlastí, budu o tebe pečovat, budu tě milovat."
"Bože, ty jsi roztomilá!" řekl a přivinul ji do náruče.
"Opravdu?" zasmála se rozkošnicky. "Miluješ mě? Přísahej!"
"Jestli tě miluju? Jestli tě miluju? Já tě zbožňuju, lásko moje!"
Vzadu na louce těsně nad zemí vycházel kulatý, nachově zbarvený měsíc. Rychle stoupal mezi větvemi topolů, které ho místy zakrývaly jako děravá černá záclona. Potom se objevil celý běloskvoucí na prázdné obloze a ozářil ji, zpomalil svůj běh a spustil na řeku velikou skvrnu, která se tříštila do nesčíslných hvězd, stříbrný svit se v ní kroutil až na dno jako bezhlavý had se světelnými šupinami. Podobalo se to také obrovskému svícnu, ze kterého jakoby kanuly krůpěje roztavených diamantů. Kolem nich se rozestírala líbezná noc, v listí se kupily shluky stínů. Ema přivírala oči a zhluboka vdechovala svěží vítr. Nemluvili, příliš pohrouženi do snění, které je zavalilo. Do srdce se jim vracela něha prvních dnů, bohatá a tichá jako vůně jasmínu a vrhala do jejich vzpomínek stíny ještě protáhlejší a zádumčivější než stíny nehybných vrb táhnoucí se po trávě. Občas se nějaké noční zvíře, ježek nebo lasička, vydávalo na lov a zašustilo přitom v listí, chvílemi zas bylo slyšet, jak ze zákrsku padá sama od sebe zralá broskev.
"Taková krásná noc!" řekl Rodolphe.
"Prožijeme jiné!" odpověděla Ema.
Hovořila jakoby sama k sobě: "Ano, cestování bude pěkné... Proč je mi tedy smutno u srdce? Bojím se snad neznámého... Nebo je to proto, že opouštím to, nač jsem zvyklá? Nebo co? Ne, je to z přemíry štěstí! Jsem já to slaboch, viď? Odpusť!"
"Ještě je čas!" zvolal. "Rozmysli si to, třeba toho budeš litovat!"
"Nikdy!" odpověděla prudce.
Přitiskla se k němu: "Co se mi může stát zlého? Není na světě poušť ani propast, ani oceán, přes které bych se s tebou nevydala. Až spolu budeme žít, bude to jako denně těsnější, denně dokonalejší objetí. Nic nám nebude kalit život, žádná starost, žádná překážka. Budeme sami, úplně svoji, navždy... Řekni přece něco, odpověz mi."
V pravidelných přestávkách odpovídal: "Ano... ano..." Vískala mu vlasy a opakovala dětským hlasem, ačkoli jí tekly veliké slzy:
"Rodolphe! Rodolphe...! Ach, Rodolphe, můj drahý, milovaný!"
Odbila půlnoc.
"Půlnoc!" řekla. "Tak už je zítřek! Jen ještě jeden den!"
Vstal a chystal se k odchodu a Ema najednou ožila, jako by jeho pohyb byl povelem k jejich útěku.
"Pasy máš?"
"Ano."
"Nezapomněl jsi na nic?"
"Ne."
"Víš to jistě?"

"Ovšem."
"Budeš mě čekat v hotelu Provence, ano? V poledne?"
Přikývl.
"Tak na shledanou zítra!" řekla Ema s posledním pohlazením.
A hleděla za ním, jak odchází.
Neotočil se. Utíkala za ním a naklonila se nad vodou mezi křovím:
"Zítra!" zvolala.
Byl už na druhém břehu řeky a rychle kráčel loukou.
Po několika minutách se zastavil, a když ji spatřil v těch bílých šatech, jak pomalu mizí do tmy jako přízrak, rozbušilo se mu srdce tak, že se musel opřít o strom, aby neupadl.
"Jsem to ale pitomec!" řekl si a strašně přitom zaklel. "Co se dá dělat! Byla to hezká milenka!"
Ihned se mu vybavila Emina krása a všechny radosti této lásky.
Nejdřív ho to dojalo, potom se proti ní vzepřel.
"Přece k čertu neodjedu jen tak ze země," zvolal a mával přitom rukama, "a neuvážu si na krk dítě."
Říkal si ty věci, aby se ještě více utvrdil.
"A k tomu ještě všechny nepříjemnosti, výdaje... Ne, ne, stokrát ne, bylo by to příliš hloupé!"

XIII

Jakmile došel domů, posadil se zprudka za psací stůl pod jelení hlavu, loveckou trofej visící na zdi. Když však držel pero v ruce, nic ho nenapadalo, takže se opřel o oba lokty a začal přemýšlet. Připadalo mu, že Ema ustoupila do daleké minulosti, jako by rozhodnutí, které udělal, mezi ně najednou postavilo nesmírnou časovou mezeru.
Aby z ní zase něco bližšího zachytil, šel si do skříně u lůžka pro starou kazetu od remešských keksů, kam si obvykle schovával dopisy od žen; vycházela z ní vůně vlhkého prachu a zvadlých růží. Spatřil nejdřív kapesník, pokrytý bledými skvrnkami. Byl její, jednou se jí na procházce spustila z nosu krev, už si na to nevzpomínal. Vedle něho ležela Emina miniaturní podobizna, kterou mu věnovala, pomačkaná na všech rozích: její oblečení mu připadalo afektované a její pohled do strany působil velice ubohým dojmem, jak tak pozoroval tu podobiznu a představoval si její model, rozplývaly se mu pozvolna její rysy v paměti a tím, že na sebe narážely, ta živá a ta namalovaná tvář, jako by se vzájemně rozmazaly. Konečně se dal do čtení jejích dopisů, byly plné výkladů týkajících se jejich cesty, krátké, věcné a naléhavé skoro jako obchodní korespondence. Chtěl si přečíst ty dlouhé, ty, které psala kdysi; aby je dole v krabici našel, musel zpřeházet všechny ostatní. Rodolphe se začal mechanicky prohrabovat v té hromadě papírů a věcí, jak tam ležely páté přes deváté, nacházel kytky, podvazek, černou škrabošku, jehlice a vlasy -- tolik vlasů! Černé, plavé, některé z nich se dokonce přichytily na kování kazety a při otevírání se trhaly.
Potuloval se tak mezi vzpomínkami, zkoumal písmo a sloh dopisů právě tak různorodé jako jejich pravopis. Psaní byla něžná nebo veselá, žertovná, melancholická; některá žádala o lásku, jiná o peníze. Při některém slově si vzpomněl na tvář, na určitý pohyb nebo na zabarvení hlasu, někdy se však neupamatoval vůbec na nic.
Jak se mu totiž ty ženy sbíhaly do vzpomínek všechny najednou, překážely si navzájem a ubíraly si na významu, jako by všechny stály na téže milostné rovině, která je učinila jednu jako druhou. Nabral tedy plnou hrst těch pomíchaných dopisů a chvíli se bavil tím, že je spouštěl jako vodopád z pravé ruky do levé.
Konečně ho to unavilo a omrzelo, odnesl kazetu do skříně se slovy: "Taková hromada žvástů!"
Tím byl vyjádřen v kostce jeho názor, neboť požitky mu zdupaly srdce jako školáci školní dvůr, takže v něm nerostlo už nic zeleného; a to, co tudy prošlo, bylo ještě zbrklejší než ty děti a nezanechalo tam ani své jméno vyryté do zdi.
"Tak se do toho pusťme!" řekl si.
Psal:
"Emo, odvahu, odvahu! Nechci být příčinou Vašeho životního neštěstí..."
To je koneckonců pravda, pomyslel si Rodolphe. Jednám v jejím zájmu, jsem čestný.
"Zvážila jste po zralé úvaze svoje rozhodnutí? Víte, do jaké propasti bych Vás strhl, můj ubohý anděli? Ne, viďte? Ubírala jste se důvěřivě a bláhově, věříc v štěstí a budoucnost... Ach, jací jsem to nešťastníci, jací pošetilci!"
Rodolphe se zarazil a hledal nějakou dobrou výmluvu.
Co abych jí napsal, že jsem přišel o všechen majetek...?
Ne, to ne, a ostatně by to na věci nic nezměnilo. Později by se to všechno muselo opakovat. Copak se u takových ženských může člověk dovolávat rozumu?
Přemýšlel, potom připsal:
"Nikdy na Vás, věřte mi, nezapomenu a navždy k Vám budu chovat hlubokou oddanost, avšak jednoho dne, dříve nebo později by ta vášeň patrně ochabla (takový už je osud lidských citů). Dostavila by se únava -- a kdo ví, zda bych jednou nezakusil krutou bolest, že bych byl svědkem Vašich výčitek svědomí a sám je též sdílel, neboť bych byl jejich příčinou. Samotné pomyšlení na Vaše utrpení mi působí muka. Emo! Zapomeňte na mě! Proč jen jsem Vás poznal? Proč jste byla tak krásná? Je to moje vina? Ach Bože, ne, ne, obviňujte jen osud!"
"Tohle slovo vždycky zapůsobí," řekl si.
"Ano, kdybyste byla jednou z těch žen s frivolním srdcem, o jaké není nouze, jistě bych ze sobectví mohl takový pokus podniknout bez nebezpečí pro Vás. Avšak to rozkošné zanícení, které je zároveň Vaším kouzlem i Vaší trýzní, Vám zabránilo nahlédnout, Vy přelíbezná ženo, do jakého falešného postavení bychom se oba dostali. Ani já jsem na to zprvu nemyslel a spočíval jsem ve stínu toho ideálního štěstí jako ve stínu mancinely, aniž jsem předvídal následky."
"Ona si třeba bude myslet, že se toho vzdávám z lakomosti... No, co se dá dělat! Musím to skoncovat!"

"Svět je krutý, Emo. Ať bychom byli kdekoli, všude by nás pronásledovali. Byla byste vystavena nepříjemným otázkám, pomluvám, pohrdání, snad i urážkám. Urážky - Vám! Ach, Bože...! A já bych si Vás přál posadit na trůn. Odnáším si vzpomínku na Vás jako talisman! Neboť za všechno to zlo, které jsem Vám způsobil, se trestám vyhnanstvím. Odjíždím. Kam? Nemám ponětí, jsem šílený!
Sbohem! Buďte stále tak dobrá! Zachovejte vzpomínku na nešťastníka, který Vás ztratil. Povězte mé jméno své dcerce, aby je vyslovovala ve svých modlitbách."
Knot obou svíček se zachvíval. Rodolphe vstal a šel zavřít okno.
Když se zas posadil, řekl si:
"Tak to by snad bylo všechno. Aha, ještě tohle, aby mě sem nepřišla pronásledovat":
"Až budete číst tyto smutné řádky, budu již daleko, neboť prchám co nejrychleji, abych se vyhnul pokušení znovu Vás spatřit. Jen ne slabost! Vrátím se, a snad někdy později spolu docela chladně pohovoříme o své někdejší lásce. Sbohem!"
A bylo tam ještě jedno sbohem, napsané ve dvou slovech: S Bohem!
To mu připadalo obzvláště vybrané.
"Jakpak to podepíšu?" uvažoval. "Váš zcela oddaný... Ne. Váš přítel...? Ano, to je ono."
"Váš přítel".
Znovu dopis přečetl. Připadal mu dobrý.
"Chudinka malá!" uvažoval dojatě. "Bude si o mně myslet, že jsem necitelnější než kámen, bylo by to chtělo nějakou tu slzu, ale já neumím plakat, nemohu za to." Nalil si tedy do sklenice trochu vody, namočil do ní prst a nechal z výšky skanout velkou kapku, která udělala na inkoustu bledou skvrnu. Potom, když chtěl dopis zapečetit, našel pečetítko Amor nel Cor.
"To se zrovna pro tuhle příležitost moc nehodí... Ale co, vždyť na tom nezáleží!"
Potom vykouřil tři dýmky a šel si lehnout.
Druhý den, když vstal (asi ve dvě hodiny, neboť dlouho spal), dal natrhat košík meruněk. Položil dopis na dno pod révové listy a nařídil svému čeledínovi Girardovi, aby košík opatrně donesl paní Bovaryové. Tohoto způsobu používal, když jí chtěl dát zprávu, posílal jí zvěřinu nebo ovoce, podle ročního období.
"Bude-li se tě na mě vyptávat," řekl, "odpovíš, že jsem odcestoval. Ten košík jí musíš doručit osobně, do vlastních rukou... Jdi, a dávej pozor!"
Girard si navlékl novou halenu, zavázal kolem meruněk šátek a těžkými kroky v okovaných dřevácích rozvážně zamířil do Yonville.
Když vešel, rovnala paní Bovaryová s Félicité na kuchyňském stole hromádku prádla.
"Tohle vám posílá náš pán," řekl čeledín.
Zmocnily se jí obavy, a zatímco po kapsách hledala nějaké drobné, dívala se na venkovana vytřeštěným pohledem a on sám hleděl vyjeveně, protože nechápal, jak může takový dárek někoho tak vzrušit. Konečně odešel. Félicité se nehnula z kuchyně. Ema to už nemohla vydržet, odběhla do jídelny, jako by tam nesla meruňky, vysypala košík, vytrhala listy, našla dopis, otevřela ho, a jako by jí v patách hořel příšerný požár, utíkala zděšeně do svého pokoje.
Tam byl Charles, viděla ho, promluvil na ni, ona ho neslyšela a rychle běžela dál po schodech nahoru, udýchaná, bez sebe, omámená a stále držela ten hrozný list papíru, který jí v ruce šustil jako kus plechu. Ve druhém poschodí se zastavila přede dveřmi na půdu, které byly zavřené.
Chtěla se uklidnit, vzpomněla si na dopis. Musí ho dočíst -netroufala si však. Kde také? Jak? Viděli by ji.
"Ne," pomyslila si, "tady to půjde."
Ema otevřela dveře a vstoupila.
Z břidlicových tašek padal kolmo těžký žár, který jí svíral spánky a dusil ji, dovlekla se až k zavřenému vikýři, odstrčila závoru a dovnitř vpadlo oslňující světlo.
Naproti za střechami se do nedozírna rozestíral širý kraj. Dole pod ní bylo prázdné náměstí, kamínky na chodníku se třpytily, korouhvičky na domech se ani nepohnuly, na rohu ulice se z dolejšího patra ozývalo jakési bzučení s pronikavými modulacemi. To Binet pracoval u soustruhu.
Opřela se o výklenek vikýře a se zlobným úšklebkem znovu četla dopis. Čím víc však na něj upínala pozornost, tím víc se jí myšlenky mátly. Znovu ho před sebou viděla, slyšela ho, oběma rukama ho objímala a srdce jí v hrudi tlouklo jako rány beranidla, údery se zrychlovaly v nepravidelných intervalech.
Rozhlížela se kolem sebe a přála si, aby se pod ní propadla země.
Proč se vším neskoncovat? Kdo ji zdržuje? Je volná. A pokročila kupředu, pohlédla na dláždění a pomyslela si:
"Tak ano!"
Světelný paprsek, který stoupal přímo zdola, táhl váhu jejího těla do propasti. Zdálo se jí, že rozkymácená dlažba náměstí stoupá podél zdí a že se podlaha na druhém konci zdvihá, jako když se kolébá loď. Stála na samém kraji, téměř visela v širém prostoru, který ji obklopoval. Nebeská modř ji prostupovala, vyprázdněnou hlavou jí províval vzduch, stačilo jen se tomu poddat, jen se podvolit; a bzučení soustruhu pokračovalo jako zuřivý hlas, který ji volal.
"Ženo! Ženo!" zavolal Charles.
Zarazila se.
"Kdepak jsi? Pojď už!"
Když si uvědomila, že právě unikla smrti, málem omdlela hrůzou; zavřela oči, potom se zachvěla, když ucítila na rukávu čísi ruku -- byla to Félicité.
"Pán na vás čeká, milostivá paní, polévka je na stole."
Musí dolů! Musí si sednout ke stolu!

Pokusila se jíst. Sousta jí však zůstávala vězet v hrdle.
Roztáhla tedy ubrousek, jako kdyby si na něm prohlížela spravovaná místa: skutečně se chtěla na tu práci soustředit, chtěla počítat nitky na plátně. Najednou se jí vrátila vzpomínka na dopis. Copak ho ztratila? Kde ho najde? Cítila však na duchu takovou zemdlenost, že si ani za nic nemohla vymyslet nějakou záminku, aby odešla od stolu. Najednou se jí také zmocnila zbabělost, bála se Charlese -- on všechno ví, určitě! A vskutku podivnou náhodou pronesl tato slova:
"Tak se zdá, že hned tak neuvidíme pana Rodolpha."
"Kdo ti to řekl?" zeptala se rozechvěle.
"Kdo mi to řekl?" opakoval, trochu překvapen jejím úsečným tónem.
"Girard, potkal jsem ho před chvílí u dveří Francouzské kavárny.
Odjel nebo má odjet někam na cesty."
Vzlykla.
"Co tě na tom překvapuje? Čas od času si takhle někam vyjede, aby se pobavil, a já mu to na mou duši schvaluju. Když má člověk majetek a je svobodný...! Ostatně on se náš přítel dovede bavit znamenitě! Je to liška podšitá! Pan Langlois mi povídal..."
Ze slušnosti se odmlčel, protože vešla služka.
Ta naskládala meruňky rozházené po poličce zase do košíku, Charles si ani nepovšiml ruměnce své ženy a dal si je podat, jednu si vzal a zakousl se do ní.
"Báječná!" řekl. "Tumáš, ochutnej!"
A podal jí košík, který jemně odstrčila.
"Přivoň si: ta vůně!" vyzval ji a několikrát jí ho přistrčil pod nos.
"Dusím se!" zvolala a vyskočila.
S vypětím vůle křeč ovládla, pak řekla:
"To nic není, to nic není! To je od nervů. Sedni si a jez."
Bála se totiž, aby se jí nezačali vyptávat, aby ji nechtěli ošetřovat a být stále u ní.
Charles jí chtěl vyhovět, a tak se zas posadil a plival do dlaně pecky z meruněk, které pak odkládal na talíř.
Najednou po náměstí tryskem projel modrý tilbury. Ema vykřikla a zvrátila se bezvládně naznak na podlahu.
Rodolphe se opravdu po dlouhých úvahách rozhodl odjet do Rouenu.
Jelikož však z la Huchette do Buchy nevede jiná cesta než ta, která prochází přes Yonville, musel projet městečkem a Ema ho poznala ve svitu luceren, které jako blesk proťaly soumrak.
Při zmatku, který zavládl v domě, přiběhl lékárník. Stůl ležel převrácený se všemi talíři: omáčka, maso, nože, slánka a nádobka na olej se válely na podlaze, Charles volal o pomoc, vyděšená Berta křičela a Félicité třesoucíma se rukama rozšněrovávala paní Bovaryovou, která sebou křečovitě škubala po celém těle.
"Už běžím do laboratoře," řekl lékárník, "pro trochu aromatického octa."
Když se potom nadechla z lahvičky a otevřela oči, řekl: "Já to věděl, tohle by probudilo i mrtvého."
"Promluv na nás!" prosil Charles, "promluv na nás! Vzpamatuj se!
To jsem já, tvůj Charles, který tě miluje! Poznáváš mě? Podívej, tady je tvoje dceruška, obejmi ji!"
Děvčátko natahovalo k matce ruce, aby se jí pověsilo na krk. Ema však odvrátila hlavu a řekla trhavě:
"Ne, ne... nikoho!"
Znovu omdlela. Odnesli ji na lůžko.
Ležela s otevřenými ústy a zavřenými víčky, dlaně naplocho, nehybná a bílá jako vosková socha. Z očí jí vytékaly dvě stružky slz a pomalu kanuly na polštář.
Charles stál vzadu v alkovně a vedle něho lékárník zachovával ono zamyšlené mlčení, jak se to sluší ve vážných životních chvílích.
"Uklidněte se," řekl a stiskl mu loket, "myslím, že záchvat přešel."
"Ano, teď si trochu zdřímla," odpověděl Charles, a díval se přitom na spící Emu. "Chudinka! Chudinka! Tak už se jí to zase vrátilo."
Nato se Homais zeptal, jak k tomu došlo. Charles odpověděl, že to na ni přišlo náhle, když jedla meruňky.
"Zvláštní!" podotkl lékárník. "Je ovšem docela možné, že mdlobu způsobily meruňky. Některá nátura je přecitlivělá na určité vůně.
Byla by to dokonce zajímavá otázka k prosudování, jak z hlediska patologického, tak i fyziologického. Kněží jistě vědí, jak je tahle věc důležitá, vždycky při svých obřadech používají různé aromatické látky. To aby v člověku otupili soudnost a aby vyvolávali všelijaká vytržení, což ostatně není těžké docílit u osob druhého pohlaví, které jsou citlivější než muži. Uvádějí se příklady, že některé ženy omdlévají, když pocítí pach spálené rohoviny nebo vůni čerstvého chleba..."
"Pozor, ať ji nevzbudíte!" řekl tiše Charles.
"A nejenom lidé," pokračoval lékárník, "trpí těmito anomáliemi, ale i zvířata. Tak například je vám jistě dobře znám zvláštní pohlavně stimulující účinek, který má na kočičí plemeno nepeta cataria lidově zvaná marulka kočičí; nebo, abych uvedl příklad, za jehož věrohodnost ručím, Bridoux (jeden z mých bývalých kolegů, který má teď podnik v ulici Malpalu), má psa, který dostává křeče, jakmile se mu ukáže tabatěrka. Často to dokonce předvádí přátelům ve svém domku v Guillaumově lese. Věřil by člověk, že obyčejný kýchací prášek může v organismu čtyřnožce způsobit takovou spoušť? Je to nesmírně zvláštní, není-liž pravda?"
"Ano," řekl Charles, který neposlouchal.
"To nám dokazuje," pokračoval lékárník s blahosklonným a samolibým úsměvem, "existenci nesčetných nepravidelností v nervovém systému. Pokud jde o paní Bovaryovou, přiznávám, že se mi vždycky zdála velice citlivá.

Proto vám také, drahý příteli, nedoporučuji žádný z těch takzvaných léků, které pod záminkou, že působí na příznaky, působí vlastně na samotnou povahu pacienta.
Ne, ne, žádné zbytečné léky! Dietu, a to je všechno. Sedativa, utišující, mírnící prostředky. A nemyslíte, že by bylo dobře nějak upoutat její obrazotvornost?"
"Na co? Jak?" řekl Bovary.
"To je právě ta otázka! Ano, v tom je opravdu ta otázka, that is the question, jak jsem tuhle četl v novinách."
Vtom se však Ema probudila a zvolala:
"A dopis? A co dopis?"
Mysleli, že blouzní, a od půlnoci opravdu začala blouznit; propukla u ní mozková horečka.
Čtyřicet tři dny se Charles od ní nehnul. Ponechal všechny své pacienty osudu: nechodil ani spát, neustále jí zkoušel tep, přikládal hořčičné náplasti, studené obklady. Posílal Justina až do Neufchatelu pro led, led cestou roztál, posílal ho tedy pro nový. Konzultoval pana Caniveta, zavolal z Rouenu doktora LarriviŤra, svého bývalého učitele; byl zoufalý. Nejvíce ho děsila Emina skleslost -- Ema totiž nemluvila, nic neslyšela, dokonce se zdálo, že ani nemá žádné bolesti -- jako by její tělo i duše společně odpočívaly od všeho vzrušení.
V polovině října se už mohla na lůžku posadit, s polštáři za zády. Charles plakal, když ji viděl jíst první krajíček chleba se zavařeninou. Síly se jí vrátily; odpoledne na několik hodin vstávala a jednou, když jí bylo lépe, ji Charles přiměl, aby se s ním šla projít opřena o jeho paži po zahradě. Písek na cestičkách mizel pod spadaným listím, Ema kráčela krůček za krůčkem, vlekla za sebou trepky, opírala se o jeho rameno a stále se usmívala.
Došli tak až dozadu k terase. Pomalu se narovnala, zaclonila si oči rukou, aby se porozhlédla; dívala se daleko, jak nejdále mohla, ale na obzoru nebylo nic než velké ohně, na nichž se pálila tráva a které kouřily na stráních.
"Unavíš se, drahoušku," řekl Bovary.
A jemně ji postrkával do altánku: "Pojď a posaď se tady na lavičku, bude ti tu dobře."
"Ne, ne tady, ne tady!" odmítla ochablým hlasem.
Pocítila závrať a hned večer se jí nemoc vrátila, i když v méně výrazné podobě a se složitějšími příznaky. Chvílemi ji bolelo u srdce, potom zase na plících, cítila bolesti v hlavě i v končetinách, mívala návaly zvracení a Charles se domníval, že v tom rozpoznává první příznaky rakoviny.
A k tomu všemu měl chudák ještě starosti s financemi.

XIV

Přesně nevěděl, jakým způsobem by měl panu Homaisovi nahradit všechny léky, které si od něho vzal; a ačkoli by je jakožto lékař nemusel platit, trochu se za svůj závazek styděl. Také výdaje na domácnost nabyly děsivých rozměrů od té doby, co dům vedla kuchařka; účty jen pršely, dodavatelé reptali, zejména ho pronásledoval pan Lheureux. Když totiž Emě bylo nejhůř, využil té příležitosti ke zvýšení účtu, a honem přinesl plášť, cestovní tašku, dva kufry místo jednoho, a ještě spoustu dalších věcí.
Marně mu Charles opakoval, že to nepotřebuje, obchodník arogantně odpovídal, že u něho všechny tyto věci objednali a že je nevezme zpátky, mělo by to ostatně špatný vliv na rekonvalescenci paní Bovaryové, však on si to pán rozmyslí. Je zkrátka odhodlán raději ho dát soudně stíhat než se vzdát svých práv a odnést si zboží zpátky. Charles potom nařídil, aby mu věci odnesli do krámu:
Félicité na to zapomněla, sám měl jiné starosti, už na to nemyslel. Pan Lheureux se vrátil k útoku, střídavě vyhrožoval a naříkal, zkrátka docílil toho, že mu nakonec Bovary podepsal směnku splatnou za půl roku. Sotva však směnku podepsal, napadla ho smělá myšlenka: totiž, že si od pana Lheureuxe vypůjčí tisíc franků. S rozpačitým výrazem se ho tedy zeptal, zda by je od něho nemohl dostat, dodávaje, že by to bylo na rok a na libovolně vysoký úrok. Lheureux utíkal do krámu, přinesl peníze a nadiktoval další směnku; Bovary se v ní zavazoval, že zaplatí na jeho řád do prvního září příštího roku částku tisíc sedmdesát franků, což se stoosmdesáti franky, které mu již byl dlužen, dělalo rovných dvanáct set padesát. Při půjčce na šest procent a se čtvrtprocentní provizí a vzhledem k tomu, že mu dodané zboží vyneslo alespoň třetinu, mělo by to za dvanáct měsíců dělat zisk sto třiceti franků. A Lheureux doufal, že tím celá věc neskončí, že Bovary směnky nebude moci zaplatit, že se budou muset prodloužit a že se jeho drahé penízky u lékaře vykrmí jako v sanatoriu a vrátí se mu jednoho dne mnohem vypasenější a baculatější, až bude měšec praskat.
Všechno se mu ostatně dařilo. Získal dodávku moštu pro neufchatelskou nemocnici, pan Guillaumin mu slíbil akcie rašelinišť v Grumesnil, snil o tom, že zřídí nové dostavníkové spojení mezi Arcueil a Rouenem, které nepochybně brzy vystrnadí tu rachotinu od Zlatého lva, a protože jeho vůz bude rychlejší, levnější a pojme víc zavazadel, dostane do rukou veškerý yonvilleský obchod.
Charles často uvažoval, jakým způsobem se mu příští rok podaří splatit tolik peněz, a vymýšlel si všelijaká východiska jako třeba, že se obrátí na otce nebo že něco prodá. Otec však bude jistě dělat hluchého a on sám nemá co prodat. Objevoval tolik překážek, že tak nepříjemný předmět úvah raději rychle vypudil z mysli. Vyčítal si, že kvůli tomu pozapomíná na Emu; jako by té ženě patřily všechny jeho myšlenky a jako by jí něco bral, kdyby neustále nepřemýšlel o ní.
Zima byla tuhá. Paní Bovaryová se zotavovala velmi dlouho. Když bylo pěkně, přistrčili ji v křesle k oknu, k tomu, které vedlo na náměstí, zahrada se jí totiž zprotivila a okenice na tu stranu zůstávaly trvale zavřené. Chtěla, aby prodali jejího koně, všechno, co měla dřív ráda, jí teď bylo nemilé. Její myšlenky se zřejmě obíraly jen péčí o vlastní osobu. Svačiny jídala v posteli, zvonila na služku a poptávala se po svých bylinných odvarech nebo se s ní bavila. Sníh ze střechy

tržnice mezitím vrhal do pokoje bílý nehybný odlesk, potom zase padával déšť. A Ema každý den čekala s jakousi úzkostí na neodvratné opakování bezvýznamných událostí, na kterých jí přitom pramálo záleželo.
Nejvýznamnější z nich býval večerní příjezd Vlaštovky. Hospodská křičela a jiné hlasy jí odpovídaly, přičemž lucerna Hippolyta, který na plachtě hledal kufry, svítila ve tmě jako hvězda.
V poledne chodil domů Charles, potom zase odcházel, pak pojedla hovězí vývar a okolo páté, když se stmívalo, vracely se děti ze školy, vlekly po chodníku dřeváčky a pravítky bouchaly jedno po druhém do okenních přístřešků.
V tuto hodinu za ní chodíval pan Bournisien. Vyptával se jí na zdraví, přinášel jí novinky a při nezávazném, laškovném povídání, které nebylo nepříjemné, ji nabádal k zbožnosti. Samotný pohled na kněžskou kleriku jí přinášel úlevu.
Jednou, když její nemoc dosáhla nejprudšího stadia a když se domnívala, že se blíží konec, požádala o přijímání; a během příprav na udělení svátosti v její ložnici, když z prádelníku plného sirupů dělali oltář a Félicité sypala po podlaze květy jiřin, pocítila Ema, jak do ní proniká něco silného a zbavuje ji vší bolesti, všeho vnímání, všeho citu. Přestalo ji tížit tělo, začínal jiný život, zdálo se jí, že celá její bytost stoupá k Bohu a že se co nevidět rozplyne v té lásce jako se zapálené kadidlo mění v kouř. Postříkali prostěradla svěcenou vodou, kněz vyňal z ciboria bílou hostii a ona téměř omdlévala nebeskou slastí, když přibližovala rty, aby přijala podávané tělo Spasitelovo. Záclony alkovny se kolem ní měkce vzdouvaly jako oblaka a paprsky obou voskovic hořících na prádelníku jí připadaly jako oslnivé svatozáře.
Sklonila zase hlavu a domnívala se, že slyší v širém vesmíru zpěv serafínských harf a že v blankytném nebi na zlatém trůnu uprostřed světců držících zelené palmové ratolesti vidí Boha Otce ve vší velebnosti a on pokynem ruky posílá na zem anděly s ohnivými křídly, aby ji vzali do náručí a odnesli.
Tato nádherná vidina jí utkvěla v paměti jako to nejkrásnější, o čem možno snít; snažila se proto nyní vybavit si zase ten pocit, který stále trval, i když už ne tak výlučný, přece jen stále nesmírně slastný. Její duše zmožená pýchou konečně odpočívala v křesťanské pokoře; a vychutnávajíc radost ze své slabosti, pozorovala Ema, jak se její vůle hroutí a otevírá tak zeširoka vchod záplavě milosti. Existuje tedy místo štěstí jiná, větší blaženost, je jiná láska nade všechny ostatní, láska nepřerušovaná a nekonečná, která věčně roste! V iluzích své naděje zahlédla stav čistoty, vznášející se nad zemí a splývající s nebem, kterého si přála dosáhnout. Chtěla se stát světicí.
Koupila si růženec, nosila škapulíře, přála si mít u lůžka v pokoji relikviář posázený smaragdy, aby ho mohla každý večer políbit.
Farář nad jejím rozpoložením žasl, ačkoli Emina zbožnost podle jeho názoru mohla právě svou vášnivostí mít nebezpečně blízko ke kacířství a dokonce k výstřednosti. Jelikož však nebyl příliš zběhlý v takových věcech, pokud překročily určitou míru, napsal panu Boulardovi, knihkupci pana biskupa, aby mu poslal něco vybraného pro osobu ženského pohlaví, která je velice inteligentní. Knihkupec stejně lhostejně, jako kdyby posílal černochům železářské zboží, zabalil, co mu přišlo pod ruku, všechno, co v té době bylo v oboru náboženské literatury na trhu.
Byly to příručky s otázkami a odpověďmi, brožurky psané namyšleným stylem po vzoru pana de Maistre a jakési sladkobolné románky v růžové vazbě, vyrobené potulnými seminaristy nebo kajícími se modrými punčochami. Byly mezi nimi Dobře si rozmysli;
Světák u nohou Panny Marie od pana de X., nositele několika řádů;
Voltairovy omyly, určeno pro potřebu mladých lidí, atd.
Paní Bovaryová neměla ještě dost jasnou mysl, aby se mohla vážně věnovat čemukoli, kromě toho se do té četby pustila příliš překotně. Bohoslužebné předpisy ji dráždily, arogance polemických spisů se jí znelíbila právě tak jako úpornost, s jakou útočily na lidi, které neznala, a světské příběhy prošpikované zbožností se jí zdály napsané s takovou neznalostí života, že ji nenápadně odvracely od pravd, jejichž potvrzení od nich očekávala. Přesto však vytrvávala; a když jí svazek vypadl z ruky, domnívala se, že se jí zmocňuje ta nejduchovnější katolická melancholie, jaké je éterická duše schopna.
Vzpomínku na Rodolpha uložila až na dno srdce, tam zůstávala slavnostnější a nepohnutější než královské mumie v podzemní hrobce. Z té velké nabalzamované lásky se linula vůně, která vším pronikala a prosycovala něhou ovzduší neposkvrněnosti, v němž Ema chtěla žít. Když poklekala na své gotické klekátko, obracela se k Pánu Bohu týmiž sladkými slovy, jaká kdysi šeptala svému milenci v cizoložném zanícení. Dělala to proto, aby přivolala víru, avšak z nebes nesestupovala žádná blaženost, a ona vstávala s unavenými údy a s neurčitým pocitem jakéhosi nesmírného oklamání. I toto hledání, uvažovala, je další zásluhou; a v pýše své nábožnosti se Ema přirovnávala k velkým dámám dřívějších dob, o jejichž slávě kdysi snívala nad portrétem Louisy de la ValliŤre a za nimiž se tak vznešeně táhla ozdobná vlečka dlouhých šatů, když odcházely do ústraní, aby tam u nohou Kristových prolévaly všechny slzy, jež plní srdce zraňované životem.
Oddala se přepjaté dobročinnosti. Šila oděvy pro chudé, šestinedělkám posílala dříví a když se jednou Charles vrátil domů, našel v kuchyni u stolu nad polévkou tři pobudy. Vzala si zase domů dcerku, kterou Charles během její nemoci poslal ke kojné. Chtěla ji učit číst, Berta marně plakala, Emu to už nerozčilovalo. Rozhodla se pro odevzdanost a shovívavost vůči každému. Její řeč, ať mluvila o čemkoliv, byla plna vznešených obratů. Říkala dceře: "Už tě přešlo bolení, anděli můj?"
Stará paní Bovaryová nenašla nic, co by jí vytkla, leda snad její mánii plést kazajky pro sirotky, místo aby spravovala vlastní utěrky. Ale staré paní utrmácené domácími hádkami se líbilo v tom klidném domě, a dokonce se tam zdržela přes velikonoce, aby se vyhnula jízlivostem starého Bovaryho, který si vždycky na Velký pátek objednával jitrnici.
Kromě společnosti tchyně, která ji trochu posilovala svou přímostí a vážným chováním, mívala Ema téměř každý den i jinou společnost. Chodila k ní paní Langloisová, paní Caronová, paní Dubreuilová, paní Tuvachová a pravidelně od dvou do pěti výtečná paní Homaisová; ona jediná nikdy nevěřila žádnému z klepů, které kolovaly o její sousedce. Navštěvovaly ji také Homaisovy děti doprovázené Justinem. Ten s nimi chodil nahoru do pokoje a zůstával nehybně a beze slova stát u dveří. Často se dokonce stalo, že paní Bovaryová nebrala ohled na jeho přítomnost a začala se před

zrcadlem upravovat. Nejdřív vytáhla hřeben a prudkým pohybem zatřásla hlavou; a když poprvé spatřil celou tu záplavu vlasů, která jí dosahovala až k lýtkům v rozpuštěných černých prstencích, bylo to pro ubohého chlapce, jako by náhle vstoupil do zvláštního a nového světa, jehož nádhera ho děsila.
Ema si patrně nevšimla ani jeho tiché úslužnosti, ani jeho plachosti. Netušila, že láska, která zmizela z jejího života, plápolá tady vedle ní, pod tou režnou halenou v jinošském srdci, přístupném vyzařování její krásy. Zahalovala ostatně všechno do takové lhostejnosti, její slova byla tak laskavá, pohledy tak povýšené a její způsoby tak nevypočitatelné, že se u ní nedalo rozeznat sobectví od lásky k bližnímu ani zkaženost od ctnosti.
Jednou večer se například rozzlobila na služebnou, která chtěla jít ven, a koktavě hledala nějakou výmluvu. Potom se najednou Ema zeptala:
"Tak ty ho miluješ?"
Nečekala na odpověď červenající se Félicité a dodala smutně: "Tak běž! Bav se dobře!"
Začátkem jara dala předělat celou zahradu od jednoho konce na druhý, nedbajíc Charlesových námitek; ten byl ostatně rád, že projevuje vůbec nějakou vůli. S postupným zotavováním projevovala té vůle více. Předně se jí podařilo vyhostit kojnou, starou Rolletovou, která si během její rekonvalescence zvykla příliš často chodit do kuchyně se svými dvěma kojenci a se svým strávníkem, který byl nenasytný jako lidožrout. Potom se odpoutala od rodiny Homaisovy, postupně omezila i ostatní návštěvy a dokonce ani do kostela už nechodila tak horlivě, což jí velice schvaloval pan lékárník, který jí přátelsky řekl:
"Však jste začínala být trochu pobožnůstkářská!"
Pan Bournisien se jako dřív objevoval každý den po skončení katechismu. Nejraději zůstával venku na čerstvém vzduchu v háječku, jak říkal besídce. Tou dobou se vracel také Charles.
Bylo jim horko, dávali si přinést sladký mošt a popíjeli spolu na úplné uzdravení milostivé paní.
Býval tu také Binet -- chytával totiž kousek níž u zdi terasy raky. Bovary ho zval na občerstvení a on dovedl výborně otevírat džbánky.
"To se musí láhev držet takhle kolmo na stole," říkal a rozhlížel se kolem sebe a daleko do kraje spokojeným pohledem, "a po přestřižení provázku pomalu, pomaloučku vytlačovat korek, jak se to ostatně v restauracích dělá se sodovkou."
Ale při tomto výkladu jim mošt často vystříkl přímo do obličeje, a v tom případě duchovní nikdy neopomněl uplatnit vtip:
"Jeho výbornost bije do očí!"
Byl to opravdu hodný člověk a dokonce se ani nepohoršil na lékárníkem, když ten jednou radil Charlesovi, aby milostivé paní poskytl rozptýlení a vzal ji do Rouenu do divadla na slavného tenora Lagardyho. Homaise udivilo knězovo mlčení, zeptal se ho na jeho názor a pan Bournisien prohlásil, že považuje hudbu za méně nebezpečnou dobrým mravům než literaturu.
Lékárník se však ujal obhajoby literatury. Divadlo, jak tvrdil, slouží k potírání předsudků a pod rouškou zábavy učí ctnosti.
"Castigat ridendo mores, pane Bournisiene! Tak se například podívejte na většinu Voltairových tragédií, jsou obratně protkány filosofickými úvahami, které z nich činí opravdovou školu mravnosti a diplomacie pro lid."
"To já," řekl Binet, "jsem jednou viděl hru zvanou Pařížský uličník a v ní vynikala postava starého generála, ta byla opravdu podařená! On usadí jednoho synáčka z dobré rodiny, který svedl dělnické děvče, a to nakonec..."
"Jistě," pokračoval Homais, "existuje špatná literatura, jako existuje špatná farmacie, ale odsuzovat šmahem nejvýznamnější z krásných umění mi připadá jako nesmysl, jako středověký nápad hodný těch hrozných dob, kdy zavírali Galilea."
"Vím ovšem," namítal farář, "že existují dobrá díla, dobří autoři, nicméně už jen to, že se tam shromažďují osoby různého pohlaví v nádherných místnostech plných světského přepychu a k tomu to pohanské přestrojování, líčidla, pochodně, zženštilé hlasy, to všechno musí nakonec vést k nevázanosti ducha a vnuknout člověku nepočestné myšlenky, nečistá pokušení. To je alespoň názor všech církevních otců. A koneckonců," dodal náhle mystickým tónem, přičemž si palcem hnětl šňupec tabáku, "když církev divadelní představení odsoudila, měla k tomu jistě oprávněné důvody, musíme se podřídit jejím příkazům."
"Proč," tázal se lékárník, "exkomunikuje církev herce? Vždyť kdysi veřejně účinkovali při náboženských obřadech. Ano, hrávalo se, na kůru se předváděly jakési frašky zvané mystéria a v nich bývaly často uráženy zákony slušnosti."
Duchovní jenom zasténal a lékárník pokračoval:
"To máte jako s biblí... v ní jsou, však víte, různé... pikantní podrobnosti, věci opravdu... rozpustilé!"
Na podrážděné gesto pana Bournisiena pokračoval:
"Uznáte přece, že to není kniha pro mladé dívky, a mrzelo by mě, kdyby Athalie..."
"Ale bibli přece doporučují protestanti a ne my!" zvolal pan Bournisien netrpělivě.
"Na tom nezáleží," řekl pan Homais, "mě jen překvapuje, že ještě dnes, v našem osvíceném století, se tvrdošíjně odsuzuje neškodné duševní rozptýlení, mající dobrý vliv na mravy a někdy i hygienický účinek. Nemám pravdu, doktore?"
"Jistě," řekl lékař netečně, buď proto, že měl stejný názor a nechtěl nikoho urazit, anebo proto, že neměl vůbec žádný názor.
Zdálo se, že tím rozhovor skončil, když lékárník usoudil, že by bylo vhodné zasadit ještě jeden poslední úder.
"Já znal kněze, kteří se převlékali do občanských šatů a chodili se dívat, jak tanečnice mrskají nohama."
"To snad ne!" řekl farář.
"Ano, já takové znal!"
A odděluje jednotlivé slabiky věty, Homais opakoval: "Já ta-ko-vé znal!"

"Pak tedy nedělali dobře," řekl Bournisien, smířen s tím, co všechno musí vyslechnout.
"A panečku, ti dělali taky jiné věci!" zvolal lékárník.
"Pane...!" ohradil se duchovní a zablýskal očima tak divoce, že to lékárníka zarazilo.
"Já jenom chci říci," pokračoval méně útočně, "že snášenlivost je nejjistější prostředek jak získávat duše pro náboženství."
"To je pravda! To je pravda!" připustil starý dobrák a zase se posadil na židli.
Zdržel se však už jen chviličku. Jakmile byl pryč, řekl pan Homais lékaři:
"Tomu se říká ostřejší výměna názorů! Ale že jsem ho usadil, viděl jste, a pořádně...! Zkrátka, dejte na má slova a zavezte paní do divadla, třeba jen proto, abyste alespoň jednou v životě pořádně dopálil takového černokabátníka, ke všem kozlům! Kdybych měl někoho, kdo by mě zastoupil, jel bych sám s vámi. Pospěšte si. Lagardy bude vystupovat jen v jednom představení, má angažmá v Anglii za úžasné honoráře. Říká se o něm, že je to ohromný chlapík. V penězích se jen topí, vozí si s sebou tři milenky a kuchaře! Všichni tihle velcí umělci rozhazují oběma rukama, potřebují nespoutaný život, ten jim trochu rozněcuje fantazii.
Ale pak umírají v chudobinci, protože nemají dost filipa, aby si v mládí něco uložili stranou. Tak dobré chutnání a zítra na shledanou!"
Nápad s divadlem v Bovaryově hlavě rychle vzklíčil; ihned o něm šel povědět manželce, která nejdřív odmítla, vymlouvajíc se na únavu, vyrušení, výlohy; Charles však kupodivu nepovolil, tak byl přesvědčen, že jí takové rozptýlení prospěje. Neviděl nic, co by v tom bránilo; matka mu poslala tři sta franků, se kterými už nepočítal, běžné dluhy nebyly nijak nadměrné a termín splatnosti směnek panu Lheureuxovi byl ještě tak daleko, že o tom nebylo nutno uvažovat. Domníval se ostatně, že to Ema dělá z útlocitu, a tak naléhal ještě víc, takže se nakonec na jeho přemlouvání odhodlala jet. A druhý den v osm hodin nasedli do Vlaštovky.
Lékárníka v Yonville nic nedrželo, domníval se však, že se odtud nesmí ani hnout, a tak když je viděl odjíždět, povzdychl si: "Tak tedy šťastnou cestu, vy blažení smrtelníci!"
Potom se obrátil k Emě, které měla na sobě modré hedvábné šaty se čtyřmi volány:
"Připadáte mi hezká jako růžek lásky! Budete v Rouenu dělat parádu!"
Dostavník stavěl před hotelem u Červeného kříže na náměstí Beauvoisine. Byl to jeden z těch zájezdních hostinců, jaké bývají na všech předměstích provinčních měst; velké stáje a malé ložnice -- na dvoře zobou slepice zrní pod zablácenými kabriolety obchodních cestujících, dobré staré hostince -- pořád plné lidí, rámusu, jídla -- s dřevěnými červotočivými balkóny, které za zimních nocí praskají ve větru, černé stoly mají stále ulepené od černých káv s rumem, tlusté okenní tabule žluté od mušinců, vlhké ubrousky potřísněné modrými skvrnami od vína; a pořád je z nich cítit vesnice, jako je cítit z čeledínů, i když mají na sobě sváteční šaty. Mívají do ulice kavárnu a směrem do polí zelinářskou zahradu. Charles se ihned vydal do města. Spletl si proscénium s galériemi, parket s lóžemi, žádal o vysvětlení, neporozuměl mu, posílali ho od pokladního k řediteli, vrátil se do hostince, potom zase zpět k pokladně, a tak prochodil město po celé délce od divadla až na bulváry.
Paní si koupila klobouk, rukavice, kytici. Pán měl velký strach, aby nezmeškali začátek; a tak, aniž si dopřáli času, aby pojedli trochu hovězí polévky, odebrali se před divadlo, kde bylo ještě zavřeno.
XV

Hloučky diváků postávaly u zdi, symetricky rozmístěny mezi zábradlími. Na nároží přilehlých ulic opakovaly obrovské plakáty barokním písmem: Lucie z Lammermooru... Lagardy... Opera... atd.
Bylo hezky a lidem bylo horko, pod nakadeřenými účesy stékal pot, každý vytahoval kapesník a otíral si zrudlé čelo a vlažný větřík od řeky občas slabě povíval okraji plátěných stříšek nad dveřmi výčepů. O něco níž však člověka osvěžil ledový průvan páchnoucí lojem, kůží a olejem. Byly to výpary z ulice des Charrettes plné velkých tmavých skladišť, kde se koulejí sudy.
Aby nevypadali směšně, chtěla se Ema před vstupem do divadla trochu projít po přístavu a Bovary z opatrnosti držel lístky stále v ruce v kapse u kalhot, kterou si tiskl k břichu.
Sotva vešli do vestibulu, rozbušilo se jí srdce. Bezděky se usmála ješitností, když viděla, jak se dav tlačí vpravo jinou chodbou, kdežto ona jde nahoru po schodišti k místům prvního pořadí. Radovala se jako dítě, když přitiskla prst na velké čalouněné dveře, vdechovala z plných plic pračnou vůni chodeb, a když seděla ve své lóži, vypjala se v pase s nenuceností vévodkyně.
Hlediště se začínalo plnit, z pouzder se vytahovala kukátka a předplatitelé se zdálky poznávali a zdravili. Přicházeli sem, aby je umění odvedlo od obchodních starostí, ale přece jen nazapomínali na obchod a ještě se bavili o bavlně, indigu. Byly mezi nimi hlavy starých mužů, bezvýrazné a mírné, s bělavými vlasy i pletí, které připomínaly stříbrné medaile zakalené olovnatými parami. Mladí krasavci se natřásali dole v parteru a ve výstřihu vesty stavěli na odiv růžový nebo bledě zelený nákrčník, paní Bovaryová je shora obdivovala, jak opírají o hůlku se zlatým knoflíkem dlaň navlečenou ve žlutých rukavičkách.
Mezitím se v orchestru rozsvítily svíčky, ze stropu spustili lustr a jeho zářící broušené plošky náhle oživily celý sál, potom vešli hudebníci jeden po druhém a ozval se nejdřív dlouhý a kvílivý rámus: basy bručely, housle vrzaly, trubky troubily, flétny a klarinety pískaly. Vtom však zazněly na jevišti tři údery, zavířily bubny, plechové nástroje řízně zahrály akordy, a když se zdvihla opona, objevila se na jevišti krajina.
Bylo to lesní rozcestí se studánkou vlevo, nad níž se tyčil dub.
Sedláci a šlechtici s plédem přes ramena zpívali společně loveckou píseň, potom se objevil nějaký velitel a vzýval anděla zla, přičemž zdvihal obě ruce k nebi, pak vešel další, načež odešli a lovci zpívali dál.
Ema se najednou octla v četbě svých mladých let, rovnou ve Walteru Scottovi. Zdálo se jí, že v mlze slyší zvuk

skotských dud ozývající se nad vřesovišti. Vzpomínka na román jí ostatně usnadňovala pochopení libreta, sledovala zápletku větu po větě, zatímco se jí vracely a hned zas se pod náporem hudby rozplývaly nepostižitelné myšlenky. Dávala se kolébat melodiemi a cítila, jak se celá její bytost rozechvívá, jako by smyčec houslí hrál na jejích nervech. Nemohla se vynadívat na kostýmy, výpravu, na osoby, na malované stromy, které se třásly, když kolem nich někdo prošel, a na ty sametové barety, pláště, meče, všechny ty přeludy, které se harmonicky kmitaly jako v ovzduší nějakého jiného světa. Tu vstoupila nějaká mladá žena a hodila měšec panošovi v zeleném. Zůstala na scéně sama a vtom bylo slyšet flétnu, která zněla jako šumění studánky nebo jako ptačí štěbetání. Lucie začala vážně zpívat svou kavatinu v G dur; žalovala na lásku, toužila po křídlech. Stejně tak by Ema chtěla prchnout životu a letět pryč v něčím objetí.
Najednou se objevil Edgar Lagardy.
Byl bledý tou nádhernou bledostí, která vášnivým jižním rasám dodává něco ze vznešenosti mramorových soch. Statnou postavu svíral hnědý kabátec, na levém stehnu se mu houpala drobná tepaná dýka, unyle kroutil očima a ukazoval bílé zuby. Říkalo se, že se do něho zamilovala jedna polská vévodkyně, když ho slyšela zpívat na pláži v Biarritzu, kde spravoval šalupy. Přišla kvůli němu na mizinu. Opustil ji pro jiné ženy a tato proslulá milostná historie jen ještě posloužila jeho slávě umělecké. Tento mazaný komediant neopomněl nikdy dát vsunout do reklamních článků nějakou tu poetickou větičku o tom, jaké má kouzlo osobnosti a cituplnou duši. Krásný hlas, neotřesitelné sebevědomí, víc temperamentu než inteligence, víc emfáze než lyrismu -- to všechno bylo na prospěch této obdivuhodné šarlatánské povaze, která v sobě spojovala holiče s toreadorem.
Nadchl obecenstvo už v prvním výstupu. Tiskl Lucii do náruče, pouštěl ji, vracel se, tvářil se zoufale, chvílemi vybuchoval hněvem, potom žalostně a neskonale něžně naříkal a z nahého hrdla se mu draly tóny plné vzlyků a polibků. Ema se nakláněla, aby ho lépe viděla, a zarývala nehty do sametu lóže. Naplňovala si srdce těmi melodickými nářky, které se za doprovodu kontrabasů táhly jako výkřiky ztroskotanců v burácení vichřice. Poznávala všechno to opojení a tu úzkost, na něž málem zemřela. Hlas zpěvačky jí připadal jako pouhý ohlas vlastního vědomí a ta kouzelná iluze jako kus jejího vlastního života. Ji však nikdo na světě nemiloval takovou láskou. On neplakal jako Edgar toho posledního večera za svitu měsíce, kdy si říkali: "Na shledanou zítra, zítra!" Hlediště bouřilo nadšením, opakovali celou strettu, milenci hovořili o květinách na svých hrobech, o přísahách, vyhnanství, osudu, naději, a když zazpívali poslední sbohem, vyrazila Ema ostrý výkřik, který splynul s posledními akordy orchestru.
"Proč ji ten šlechtic pronásleduje?" zeptal se Bovary.
"Ale ne," odpověděla, "to je její milenec."
"Vždyť ale přísahá, že se pomstí její rodině, kdežto ten druhý, ten, co přišel předtím, říkal: "Miluji Lucii a jsem jí též milován." A ostatně odešel zavěšený do jejího otce. Byl to přece její otec, ten malý ošklivý, co má kohoutí péro na klobouku?"
Emino vysvětlování nepomohlo; po recitativním dvojzpěvu, v němž Gilbert vykládá svému pánu Ashtonovi o svých hanebných intrikách, domníval se Charles, vida falešný snubní prsten, který má Lucii oklamat, že je to dárek z lásky poslaný Edgarem. Přiznával ostatně, že celé historii nerozumí -- kvůli hudbě, která překáží pochopení slov.
"Na tom nezáleží," řekla Ema. "Mlč!"
"Rád totiž vím, oč jde," odpověděl a naklonil se k jejímu ramenu, "však víš."
"Mlč! Tak přece mlč!" řekla netrpělivě.
Lucie se blížila, napůl se opírala o své ženy, s věnečkem pomerančových květů ve vlasech a bledší než bílý atlas jejích šatů. Ema vzpomínala na den své svatby a viděla se na úzké stezce uprostřed obilí, když kráčeli do kostela. Proč se tehdy nevzepřela, proč neprosila o milost jako tady ta? Ona byla naopak veselá, vůbec neviděla propast, do které se řítí... Ach, kdyby tehdy v plné svěžesti své krásy, ještě než byla poskvrněna manželstvím a zbavena iluzí cizoložným poměrem, mohla svěřit svůj život nějakému velkomyslnému a statečnému srdci, pak by její ctnost, něha, vášeň i povinnost splynuly v jedno a ona by nikdy nesestoupila z výšin takové blaženosti. Takové štěstí však je nejspíš jen lež, vymyšlená na to, aby odradila každou touhu. Teď už Ema ví, jak malé jsou ty vášně, které umění přehání. Snažila se tedy odvrátit od nich mysl a v tomto předvádění svých bolestí nechtěla vidět nic jiného než uměleckou fantazii dobrou jedině pro pobavení očí, a dokonce se v nitru s opovržlivým soucitem usmívala, když se vzadu na jevišti za sametovým závěsem objevil muž v černém plášti.
Jediným gestem odhodil španělský širák a v tom okamžiku spustili zpěváci i nástroje sextet. Edgar sršel zuřivostí a přehlušoval svým jasným hlasem všechny ostatní. Ashton mu hlubokými tóny vrhal do tváře vražedné výzvy, Lucie pronikavě kvílela, Artur po straně moduloval střední výšky a sluhův baryton duněl jako varhany, zatímco ženské hlasy líbezně opakovaly ve sboru jeho slova. Všichni stáli v jedné řadě a gestikulovali a z jejich pootevřených rtů se linul zároveň hněv, pomsta, žárlivost, hrůza, soucit a ohromení. Uražený milenec třímal meč, krajkový límec se mu trhavě zdvihal podle pohybů hrudi, a přecházel velkými kroky zprava doleva, přičemž mu řinčely o podlahu pozlacené ostruhy měkkých bot, u kotníků otevřených. Jeho láska je jistě nevyčerpatelná, pomyslela si Ema, když z ní může tak velké bohatství rozdávat zástupům. Její chvilkové pohrdání se rozplývalo před poetičností role, kterou ji zaplavil; a vábena k člověku iluzí postavy, kterou hrál, snažila se představit si jeho život -- ten strhující, neobyčejný, nádherný život, jaký mohla vést i ona, kdyby jí to náhoda dopřála. Kdyby se seznámili, jak by se milovali! S ním by cestovala po všech královstvích Evropy, z jednoho hlavního města do druhého, sdílela by s ním jeho únavu i pýchu, zdvihala by květy, které mu házeli, sama by vyšívala jeho kostýmy a každý večer by vzadu v lóži za zlatou mřížkou přijímala s otevřeným srdcem projevy jeho duše -- neboť on by zpíval jen a jen pro ni, z jeviště by při hře hleděl na ni.
Najednou se jí zmocnilo pobloznění; vždyť on se na ni opravdu dívá! Měla chuť vrhnout se mu do náruče a uchýlit se pod ochranu jeho síly jako do samého vtělení lásky a říci mu, vykřiknout:
"Odvez mě, odvez, odjeďme pryč! Tobě, tobě patří všechny mé horoucí sny!"
Opona spadla.

Pach plynu se mísil s lidských dechem, pohyb vějířů ještě stupňoval dusno, Ema chtěla vyjít ven, ale chodby byly plné lidí, a tak zase klesla nazpět do křesla, srdce jí bušilo k zalknutí.
Charles měl strach, že omdlí, a utíkal do bufetu pro sklenici mandlového mléka.
Jen s velkou námahou se mu podařilo prodrat se zpátky, při každém kroku mu totiž vráželi do loktů, protože oběma rukama držel sklenici, dokonce z ní tři čtvrtiny vylil na záda jedné Roueňance v šatech s krátkými rukávy. Ta, když ucítila, jak jí po bedrech stéká studená tekutina, začala ječet jako páv, jako by ji někdo bodal nožem. Její muž, nějaký majitel přádelny, se na nešiku obořil, a zatímco si ona otírala kapesníkem skvrny na krásných taftových šatech třešňové barvy, on nevrle bručel cosi o odškodnění, výlohách a zaplacení. Konečně se Charles dostal zpátky k manželce a řekl udýchaně: "Už jsem měl namouduši strach, že tam zůstanu! To je lidí...! Taková spousta lidí!"
Dodal:
"Hádej, koho jsem tam nahoře potkal? Pana Léona!"
"Léona?"
"Osobně! Přijde tě sem pozdravit."
A sotva ta slova dořekl, bývalý yonvilleský písař vstoupil do lóže.
Podal jí ruku s aristokratickou nenuceností: a paní Bovaryová automaticky napřáhla svou, poslušna patrně přitažlivosti silnější vůle. Nepocítila ji od toho jarnáho večera, kdy pršelo na zelené listí, když si u okna dali sbohem. Rychle si však uvědomila situaci, s velkým úsilím ze sebe setřásla otupení, do něhož ji přivedly vzpomínky, a začala překotně chrlit věty:
"Ach, dobrý den... To je náhoda! Vy jste tady?"
"Ticho!" zavolal nějaký hlas z přízemí, protože třetí dějství právě začalo.
"Tak vy jste v Rouenu?"
"Ano."
"A odkdy?"
"Ven! Ven!"
Lidé se k nim otáčeli, zmlkli.
Ale od toho okamžiku už neposlouchala a sbor svatebních hostů, výstup Ashtona a jeho sluhy, velký duet v D dur, všechno se pro ni odehrávalo v povzdálí, jako by nástroje ztratily na zvučnosti a osoby na jevišti ustoupily do pozadí; vzpomínala na partie karet u lékárníka, na cestu ke kojné a na četbu v besídce, na důvěrné chvilky u krbu, na celou tu ubohou lásku, tak poklidnou a dlouhodobou, tak zdrženlivou a tak něžnou, na kterou přitom zapomněla. Proč se vrací? Jaký řetěz náhod jí ho znovu posílá do cesty? Stál za ní, ramenem se opíral o stěnu a občas cítila, jak se chvěje pod jeho vlahým dechem, který jí dopadal do vlasů.
"Baví vás to?" zeptal se, nakláněje se k ní tak blízko, že se špička jeho kníru zlehka dotkla její tváře.
Odpověděla lhostejně:
"Ani moc ne."
Navrhl jim tedy, aby odešli z divadla a šli někam na zmrzlinu.
"Ne, ještě ne! Počkejme," řekl Bovary. "Má rozpuštěné vlasy, to slibuje nějakou tragédii."
Emu však scéna šílenství nezajímala a zdálo se jí, že pěvkyně hraje přepjatě.
"Příliš křičí," řekla Charlesovi, který naslouchal.
"Ano... snad opravdu... trochu," odpověděl, na vahách mezi vlastním upřímným požitkem a úctou, kterou choval k názorům své ženy.
Po chvíli si Léon povzdychl:
"To je horko..."
"Opravdu, nesnesitelné."
"Není ti dobře?" zeptal se Bovary.
"Ne, je mi k zalknutí, pojďme odtud."
Pan Léon jí jemně přehodil přes ramena její dlouhý krajkový přehoz a všichni tři se šli posadit do přístavu ke kavárenskému stolku pod širým nebem.
Zprvu se hovořilo o její nemoci, avšak Ema Charlese občas přerušovala, aby, jak říkala, pana Léona nenudili. On jim pak pověděl, že přijel do Rouenu na dvouletou praxi ve velkém notářství, aby se tu zapracoval do případů, které jsou v Normandii jiné než v Paříži. Potom se vyptával na Bertu, na rodinu Homaisovu, na vdovu Lefrancoisovou, a jelikož si v přítomnosti manžela neměli co dalšího říci, rozhovor po chvíli uvázl.
Lidé vycházející z divadla procházeli po chodníku a broukali si nebo vyřvávali z plných plic: O Lucie, můj krásný anděli!
Tu ze sebe Léon začal dělat milovníka umění a rozhovořil se o hudbě. Viděl už Tamburiniho, Rubiniho, Persianiho i Grisiho; a vedle nich Lagardy, i když se s ním nadělá tolik řečí, nestojí za nic.
"Ale přesto," přerušil ho Charles, který malými doušky upíjel svůj sorbet s rumem, "je prý v posledním dějství naprosto skvělý, lituju, že jsem odešli před koncem, protože mě to začínalo bavit."
"Však on co nejdřív vystoupí v dalším představení," řekl písař.
Charles však odpověděl, že zítra odjíždějí.
"Ledaže bys tu chtěla zůstat sama, broučku?" dodal, obraceje se ke své ženě.
Mladý muž při této neočekávané příležitosti, která se naskytla jeho naději, ihned změnil taktiku a začal pět chválu na Lagardyho v závěrečné scéně. Je to něco nádherného, něco úchvatného! Nato Charles naléhal:
"Vrátíš se domů v neděli. Rozhodni se přece! Neměla by ses toho vzdávat, jestli jen v nejmenším cítíš, že ti to udělá dobře!"

Mezitím od okolních stolů odcházeli lidé a blízko nich se diskrétně postavil číšník; Charles pochopil a vytáhl peněženku, písař mu však zadržel ruku a neopomněl dokonce nechat na stolku dva stříbrňáky, kterými zazvonil o mramorovou desku.
"To mě opravdu mrzí," zamumlal Bovary, "že si děláte takovou..."
Léon jen pohrdavě mávl rukou gestem plným srdečnosti a vzal si klobouk:
"Tak tedy dohodnuto, že? Zítra v šest."
Charles znovu protestoval, že nemůže zůstat déle, ale Emě v tom nic nebrání...
"Já totiž..." koktala s podivným úsměvem, "já dobře nevím..."
Potom se obrátil na Léona, který je doprovázel: "Teď když jste v našem kraji, přijdete k nám, doufám, někdy na večeři?"
Písař prohlásil, že jistě přijde, neboť potřebuje stejně zajet do Yonville v jedné úřední záležitosti. A rozloučili se před průjezdem Saint-Herbland v okamžiku, kdy hodiny na katedrále odbíjely půl dvanácté.

ČÁST TŘETÍ

I

Pan Léon při studiu práv také hojně navštěvoval Chaloupku, kde dokonce získal značný úspěch u grizetek, kterým připadal nóbl.
Jakožto student patřil k nejslušnějším: nenosil vlasy ani příliš dlouhé, ani příliš krátké, začátkem měsíce neprohýřil peníze na celé čtvrtletí a dobře vycházel se svými profesory. Výstředností se vždy vystříhal ze zbabělosti právě tak jako z útlocitu.
Často když zůstal doma nad knihou nebo když večer sedal pod lipami Lucemburské zahrady, pouštěl svou Sbírku zákonů na zem a vracela se mu vzpomínka na Emu. Pozvolna však tento cit ztrácel na síle, nahromadily se na něj jiné žádosti, i když pod nimi stále přetrvával; Léon totiž neztratil všechnu naději a jakýsi neurčitý příslib se mu vznášel v budoucnosti jako zlatý plod zavěšený na nějakém fantastickém stromě.
Když ji pak po tříleté nepřítomnosti spatřil, jeho vášeň se znovu probudila. Musím se odhodlat ji získat, uvažoval. Jeho plachost se ostatně stykem s bláznivými partami obrousila a on se vrátil do provinčního města, pohrdaje vším, co nechodilo v lakýrkách po asfaltu bulvárů. Před Pařížankou v krajkách v salóně nějakého slavného doktora, nositele řádů a majitele kočáru, by se asi chudý písař klepal jako dítě, ale tady v Rouenu v přístavu před ženou takového bezvýznamného doktůrka byl naprosto sebejistý, předem přesvědčený, že bude oslňovat. Sebevědomí je závislé na prostředí, v němž se projevuje; v mezaninu se nemluví tak jako ve čtvrtém poschodí a bohatá žena jako by kolem sebe měla na ochranu ctnosti všechny své bankovky jako nějaké brnění v podšívce šněrovačky.
Jakmile se předešlý večer rozloučil s panem a paní Bovaryovými, sledoval je Léon zpovzdálí po ulici; když je potom viděl vcházet do Červeného kříže, obrátil se a celou noc vymýšlel plány.
Druhý den tedy okolo páté hodiny vešel se staženým hrdlem a bledou tváří do kuchyně hostince, měl v sobě odhodlanost bázlivců, kterou nic nezastaví.
"Pán tady není," řekl mu nějaký sluha.
To mu připadalo jako dobré znamení. Šel nahoru.
Ema nebyla nijak na rozpacích, když vstoupil; naopak se omlouvala, že mu zapomněli říci, kde se ubytovali.
"Já jsem to uhodl," řekl Léon.
"Jak?"
Tvrdil, že ho za ní vedla náhoda a instinkt. Začala se usmívat a Léon, aby napravil svou hloupost, vykládal, že strávil celé dopoledne tím, že ji postupně hledal ve všech hotelech ve městě.
"Přece jste se tedy rozhodla, že zůstanete!" dodal.
"Ano," odpověděla, "a neměla jsem to dělat. Člověk si nemá zvykat na nedostupné radovánky, když má tolik jiných povinností..."
"To si dovedu představit..."

"Ba ne, nejste přece žena."
Muži však mají také své starosti a tak rozmluva začala několika filosofickými úvahami. Ema se dlouze rozhovořila o ubohosti lidských náklonností a o věčném osamocení, v němž zůstává pohřbeno lidské srdce.
Mladý muž, buď že chtěl na sebe upoutat pozornost, nebo že prostomyslně napodobil její melancholii, která probouzela jeho vlastní, prohlásil, že se po celou dobu studií nesmírně nudil.
Soudní řízení mu jde na nervy, přitahují ho jiná povolání a matka ho nepřestává v každém dopise mentorovat. Oba odhalovali čím dál přesněji důvody své bolesti, jak se každý rozhovořil a roznítil postupující sdílností. Někdy se však před úplným vyjádřením své myšlenky zarazili a pak se snažili najít větu, která by ji přece jen tlumočila. Ona nepřiznala svou vášeň k jinému muži, on neřekl, že na ni zapomněl.
Snad už si nevzpomínal na pozdní večeře po tancovačkách s přístavními dělnicemi a ona už patrně vypustila z paměti svá někdejší dostaveníčka, kdy utíkala ráno loukami k zámečku svého milence. Hluk města k nim téměř nedoléhal a pokoj se zdál maličký jako naschvál, aby je ještě těsněji semkl v jejich osamění. Ema na sobě měla župan z jemné bavlněné látky a opírala uzel vlasů o opěradlo starého křesla, žluté papírové tapety na stěně jí tvořily jakoby zlaté pozadí a v zrcadle se odrážela její prostovlasá hlava s bílou pěšinkou uprostřed a s konečky uší vyčnívajícími pod prameny vlasů.
"Ale odpusťte," řekla, "nejednám správně. Nudím vás těmi svými věčnými stesky!"
"To ne, vůbec ne!"
"Kdybyste věděl," pokračovala a zdvihla ke stropu krásné oči, z nichž skanula slza, "o čem všem jsem snila!"
"Však já také! Velmi jsem se trápil! Často jsem chodil z domu, toulal se po nábřežích, ohlušoval se v ruchu davu, aniž se mi však podařilo zbavit se trápení, které mě pronásledovalo.
V jednom obchodě s grafickými listy na bulváru je italská rytina představující Múzu. Je zahalena do řízy a hledí na měsíc, v rozpuštěných vlasech má pomněnky. Něco mě k ní ustavičně vábilo, zůstával jsem tam stát celé hodiny."
Potom dodal rozechvělým hlasem: "Byla vám trochu podobná."
Paní Bovaryová odvrátila hlavu, aby neviděl úsměv, který, jak cítila, jí stoupal na rty a který nedovedla potlačit.
"Často jsem vám psal dopisy a potom jsem je trhal," řekl.
Neodpovídala. Pokračoval: "Někdy jsem si představoval, že vás nějaká náhoda přivede. Měl jsem dojem, že vás poznávám na nároží ulic, a utíkal jsem za každým fiakrem, kde u okénka vlál šál nebo závoj podobný vašemu..."
Zdála se rozhodnuta nechat ho mluvit bez přerušení. Měla zkřížené ruce a skloněnou tvář, prohlížela si růžici na svých pantoflíčcích a chvílemi maličko pohybovala prsty pod atlasem.
Přece však si povzdechla:
"Nejžalostnější je vést takovou neužitečnou existenci, jako vedu já, že? Kdyby naše bolest alespoň někomu posloužila, člověk by se utěšil pomyšlením, že přináší oběť!"
Začal vychvalovat ctnost, povinnost a mlčenlivou obětavost: on sám cítí nesmírnou potřebu oddat se, ale nemůže ji uspokojit.
"Já bych si velmi přála," řekla Ema, "být milosrdnou sestrou v nemocnici."
"Škoda že mužům nejsou otevřena taková svatá poslání," odpověděl, "a nevidím žádné povolání... leda snad lékařské..."
Ema lehce pokrčila rameny a přerušila ho, stěžujíc si na svou nemoc, při které málem zemřela; jaká škoda, že se to nestalo!
Alespoň by teď už netrpěla. Léon ihned zatoužil po klidu v hrobě; jednou večer dokonce napsal závěť, ve které žádá, aby ho pochovali přikrytého tou krásnou pokrývkou se sametovými pruhy, kterou od ní dostal. Takoví by si totiž byli přáli být: jeden i druhý si teď vytvářeli ideál, kterému přizpůsobovali svůj minulý život. Ostatně slovo je válec, který vždycky natahuje pocity do délky.
Ale při tom výmyslu s pokrývkou se zeptala:
"Pročpak?"
"Proč?"
Váhal.
"Protože jsem vás velmi miloval."
A hrdý na to, že konečně tu překážku překonal, Léon po očku zkoumal výraz její tváře.
Bylo to, jako když na obloze závan větru rozpráší mraky. Z jejích modrých očí jako by vymizel shluk smutných myšlenek, které je zachmuřovaly, celá tvář se jí rozzářila.
Čekal. Konečně odpověděla:
"Vždycky jsem to tušila..."
Nato si začali vyprávět o drobných příhodách toho vzdáleného života, jehož radosti i smutky právě obsáhli v jediném slově.
Vzpomínal na besídku obrostlou plaménkem, na šaty, které Ema nosívala, na nábytek v jejím pokoji, na celý dům.
"A co je s našimi ubohými kaktusy?"
"Letos v zimě je zničil mráz."
"Co jsem se na ně navzpomínal, víte to? Často jsem je v duchu viděl jako kdysi, když se za letního rána slunce opíralo do žaluzií... a já pozoroval obě vaše holé paže mezi květinami."
"Ubohý příteli!" řekla, podávajíc mu ruku.
Léon na ni rychle přitiskl rty, a když se zhluboka nadechl, pokračoval: "Byla jste pro mě tehdy jakousi nepochopitelnou silou, která ovládala celý můj život. Jednou jsem k vám například přišel; ale vy si na to asi už nevzpomínáte?"
"Vzpomínám," odpověděla. "Pokračujte."

"Byla jste dole v předsíni na posledním schodu připravena k vycházce, měla jste klobouk s modrými kvítky, aniž jste mě vyzvala, mimovolně jsem šel za vámi. Čím dál tím více jsem si uvědomoval svou hloupost, ale sledoval jsem vás dál, přitom jsem si netroufal jít úplně s vámi ani jsem vás nechtěl opustit. Když jste vstoupila do nějakého krámu, díval jsem se skleněnou tabulí, jak svlékáte rukavičky a počítáte peníze na pultě. Potom jste zazvonila u paní Tuvachové, otevřeli vám, a já zůstal stát jako hlupák před těžkými dveřmi, které za vámi zapadly."
Paní Bovaryová ho poslouchala a udivovalo ji, že je tak stará: všechny tyto příhody, které se znovu vybavovaly, jako by dodávaly jejímu životu větší šíře a vytvářely obrovské prostory citu, uchylovala se tam a občas tiše s přivřenými víčky říkala: "Ano, to je pravda! Ano, tak to bylo! Pravda!"
Slyšeli odbíjet osmou hodinu z různých věží čtvrti Beauvoisine, která je plná kostelů, penzionátů a velkých opuštěných paláců. Už spolu nehovořili, ale když na sebe pohlédli, cítili v hlavě hučení, jako by jejich upřené zorničky vydávaly nějaký zvuk.
Vzali se za ruce a minulost, budoucnost, vzpomínky a sny, všechno splynulo v tom sladkém vytržení. Tma houstla na stěnách, kde zpola utopeny ve stínu zářily ještě křiklavými barvami čtyři rytiny představující čtyři výjevy z Nesleské věže, dole s nápisy ve franštině a ve španělštině.
Stahovacím oknem byl vidět cípek černého nebe mezi špičatými střechami.
Vstala a zapálila dvě svíce na prádelníku, potom se zase přišla posadit na své místo.
"Nu...?" řekl Léon.
"Nu...?" odpověděla.
Přemýšlel, jak navázat přerušenou rozmluvu, a vtom mu Ema řekla:
"Jak to přijde, že mi ještě nikdo nikdy nevyjádřil takové city?"
Písař živě namítal, že ideální povahy lze těžko pochopit. On se do ní zamiloval na první pohled a uvádí ho v zoufalství pomyšlení, jak mohli být šťastni, kdyby jim náhoda byla dopřála, aby se poznali dřív a vstoupili v nerozlučný svazek.
"Někdy mne to také napadlo," odpověděla.
"Jaký sen!" zašeptal Léon.
Jemně se dotýkal modrého lemu jejího dlouhého bílého pásku a dodal:
"Kdo nám brání v tom, abychom začali znovu?"
"Ne, příteli," odpověděla. "Já jsem příliš stará... vy příliš mladý... zapomeňte na mne! Jiné vás budou milovat... vy budete milovat je..."
"Ne tak jako vás!" zvolal.
"Jste vy to ale dítě! No tak, buďme rozumní! Přeju si to!"
Vyložila mu, že je nemožné, aby se milovali, a že se musí držet jako dřív v prostých mezích bratrského přátelství.
Myslela to vážně? Ema to patrně sama nevěděla, neboť byla plně zaujata kouzlem svádění a nutností se mu bránit, zjihlým pohledem pozorovala mladého muže a jemně odstrkovala plachá pohlazení, o něž se jeho rozechvělé ruce pokoušely.
"Ach, odpusťte," řekl a odtáhl se.
A Ema pocítila téměř hrůzu z takové plachosti, neboť pro ni byla nebezpečnější než smělost, s níž se k ní kdysi s rozpřaženou náručí blížil Rodolphe. Nikdy jí žádný muž nepřipadal tak krásný.
Z jeho postoje vyzařovala neskonale půvabná naivita. Klopil dlouhé jemné řasy, prohnuté do oblouku. Tváře s hebkou pletí se mu rděly touhou po ní, jak se domnívala, a ona měla nevýslovnou chuť přitisknout na ně rty. Naklonila se k hodinám, jako by se chtěla podívat, kolik odbilo:
"Bože, už tak pozdě!" řekla. "To jsme se rozpovídali!"
Pochopil narážku a sháněl se po klobouku.
"Až jsem kvůli tomu zapomněla i na představení! A chudák Bovary mě tady nechal zvlášť kvůli němu! Měli mě tam doprovodit pan Lormeaux s manželkou z ulice Grand-Pont."
A příležitost úplně propásla, protože zítra odjíždí.
"Opravdu?" zeptal se Léon.
"Ano."
"Ale já vás musím ještě jednou vidět, musím vám něco říci..."
"Co?"
"Něco důležitého... vážného. Ne, ne, vy ostatně neodjedete, to není možné! Kdybyste věděla... Vyslechněte mě... Copak jste mi neporozuměla? Copak jste neuhádla?"
"Vždyť mluvíte dobře," řekla Ema.
"Ach, jen samé žertování! Přestaňte, přestaňte! Slitujte se a dovolte, abych vás ještě jednou viděl... jednou... jedenkrát."
"No tak dobře..."
Zarazila se: potom jako by se rozmýšlela:
"Ale ne tady!"
"Kde budete chtít."
"Chtěl byste..."
Vypadala, jako když uvažuje, a pak řekla úsečně: "Zítra v jedenáct v katedrále."
"Budu tam!" zvolal a vzal ji za ruce; Ema je odtáhla.
A jak oba stáli, on za ní a Ema se sklopenou hlavou, naklonil se k ní a dlouze ji políbil na šíji.
"Ale vy jste se zbláznil! Vy jste se zbláznil!" opakovala a krátce, hlasitě se zasmála, zatímco jeho polibků přibývalo.
Nato naklonil hlavu přes její rameno a zřejmě hledal v jejích očích svolení. Dopadl však na něj pohled plný ledové

vznešenosti.
Léon ustoupil tři kroky nazpět a odcházel. Na prahu se zastavil.
Potom rozechvěle zašeptal: "Zítra!"
Přikývla a zmizela jako ptáček ve vedlejší místnosti.
Večer napsala Ema písaři předlouhý dopis, ve kterém odmítala přijít na dostaveníčko: všemu je konec a oni se už nesmí setkat, bude to tak lépe pro štěstí jich obou. Když však dopis vložila do obálky, octla se ve velkých rozpacích, protože neznala jeho adresu.
"Dám mu ho osobně, až přijde," řekla si.
Léon si druhý den při otevřeném okně prozpěvoval a vlastnoručně si leštil na balkóně střevíce, dokonce několikrát za sebou.
Oblékl si bílé kalhoty, jemné ponožky, zelený frakový kabát, nalil si do kapesníku všechny voňavky, které u sebe měl, potom se dal nakadeřit a zase si vlasy uhladil, aby jim dodal větší přirozené elegance.
"Ještě je moc brzy!" pomyslel si, dívaje se na vlásenkářovy kukačkové hodiny, které ukazovaly devět hodin.
Přečetl si starý módní žurnál, vyšel ven, vykouřil doutník, prošel se třemi ulicemi, pomyslel si, že už je čas, a pomalu zamířil k chrámu Matky Boží.
Bylo krásné letní ráno. V klenotnických krámcích se třpytilo stříbrné zboží a světlo, které šikmo dopadalo na katedrálu, vrhalo mihotavé pablesky na lom šedivých kamenů. Hejno ptáků kroužilo po modré obloze okolo věžiček s trojlistými kříži, náměstí hlučelo křikem a vonělo květinami, které vroubily jeho dlažbu - byly tu růže, jasmín, karafiáty, narcisy a tuberózy, nepravidelně oddělené šťavnatou zelení marulky kočičí a ptačího zobu, uprostřed bublala fontána a pod širokými slunečníky mezi pyramidami melounů obtáčely prostovlasé prodavačky kytičky fialek papírem.
Mladý muž si jednu kytičku vzal. Poprvé v životě kupoval květiny pro ženu, a když k nim přivoněl, dmula se mu hruď pýchou, jako by pocta, kterou připravil pro ni, dopadala nazpět na něho.
Měl však strach, že ho někdo uvidí: odhodlaně vstoupil do kostela.
Na prahu uprostřed levého portálu stál kostelník pod Tančící Marianou, na hlavě klobouk s chocholem, rapír nad lýtkem, hůl v ruce, majestátnější než kardinál a třpytný jako svavé ciborium.
Přistoupil k Léonovi a s oním úlisně blahosklonným úsměvem, s jakým duchovní kladou otázky dětem, se otázal: "Pán patrně není zdejší? Pán by si přál vidět pamětihodnosti našeho kostela?"
"Ne," odpověděl Léon.
A napřed obešel postranní loď. Potom se šel podívat na náměstí.
Ema nepřicházela. Vrátil se zpět a došel až ke kůru. Kostelní loď zrcadlila v plných kropenkách začátky gotických oblouků a několik dílců chrámových oken. Avšak odraz maleb se lomil na okraji mramoru a pokračoval dál na dlaždicích jako barevný koberec.
Denní světlo zvenčí dopadalo do kostela ve třech obrovských paprscích třemi otevřenými portály. Občas přešel v pozadí další kostelník a před oltářem naznačoval běžné pokleknutí, jako to dělají věřící, když mají naspěch. Ze stropu nehybně visely křišťálové lustry. Na kůru hořela stříbrná lampa a z postranních kaplí, z tmavých částí chrámu, občas zavanulo čísi povzdechnutí spolu se zvukem zapadávající mřížky, který se rozléhal pod vysokými klenbami.
Léon důstojnými kroky kráčel podél zdí. Nikdy se mu život nezdál tak krásný. Za chvíli přijde ona, půvabná, vzrušená, po očku se ohlížejíc po pohledech, které ji sledují - v šatech s volány, se zlatým lorňonem, v jemných botičkách, obklopena vší tou elegancí, se kterou on ještě nemá zkušenosti, a nevýslovně svůdná ve své podléhávající ctnosti.
Kostel se kolem ní prostírá jako obrovský budoár, klenby se naklánějí, aby v šeru zachytily její vyznání lásky, chrámová okna se třpytí, aby osvětlila její tvář, a kadidelnice kouří, aby se objevila jako anděl ve vonném dýmu.
Ema však nepřicházela. Posadil se na židli a pohledem zavadil o modré malované okno, na němž jsou znázorněni lodníci nesoucí koše. Dlouze na ně hleděl a počítal šupiny ryb a knoflíkové dírky na kabátech, zatímco mu mysl bloudila za Emou.
Opodál stál kostelník a v duchu byl rozhořčen na toho člověka, který si dovoluje obdivovat katedrálu sám. Připadalo mu, že se chová nemožně, jako by ho nějak okrádal, ba jako by se dopouštěl svatokrádeže.
Vtom však zašustilo na dlaždicích hedvábí, objevil se okraj kloboučku, černá pláštěnka... Ona! Léon vstal a běžel jí vstříc.
Ema byla bledá. Kráčela rychle.
"Přečtěte si to!" řekla, podávajíc mu jakýsi papír... "Ale ne!"
Prudce odtáhla ruku a vstoupila do kaple Panny Marie, kde poklekla u židle a začala se modlit.
Mladého muže tento pobožnůstkářský nápad podráždil, potom však pocítil jisté kouzlo, když viděl, jak se na milostné schůzce pohroužila do modliteb jako nějaká andaluská markýza, po chvíli ho to začalo nudit, neboť modlení nebralo konce.
Ema se modlila, či spíše se o to pokoušela, doufajíc, že jí nebe sešle nějaké náhlé vnuknutí, a aby přivolala boží přispění, vpíjela pohledem nádheru svatostánku, vdechovala vůni bílých levkojí, rozkvetlých ve velkých vázách, a naslouchala chrámovému tichu, které jen zvyšovalo zmatek v jejím srdci.
Vstala a chystali se k odchodu: vtom k nim rychle přistoupil kostelník a řekl: "Milostivá paní asi není zdejší? Přála by si milostivá paní vidět pamětihodnosti našeho kostela?"
"Ale ne," zvolal písař.
"Proč ne?" řekla Ema.
Chtěla se totiž se svou kolísající ctností opřít o Pannu Marii, o sochy, o hroby, o vše, co se naskýtalo.
Aby postupovali správně po pořádku, vedl je kostelník až ke vchodu na náměstí, tam jim ukázal velký kruh z černých dlaždic bez nápisů a bez ozdob a majestátně prohlásil: "Toto jest obvod krásného zvonu amboiského. Vážil čtyřicet

tisíc liber a v celé Evropě mu nebylo rovna. Dělník, který ho ulil, z toho zemřel radostí."
"Pojďme," řekl Léon.
Kostelník je vedl dál -- když došli zpátky ke kapli Panny Marie, roztáhl ruce v jakémsi všeobecném předváděcím gestu a řekl pyšněji než statkář ukazující své kordony:
"Tato prostá deska kryje Pierra de Brézé, pána na la Varenne a na Brissacu, velkého maršála z Poitou a guvernéra normandského, kterýžto padl v bitvě u Montlhéry 16. července 1465."
Léon se hryzal do rtů a podupával.
"A vpravo onen šlechtic celý v železném brnění na vzpínajícím se koni je jeho vnuk Louis de Brézé, pán na Brevalu a na Montchauvetu, hrabě z Maulevrier, baron z Mauny, královský komoří a řádový rytíř, a rovněž guvernér normandský, zemřel 23. července
1531, což byla neděle, jak praví nápis, a pod ním ten muž chystající se vstoupit do hrobu představuje rovněž jeho. Nicota nemůže být zobrazena dokonaleji, není-liž pravda?"
Paní Bovaryová si vzala lorňon. Léon se na ni bez pohnutí díval a nepokoušel se promluvit jediné slovo ani udělat jediný pohyb, tak ho skličovala ta žvanivost na jedné a ta lhostejnost na druhé straně.
Průvodce pokračoval: "Tato žena, která vedle něho klečí a pláče, je jeho manželka, Diana de Poitiers, hraběnka de Brézé, vévodkyně de Valentinois, narozená roku 1499, zesnulá roku 1556 a vlevo ta s dítětem v náručí je Panenka Maria. Nyní se obraťte na tuto stranu: zde jsou hroby d°Amboisů. Oba byli kardinály a arcibiskupy rouenskými. Tento zde byl ministrem krále Ludvíka Dvanáctého. Prokázal velká dobrodiní katedrále. V jeho závěti se našel odkaz třiceti tisíc zlatých tolarů pro chudé."
A aniž se zastavil a aniž přestal mluvit, vtlačil je do jakési kaple plné mříží - některé z nich odstrčil a ukázal na kámen, který snad kdysi mohl být nějakou špatně vytesanou sochou.
"Tato socha," řekl a dlouze přitom zakvílel, "zdobila kdysi hrob Richarda Lví Srdce, krále anglického a vévody normandského.
Takhle ji zřídili kalvinisté, abyste věděl, pane. Ze zlomyslnosti ji zakopali do země na biskupském sídle Jeho Milosti. Tady jsou dveře, kterými se Jeho Milost odebírá do svého příbytku. Pojďme se nyní podívat na okna Chrliče."
Léon však rychle vytáhl z kapsy stříbrnou minci a vzal Emu pod paží. Kostelník zůstal vyjeveně stát, nechápaje takovou nevčasnou štědrost, když přece zbývalo ještě tolik věcí, které měl ten cizí člověk vidět. Však ho také volal zpátky:
"Ještě věž, pane! Ještě věž!"
"Děkuji," odpověděl Léon.
"Pán dělá chybu! Věž je zhruba čtyři sta čtyřicet stop vysoká, jen o devět stop nižší než velká egyptská pyramida. Je celá z litiny a je..."
Léon prchal, neboť se mu zdálo, že jeho láska, která už téměř po dvě hodiny znehybněla v kostele jako ty kameny, se nyní vypaří jako dým tou pokroucenou rourou podlouhlé klece, prolamovaným komínem, který se tak groteskně vyjímá na katedrále jako výstřední pokus nějakého potrhlého kotláře.
"Kam to jdeme?" ptala se Ema.
Neodpověděl a rychle kráčel dál; a paní Bovaryová už namočila prst do svěcené vody, když za sebou zaslechli mohutné supění, pravidelně přerušované poklepávající holí. Léon se odvrátil.
"Pane!"
"Co je?"
Poznal kostelníka, nesl pod paží asi dvacet brožovaných svazků, které si opíral o břicho, aby je udržel v rovnováze. Byla to díla pojednávající o katedrále.
"Pitomec!" zabručel Léon a vyběhl z katedrály.
Před chrámem skotačil nějaký uličník:
"Doběhni mi pro fiakr!"
Chlapec utíkal, jako by ho vystřelil, ulicí des Quatre-Vents; zůstali tedy chvíli o samotě, tváří v tvář a poněkud rozpačití.
"Léone! Opravdu... já nevím... jestli mám...!" upejpala se.
Potom dodala vážně: "Víte, že je to velice nevhodné?"
"Proč?" odpověděl písař. "V Paříži se to dělá!"
A tato věta, jakoby to byl nezvratný argument, ji přesvědčila.
Fiakr však nepřijížděl. Léon měl strach, aby se nevrátila do kostela. Konečně se fiakr objevil.
"Vyjděte alespoň severním portálem!" zavolal na ně kostelník, který zůstal na prahu. "Uvidíte Vzkříšení, Poslední soud, Ráj, Krále Davida a Zatracence v plamenech pekelných."
"Kam si přeje pán jet?" zeptal se kočí.
"Kam budete chtít!" řekl Léon a strkal Emu do vozu.
A těžká rachotina se rozjela.
Projela ulicí Grand-Pont přes náměstí des Arts, přes Napoleonovo nábřeží, most Pont-Neuf a zastavila se před sochou Pierra Corneille.
"Jeďte dál!" ozval se hlas z vnitřku vozu.
Vůz se dal znovu do pohybu, a protože od Lafayettovy křižovatky ujížděl u kopce, vjeli koně na nádraží plným tryskem.
"Ne, rovně!" zavolal hlas.
Fiakr vyjel z vrat, a když se octl na korze, jel zvolna mezi vysokými jilmy. Kočí si osušil čelo, kožený klobouk si položil mezi kolena a řídil vůz ven z postranních alejí směrem k řece po kraji trávníku.

Pokračoval pak podél vody cestou štěrkovanou drobnými kamínky, po které se vlečou nákladní lodi, a jel dlouho směrem k Oyssel až za ostrovy.
Náhle se však vůz prudce rozjel přes Quatremares, Sotteville, Grande-Chaussée, Elbeufovu ulici a potřetí se zastavil před Botanickou zahradou.
"Jeďte přece dál!" zavolal hlas zuřivěji.
Fiakr tedy jel dál, projel přes Saint-Sever, po nábřeží des Curandiers, po nábřeží des Meules, ještě jednou přes most, na náměstí Champ-de-Mars a za zahradou starobince, kde se na terase se zeleným břečťanem procházejí na slunci starci v černých kabátech. Pokračoval potom bulvárem Bouvreuil, dal se bulvárem Cauchoise, potom přes celý Mont-Riboudet až k návrší Deville.
Odtud se vracel zpět a potom už se toulal nazdařbůh bez cíle a směru. Bylo ho vidět v Saint-Pol, v Lescure, na kopci Gargan, v Rouge-Mare a na náměstí Gaillardbois; v ulici Maladrerie, v ulici Dinanderie, před Saint-Romain, u Saint-Vivien, Saint-Maclou, Saint-Nicaise -- před Celnicí -- u věže Basse-Vieille-Tour, u Trois-Pipes a u hřbitova Cimetiere Monumental.
Občas vrhal kočí z kozlíku zoufalé pohledy do výčepů. Nechápal, jaký cestovatelský běs žene ty lidi tak, že se vůbec nechtějí zastavit. Někdy se o to pokoušel a vzápětí za sebou slyšel zlostné výkřiky. Práskl tedy znovu a víc do svých dvou zpocených herek, ale nedával už pozor na výmoly, nedbal, že vůz naráží na kameny -- byl demoralizován a téměř plakal žízní, únavou a smutkem.
A v přístavu mezi nákladními vozy a sudy a v ulicích u nárožních kamenů vyvalovali měšťané oči údivem, když viděli věc na venkově tak nezvyklou: vůz se zataženými záclonkami, který se znovu a znovu objevoval, uzavřenější než hrob a kymácející se jako loď na vlnách.
Venku v lukách okolo poledne, ve chvíli, kdy slunce nejpalčivěji pražilo do starých postříbřených luceren, se najednou objevila pod žlutými plátěnými záclonkami holá ruka a vyhodila útržky papíru, které se rozptýlily ve větru a snesly se kousek dál jako bílí motýli na pole červeně kvetoucího jetele.
Potom okolo šesté hodiny vůz zastavil v jakési uličce ve čtvrti Beauvoisine a vystoupila z něho žena, která kráčela se spuštěným závojem, aniž se ohlédla.

II

Když paní Bovaryová přišla do hostince, překvapilo ji, že nevidí dostavník. Hivert na ni čekal třiapadesát minut, ale nakonec přece odjel.
Nic ji přitom k odjezdu nenutilo: dala však slovo, že se ještě ten večer vrátí. Charles na ni ostatně čekal a ona už cítila v srdci tu zbabělou povolnost, která je pro mnoho žen něco jako trest i výkupné za cizoložství.
Kvapně si sbalila kufr, zaplatila účet, najala si drožku; naléhala na čeledína, aby jel rychleji, povzbuzovala ho, každou chvíli chgěla vědět, kolik je hodin a kolik už ujeli kilometrů; nakonec se jim podařilo dostihnout Vlaštovku u prvních domů v Quincampoix.
Sotva dosedla do svého koutku, zavřela oči a otevřela je teprve před návrším, kde zdálky poznala Félicité, která hlídkovala před kovárnou. Hivert zastavil koně a kuchařka, natahujíc se až k okénku, řekla tajuplně: "Milostivá paní, máte jít hned k panu Homaisovi. Je to kvůli něčemu důležitému."
Městečko bylo tiché jako jindy. Na rohu ulic stály malé růžové hromádky, ze kterých se kouřilo do vzduchu, protože byla doba zavařování a v Yonville vyráběl každý svou zásobu zavařenin téhož dne. Ale před lékárníkovým krámem bylo možno obdivovat hromádku mnohem větší, která předčila všechny ostatní: lékárenská laboratoř přece musí mít převahu nad měšťanskými plotnami, všeobecná potřeba nad nápady jednotlivců.
Vstoupila dovnitř. Velké křeslo bylo povaleno a dokonce i Rouenská pochodeň ležela na podlaze mezi dvěma paličkami od hmoždíře. Otevřela dveře z chodby, uprostřed kuchyně mezi hliněnými džbány plnými obraného rybízu, mezi tlučeným cukrem, kostkovým cukrem, váhami na stole a kotlíky na ohni, spatřila všechny Homaisy, malé i velké, v zástěrách, které jim sahaly až k bradě, a s vidličkami v ruce. Justin stál se sklopenou hlavou a lékárník křičel:
"Kdo ti řekl, že pro něj máš chodit do kumbálu?"
"Co je? Co se děje?"
"Co se děje?" odpověděl lékárník. "Zavařujeme, zavařeniny začínají kypět, ale byly by překypěly, protože var je příliš silný, a tak žádám, aby přinesl další kotlík. A on ve své netečnosti, ve své lenosti si jde a sebere mi klíč od kumbálu, který mám viset na hřebíku v laboratoři!"
Tak říkal lékárník podkrovní komůrce plné nářadí a zboží, které potřeboval ve svém povolání. Často tam trávil celé hodiny a lepil nálepky, přeléval lahvičky, převazoval balíčky; považoval tu místnost nejen za skladiště, ale za skutečnou svatyni, odkud pak vycházely vlastnoručně vyrobené pilulky, lektvary, odvary, mazání a medicíny všeho druhu a šířily jeho slávu po celém okolí. Živá duše tam nikdy nevkročila, měl tu komůrku v takové vážnosti, že si tam i sám zametal. Tak tedy lékárna otevřená každému, kdo přišel, byla místem, kde stavěl na odiv svou pýchu, kdežto kumbál byl útočištěm, kde se Homais sobecky uzavíral a s rozkoší se věnoval svým oblíbeným činnostem. Proto mu také Justinova zbrklost připadala jako neslýchaná neúcta a byl červenější než ten rybíz, když opakoval: "Ano, klíč od kumbálu! Klíč, který zamyká kyseliny a žíraviny! A tam on jde pro rezervní kotlík!
Kotlík s poklicí! A já ho možná už nikdy nebudu moci použít! Při delikátních úkonech našeho lékárnického umění má všechno svůj význam! A ke všem čertům, přece je nutno rozlišovat a není možno používat pro účely téměř domácké něčeho, co je určeno k potřebě farmaceutické! To je, jako by někdo krájel kuře skalpelem, jako kdyby soudní úředník..."
"No tak se uklidni!" řekla paní Homaisová.
A Athalie ho tahala za kabát:

"Tati, tati!"
"Ne, nechte mě!" nedal se odbýt lékárník. "Nechte mě! Ke všem kozlům! Radši vést kupecký krám, na mou duši! Jen si poslouž! Jen si z ničeho nic nedělej! Rozbíjej! Nič! Pouštěj pijavky! Připaluj proskurník! Nakládej okurky do lékárnických baněk, trhej obvazy!"
"Vy jste mi přece..." řekla Ema.
"Hned to bude. -- Víš ty vůbec, čemu ses vystavoval...? Copak jsi nic neviděl v tom rohu vlevo na třetí poličce, co? Mluv, odpověz, řekni něco!"
"Já... nevím," vykoktal chlapec.
"Ty nevíš! Ale zato já vím! Viděl jsi tam láhev z modrého skla zapečetěnou žlutým voskem, která obsahuje bílý prášek a na kterou jsem dokonce napsal: Pozor, nebezpečné! A víš, co tam uvnitř je?
Arzenik! A ty se toho dotkneš, vezmeš kotlík, který stojí hned vedle!"
"Hned vedle!" vykřikla paní Homaisová a sepjala ruce. "Arzenik!
Vždyť jsi nás mohl všechny otrávit!"
A děti začaly křičet, jako by už cítily strašné bolesti ve vnitřnostech.
"Nebo otrávit nějakého pacienta!" pokračoval lékárník.
"Chtěl jsi mě dostat na lavici obžalovaných před porotu? Chtěl jsi vidět, jak mne vlečou na popraviště? Copak nevíš, s jakou opatrností při míchání léků postupuju, ačkoli v tom mám tak dlouhou praxi? Často se sám hrozím, když pomyslím na svou zodpovědnost! Vždyť vláda nám šlape na paty a ty nesmyslné zákony, kterým podléháme, nám visí nad hlavou jako opravdový Damoklův meč!"
Ema už se ani nesnažila vyzvědět, co od ní vlastně chtějí, a lékárník pokračoval udýchanými větami:
"Tohle je tedy tvůj vděk za všechnu dobrotu, kterou ti prokazujeme! Takhle mi oplácíš za tu vpravdě otcovskou péči, kterou tě zahrnuju! Kde bys byl nebýt mne? Co bys dělal? Kdo ti poskytuje stravu, vzdělání, šatstvo a všechny prostředky, abys jednoho dne zastával čestné místo v řadách společnosti? Ale k tomu musíš také důkladně sám přiložit ruku k dílu a získat, jak se říká, mozoly na dlani. Fabricando fit faber, age quod agis."
Jeho rozhořčení bylo tak veliké, že pronášel latinské citáty. Byl by citoval i čínsky nebo grónsky, kdyby ty dvě řeči uměl, dostal se totiž do jedné z těch krizí, kdy celá duše nejasně projevuje, co je v ní skryto, jako oceán, který se za bouře otevírá od pobřežních chaluh až po písek na dně hlubin.
Pokračoval:
"Začínám strašně litovat, že jsem si tě vůbec vzal na starost!
Byl bych věru lépe udělal, kdybych tě byl tenkrát ponechal v té bídě a špíně, ve které ses narodil! Jakživ k ničemu nebudeš, leda tak pást dobytek! Nemáš vůbec žádné nadání k vědecké činnosti!
Takhle snad nalepit nálepku, ale nic víc! A žiješ si u mě jako paša, jako prase v žitě, jen se cpát a hovět si!"
Ema se však obrátila na paní Homaisovou:
"Poslali mě k vám..."
"Ach, Bože," přerušila ji smutně ta dobrá paní, "jak bych vám to jen řekla...? Takové neštěstí!"
Nedokončila větu. Lékárník hřímal:
"Vylij to! Vyčisti to! Odnes to! A pospěš si!" A jak Justina držel za límec kazajky a třásl s ním, vytřepal mu z kapsy knihu.
Chlapec se sehnul. Homais byl rychlejší, a když svazek sebral, prohlížel si ho s vypoulenýma očima a otevřenými ústy.
"Manželská... láska!" řekl, pomalu odděluje obě slova. "No, výborně! Výborně! Moc pěkné! A k tomu ještě obrázky...! To už přestává všechno!"
Paní Homaisová přistoupila blíž.
"Ne, nedotýkej se toho!"
Děti chtěly vidět obrázky.
"Jděte ven!" rozkázal velitelsky.
A děti šly ven.
Začal přecházet dlouhými kroky sem a tam, otevřený svazek držel v prstech, koulel očima, zajíkal se celý nadmutý a mrtvičnatě brunátný. Potom zamířil rovnou ke svému učni a postavil se před něj se založenýma rukama: "Tak ty máš opravdu kdejakou neřest, nešťastné dítě...? Dej si pozor, jsi na šikmé ploše...! Copak tě nenapadlo, že ta hanebná kniha by se mohla dostat do rukou mým dětem, zažehnout jiskru v jejich mozcích, poskvrnit Athaliinu čistotu, zkazit Napoleona! Vždyť z něho už pomalu začíná být muž.
Můžeš si alespoň být jist, že ji nečetli? Můžeš mi to zaručit?"
"Ale, pane lékárníku," řekla Ema, "chtěl jste mi přece něco říci?"
"Ano, pravda, paní Bovaryová... Zemřel váš tchán."
Starý pan Bovary skutečně předevčírem náhle zemřel: když odcházel od stolu, ranila ho mrtvice a Charles z přepjatých ohledů na Emin útlocit požádal pana Homaise, aby jí sám šetrně sdělil tu strašnou novinu.
Lékárník si sdělení předem připravoval, zakulacoval je, pulíroval a vybrušoval, bylo to mistrovské dílko taktu a pozvolného připravování, jemných obratů a citlivosti, ale zlost odnesla všechnu výřečnost.
Ema netoužila po dalších podrobnostech a odešla z lékárny, neboť pan Homais se zase pustil do kázání. Už se však uklidňoval a mumlal otcovsky, ovívaje se svou řeckou čepičkou: "Ne že bych to dílo úplně odsuzoval! Autorem je lékař. Jsou tam některá vědecká hlediska a není na škodu, když je muž zná, dokonce si troufám říci, že by je muž měl znát. Ale později, později! Počkej alespoň, až budeš i ty muž, až se tvá povaha ustálí."
Když Ema klepadlem zaklepala na dveře, vyšel jí s rozevřenou náručí vstříc Charles, který ji očekával a se slzami v hlase jí řekl:

"Ach, miláčku..."
A něžně se sklonil, aby ji políbil. Při dotyku jeho rtů však se jí živě vybavila vzpomínka na toho druhého a rozechvěle si přejela rukou přes tvář.
Odpověděla však:
"Ano, já vím... já vím..."
Ukázal jí dopis, ve kterém jeho matka líčila tu událost bez sentimentálního pokrytectví. Litovala jen, že se jejímu muži nedostalo náboženské útěchy, ježto zemřel v Doudeville na ulici na prahu kavárny po vlasteneckém obědě s bývalými důstojníky.
Ema dopis vrátila, potom u večeře ze slušnosti předstírala, že nemá chuť. Jelikož ji však Charles stále nutil, pustila se odhodlaně do jídla, kdežto on naproti ní seděl nehybně a sklíčeně.
Občas zdvihal hlavu a hleděl na ni dlouhým zarmouceným pohledem.
Jednou si povzdechl:
"Byl bych ho rád ještě jednou viděl!"
Mlčela. Konečně pochopila, že je třeba něco říci:
"Jak byl tvůj otec starý?"
"Padesát osm let."
"Aha."
A to bylo všechno.
Po čtvrthodině dodal:
"Chudák matka! Co s ní teď bude?"
Bezradně pokrčila rameny.
Když ji viděl tak zamlklou, domníval se, že je to způsobeno zármutkem, a donutil se nemluvit, aby nejitřil její bolest, která ho dojímala. Opanoval svou vlastní bolest a zeptal se: "Bavila ses včera dobře?"
"Ano."
Když bylo sklizeno ze stolu, Bovary nevstal. Ema také ne; a čím více se na něj dívala, tím více jednotvárnost této podívané vytlačovala ponenáhlu z jejího srdce soucit. Připadal jí ubohý, slabý, nicotný, zkrátka chudák po všech stránkách. Jak se ho zbavit? Večer se vleče donekonečna! Cosi omamného jako opiový dým ji otupovalo.
Zaslechli z chodby suché údery hole o prkennou podlahu. Byl to Hippolyte, přinesl panina zavazadla. Aby je mohl složit, opsal namáhavě svou dřevěnou nohou čtvrtkruh.
"Už si na to ani nevzpomene!" říkala si, hledíc na chudáka, z jehož drsných ryšavých vlasů stékaly kapky potu.
Bovary hledal v peněžence drobné, a aniž si zřejmě uvědomoval, kolik pokoření pro něj znamená sama přítomnost toho člověka, který tu stál jako ztělesněná výčitka jaho nenapravitelné neschopnosti, řekl při pohledu na Léonovy fialky na krbu: "Vida, máš tady pěknou kytičku!"
"Ano," odpověděla lhostejně," tu jsem si před chvílí koupila... od nějaké žebračky."
Charles fialky zdvihl, osvěžoval si nad nimi oči zarudlé pláčem a jemně k nim čichal. Rychle mu je vzala z ruky a odnesla je do sklenice s vodou.
Druhý den přijela stará paní Bovaryová. Ona i její syn hodně plakali. Ema zmizela pod záminkou, že musí jít dát nějaké příkazy.
Příštího dne bylo nutno společně dojednat opatření týkající se smutku. Vzaly si košíčky s ruční prací a šly se posadit k vodě do besídky.
Charles myslel na otce a udivovalo ho, že k němu pociťuje takovou náklonnost, až dosud měl zato, že k němu lne jen velice slabě.
Stará paní Bovaryová myslela na manžela. I ty nejhorší dny v minulosti jí teď připadaly záviděníhodné. Všechno bylo zastíněno pudovou lítostí nad ztrátou tak dlouhého zvyku a chvílemi, když vpichovala jehlu, skanula jí podél nosu velká slza a zachytila se na něm. Ema myslela na to, že tomu není ještě ani osmačtyřicet hodin, kdy byli spolu, daleko od světa, kdy se celí omámení nemohli na sebe vynadívat. Snažila se vybavit si i ty nejnepatrnější podrobnosti zmizelého dne. Rušila ji však přítomnost manžela a tchyně. Byla by si přála nic neslyšet, nic nevidět, aby nic nerušilo její milostné rozjímání, které se přes veškerou její snahu vytrácelo pod náporem vnějších dojmů.
Párala podšívku na šatech a kolem ní létaly odstřižky, stará paní nezdvihla oči a v ruce jí vrzaly nůžky, Charles v látkových trepkách a ve starém hnědém redingotu, kterého používal jako županu, seděl s rukama v kapsách a také nemluvil, vedle nich hrabala Berta v bílé zástěrce lopatkou písek na cestičkách.
Najednou viděli, jak vrátky vstupuje pan Lheureux, obchodník s látkami.
Přicházel nabídnout své služby vzhledem k té osudové události.
Ema odpověděla, že podle jejího názoru je nebude potřebovat.
Obchodník se však nevzdal.
"Nesmírně se omlouvám," řekl, "ale prosil bych o soukromou rozmluvu."
Potom dodal tiše:
"Je to kvůli té... záležitosti, víte?"
Charles zrudl až po uši.
"Aha, ano... jistě."
V rozpacích se obrátil na ženu:
"Drahoušku... nemohla bys...?"
Zdálo se, že pochopila, neboť vstala, a Charles řekl matce: "To nic není! Asi kvůli nějaké maličkosti v domácnosti."
Nechtěl, aby se dozvěděla o záležitosti se směnkou, neboť se obával jejích poznámek.

Jakmile byli spolu sami, začal pan Lheureux dosti nepokrytými slovy Emě blahopřát k pozůstalosti, potom mluvil o lhostejných věcech, o kordonech, o úrodě a o svém zdraví, které slouží jen taktak, za moc to nestojí. Však on se také honí a dře jako soumar, třebaže mu to nevynese ani na ten namazaný krajíc, ať si lidé říkají, co chtějí.
Ema ho nechávala mluvit. Už dva dny se tak neskonale nudila!
"A vy už jste úplně v pořádku?" pokračoval. "Však on váš manžel z toho byl chudák celý vedle! Je to hodný člověk, i když jsme spolu měli nějaké to nedorozumění."
Ema se zeptala jaké, neboť Charles jí zatajil, že odmítal přejmout objednávku.
"Ale vždyť víte!" řekl Lheureux. "Bylo to tenkrát, jak jste si objednala ty cestovní kabely."
Stáhl si klobouk do očí, usmíval se, pohvizdoval si a s rukama založenýma za zády se jí nesnesitelným způsobem díval do tváře.
Tuší snad něco? Tápala ve všemožných obavách. Konečně však začal mluvit dál:
"Nakonec jsme se ale dohodli a já jsem mu dnes přišel nabídnout další urovnání.
Totiž obnovit směnku, kterou pan Bovary podepsal. Pán ostatně bude jednat, jak mu bude libo, neměl by si s tím dělat starosti, hlavně ne teď, kdy bude mít tak jako tak spoustu nepříjemností.
A dokonce by udělal dobře, kdyby je na někoho přenesl, třeba na vás, s plnou mocí by se to dalo snadno provést a potom bychom dělali obchůdky my dva spolu..."
Nechápala. Zmlkl. Potom přešel k záležitostem svého obchodu a prohlásil, že si milostivá paní u něho musí něco koupit. Pošle jí dvanáct metrů černé vlněné látky, aby se z toho daly ušít šaty.
"Ty, co máte na sobě, jsou dobré pro doma. Potřebujete ještě jedny na návštěvy. Poznal jsem to hned, jak jsem vešel. Já mám oko jak ostříž!"
Neposlal látku, přinesl ji sám. Potom se vrátil na měření, vracel se pod nejrůznějšími záminkami a pokaždé se snažil být milý, úslužný jako feudální vazal, jak by řekl pan Homais, a pokaždé utrousil nějakou radu ohledné plné moci. O směnce nemluvil. Ema na ni nemyslela, Charles jí o tom sice něco říkal, když se začínala zotavovat, ale mezitím jí prošlo hlavou tolik vzrušujících věcí, že už si na to nevzpomínala. Chránila se ostatně zapřádat rozhovor o finančních otázkách, starou paní Bovaryovou to překvapilo a přičítala změnu jejího rozpoložení náboženským citům, které získala během nemoci.
Jakmile však stará paní odjela, žasl Charles nad Eminým praktickým smyslem. Bude třeba opatřit si informace, ověřit si hypotéky, zjistit, zda se má provést dražba nebo likvidace.
Házela nazdařbůh technickými termíny, pronášela velká slova jako řád, budoucnost, předvídavost a neustále přeháněla potíže s dědictvím; až mu jednoho dne ukázala vzor všeobecné plné moci pro "spravování a řízení obchodních záležitostí, provádění výpůjček, podepisování a převádění všech směnek, proplácení peněz atd."
Lheureuxovy lekce přinesly ovoce.
Charles se jí prostomyslně zeptal, odtud ten papír má.
"Od pana Guillaumina."
A s naprostou chladnokrevností prohlásila:
"Moc na to nespoléhám. Notáři mají tak špatnou pověst! Člověk by se snad měl poradit... Ale my známe jen... Vlastně nikoho."
"Leda že by snad Léon..." odpověděl Charles po chvilce přemýšlení.
Domlouvat se písemně je však tak obtížné. Nabídla se tedy, že tu cestu podnikne. S díky odmítal. Naléhala. Oba byli samý ohled a ochota. Nakonec zvolala s předstíranou vzpurností: "Ne, prosím tě, já pojedu."
"Ty jsi tak hodná!" řekl a políbil ji na čelo.
Hned druhý den nastoupila do Vlaštovky, aby se v Rouenu poradila s panem Léonem; a zůstala tam tři dny.

III

Byly to tři plné, nádherné, skvělé dny, opravdové líbánky.
Bydleli v Buloňském hotelu v přístavu. A tam si žili za staženými okenicemi a zavřenými dveřmi, s květinami na podlaze a s mraženými sirupy, které jim nosili hned po ránu.
Večer si najímali krytý člun a pluli na večeři na některý z ostrovů.
Byla to doba, kdy je z loděnic slyšet, jak ucpavači buší kladivem do lodních kýlů. Mezi stromy se vznášel kouř z dehtu a na řece bylo vidět široké mastné skvrny, které se nepravidelně vlnily v rudé záři slunce jako plovoucí destičky z florentského bronzu.
Pluli mezi zakotvenými bárkami, jejichž dlouhá šikmá lana se zlehka dotýkala hořejšku člunu.
Pozvolna se vzdaloval hluk města, drnčení vozů, šum hlasů, štěkot psů na palubách lodí. Ema si odvazovala klobouk a pak přistávali u svého ostrova.
Zasedali za stůl v nízkém sále hospůdky, která měla ve dveřích zavěšené černé sítě. Jedli smaženého lososa, smetanu a třešně.
Uléhali na trávu, objímali se v ústraní pod topoly a byli by si přáli jako dva Robinsoni věčně žít na tomto místečku, které jim v jejich blaženosti připadalo jako nejnádhernější na světě. Ne že by viděli poprvé stromy, modrou oblohu nebo trávník či poprvé slyšeli zurčet vodu a šumět vánek v korunách stromů, ale patrně to vše ještě nikdy neobdivovali, jako by příroda předtím neexistovala nebo jako by začala být krásná teprve od chvíle, kdy oni dva ukojili svou touhu.
Za noci se vraceli. Člun plul podél ostrovů. Zůstávali oba vzadu, skryti ve stínu, beze slova. Čtyřhranná vesla zvonila v kovových pantech a v tom tichu to znělo jako odměřované údery metronomu; a vzadu nepřestávalo měkce klapat

kormidlo táhnoucí se vodou.
Pojednou se vynořil měsíc, neopomněli ho popsat velkými slovy, připadal jim zádumčivý a poetický, Ema dokonce začala zpívat:
"Jednou, ach vzpomínáš? My večer pluli tiše... atd."
Její melodický a slabý hlas se ztrácel ve vlnách a vítr odnášel její trylky, kterým Léon naslouchal jako tlukotu křídel kolem sebe.
Opírala se proti němu o stěnu šalupy, kam vnikal měsíční svit otevřenou okenicí. Černé šaty, jejichž záhyby se vějířovitě rozšiřovaly, ji dělaly štíhlejší a větší. Měla hlavu zdviženou, ruce sepjaté a hleděla vzhůru k obloze. Chvílemi ji stín vrb celou zakryl, potom se najednou zase objevila jako vidina v měsíčním světle.
Léon vedle ní na zemi nahmátl hedvábnou stužku červenou jako vlčí mák.
Lodník si ji prohlížel a posléze řekl:
"Tu tady možná nechal někdo z té společnosti, kterou jsem nedávno vezl. Byl to houf šprýmařů, páni i dámy, a měli koláče, šampaňské, trubky a já nevím co ještě! Zvlášť jeden z nich, takový vysoký hezký člověk s knírkem všechny náramně bavil! A oni mu říkali:
"Tak nám ještě něco pověz... Adolphe... Dodolphe... nebo tak nějak."
Ema se zachvěla.
"Je ti něco?" zeptal se Léon a přisedl k ní blíž.
"To nic není. Asi ten noční chlad."
"A o ženy jistě taky nemá nouzi," dodal starý námořník tiše v domnění, že tím cizímu pánovi říká něco zdvořilého.
Potom si plivl do dlaní a znovu se chopil vesel.
Museli si však říci sbohem. Loučení bylo smutné. Měl posílat své dopisy ke staré Rolletové, a dala mu tak přesné pokyny ohledně dvojité obálky, že nesmírně obdivoval její milostnou vychytralost.
"Říkáš tedy, že je všechno v pořádku?" zeptala se, když se naposled líbali.
"Ano, ovšem!" -- "Ale proč jen," uvažoval potom, když se vracel sám ulicemi, "jí na té plné moci tolik záleží?"

IV

Léon se začal před kamarády tvářit povýšeně, vyhýbal se jejich společnosti a úplně zanedbával své soudní spisy.
Čekal na její dopisy, četl je zas a znovu. Psal jí. Vybavoval si ji celou silou své touhy a svých vzpomínek. Místo aby jeho přání znovu ji spatřit její nepřítomností sláblo, sílilo naopak natolik, že jednoho sobotního rána utekl z kanceláře.
Když v návrší spatřil v údolí kostelní věž s plechovou korouhvičkou otáčející se ve větru, pocítil potěšení, promísené vítězoslavnou ješitností a sobeckým dojetím, jaké asi pociťují milionáři, když se vracejí na návštěvu do rodné vsi.
Potuloval se kolem jejího domu. V kuchyni svítila lampa. Vyhlížel za okny její stín. Nic se neobjevilo.
Když ho uviděla stará Lefrancoisová, vítala ho s velkým halasem a prohlásila, že "je větší a štíhlejší," kdežto Artémise se zdálo, "že zesílil a že je snědší."
Povečeřel v malém sále jako kdysi, ale sám, bez výběrčího, neboť Bineta omrzelo čekat na Vlaštovku, s konečnou platností posunul svou večeři o hodinu dopředu a jídal teď přesně o páté hodině, a to ještě obvykle tvrdil, že se ty staré pendlovky opožďují.
Léon se konečně rozhodl, šel k lékařovým dveřím a zaklepal. Paní byla ve svém pokoji a přišla dolů až za čtvrt hodiny.
Pán se zdál nadšen, že ho zas vidí, ale nehnul se z domu celý večer ani celý druhý den.
Samotnou ji uviděl až velice pozdě večer v uličce za zahradou, v téže uličce, kde chodívala s tím druhým! Byla bouřka a oni spolu hovořili pod deštníkem v záři blesků.
Připadalo jim nesnesitelné, že se musí rozloučit.
"Radši umřít!" říkala Ema.
Zmítala hlavou na jeho rameni a plakala.
"Sbohem...! Sbohem! Kdy tě zas uvidím?"
Vrátili se ještě jednou k sobě a znovu se políbili, slíbila mu, že brzy přijde na nějaký způsob, jak by se mohli pravidelně a bez omezení vídat aspoň jednou týdně. Nepochybovala o tom. Dělala si ostatně velké naděje, očekávala peníze.
Proto si také koupila do svého pokoje dvě žluté záclony s širokými pruhy, které jí pan Lheureux vychválil pro jejich láci, toužila po koberci a Lheureux prohlásil, "že to přece nebude stát majlant" a zdvořile se nabídl, že jí nějaký opatří.
Nemohla se už bez jeho služeb obejít. Posílala pro něj dvacetkrát za den a on hned všeho nechal, ani slovem nezareptal.
Lidem bylo také nepochopitelné, proč u ní každý den obědvá stará Rolletová a proč k ní dokonce chodí na soukromé návštěvy.
Právě v tomto období, začátkem zimy, ji zřejmě popadlo vášnivé zaujetí pro hudbu.
Jednou večer, když ji Charles poslouchal, začala jeden kousek opakovat čtyřikrát za sebou a stále se na sebe zlobila, kdežto on v tom nepoznával žádný rozdíl a povzbuzoval ji: "Výborně...!
Velmi pěkně! Co se zlobíš? Pokračuj!"
"Ale ne, hraju ohavně! Mám zdřevěnělé prsty."
Druhý den ji poprosil, aby mu ještě něco zahrála.
"Dobře, abych ti udělala radost."
A Charles přiznal, že trochu pozapomněla hrát. Pletla si rozpětí, hmatala vedle, potom se uprostřed hry zarazila: "S tím je konec!
Ledaže bych brala hodiny, ale..."

Kousla se do rtů a dodala:
"Dvacet franků za hodinu, to je trochu moc!"
"Opravdu... to je..." řekl Charles a hloupě se přitom pochechtával. "Ale přece si myslím, že by se snad sehnalo něco lacinějšího, existují umělci, kteří nejsou nijak slavní, ale přitom jsou možná stejně dobří jako nějaké primadony.
"Tak je najdi," řekla Ema.
Když se druhý den vrátil domů, chytrácky na ni pohlédl a nakonec se neudržel a řekl jí:
"Jaká ty býváš někdy umíněná! Byl jsem dnes v BarfeuchŤres. No vidíš, a paní Liégeardová mě ujistila, že její tři slečny, které jsou v penzionátě Božího milosrdenství, berou lekce za dva franky padesát za hodinu a to ještě u výborné učitelky!"
Pokrčila rameny a už svůj nástroj neotevřela.
Ale kdykoli šla kolem něho - pokud u toho Bovary byl - vzdychala:
"Ty můj ubohý klavíre!"
A když jste k ní přišli na návštěvu, neopomněla vám sdělit, že hudby kdysi nechala a že se teď z vážných důvodů do ní nemůže znovu pustit. Litovali ji. Taková škoda! Při jejím nadání!
Dokonce o tom mluvili i s Bovarym. Vytýkali mu to, nejvíc lékárník:
"Neděláte dobře! Přirozené nadání se nemá nechávat ležet ladem.
Ostatně uvažte, milý příteli, že když přimějete paní, aby se hudebně vzdělávala, ušetříte tím později za hudební výchovu své dcerky. Já soudím, že matky mají učit své děti samy. To je Rousseauova myšlenka, snad ještě trochu nezvyklá, ale jsem přesvědčen, že se nakonec prosadí právě tak jako kojení dětí z mateřského prsu a očkování."
Charles se tedy znovu vrátil k otázce klavíru. Ema kousavě odpověděla, že bude lépe ho prodat. Avšak odvoz toho ubohého klavíru, který mu způsobil tolik marnivého potěšení, by Bovary považoval za jakousi nedefinovatelnou sebevraždu části Eminy osobnosti.
"Kdybys chtěla..." říkával, "taková občasná hodina by nás přece nepřivedla na mizinu."
"Ale z hodin," namítala, "člověk něco má, jen když jsou pravidelné."
Tak to tedy zařídila, aby od manžela dostala svolení jezdit každý týden do města za milencem. Za měsíc se ostatně usoudilo, že udělala značné pokroky.

V

Bývalo to ve čtvrtek. Vstávala a tiše se strojila, aby nevzbudila Charlese, který by namítal, že se chystá příliš brzy. Potom přecházela sem a tam, zastavovala se před okny a dívala se na náměstí. Rozbřesk prosvítal mezi sloupy tržnice a v bledém jitřním světle bylo na lékárníkově domě se zavřenými okenicemi vidět velká písmena jeho vývěsního štítu. Když hodiny ukazovaly čtvrt na osm, odcházela k Zlatému lvu, zívající Artémise jí chodila otevírat. Potom pro milostivou paní rozhrábla žhavé uhlíky, zakryté popelem. Ema zůstávala v kuchyni sama. Občas vycházela ven. Hivert beze spěchu zapřahal koně a přitom poslouchal starou Lefrancoisovou, která vystrkovala z okénka hlavu v bavlněném čepci, pověřovala ho různými úkoly a dávala mu k tomu tolik výkladů, že by byly každého jiného popletly. Ema podupávala podrážkou botek na dlážděném dvoře.
Konečně dojedl polévku, oblékl si formanský plášť, zapálil si dýmku, uchopil bič a klidně se uvelebil na kozlíku. Vlaštovka vyjela mírným klusem a v rozmezí tři čtvrti míle se občas zastavovala, aby nabrala cestující, kteří na ni čekali u kraje cesty před vrátky do dvora a už ji vyhlíželi. Ti, kteří den předtím ohlásili svou jízdu, si dávali na čas, někteří z nich dokonce byli ještě doma v posteli; Hivert volal, křičel, klel, potom slézal z kozlíku a hlučně bušil do dveří. Prasklými okénky fičel dovnitř vítr.
Mezitím se všechny čtyři lavičky zaplnily, vůz ujížděl, jabloně se míhaly jedna za druhou a silnice ubíhala mezi dvěma příkopy plnými žluté vody a neustále se zužovala směrem k obzoru.
Ema ji znala od jednoho konce k druhému, věděla, že po té a té louce přijde telegrafní sloup, potom jilm, stodola nebo cestářova bouda. Někdy dokonce zavírala oči, aby se dala překvapit. Nikdy však neztrácela bezpečný odhad, jakou vzdálenost je ještě nutno urazit.
Konečně se začaly blížit cihlové domky, pod koly duněla země, Vlaštovka proklouzávala kolem zahrad, kde bylo mezi tyčkami plotu vidět sochy, sestřižené tisy, houpačku. Potom se naráz objevilo město.
Svažovalo se dolů jako amfiteátr, nořilo se do mlhy a za mosty se nepravidelně rozšiřovalo. Širý kraj potom jednotvárným zvlněním stoupal dál, až se v dálce setkal s nezřetelným okrajem bledé oblohy. Když se na krajinu hledělo takhle shora, vypadala celá nehybná jako obraz, v jednom rohu se kupily zakotvené lodi, řeka vinula svůj kulatý oblouk pod zelenými kopci a ostrovy podlouhlého tvaru vypadaly na vodě jako velké černé ryby zaražené na jednom místě. Tovární komíny vypouštěly obrovské hnědé chocholy, jejichž konec neustále ulétal. Bylo slyšet hučení sléváren, do něhož zaznívala jasná zvonkohra z kostelů, které se tyčily v mlze. Holé stromy na bulvárech tvořily mezi domy fialové houští a střechy lesknoucí se deštěm se nestejně zrcadlily podle výšky čtvrtí. Občas zavál vítr a odnášel mraky k návrší Sainte-Catherine jako vzdušné vlnobití, které se tiše láme o útesy.
Z nakupení všech těch životů stěsnaných v takovém množství pociťovala Ema cosi jako závrať a srdce se jí z toho prudce dmulo, jako by všech těch sto dvacet tisíc duší, které se tam zachvívaly, k ní najednou vysílalo výdech vášní, které jim přičítala. V tom širém prostoru se její láska rozpínala a bouřlivěla v nezřetelném hučení, které k Emě doléhalo. Rozlévala se jí zas z nitra ven, na náměstí, promenády, ulice a staré normandské město se jí rozestíralo před očima jako nějaká obrovská metropole, jako Babylón, kam vstupuje. Oběma rukama se opírala o okénko, vykláněla se ven a vdechovala vánek, trojspřeží klusalo, kamení vrzalo v blátě, dostavník se kymácel a Hivert zdálky pokřikoval na

dvoukolky, zatímco měšťané, kteří strávili noc v Bois-Guillaume, klidně sjížděli dolů po návrší ve svých malých rodinných kočárech.
U mýta se stavělo; Ema si rozepínala přezůvky, převlékala rukavice, upravovala šál a asi po dvaceti krocích vystupovala z Vlaštovky.
Město se zrovna probouzelo. Příručí v řeckých čepičkách otírali výkladní skříně a ženy s košíky opřenými o kyčle občas zvučně vykřikovaly na nároží ulic. Ema šla se sklopenýma očima těsně podél domů a pod staženým černým závojíčkem se usmívala radostí.
Ze strachu, aby ji někdo nezahlédl, obyčejně nechodívala nejkratší cestou. Zapadala do tmavých uliček a celá uřícená přicházela na dolní konec rue Nationale ke kašně. Je to čtvrť divadel, výčepů a holek. Často kolem ní projel vůz s otřásajícími se kulisami. Číšníci v zástěrách sypali písek na dlaždice mezi keři. Byl tu cítit absint, doutníky a ústřice.
Zabočila do jedné z ulic, poznávala ho podle nakadeřených vlasů, které se mu kroutily zpod klobouku.
Léon kráčel po chodníku dál. Ona šla za ním až do hotelu; vyšel nahoru, otevřel dveře, vstoupil... To bylo objetí!
Potom po polibcích následoval příval slov. Vyprávěli si o tom, jak se během týdne trápili a jaké měli předtuchy a jaké si dělali starosti ohledně dopisů. Nyní však na všechno zapomněli a hleděli si do tváře, rozkošnicky se smáli a dávali si něžná jména.
Lůžko bylo velké, mahagonové, a mělo tvar člunu. Nebesa z rudého levantského sukna visela až ke stropu a klenula se do oblouku trochu příliš nízko u širokého záhlaví postele a nic na světě nebylo tak krásné jako její tmavá hlava a bílá pleť odrážející se od té nachové barvy, když si Ema v gestu studu přitiskla obě paže na prsa a skryla tvář v dlaních.
Vlahý pokoj s nenápadným kobercem, veselými ozdobami a poklidným světlem se zdál jako stvořený pro důvěrnosti lásky. Tyče s hroty jako šípy, měděné věšáky a velké koule na kozlících občas náhle zaplály, když na ně dopadlo slunce. Na krbu mezi svícny ležely dvě lastury -- takové, v nichž je slyšet hučení moře, když si je člověk přiloží k uchu.
Jak rádi měli ten milý a veselý pokoj, i přes jeho poněkud zašlou nádheru! Nacházeli nábytek pokaždé na témže místě a někdy i vlásničky, které si tam minulý čtvrtek zapomněla pod podstavcem hodin. Obědvali u ohně na stolečku s palisandrovým vykládáním.
Ema krájela maso, dávala mu kousky na talíř, přičemž mu říkala nejrůznější lichotky a hlasitě, požitkářsky se smála, když pěna šampaňského překypěla z lehké sklenice na její prsteny na ruce.
Byli v sobě navzájem tak úplně ztraceni, tak odevzdáni jeden druhému, že si tu připadali jako ve vlastním soukromém domě, kde budou žít až do smrti jako věčně mladí manželé. Říkali náš pokoj, náš koberec, naše křesla, stejně jako říkala moje pantoflíčky, jednou po nich zatoužila a Léon jí je daroval. Byly to pantoflíčky z růžového atlasu lemované labutěnkou. Když se Léonovi posadila na klín, nedosáhla jí noha na zem a visela ve vzduchu a půvabný střevíček bez opatku jí pak držel jen na prstech bosé nohy.
Léon poprvé zakoušel rozkoš z nepopsatelné křehkosti ženské elegance. Nikdy se nesetkal s tak půvabným způsobem řeči, s tak zdrženlivým oblékáním, s takovým držením těla dřímající holubice.
A což to není dáma ze společnosti a ještě k tomu vdaná? Zkrátka milenka, jak má být?
Dovedla tak měnit nálady, byla střídavě tajuplná či veselá, žvatlavá či zamlklá, horoucí či bezstarostná, že v něm vzbuzovala tisícerá přání, rozněcovala pudy nebo probouzela vzpomínky. Byla milenka všech románů, hrdinka všech divadelních her, neurčitá ona všech svazků veršů. Nalézal na jejích ramenech jantarový odstín Odalisky v lázni, nosila dlouhé živůtky feudálních hradních paní, podobala se také Bledé ženě z Barcelony, ale především byla Anděl!
Často se mu při pohledu na ni zdávalo, že jeho duše uniká k ní, že se rozlévá jako vlna kolem obrysů její hlavy a že je strhávána níž bělostí jejích ňader.
Klekl si před ní na zem a s oběma lokty na kolenou ji s úsměvem pozoroval, zdvihaje k ní čelo.
Ona se k němu nakláněla a šeptala, jako by se zalykala opojením:
"Jenom se nehýbej! Nemluv! Dívej se na mě! V tvých očích je něco tak něžného, co mi dělá takovou radost!"
Říkala mu chlapečku.
"Chlapečku, máš mě rád?"
A ani neslyšela jeho odpověď, když jí jeho rty s dychtivou rychlostí stoupaly k ústům.
Na hodinách byl malý bronzový amorek, který se pitvořil a rozpřahoval dokulata paže pod zlacenou girlandou. Často se tomu smávali, ale když nastal čas rozloučení, všechno jim připadalo vážné.
Nehybně proti sobě stáli a opakovali si:
"Ve čtvrtek na shledanou! Ve čtvrtek na shledanou!"
Znenadání mu vzala hlavu do obou dlaní, políbila ho na čelo, zvolala: "Sbohem!" a vyběhla na schodiště.
Šla do ulice de la Comédie ke kadeřníkovi, aby jí upravil účes.
Stmívalo se, v krámě rozsvěcovali plyn.
Slyšela divadelní zvonek, který svolával herce na představení, a viděla naproti, jak muži s bledými tvářemi a ženy v sešlých šatech vstupují do divadla vchodem pro herce.
V malé a příliš nízké místnosti bylo horko a mezi parukami a pomádami hučela kamna. Pach želízek a mastné ruce, které se dotýkaly její hlavy, ji brzy začaly uspávat a ona pod pláštěnkou trochu podřimovala. Kadeřnický učeň, který ji česal, jí často nabízel lístky na maškarní ples.
Potom odcházela. Vracela se stejnými ulicemi, došla až k Červenému kříži, obouvala si přezůvky, které ráno schovala pod lavičku, a vtěsnala se na své místo mezi netrpělivé cestující.
Někteří z nich pod kopcem vystoupili. Zůstávala ve voze sama.
Při každé zatáčce bylo lépe vidět na osvětlení města, které tvořilo nad splývajícími domy široký světelný opar. Ema si klekala na polštáře a její oči bloudily po té oslňující podívané.
Vzlykala, volala Léona a posílala mu polibky a něžná slova, která odnášel vítr, Na kopci se přímo mezi dostavníky

potuloval jakýsi chudák s holí.
Ramena měl pokryta hromadou hadrů a tvář mu zakrýval starý klobouk kulatý jako umyvadlo, když si ho však sundal, objevily se místo víček dva zkrvavělé a zející oční důlky. Kůže se mu v rudých cárech třepila a výtok z důlků se srážel do zelených strupů podél nosu, jehož černé dírky křečovitě odfrkávaly. Když s někým mluvil, nakláněl hlavu dozadu a idiotsky se smál, potom jeho namodralé, ustavičně kroužící zřítelnice narážely u skrání na okraj živé rány.
Chodil za vozy a přitom si prozpěvoval písničku:

Dívenka v žáru horkých dní často o milování sní.

A dále to bylo samé ptactvo, slunce a listí.
Někdy se najednou objevil prostovlasý za Emou. S výkřikem ucouvla. Hivert si ho dobíral. Vyzýval ho, aby si najal boudu na pouti na svatého Romaina, nebo se ho se smíchem vyptával, jak se daří jeho milé.
Často se už vůz dal do pohybu a jeho klobouk se najednou prudkým pohybem prodral okénkem do dostavníku, zatímco se slepec druhou rukou křečovitě přidržoval na stupátku mezi stříkanci bláta z kol. Jeho hlas, zpočátku slabý a pištivý, se přiostřoval. Táhl se nocí jako nezřetelný nářek nějaké nevýslovné úzkosti a v cinkotu rolniček, šumění stromů a dunění korby z něho zaznívalo něco vzdáleného, co Emu přivádělo z míry. Zarýval se jí do duše jako vítr do propasti a odnášel ji do širých prostor nekonečné melancholie. Ale Hivert zpozoroval přítěž a důkladně přetáhl slepce bičem. Šňůrka ho švihla do ran, a on se zaječením padal do bláta.
Cestující ve Vlaštovce nakonec usnuli, jedni s otevřenými ústy, druzí s pokleslou bradou, opírajíce se o souseda nebo s rukou zastrčenou pod řemen, a přitom se pravidelně pohupovali podle kymácení vozu; a odraz lucerny, která se houpala venku nad boky zadních koní, vnikal dovnitř čokoládově hnědými kalikovými záclonami a vrhal krvavé stíny na všechny ty nehybné postavy. Ema opojená smutkem se ve svých šatech třásla zimou a čím dál více cítila chlad v nohou a smrt v duši.
Charles na ni doma už čekal, Vlaštovka mívala ve čtvrtek vždycky zpoždění. Konečně milostivá paní přišla. Dcerku sotva políbila.
Večeře nebyla připravena, co na tom! Nalézala pro kuchařku omluvy. Děvče si teď zřejmě mohlo dělat, co chtělo.
Často si manžel všiml, jak je bledá, a ptal se jí, necítí-li se nemocná.
"Ne," odpovídala Ema.
"Ale jsi dnes večer taková divná," namítal.
"To nic není! To nic není!"
Někdy dokonce odcházela do svého pokoje, sotva se vrátila, a Justin, který tam byl, tichými kroky chodil sem a tam, dovedl jí posloužit obratněji než dokonalá komorná. Podával sirky, svícen, knihu, připravoval jí noční kabátek, rozestýlal lůžko.
"No dobře," říkala, "tak už můžeš jít."
Zůstával totiž stát se spuštěnýma rukama a s vyvalenýma očima, jakoby zapletený do nesčetných nitek nenadálého snění.
Druhý den býval strašný a další dny, kdy Ema netrpělivě čekala, až zase uchopí své štěstí, ještě nesnesitelnější; prudká žádostivost rozpalovaná známými představami potom sedmého dne volně propukala v Léonově laskání. Léonův vlastní žár se skrýval pod výlevy okouzlení a vděčnosti. Ema tu lásku soustředěně a diskrétně vychutnávala, udržovala ji všemi úskoky své něhy a trochu se bála, aby se později nevytratila.
Často mu s melancholickou něhou říkala:
"Ano, ty mě opustíš...! Oženíš se...! Budeš jako ti ostatní."
"Jací ostatní," ptal se.
"Jako všichni muži," odpovídala.
Pak ho unylým pohybem odstrkávala a dodávala:
"Jste všichni nehebníci!"
Jednou, když filosoficky hovořili o pozemských zklamáních, napadlo jí říci (aby vyzkoušela jeho žárlivost nebo protože podlehla příliš silné potřebě vylít si srdce), že kdysi před ním kohosi milovala. "Ne tak jako tebe!" pokračovala rychle a dušovala se při hlavě své dcery, "že k ničemu nedošlo".
Mladý muž tomu uvěřil, přesto se jí vyptával, čím ten muž byl.
"Kapitánem na lodi, miláčku."
Tím mu zabránila v každém pátrání a zároveň se vysoce vyzdvihla předstírajíc, že okouzlila muže, který jistě musel mít bojovnou povahu a být zvyklý na všemožné úspěchy.
V té chvíli pocítil písař bezvýznamnost svého postavení, zatoužil po výložkách, záslužných křížích, titulech. To se jí jistě líbí, vytušil to z jejích nákladných zvyků.
A to se ještě Ema nepřiznávala k mnoha svým výstředním přáním jako například, že touží mít k jízdám do Rouenu modrý tilbury, tažený anglickým koněm a řízený groomem s přehrnutými botami. Na ten nápad ji přivedl Justin, který žadonil, aby ho přijala za komorníka, a i když nutnost odříci si ten rozmar nijak nezmenšovala radost při cestě na schůzku, rozhodně zvyšovala trpkost návratu.
Když spolu mluvili o Paříži, často nakonec zašeptala:
"Ano, tam by se nám spolu dobře žilo!"
"Copak nejsme šťastni?" namítal něžně mladý muž a hladil ji po vlasech.
"Ano, jsme," odpovídala, "já nemám rozum: polib mě!"
K manželovi byla roztomilejší než kdy jindy, dělala mu pistáciové krémy a po večeři mu hrávala valčíky. Cítil se tedy

jako nejšťastnější ze všech smrtelníků a Ema žila bez jakýchkoli obav, až jednoho večera znenadání řekl:
"Chodíš na hodiny ke slečně Lempereurové, viď?"
"Ano."
"Tak já jsem ji dnes viděl u paní Liégeardové," pokračoval Charles, "zmínil jsem se jí o tobě, ona tě prý nezná."
Jako by z čista jasna vedle ní uhodil hrom! Odpověděla však úplně přirozeně:
"Tak to možná zapomněla mé jméno?"
"Ale snad je v Rouenu několik slečen Lempereurových, které vyučují hře na klavír?" řekl lékař.
"To je možné."
Potom dodala živě:
"Ale já přece mám její potvrzení, podívej se!"
A šla k sekretáři, prohrabávala zásuvky, zpřeházela všechny papíry a nakonec tak dokonale ztratila hlavu, že ji Charles důrazně přemlouval, aby se pro nějaké mizerné stvrzenky takhle nenamáhala.
"Však já je najdu!" řekla.
A vskutku, hned následující pátek, když si Charles v temné komůrce, kde měl uloženy šaty, navlékal botu, ucítil mezi kůží a ponožkou list papíru, vytáhl ho a četl:

"Přijala za tři měsíce vyučování a za různé hudební potřeby částku šedesáti pěti franků. FÉLICIE LEMPEREUROVÁ, profesorka hudby."

"Jak se k čertu tohle dostalo do mých bot?"
"Asi to vypadlo ze staré krabice na účty," odpověděla, "z té, co stojí na kraji police."
Od té chvíle celý její život byla jen snůška lží, do nichž halila svou lásku jako do závojů, aby ji skryla.
Stalo se jí to potřebou, mánií, potěšením, takže když řekla, že šla včera po pravé straně ulice, bylo nutno mít zato, že šla po straně levé.
Jednou ráno, když podle svého zvyku odjela dosti lehce oblečena, začal najednou padal sníh, a Charles, vyhlížející občas z okna, spatřil pana Bournisiena v kočáře pana Tuvache, který ho vezl do Rouenu. Sešel tedy dolů a svěřil duchovnímu teplý šál, aby ho předal paní Bovaryové, až přijede do Červeného kříže. Jakmile byl Bournisien v hostinci, ptal se po manželce yonvilleského lékaře.
Hostinská mu odpověděla, že ta její podnik často nenavštěvuje.
Večer pak, když poznal paní Bovaryovou ve Vlaštovce, vykládal jí farář, že nevěděl, co má dělat, ale zřejmě celé věci nepřikládal důležitost, začal totiž pět chválu na jakéhosi kazatele, který v té době zrovna dělal divy v katedrále a za kterým všechny dámy běhaly, aby si ho poslechly.
Nevadí, nežádal-li vysvětlování on, druzí by časem mohli být méně diskrétní. Proto si řekla, že bude prospěšné vystupovat pokaždé u Červeného kříže, aby jí dobří yonvilleští občané vídali na schodech a neměli žádné podezření.
Avšak jednoho dne ji pan Lheureux potkal, když vycházela z Buloňského hotelu zavěšená do Léona, dostala strach, že bude povídat. Ten však nebyl tak hloupý.
Tři dny nato však přišel do jejího pokoje, zavřel dveře a řekl:
"Budu potřebovat nějaké peníze."
Prohlásila, že mu žádné nemůže dát. Lheureux spustil lamentaci a připomněl jí, co všechno pro ni udělal.
Vskutku, z obou směnek, které Charles podepsal, zaplatila Ema teprve jednu. Druhou směnku se obchodník na její prosbu uvolil nahradit dvěma jinými, které byly dokonce obnoveny s velmi dlouhou platební lhůtou. Potom vytáhl z kapsy seznam nezaplacených dodávek, to jest: záclony, koberec, látka na potahy křesel, několikeré šaty a různé módní zboží, což všechno dohromady dosahovalo částky téměř dvou tisíc franků.
Sklopila hlavu, Lheureux pokračoval:
"Nemáte-li peníze v hotovosti, máte nemovitosti."
A upozornil na zchátralý baráček v Barneville u Aumale, který mnoho nevynášel. Patřil kdysi k malému statku, který starý pan Bovary prodal - Lheureux totiž věděl všechno, dokonce i výměru v hektarech a jména sousedů.
"Já bych se na vašem místě zbavil dluhů," řekl, "a ještě by mi zbyly peníze."
Namítala, že je těžko získat kupce, dával naději, že nějakého najde, Ema se však ptala, jak to zařídit, aby mohla prodat.
"Copak nemáte plnou moc?" odpověděl.
Ta slova ji ovanula jako závan čerstvého vzduchu.
"Nechte mi tu ten účet," řekla Ema.
"Ale to není třeba," odpověděl Lheureux.
Za týden přišel znovu a chlubil se, že po mnohém shánění objevil nakonec jakéhosi Langloise, který už má dlouho na tu nemovitost zálusk, že mu však nesdělil cenu.
"Na ceně nesejde!" zvolala Ema.
Bude nutno naopak vyčkat, trochu si chlapíka okouknout. Stálo by za to za ním zajet, a protože ona jet nemůže, nabídl se Lheureux, že pojede sám a na místě se s Langloisem domluví. Když se vrátil, oznámil, že zájemce nabízí čtyři tisíce franků.
Ema se při té zprávě celá rozzářila.
"Je to upřímně řečeno dobrá cena," dodal.
Polovinu částky dostala ihned, a když se chystala zaplatit účet, obchodník jí řekl:
"Na mou duši, že je mi líto, když vidím, jak se naráz zbavujete takové tučné částky."
Podívala se tedy na bankovky, zasnila se nad neomezeným počtem schůzek, které tyto dva tisíce franků představovaly.

"Cože? Cože?" vykoktala.
"Inu," zasmál se dobrácky, "na účet se může dát všelicos. Copak nevím, jak to v domácnostech chodí?"
A upřeně na ni hleděl, přičemž držel v ruce dva dlouhé listy papíru a posunoval je mezi nehty. Konečně otevřel náprsní tašku a rozložil na stůl čtyři směnky na řad, každou po tisíci francích.
"Tohle mi podepište a peníze si všechny nechte," řekl.
Pohoršeně protestovala.
"Ale když vám ten přebytek dávám," odpověděl drze pan Lheureux, "neprokazuju tím službu vám?"
Vzal pero a napsal pod účet:
"Přijal od paní Bovaryové čtyři tisíce franků."
"Proč si dělat starosti, když do půl roku dostanete nedoplatek za ten barák, a když jsem stanovil splatnost poslední směnky až teprve po zaplacení?"
Ema byla z jeho propočtů trochu popletená a v uších jí zvonilo, jako kdyby zlaté mince vyhřezly z pytlů a cinkaly kolem ní na podlaze. Nakonec Lheureux vysvětlil, že má v Rouenu přítele bankéře, který ty čtyři směnky bude eskontovat a potom že sám milostivé paní odevzdá přebytek skutečného dluhu.
Místo dvou tisíc franků donesl však pouze osmnáct set, neboť přítel Vincart si z nich ponechal dvě stě (oprávněně) jakožto provizi a za eskontování.
Potom nedbale požádal o stvrzenku.
"Rozumíte... v obchodě... někdy... A s datem, prosím, s datem."
Před Emou se najednou otevřel obzor uskutečnitelných rozmarů.
Byla natolik opatrná, že si dala stranou tisíc tolarů, z nichž byly v den splatnosti zaplaceny první tři směnky. Avšak čtvrtá směnka náhodou došla do domu ve čtvrtek a rozčilený Charles trpělivě čekal na návrat své ženy, aby mu podala vysvětlení.
Neřekla mu o té směnce, pravda, ale jen proto, aby mu ušetřila domácí starosti, posadila se mu na klín, hladila ho, vrkala, dlouze vypočítávala všechny ty nezbytné věci, které si koupili na úvěr.
Charles si nevěděl rady, a tak se brzy obrátil na věčného pana Lheureuxe, ten přísahal, že dá věc do pořádku, když mu pán podepíše dvě směnky, z nichž jedna na sedm set franků bude splatná do tří měsíců. Aby se trochu uklidnil, napsal Charles patetický dopis matce. Místo aby poslala písemnou odpověď, přijela osobně, a když chtěla Ema vědět, zda z ní něco dostal, odpověděl:
"Ano, ale chce ten účet vidět."
Nazítří časně zrána běžela Ema požádat pana Lheureuxe, aby vystavil nový účet nepřesahující tisíc franků. Kdyby totiž ukázala ten na čtyři tisíce, musela by říci, že už dvě třetiny splatila, a tudíž přiznat prodej nemovitosti -- tuto transakci vskutku provedl obchodník tak dobře, že vyšla najevo teprve později.
I když cena každého předmětu byla velice nízká, stará paní Bovaryová neopomněla prohlásit, že vydání jsou přemrštěná.
"Nemohli jste se obejít bez koberce? Proč nové potahy na křesla?
Za mých dob bývalo v domě jen jediné křeslo pro staré osoby - alespoň u mé matky, a ta, ujišťuju vás, byla počestná žena. -
Každý nemůže být bohatý! Žádné jmění nevydrží, když peníze pořád odtékají! Styděla bych se hýčkat se tak, jako se hýčkáte vy! A já jsem přitom stará osoba a potřebuju ošetření... To je mi pěkné, samá paráda! Samé cerepetičky! Cože! Hedvábí na podšívku po dvou francích! Když je k dostání mušelín po deseti a dokonce po osmi sou a prokáže stejnou službu!"
Ema dozadu opřená na pohovce odpovídala, jak nejklidněji dovedla:
"Přestaňte, prosím, přestaňte!"
Stará paní však kázala dál a předpovídala jim, že skončí v chudobinci. Je to ostatně Charlesova vina. Naštěstí slíbil, že tu plnou moc zničí...
"Jak to?"
"Ano, přísahal mi to," odpověděla stará paní.
Ema otevřela okno, zavolala Charlese a ten chudák musel doznat, že z něho matka vynutila čestné slovo.
Ema vyšla ven, potom se rychle vrátila a podala jí vznešeně velký arch papíru.
"Děkuju vám," řekla stará paní.
A hodila plnou moc do ohně.
Ema se začala smát řezavým, hlučným, nepřetržitým smíchem: dostala nervový záchvat.
"Ach, Bože!" zvolal Charles. "Ale ty taky nejednáš správně!
Dělala jsi jí scény!"
Matka pokrčila rameny a tvrdila, že to je samá komedie.
Charles se však poprvé vzepřel a zastával se své ženy tak, že stará paní Bovaryová chtěla odjet. Hned druhý den opravdu odjela a na prahu, když se ji snažil zadržet, odpověděla:
"Ne, ne! Máš ji radši než mě a máš pravdu, je to v pořádku. Jak si přeješ! Však ještě uvidíš...! Buď zdráv... protože já tak honem nepřijedu, abych jí, jak říkáš, dělala scény."
Charles přesto zůstal před Emou velice zahanbený, neboť ta nijak neskrývala, jak mu zazlívá, že zklamal její důvěru.
Musel hodně prosit, než svolila znovu přijmout plnou moc, a dokonce s ní zašel za panem Guillauminem, aby jí vystavil novou, úplně stejnou.
"Rozumím," řekl notář, "vědec se nemůže zatěžovat praktickými maličkostmi denního života."
A Charles měl pocit úlevy, neboť ta úlisná poznámka připisovala jeho slabosti lichotivé zdání vyšších zájmů.

Jak potom příští čtvrtek s Léonem v jejich hotelovém pokoji překypovala radostí! Smála se a plakala, zpívala, tančila, objednala si sorbety, chtěla kouřit cigarety, připadala mu výstřední, ale rozkošná, nádherná.
Nechápal, jaká reakce celé její bytosti ji žene, aby se čím dál víc pouštěla do životních radovánek. Začínala být podrážděná, mlsná a rozkošnická; a procházela se s ním po ulicích se vztyčenou hlavou, aniž, jak říkala, měla strach, že se zkompromituje. Někdy se však Ema zachvěla při pomyšlení, že by mohla potkat Rodolpha, připadalo jí totiž, že i když se navždy rozešli, nevymanila se dosud úplně z jeho vlivu.
Jednou večer se nevrátila do Yonville. Charles z toho byl úplně vyplašený a Bertička, která si bez maminky nechtěla jít lehnout, plakala, až srdce usedalo, Justin se vydal nazdařbůh na silnici.
Pan lékárník kvůli tomu odešel z lékárny.
Konečně v jedenáct večer už to Charles nemohl vydržet, zapřáhl kočár, vskočil dovnitř, práskl do koně a okolo druhé hodiny ranní dorazil k Červenému kříži. Nikdo tam. Pomyslel si, že s ní třeba mluvil písař, ale kde bydlí? Charles si naštěstí vzpomněl na adresu jeho šéfa. Běžel tam.
Začínalo svítat. Nad jedněmi dveřmi rozeznal notářské štítky; zaklepal. Kdosi zavolal požadovanou informaci, aniž otevřel dveře, a přidal k ní spoustu nadávek na adresu těch, kdo v noci burcují lidi ze spánku.
Dům, kde písař bydlel, neměl ani zvonek, ani klepadlo, ani vrátného. Charles mohutně zabušil pěstí do okenic. Kolem něho prošel strážník, to ho polekalo a tak odešel.
"Proč tak blázním," říkal si, "třeba ji zdrželi na večeři u pana Lormeauxe."
Lormeauxovi už v Rouenu nebydleli.
"Možná že tu zůstala ošetřovat paní Dubreuilovou. Ale ne, paní Dubreuilová je už deset měsíců po smrti! Kde jenom je?"
Dostal nápad. V kavárně požádal o adresář a rychle si v něm vyhledal jméno slečny Lempereurové, která bydlela v ulici Renelle-des-Maroquiniers číslo 74.
Když do té ulice zabočil, objevila se na druhém konci samotná Ema, jeho objetí bylo spíš, jako by se na ní vrhal:
"Co tě včera zdrželo?" zvolal.
"Nebylo mi dobře."
"Jak to...? Kde...? Jak?"
Přejela si dlaní po čele a odpověděla:
"U slečny Lempereurové."
"Já to věděl! Zrovna jsem tam šel."
"To je zbytečné," řekla Ema. "Zrovna před chvílí odešla. Ale pro příště zachovej klid. Rozuměj, je mi nepříjemné pomyšlení, že tě každé malé zdržení takhle rozčilí."
Tím si jaksi zajišťovala svolení, aby se nemusela ve svých bláznivých kouscích nijak omezovat. Však toho také plně využívala. Když ji popadla touha spatřit Léona, jezdila za ním pod libovolnou záminkou, a protože ji toho dne nečekal, chodila si pro něho do kanceláře.
Byla z toho veliká radost, když se to stalo poprvé, podruhé -časem však jí už nezatajoval pravdu, že si totiž jeho šéf velice stěžuje na taková vyrušení.
"Ale co, jen pojď," říkala.
A on se vytrácel z kanceláře.
Chtěla, aby se oblékal černě a aby si dal narůst mušku na bradě, aby se podobal portrétům Ludvíka XIII. Přála si navštívit jeho byt, připadal jí ubohý, zarděl se nad tím, ona si toho nevšímala, potom mu poradila, aby si koupil záclony, jako má ona, a když měl námitky proti výdajům, řekla mu se smíchem:
"Ale, ale, tak ty si na svých tolárcích tolik zakládáš!"
Léon jí vždycky musel vyprávět, co dělal celou dobu od poslední schůzky. Žádala po něm verše, verše psané na ni, milostnou báseň na její počest, nikdy se mu nepodařilo nalézt rým ve druhém verši a nakonec opsal nějaký sonet z památníku.
Nedělal to ani tak z ješitnosti jako spíš z jediného důvodu: aby se jí zalíbil. Nediskutoval o jejích nápadech, přijímal všechno, co se líbilo jí, jako by on byl její milenkou spíš než ona jeho.
Měla pro něho něžná slova a polibky, které mu uchvacovaly duši.
Kde se v ní vzala taková zkaženost, téměř nehmotná, jak byla hluboká a utajená?

VI

Při cestách, které podnikal za Emou, večeříval Léon často u lékárníka, a považoval za svou povinnost pozvání mu ze zdvořilosti oplatit.
"Velice rád!" odpověděl pan Homais, "však já už se potřebuji trochu povyrazit, vždyť tady usychám. Půjdeme do divadla, do restaurace, vyhodíme si z kopýtka!"
"Ach, miláčku!" zamumlala něžně paní Homaisová, které naháněla strach blíže neurčená nebezpečí, kterým se hodlal vystavovat.
"No copak? Nezdá se ti, že si i takhle dost kazím zdraví, když tu žiju pořád mezi těmi lékárenskými výpary? Taková je ostatně ženská povaha, ženy žárlí na Vědu a potom mají námitky i proti nejoprávněnějšímu rozptýlení. Nevadí, počítejte se mnou, v nejbližší době se objevím v Rouenu a půjdeme se spolu rozšoupnout."
Kdysi by lékárníka nenapadlo užít takového výrazu, ale nyní si liboval v jakémsi žertovném, pařížském způsobu řeči, který mu připadal vrcholně elegantní, a stejně jako jeho sousedka paní Bovaryová, vyptával se zvědavě Léona na

mravy hlavního města.
Dokonce mluvil argotem, aby ohromil... měšťáky: říkal pajzl, sekáč, frajer, fešanda z Bréda-Street a místo jdu říkal už se valím.
Jeden čtvrtek se tedy Ema ke svému velkému překvapení setkala v kuchyni u Zlatého lva s panem Homaisem v cestovním obleku, byl zahalen v jakémsi starém plášti, který na něm ještě nikdo neviděl, v jedné ruce držel kufr, ve druhé nánožník z lékárny.
Nikomu se se svým úmyslem nesvěřil, aby veřejnost nepoplašil svou nepřítomností.
Pomyšlení, že znovu spatří místa, kde prožil mládí, ho patrně rozjařovalo, neboť celou cestu nepřestal řečnit, jakmile byli na místě, svižně vyskočil z vozu a šel hledat Léona. Marně se písař bránil, pan Homais ho odvlekl do velké kavárny Normandie, vkročil tam majestátně, aniž smekl, neboť smekat klobouk ve veřejné místnosti mu připadalo venkovské.
Ema čekala na Léona tři čtvrti hodiny. Nakonec za ním běžela do kanceláře a pohroužena do všemožných dohadů obviňovala ho z lhostejnosti, sobě vyčítala slabost a strávila dopoledne s tváří přitisknutou k okennímu sklu.
Ve dvě hodiny spolu oba muži ještě seděli u stolu jeden proti druhému. Velký sál se prázdnil, roura od kamen ve tvaru palmy se u bílého stropu rozevírala jako pozlacená kytice a vedle nich za oknem bublal na slunci malý vodotrysk v mramorové nádrži, v níž se odráželi tři humři, rozložení mezi chřestem a řeřichou ke křepelkám položeným na boku a nakupeným na sebe.
Homais byl v sedmém nebi. Ačkoli byl více opojený přepychem než dobrým jídlem, přece jen mu pomardské víno trochu stouplo do hlavy, a když se objevila omeleta s rumem, začal pronášet nemravné teorie o ženách. Jeho nejvíce přitahuje chic. Miluje elegantní úbor v dobře zařízeném pokoji, a pokud jde o tělesné vlastnosti, nepohrdne pořádným kusem.
Léon zoufale hleděl na hodiny. Lékárník pil, jedl, mluvil.
"Vy to v Rouenu jistě nemáte lehké," řekl najednou. "Ostatně ta vaše láska nebydlí daleko."
A když se mladík zarděl, pokračoval:
"No tak, ruku na srdce! Nepopřete, že v Yonville..."
Léon něco vykoktal.
"Že jste se u paní Bovaryové dvořil...?"
"Komu?"
"Služce!"
Nemyslel to jako žert, ale Léon, v němž ješitnost zvítězila nad opatrností, bezděky zaprotestoval. Ostatně jemu se líbí jenom tmavovlásky.
"Souhlasím s vámi," řekl lékárník, "jsou temperamentnější."
Naklonil se k přítelovu uchu a vyjmenoval mu příznaky, podle nichž se pozná, že má žena temperament. Odbočil dokonce i na pole etnografické: Němka je hysterická, Francouzka prostopášná, Italka vášnivá.
"A co černošky?" zeptal se písař.
"Ty jsou tak pro umělecký vkus," řekl Homais. "Pane vrchní! Dvě černé kávy!"
"Jdeme?" zeptal se konečně Léon netrpělivě.
"Yes."
Ale před odchodem chtěl lékárník vidět majitele podniku a poblahopřál mu.
Nato Léon, aby se ho zbavil, předstíral, že má úřední jednání.
"Já vás doprovodím!" prohlásil lékárník.
A celou cestu po ulicích vykládal o své ženě, o dětech, o jejich budoucnosti a o své lékárně, vyprávěl, v jak žalostném stavu kdysi byla a k jakému stupni dokonalosti ji přivedl.
Když došli před Buloňský hotel, Léon ho rychle opustil, vyběhl po schodech a našel svou milenku velice rozčilenou. Při lékárníkově jménu se rozzlobila. Léon však hromadil pádné důvody: on za to přece nemůže, copak nezná pana Homaise? Věří snad, že by mohl dát jeho společnosti přednost před její? Ona se však odvracela, zadržel ji, svezl se na kolena a oběma rukama ji objal kolem pasu v unylé póze plné žádostivosti a prosby.
Ema stála, velké žhavé oči na něj hleděly vážně, téměř hrozivě.
Potom se zakalily slzami, růžová víčka se sklopila, ponechala mu své ruce a Léon je zdvihal ke rtům, když se objevil sluha a sdělil, že na pána dole někdo čeká.
"Vrátíš se?" zeptala se.
"Ano."
"Ale kdy?"
"Za chvíli."
"Byl to jen fígl," řekl lékárník, když uviděl Léona. "Chtěl jsem přerušit tu návštěvu, která, jak se mi zdálo, vám byla proti mysli. Pojďme si dát k Bridouxovi skleničku hořké."
Léon se zapřísahal, že musí zpátky do kanceláře. Nato si začal lékárník dělat legraci z lejster a soudních spisů.
"Dejte si přece chvíli pokoj s tím vaším Cujasem a Bertolem. Kdo vám v tom brání? Buďte chlap! Pojďme k Bridouxovi. Uvidíte jeho psa. Něco moc zajímavého!"
A protože písař stále trval na svém, dodal:
"Půjdu do kanceláře s vámi. Přečtu si tam nějaké noviny nebo si prolistuju Sbírku zákonů."
Léon, omámený Eminým hněvem, Homaisovým žvaněním a snad i těžkým obědem, zůstával nerozhodně stát, jakoby fascinován lékárníkem, který opakoval:
"Pojďme k Bridouxovi! Je to kousek odsud v ulici Malpalu."
Tu se ze zbabělosti, z hlouposti, z toho neurčitého pocitu, který nás donutí vykonat činy, jež nám jsou nejvíc proti

mysli, nechal odvést k Bridouxovi. Našli ho na dvorku, jak dohlíží na tři mládence, kteří udýchaně točili velkým kolem přístroje na dělání sodovky. Homais jim udělil několik rad, objal Bridouxe, dali si hořkou. Dvacetkrát chtěl Léon odejít, ale lékárník ho pokaždé zadržel za ruku a řekl mu: "Hned! Už jdu taky. Půjdeme do Rouenské pochodně navštívit ty pány. Představím vás Thomassinovi."
Léon se ho přece však zbavil a běžel jako vítr do hotelu. Ema už byla pryč.
Odešla nanejvýš rozhořčena. Nyní jí byl protivný. To, že nedodržel slovo a nepřišel na schůzku, jí připadalo jako urážka a ona hledala další důvody, proč by se od něho měla odpoutat: je neschopen hrdinství, je slaboch, všední člověk, poddajnější než žena a k tomu ještě držgrešle a zbabělec.
Potom se uklidnila a nakonec shledala, že mu patrně křivdí. Ale snižujeme-li milovaného člověka, vždycky nás to od něho trochu odpoutává. Není dobře dotýkat se modly, pozlátko z ní utkví člověku na prstech.
Potom spolu už častěji mluvili o věcech, které se netýkaly jejich lásky, a v dopisech, které mu Ema posílala, se hovořilo o květech, verších, o měsíci a hvězdách, naivních to rekvizitách ochabující lásky, která se snaží o oživení všemi možnými vnějšími prostředky. Ema si pokaždé slibovala od své příští cesty hlubokou blaženost, potom si přiznávala, že necítí nic mimořádného. Její zklamání rychle ustupovalo před novou nadějí a Ema se k němu vracela horoucnější a roztouženější. Rovnou se svlékala, trhala tenkou stužku šněrovačky, která hvízdala kolem jejích boků jako sviští užovka. Po špičkách se šla ještě jednou přesvědčit, jsou-li dveře zamčené, potom jediným pohybem shodila všechno, co měla na sobě a bledá, vážná, beze slova a rozechvěle mu padala do náruče.
Avšak na její čelo pokryté chladnými kapkami, na zajíkající se rty, do těkavých zorniček, do jejího objetí se teď vkrádalo něco přemrštěného, něco neurčitě pochmurného, jak se Léonovi zdálo, něco, co se nenápadně stavělo mezi ně.
Neodvažoval se ptát, ale vida, jak je zkušená, říkal si, že jistě prošla všemi zkouškami utrpení i rozkoše. To, co ho na ní kdysi okouzlovalo, mu teď trochu nahánělo strach. Kromě toho se bouřil proti tomu, jak denně víc a víc pohlcovala jeho osobnost.
Zazlíval Emě její trvalá vítězství. Snažil se dokonce, aby ji přestal milovat, potom však při zavrzání jejích střevíčků pocítil zbabělost jako opilec při pohledu na láhev silného alkoholu.
Pravda, neopomínala zahrnovat ho všemožnou pozorností od vybraných jídel po koketní šaty a unylé pohledy. Přivážela z Yonville za ňadry růže, které mu pak házela do tváře, projevovala zájem o jeho zdraví, dávala mu rady, jak se má chovat a konečně v naději, že se třeba nebe do toho vloží, zavěsila mu na krk medailónek s Pannou Marií. Jako počestná matka se vyptávala na jeho kamarády. Říkala mu:
"Nestýkej se s nimi, nechoď nikam, mysli jen na nás, miluj mě!"
Byla by ráda dohlížela na celý jeho život a napadlo ji dokonce, aby ho dala sledovat. U hotelu stával vždycky jakýsi pobuda, který zastavoval hosty, a ten by jistě neodmítl... Hrdost se v ní však vzepřela.
"I co, ať si mne třeba podvádí, co mi na tom záleží? Copak o něj tak stojím?"
Jednou, když se brzy rozešli a když se Ema sama vracela po bulváru, spatřila zdi svého kláštera, posadila se na lavičku ve stínu jilmů. Jaký to byl tenkrát klid! Jak jí bylo líto těch nevýslovných milostných citů, které si tehdy snažila představit podle knih!
První měsíce po svatbě, vyjížďky na koni do lesa, vikomt, který tančil valčík, pějící Lagardy - to všechno jí znovu přešlo před očima... A Léon jí najednou připadal stejně vzdálený jako to ostatní.
"Ale vždyť ho miluji!" říkala si.
Všechno marné -- není šťastná , nikdy nebyla šťastná. Odkud se jen bere ta nedostatečnost života, ta náhlá prohnilost všech věcí, o které se opírá? Je-li však někde bytost silná a krásná, povaha chrabrá a zároveň plná vzletu a vybranosti, básnické srdce v těle anděla, lyra s bronzovými strunami, z níž se linou k nebi elegické svatební písně - proč by takového člověka náhodou nemohla najít? Ach, vždyť je to nemožné! Nic ostatně nestojí za námahu hledání, všechno je jen lež!
Za každým úsměvem se skrývá zívnutí nudy, za každou radostí prokletí, za každou rozkoší znechucení a i ty nejlepší polibky vám zanechají na rtech jen neuskutečnitelnou touhu po slasti ještě vyšší.
Ve vzduchu se ozvalo kovové zaharašení a klášterní zvon odbil čtyři údery. Čtyři hodiny! Připadalo jí, že je zde na té lavičce už celou věčnost. Ale do jedné minuty se vejde nekonečně mnoho vášní, jako se do malého prostoru vejde dav lidí.
Emu její vášně plně zaměstnávaly a o peníze se starala tak málo jako nějaké arcivévodkyně.
Až se jednou u ní objevil jakýsi nenápadný, brunátný a plešatý mužík a prohlásil, že ho posílá pan Vincart z Rouenu. Odstranil špendlíky, kterými měl zapjatou postranní kapsu dlouhého zeleného redingotu, zapíchl si je do rukávu a zdvořile jí podal jakýsi papír.
Byla to směnka na sedm set franků, kterou sama podepsala.
Lheureux ji přes všechny své sliby postoupil Vincartovi.
Poslala k Lheureuxovi služku. Nemohl přijít.
Nato se neznámý muž, který zůstal stát a vrhal vpravo i vlevo zvědavé pohledy skryté pod hustým světlým obočím, prostomyslně zeptal: "Co mám vyřídit panu Vincartovi?"
"Řekněte mu," odpověděla Ema, "že je nemám... Seženu je příští týden... Ať počká... ano, příští týden."
A mužík beze slova odešel.
Ale druhý den v poledne dostala směnečný protest a pohled na kolkovaný papír, na němž se několikrát za sebou velkými písmeny vyskytovalo: "Hareng, soudní vykonavatel v Buchy", jí nahnal takový strach, že ihned pospíchala za obchodníkem.
Našla ho v krámě, jak právě převazuje nějaký balíček.
"Uctivost!" řekl. "Už jsem vám k službám."

Přesto pokračoval ve své práci, při níž mu pomáhala asi třináctiletá dívka, zpola hrbáček, která u něho pracovala zároveň jako kuchařka a jako příručí.
Potom s hlučným klapáním dřeváků na prkenné podlaze krámu šel před milostivou paní do prvního patra a zavedl ji do úzké kanceláře, kde na velkém psacím stole z jedlového dřeva stálo několik obchodních knih, chráněných železnou tyčkou položenou napříč a opatřenou visacím zámkem. U stěny pod štůčky kartounu stála nedobytná pokladna takových rozměrů, že musela jistě obsahovat něco jiného než jen směnky a peníze. Pan Lheureux totiž také půjčoval na zástavu a do této pokladny uložil i zlatý řetízek paní Bovaryové, stejně jako náušnice ubohého starého Telliera, který byl konečně nucen prodat svůj podnik a zakoupil si v Quincampoix bídné hokynářství, kde mezi svíčkami, méně žlutými než byla jeho tvář, umíral na katar.
Lheureux usedl do širokého slaměného křesla a zeptal se:
"Co je nového?"
"Podívejte se."
A podala mu lejstro.
"No a co já v tom mohu dělat?"
To ji rozzlobilo a ona mu připomněla, že jí dal slovo, že nedá směnky do oběhu, to připustil.
"Ale byl jsem k tomu sám donucen, měl jsem nůž na krku."
"A co se stane teď?" zeptala se.
"No, to je docela jednoduché, soudní rozsudek a potom exekuce -šupito presto!"
Ema se musela držet, aby ho neuhodila. Mírně se ho zeptala, neexistuje-li nějaký způsob, jak pana Vincarta uchlácholit.
"Uchlácholit Vincarta? Kdepak, to ho neznáte, ten je horší než Tatar."
Pan Lheureux však přece musí nějak zakročit.
"Poslyšte! Mám dojem, že až dosud jsem se k vám choval víc než slušně."
A otevřel jednu ze svých obchodních knih.
"Podívejte se."
Potom jel prstem po stránce nahoru: "Hned to bude... Tady...
3. srpna 200 franků... 17. června, stopadesát, 23. března, čtyřicet šest... V dubnu..."
Zarazil se, jako by se bál, že udělá nějakou hloupost.
"A to ještě nemluvím o směnkách, které podepsal pán, jedna je na sedm set, druhá na tři sta franků! A pokud jde o vaše drobné nákupy na splátky a úroky, to vůbec nebere konce, v tom se člověk ani nevyzná. Už s tím nechci nic mít!"
Ema plakala, říkala mu dokonce "milý pane Lheureuxi". On se však stále odvolával na toho "rasa Vincarta". Ostatně nemá sám ani groš, nikdo mu teď neplatí, každý si s ním oře, chudý kramář jako on nemůže ostatním opatřovat peníze.
Ema mlčela a pana Lheureuxe, který hryzal peří na brku, její mlčení zřejmě znepokojilo, protože pokračoval: "Kdybych alespoň v příštích dnech dostal nějaké peníze zpátky... mohl bych..."
"Ostatně, jakmile nedoplatek z Barneville bude..." řekla.
"Cože?"
Když se dozvěděl, že Langlois ještě nezaplatil, zatvářil se velice překvapeně. Potom řekl medovým hlasem:
"A dohodneme se, jak říkáte...?"
"Na čem budete chtít!"
Zavřel tedy oči, aby mohl přemýšlet, napsal několik číslic, prohlásil, že mu to bude dělat velké potíže, že jde o choulostivou záležitost a že si pouští žilou, nadiktoval čtyři směnky po dvou stech padesáti francích splatných postupně v jednoměsíčních lhůtách.
"Jen aby si dal Vincart ode mne říci! Ostatně, je to dohodnuto, já se nevykrucuju, já mám čistý štít."
Potom jí nedbale předvedl různé nové zboží - avšak podle jeho názoru pro milostivou z toho není nic dost dobré.
"Když si pomyslím, že tyhle šaty jsou z látky za sedm pěťáků metr a prý zaručeně stálobarevné! A lidi na to letí! Nebudeme jim přece vykládat, jak je to doopravdy, to dá rozum, ne?" Tím, že se přiznával k darebáctví vůči jiným, jí chtěl dokázat svou poctivost.
Pak ji ještě jednou zavolal a ukázal jí tři lokte krajek, které nedávno získal ve výprodeji.
"Jestli to není nádhera!" řekl Lheureux. "Hodně se to teď dává na opěradla ke křeslům, je to v módě."
A hbitěji než eskamotér zabalil krajky do modrého papíru a vložil je Emě do ruky.
"Alespoň abych věděla..."
"To nijak nespěchá," řekl a obrátil se k ní zády.
Hned večer přiměla Bovaryho, aby napsal matce, že jim má co nejrychleji poslat celý zůstatek dědictví. Tchyně odpověděla, že už nic nemá, likvidace je provedena a jim zbývá kromě Barneville šest set liber renty, a ty jim bude přesně vyplácet.
Paní Bovaryová poslala tedy účet ke dvěma či třem pacientům a jelikož se jí tento prostředek osvědčil, začala ho používat v hojné míře. Neopomněla nikdy v doušce připsat:
"Neříkejte o tom manželovi, víte jak je hrdý... Promiňte mi...
Vaše oddaná služebnice." Došlo několik reklamací, zadržela je.
Aby si opatřila peníze, začala prodávat staré rukavice, klobouky, staré železo a urputně smlouvala -- selská krev ji hnala za výdělkem. Potom na svých cestách do města sháněla všelijakou veteš, kterou od ní jistě pan Lheureux odkoupí, nebude-li nic jiného. Koupila si pštrosí pera, čínský porcelán, truhlice, vypůjčovala si od Félicité, od paní Lefrancoisové, od hostinské u Červeného kříže, zkrátka od každého, kdo se kde naskytl. Z peněz, které konečně došly za Barneville, zaplatila dvě směnky, zbylých patnáct set franků se rozkutálelo. Znovu se zadlužila a tak to šlo pořád.
Někdy se sice snažila trochu počítat, ale objevovala tak otřesné věci, že tomu ani nemohla uvěřit. Začínala tedy počítat

znovu, po chvíli se zaplétala, všeho nechávala a už na to nemyslela.
Dům teď byl tuze smutný! Bylo vidět dodavatele, jak odtud odcházejí se zlostným výrazem. Po kamnech se válely kapesníky a Bertička k velkému pohoršení paní Homaisové chodila teď s děravými punčochami. Jestliže si Charles dovolil plaše utrousit nějakou námitku, drsně odpovídala, že ona za to nemůže.
Proč ta prchlivost? Vykládal si to všechno nervovou chorobou, kterou prodělala, vyčítal si, že považuje následky nemoci za povahovou vadu, obviňoval se ze sobectví, měl chuť rozběhnout se k ní a zlíbat ji.
"Ale ne," říkal si, "nebylo by jí to příjemné."
A zůstal, kde byl.
Po večeři se procházel sám po zahradě, bral si Bertičku na klín, rozevřel své lékařské noviny a pokoušel se naučit ji číst. Děvčátko se nikdy předtím neučilo a tak za chvíli vykulilo smutné veliké oči a rozplakalo se. Pak ji konejšil nosil jí v konvi vodu, aby si mohla dělat v písku potůčky, nebo ulamoval větvičky ptačího zobu a zapichoval je jako stromy do záhonů, vzhled zahrady to nijak nekazilo, protože ta byla stejně zarostlá vysokým plevelem, byli Lestiboudoisovi dlužni už za tolik pracovních dní! Potom začalo být děcku zima a shánělo se po mamince.
"Zavolej služku," říkal Charles. "Víš přece, děvenko, že maminka nechce, aby ji někdo vyrušoval."
Začínal podzim a listí už padalo -- jako před dvěma lety, když stonala! Kdy už tohle všechno skončí...? A chodil dál s rukama za zády.
Paní byla ve svém pokoji. Nahoru k ní se nechodilo. Trávila tam celý den, otupená, skoro neustrojená, a občas pálila voňavé františky, které si koupila v Rouenu v krámku jakéhosi Alžířana.
Aby u sebe v noci nemusela mít toho člověka, který tu ležel natažen a spal, mračila se na něj tak dlouho, až se jí podařilo vypudit ho do druhého poschodí, a pak čítala až do rána výstřední knihy, ve kterých byly líčeny orgie a krvavé výjevy. Často se Emy zmocňovala hrůza, vykřikla a přibíhal Charles.
"Jdi pryč!" říkala.
Jindy zase, když ji spaloval ten vnitřní žár, cizoložstvím ještě rozdmychaný, dychtivě, vzrušeně, roztouženě otevírala okno, vdechovala chladný vzduch, nechávala své těžké vlasy vlát po větru, hleděla na hvězdy a toužila po lásce knížat. Tehdy by byla dala všechno za jedinou z těch schůzek, které konejšily její hlad.
Ty dny byly její svátky. Chtěla je mít nádherné, a když nemohl Léon zaplatit útratu sám, velkoryse doplácela zbytek, což bylo skoro pokaždé. Pokoušel se jí naznačit, že by jim bylo dobře i jinde, v nějakém skromnějším hotelu, ale vždycky měla nějaké námitky.
Jednou vytáhla z taštičky šest pozlacených lžiček (byl to svatební dar otce Rouaulta) a poprosila ho, aby je za ni donesl do zastavárny. A Léon poslechl, ačkoli mu to bylo nepříjemné. Měl strach, aby se nekompromitoval.
Když pak o tom uvažoval, usoudil, že se jeho milenka začíná chovat divně a že snad rady, aby se s ní rozešel, nejsou tak neopodstatněné.
Někdo totiž napsal jeho matce dlouhý anonymní dopis, v němž jí sděloval, že se Léon spouští s vdanou ženou, a ta dobrá paní, představujíc si věčného rodinného strašáka, to jest to blíže neurčené zhoubné stvoření, tu sirénu, tu stvůru, která sídlí v hlubinách lásky, honem napsala notáři Dubocageovi, jeho šéfovi, a ten byl v té záležitosti dokonalý. Tři čtvrtě hodiny mu dělal kázání ve snaze otevřít mu oči, varovat ho před záhubou. Taková aféra by později uškodila i jeho kanceláři. Prosil ho, aby se s tou ženou rozešel a nechce-li tu oběť podstoupit ve vlastním zájmu, ať to tedy alespoň udělá kvůli němu, Dubocageovi!
Nakonec Léon přísahal, že už se s Emou nesejde, a vyčítal si, že svůj slib nedodržel, když uvážil, kolik nepříjemností a řečí mu ta žena ještě může způsobit, nemluvě ani o vtipech, kterými ráno u kamen nešetřili jeho kolegové. Měl se ostatně stát prvním písařem, nastala tedy doba, aby zvážněl. Proto se také zřekl flétny, přemrštěných citů i fantazií, vždyť každý měšťák má v zápalu mládí pocit -- alespoň jeden den, alespoň chviličku -, že je schopen nezměrných vášní a vznešených citů. I ten nejobyčejnější prostopášník snil někdy o princeznách a každý notář v sobě nosí trosky básníka.
Nyní mu bylo nepříjemné, když se mu Ema najednou rozvzlykala na prsou; a jeho srdce, podobno lidem, kteří jsou schopni vnímat jen určitou dávku hudby, se otupovalo až k lhostejnosti při hlučení lásky, jejíž jemné odstíny už nedovedlo postřehnout.
Znali se příliš dobře, než aby je vědomí, že si navzájem patří, ještě uvádělo v úžas, který radost z lásky zestonásobňuje. Ema byla Léonem stejně znechucena, jako on jí unaven. Nalézala v cizoložném poměru všechnu všednost manželství. Ale jak se bez něho obejít? A ačkoli se cítila pokořena nízkostí takového štěstí, lpěla na něm ze zvyku nebo z prostopášnosti, vrhala se do něho čím dál úporněji a přitom vysoušela zdroje vší blaženosti tím, že ji chtěla mít příliš velikou. Své zklamané naděje kladla za vinu Léonovi, jako by ji byl zradil, a dokonce si přála, aby nějaká katastrofa způsobila jejich rozchod, když neměla sama dost odvahy se k němu odhodlat.
Přesto mu psala dál milostné dopisy, neboť měla představu, že žena má vždycky svému milenci psát.
Avšak když mu psala, viděla před sebou jiného muže, přízrak, vytvořený z jejích nejhoroucnějších vzpomínek, z nejkrásnějších přečtených knih, z nejsilnějších tužeb, a nakonec se pro ni stával tak skutečným a dosažitelným, že nad ním trnula úžasem, i když si ho nedovedla jasně představit, neboť se ztrácel jako nějaký bůh za svými nesčetnými znaky. Sídlil v modravých končinách, kde se ve svitu luny houpají ve výdechu květin hedvábné žebříky u balkónů. Cítila ho nablízku, přijde a v jediném polibku ji celou strhne k sobě. Potom klesala vyčerpaně na lůžko, takové záchvaty pomyslné lásky ji totiž unavovaly víc než největší prostopášnosti.
Cítila se teď neustále a po všech stránkách zchvácená. Často dostávala předvolání k soudu, kolkované listiny, na které se skoro ani nepodívala. Přála si nežít nebo ustavičně spát.
O masopustním úterku se nevrátila do Yonville, šla večer na maškarní ples. Oblékla si sametové kalhoty a červené punčochy, paruku s copem a třírohý klobouk na ucho. Celou noc poskakovala za zvuku ryčných pozounů, kolem ní se

utvořil kruh, a ráno se octla v sloupořadí divadla s pěti nebo šesti maskami, přístavními vykladačkami nebo námořníky, Léonovými známými, kteří se chtěli jít někam najíst.
Okolní kavárny byly plné. V přístavu našli jakousi horší restauraci a majitel jim otevřel pokojík ve čtvrtém poschodí. Muži se šeptem dohadovali v koutě, asi se radili, jak to udělají s placením. Byl tam jeden písař, dva medici a jeden obchodní příručí: jaká společnost pro ni! Pokud jde o ženy, poznala Ema rychle podle zabarvení hlasů, že jsou asi všechny z té nejhorší spodiny. Tu dostala strach, odsunula židli a sklopila oči.
Ostatní se pustili do jídla, ona nejedla, čelo jí hořelo, ve víčkách jí bodalo a kůži měla ledově studenou. Cítila, jak jí v hlavě víří podlaha tanečního sálu, otřásající se ještě pod rytmickým tepem tisíce tančících nohou. Potom ji omámila vůně punče a kouř doutníků. Šly na ni mdloby, přenesli ji k oknu.
Začínalo svítat a směrem od Sainte-Catherine se na světlé obloze rozestírala velká nachová skvrna. Zsinale bledá řeka se ve větru zachvívala, na mostech nebylo živé duše, pouliční svítilny zhasínaly.
Ema mezitím přišla k sobě a vzpomněla si na Bertičku, která spí v pokoji u služky. Vtom však projel vůz naložený dlouhými železnými odřezky a vrhl na zdi domů ohlušující kovové řinčení.
Kvapně se vytratila, svlékla si maškarní kostým, řekla Léonovi, že se musí vrátit, a konečně zůstala v Buloňském hotelu sama.
Cítila ke všemu odpor, i k sobě. Byla by si přála uletět jako pták a omládnout někde v neposkvrněných dálkách.
Vyšla z hotelu, prošla bulvárem, náměstím i předměstím a došla až k otevřené ulici nad zahradami. Kráčela rychle, čerstvý vzduch ji uklidňoval a tváře davu, masky, čtverylky, lustry, večeře, ty ženy, všechno pozvolna mizelo jako protrhávající se mlha. Když se vrátila k Červenému kříži, vrhla se na lůžko v pokojíku ve druhém poschodí, kde byly obrázky Nesleské věže. Ve čtyři hodiny odpoledne ji Hivert probudil.
Když se vrátila domů, Félicité jí ukázala nějaký šedivý papír za hodinami. Ema četla:
"Na základě exekučního rozsudku..."
Jakého rozsudku? Den předtím jí totiž došel jiný přípis, o kterém nevěděla, ohromila ji proto tato slova:
"Jménem krále, zákona a spravedlnosti, paní Emě Bovaryové..."
Přeskočila několik řádků a četla: "Nejdéle do čtyřiadvaceti hodin." Cože? "Zaplatit celkovou částku osmi tisíc franků."
A pod tím dokonce stálo: "Bude k tomu donucena veškerými prostředky práva, zejména pak zabavením nábytku a svršků." Co si počít...?
Do čtyřiadvaceti hodin, to jest zítra! Pomyslela si, že jí Lheureux chtěl zase nahnat strach, najednou totiž prohlédla všechny jeho machinace, důvody jeho úslužnosti. Uklidňovala ji však přehnaná výše samotného obnosu.
Jenomže tím, jak neustále kupovala a neplatila, jak si vypůjčovala, podepisovala směnky, potom je dávala prodloužit -přičemž se při každé nové platební lhůtě nadouvaly -- připravila Ema panu Lheurexovi konečně kapitálek, na který netrpělivě čekal, aby mohl spekulovat.
Šla za ním a tvářila se jako by nic.
"Víte, co jsem dostala? To je patrně nějaký žert!"
"Není."
"Jak to?"
Pomalu se odvrátil, založil ruce a řekl jí:
"Myslela jste si snad, paničko, že budu až do skonání světa vaším dodavatelem a bankéřem jen tak za zaplať pánbůh? Musím se přece nějak domoci svých peněz, to snad uznáte."
Protestovala proti výši dluhu.
"Inu, co se dá dělat, soud ji uznal! Byl vynesen rozsudek. Byla jste uvědoměna. Ostatně to není moje věc, to Vincart!"
"Nemohl byste...?"
"Nemohl bych nic."
"Ale... přece uvažujme..."
Začala mluvit nesouvisle: nic nevěděla... je to překvapení...
"A kdo za to může?" řekl Lheureux s ironickou úklonou. "Zatímco já se v jednom kuse dřu jak mezek, vy si dobře žijete."
"Jen žádné kázání!"
"To nikdy neškodí!" odpověděl.
Ztratila odvahu, žadonila, dokonce položila svou dlouhou bílou ruku kupci na kolena.
"Dejte pokoj! Vypadá to, jako byste mě chtěla svádět!"
"Jste ničema!" zvolala.
"Ale, ale, vy to berete nějak zostra!" zasmál se.
"Rozhlásím, co jste zač. Řeknu manželovi..."
"Račte, a já zas vašemu muži něco ukážu!"
A Lheureux vytáhl z pokladny potvrzení na osmnáct set franků, které mu dala, když Vincart eskontoval její směnky.
"Myslíte," dodal, "že ten ubožáček nepochopí, jak jste ho obrala?"
Sklesla na židli, zapůsobilo to na ni hůř než rána palicí.
Lheureux chodil od okna k psacímu stolu a opakoval:
"Však já mu to ukážu... já mu to ukážu..."
Potom k ní přistoupil a mírným hlasem řekl:
"Není to nic příjemného, já vím, ale koneckonců na to ještě nikdo neumřel, a jelikož to je jediný prostředek, který vám zbývá, abyste mi vrátila mé peníze..."
"Ale kde k nim přijdu?" řekla Ema, lomíc rukama.

"I co! Když má někdo přátele jako vy..."
A hleděl na ni s takovým bystrozrakem a tak děsivě, že ji z toho zamrazilo až do útrob.
"Slibuji vám," řekla, "podepíšu..."
"Vašich podpisů mám už dost!"
"Prodám ještě..."
"Ale jděte," pokrčil rameny, "vždyť už nic nemáte."
A zavolal do okénka, vedoucího do krámu:
"Annetto! Nezapomeň na ty tři zbytky od čísla 14."
Služka vstoupila dovnitř, Ema pochopila a zeptala se "kolik peněz by bylo zapotřebí, aby bylo soudní stíhání zastaveno."
"Už je pozdě!"
"Ale kdybych vám přinesla několik tisíc franků, čtvrtinu té částky, třetinu, skoro všechno?"
"Ne, to není nic platné."
Pomalu ji strkal ke schodům.
"Zapřísahám vás, pane Lheureux, dejte mi jen ještě pár dní!"
Vzlykala.
"Ještě tohle! Slzy!"
"Přivádíte mě v zoufalství!"
"To je mi fuk!" odpověděl, zavíraje za ní dveře.
VII

Druhý den zachovala stoický klid, když se dostavil soudní vykonavatel pan Hareng se dvěma svědky, aby sepsal protokol o exekuci.
Začali Bovaryovou ordinací a nezapsali frenologickou hlavu, neboť ji označili za předmět nutný k provozování živnosti, ale v kuchyni spočítali všechny talíře, hrnce, židle, svícny a v ložnici všechny drobnosti na poličce.
Prozkoumali její šaty, prádlo, koupelnu a celá její existence až do těch nejintimnějších podrobností ležela vystavena pohledům tří mužů jako pitvaná mrtvola.
Pan Hareng upjatý v úzkém černém fraku, s bílým nákrčníkem a s kalhotami nataženými spodními poutky občas opakoval: "Dovolíte, milostivá paní? Dovolíte?"
Často vykřikoval:
"Rozkošné...! Moc pěkné!"
Potom psal dál, namáčeje brk do kalamáře z rohovinyl, který držel v levé ruce.
Když skoncovali s pokoji, odebrali se nahoru na půdu.
Měla tam psací pult, kde byly zamčeny Rodolphovy dopisy. Musela ho otevřít.
"Á, korespondence," řekl pan Hareng s diskrétním úsměvem. "Ale dovolte, musím se přesvědčit, neobsahuje-li krabice ještě něco jiného."
A naklonil zlehka papíry, jako by z nich chtěl vytřepat zlaťáky.
Zmocnilo se jí rozhořčení, když viděla tu tlustou ruku, ty červené slimákovitě měkké prsty svírat stránky, ve kterých kdysi tlouklo její srdce.
Konečně odešli. Vešla Félicité. Ema ji poslala hlídat, aby odvedla Bovaryho, a hlídače svršků usídlili v podkroví, přísahal, že se odtud nehne.
Během večera se jí Charles zdál ustaraný. Ema ho úkosem pozorovala úzkostlivým pohledem, měla dojem, že ve vráskách na jeho tváři čte obvinění. Potom když spočinula pohledem na krbu ozdobeném čínskými stínidly, na širokých záclonách, na křeslech, zkrátka na všech těch věcech, které jí trochu oslazovaly hořkost života, pocítila výčitku či spíše nesmírnou lítost, která její vášeň jen ještě jitřila, místo aby ji utlumila. Charles klidně prohrabával oheň, s oběma nohama na kozlíku.
Jednu chvíli hlídač, který se ve svém úkrytu asi nudil, nahoře trochu zašramotil.
"To tam nahoře někdo chodí?" zeptal se Charles.
"Ne," odpověděla, "jeden z vikýřů zůstal otevřený a lomcuje s ním vítr."
Druhý den v neděli odjela do Rouenu, aby obešla všechny bankéře, které znala podle jména. Byli na venkově nebo na cestách, a ty, které zastihla, žádala o peníze, zapřísahala se, že je potřebuje a že je vrátí. Někteří se jí vysmáli do tváře, všichni odmítli.
Ve dvě hodiny běžela k Léonovi, zabušila mu na dveře. Dlouho nikdo neotevíral. Konečně se objevil.
"Co tě přivádí?"
"Vyrušuji tě?"
"Ne... ale..."
A přiznal, že si domácí nepřeje, aby přijímali "dámské návštěvy".
"Musím s tebou mluvit," řekla.
Sahal po klíči. Zarazila ho.
"Ne, tam ne. U nás."
A šli do svého pokoje v Buloňském hotelu.
Po příchodu vypila velkou sklenici vody. Byla velice bledá. Řekla mu:
"Léone, prokážeš mi službu."
Pevně mu sevřela obě ruce a zatřásla s nimi dodávajíc: "Poslyš, potřebuji osm tisíc franků."

"Ty ses zbláznila!"
"Zatím ještě ne."
A hned mu pověděla celou záležitost s exekucí a vylíčila svou zoufalou situaci: Charles o ničem neví, tchyně ji nenávidí, otec Rouault jí nemůže pomoci, ale on, Léon, ted oběhne známé a tu nezbytnou částku dá dohromady...
"Ale jak mohu...?"
"Co jsi to za zbabělce!" vykřikla.
Nato řekl hloupě:
"Ty to celé děláš horší, než to je. Třeba se ten chlap uklidní, když dostane tisíc tolarů."
Tím spíš se musí něco podniknout, není možné, že by se někde nesehnalo tři tisíce franků. Ostatně si je Léon může vypůjčit místo ní.
"Jdi! Zkus to! Musí to být! Utíkej...! Ach, pokus se o to, pokus se, budu tě mít tolik ráda!"
Odešel, po hodině se vrátil a řekl se slavnostním výrazem: "Byl jsem u tří lidí... bezvýsledně!"
Potom zůstali proti sobě sedět před krbem, nepohnuli se, nepromluvili. Ema krčila rameny a podupávala přitom. Slyšel ji šeptat:
"Kdybych já byla na tvém místě, však bych věděla, kde je najdu!"
"Kdepak?"
"V tvé kanceláři!"
A pohlédla na něj.
Z planoucích zorniček jí blýskala pekelná odvaha, víčka se lascívně a povzbudivě přivírala a mladík cítil, jak slábne pod němou silou vůle té ženy, která mu radí k zločinu. Dostal strach: a aby se vyhnul dalšímu vysvětlování, udeřil se do čela a zvolal:
"Vždyť dnes v noci se má vrátit Morel! Ten mě doufám neodmítne (byl to jeden z jeho přátel, syn bohatého obchodníka) a já ti to zítra přinesu," dodal.
Ema zřejmě nepřijala tuto naději s takovou radostí, jak si představoval. Tušila, že je to lež? Zarděl se a pokračoval: "Ale kdybych nepřijel do tří, pak mě už nečekej, miláčku. A teď musím jít, promiň. Sbohem!"
Stiskl jí ruku, ale cítil, že je zcela bezvládná. Ema neměla už sílu projevit nějaký cit.
Odbily čtyři hodiny a Ema vstala, aby se vydala na zpáteční cestu do Yonville, poslušna síly zvyku jako automat.
Bylo krásně, jeden z těch jasných a studených březnových dní, kdy slunce září na bílém nebi. Naparádění Roueňané se s rozjařeným výrazem procházeli po městě. Došla na náměstí před katedrálou.
Zvonilo klekání, dav se hrnul ven třemi portály jako řeka pod třemi mostními oblouky a uprostřed stál nehybně jako skála kostelník.
Tu si vzpomněla na den, kdy plna úzkosti i naděje vstoupila do mohutné chrámové lodi, ta se tehdy před ní klenula do hloubky, která však byla menší než hloubka její lásky. Ema kráčela dál omámená, vrávorající, blízká mdlobám a plakala pod závojem.
"Pozor!" zavolal kdosi v otevíraných vratech.
Zastavila se, aby mohl projet černý kůň, dusající mezi ojemi dvoukolého kočáru, který řídil nějaký džentlmen v sobolím kožichu. Kdo jen to je? Odněkud ho zná... Vůz se rozjel a zmizel.
Ale vždyť to byl on, vikomt! Odvrátila se, ulice byla liduprázdná. A Ema se cítila tak sklíčená, tak smutná, že se opřela o zeď, aby neupadla.
Potom si pomyslela, že se snad zmýlila. Nebyla si jistá. Všechno ve vlastním nitru i ve vnějším světě ji opouštělo. Měla pocit, že je ztracená, že se řítí nazdařbůh do jakési nedefinovatelné propasti, a když přišla k Červenému kříži, zpozorovala téměř s radostí, že tu stojí dobrý pan Homais a dívá se, jak mu na Vlaštovku nakládají velkou bednu plnou lékárnických potřeb, v ruce držel v šátku šest dalamanů pro manželku.
Paní Homaisová měla velice ráda tyto těžké kousky ve tvaru turbanů, které o postu jídají se soleným máslem, je to poslední ukázka středověkých pokrmů, která sahá možná až do století křižáckých výprav, snad se jimi cpávali ostatní Normani v domnění, že vidí na stole ve světle žlutých loučí mezi korbely malvazu a horami uzenin saracénské hlavy ke slupnutí. Lékárníkova žena je chroustala hrdinsky jako oni, třebaže měla špatné zuby, však jí také pan Homais nikdy nezapomněl nějaké přivézt, kdykoli jel do města, kupoval je vždycky u velkovýrobce v ulici Massacre.
"Těší mě, že vás vidím," řekl, podávaje Emě ruku, aby jí pomohl nastoupit do Vlaštovky.
Zavěsil dalamany na řemínky u sítě a zůstal prostovlasý a se zkříženýma rukama v přemýšlivém napoleonském postoji.
Když se však jako obvykle pod kopcem objevil slepec, zvolal:
"Nechápu, že úřady pořád ještě trpí taková trestuhodná řemesla!
Tyhle nešťastníky by měli někam zavřít a donutit k nějaké práci.
Pokrok, na mou věru, se šine dopředu želvím krokem! Brodíme se barbarstvím!"
Slepec nastavoval klobouk, který se houpal u dvířek jako odtržený kus tapety.
"Je to skrofulózní choroba," řekl lékárník.
A ačkoli toho chudáka znal, předstíral, že ho vidí poprvé, mumlal slova jako rohovka, neprůsvitná blána, bělmo, chorobný výraz obličeje a potom se ho zeptal otcovsky:
"Už dlouho máš tuhle děsnou nemoc, kamaráde? Místo aby ses opíjel po hospodách, měl bys raději držet dietu."
Radil mu, aby pil jen dobrá vína, dobré pivo, aby jedl jen dobré pečené maso. Slepec zpíval dál svou písničku, působil ostatně dojmem téměř úplného idiota. Konečně pan Homais otevřel měšec.
"Tumáš, tady máš pěťák, vrať mi dva centimy, a nezapomeň na mé rady, budeš z nich mít prospěch."
Hivert se dovolil nahlas zapochybovat o účinnosti těchto rad.
Lékárník však tvrdil, že by ho dovedl sám vyléčit mastí proti zánětům podle vlastního receptu, a dal slepci svou adresu:

"Pan Homais, vedle tržnice, každý ví, kde to je."
"A teď nám za to předvedeš svůj parádní kousek," řekl Hivert.
Slepec se svezl na zem, na lýtka, zvrátil hlavu dozadu, koulel nazelenalýma očima, vyplazoval jazyk a oběma rukama si třel žaludek, přičemž zhluboka vyl jako hladový pes.
Ema pocítila hnus a hodila mu přes rameno pětifrankovou minci.
Bylo to všechno, co měla. Připadalo jí krásné ji takhle vyhodit.
Vůz se už rozjel, ale pan Homais se najednou vyklonil z okénka a volal:
"Žádná moučná ani mléčná jídla! Nosit na těle vlněné prádlo a napařovat si nemocná místa kouřem z jalovcových bobulí!"
Pohled na známé předměty, které jí ubíhaly před očima, pozvolna odváděl Emu od jejího nynějšího trápení. Dolehla na ni nesnesitelná únava a přijela domů otupělá, sklíčená, téměř spící.
"Ať se stane co se stane!" říkala si.
A možná, kdo ví? Proč by se najednou nemohlo stát něco mimořádného? Třeba dokonce Lheureux umře.
V devět hodin ráno ji probudil zvuk hlasů na náměstí. Shluk lidí se kupil u tržnice a četl velkou vyhlášku přilepenou na jednom ze sloupů a Ema viděla, jak Justin vylezl na patník a vyhlášku roztrhal. Ale v tom okamžiku ho vzal polní hlídač za límec. Pan Homais vyšel ven z lékárny a stará Lefrancoisová uprostřed davu zřejmě řečnila.
Vběhla Félicité a křičela: "Milostpaní! Milostpaní! To je hrůza!"
A vyplašená dívka jí podala žlutý papír, který právě strhla ze dveří. Jedním pohledem si Ema přečetla, že je prodáno veškeré její zařízení.
Chvíli na sebe beze slova hleděly. Paní a služka neměly jedna před druhou žádné tajemství. Konečně Félicité zašeptala:
"Na vašem místě, milostpaní, bych šla za panem Guillauminem."
"Myslíš?"
A tento dotaz znamenal:
"Ty přece tu domácnost znáš od sluhy, že by pán domu o mně někdy hovořil?"
"Ano, jděte tam, uděláte dobře."
Oblékla se do černých šatů s kápí ozdobenou zrnky gagátu, a aby ji nikdo neviděl (na náměstí bylo pořád plno lidí), vyšla za městečko cestou podle vody.
Dorazila před notářovu mříž celá udýchaná, nebe bylo zamračené a trochu padal sníh.
Po zazvonění se objevil na prahu Theodor v červené vestě, přišel jí otevřít s jistou familiárností jako nějaké známé a zavedl ji do jídelny.
Velká porcelánová kamna hučela pod kaktusem, který vyplňoval výklenek, a v černých dřevěných rámech na papírových dubově zbarvených tapetách visela Esmeralda od Steubena a Putifarova žena od Schopina. Prostřený stůl, dvě stříbrná ohřívadla, křišťálová držadla u dveří, podlaha i nábytek, všechno zářilo úzkostlivou, anglickou čistotou, okenní tabulky byly v každém rohu ozdobeny barevnými skly.
"Taková jídelna by se mi hodila," pomyslela si Ema.
Vešel notář, levou paží si tiskl k tělu domácí kabát s palmovými listy, druhou rukou smekl a rychle si zase nasadil kaštanově hnědý sametový baret, šviháckysposazený k pravému uchu, kam spadaly tři světlé pramínky vlasů, sepjatých na týle a obtáčejících lysou lebku.
Nabídl jí židli a zasedl k obědu, přičemž se velmi omlouval za takovou nezpůsobnost.
"Pane notáři, chtěla jsem vás poprosit..."
"O co, milostivá paní? Poslouchám vás."
Začala mu líčit svou situaci.
Pan notář Guillaumin Eminu situaci znal, byl totiž s obchodníkem Lheureuxem v tajném spojení, neboť u něho vždycky našel kapitál na hypotekární půjčky, které po něm lidé žádali.
Věděl tedy (a lépe než ona sama) o celé dlouhé historii těch směnek, že byly zprvu nepatrné, že měly různá jména převodů, že byly splatné v dlouhých lhůtách a neustále obnovované, až do dne, kdy obchodník sebral všechny protesty a pověřil svého přítele Vincarta, aby svých vlastním jménem zahájil příslušné soudní stíhání, neboť nechtěl mezi svými spoluobčany figurovat jako nelida.
Ema prokládala své vyprávění stížnostmi na Lheureuxe, na něž notář občas odpovídal nějakou bezvýznamnou poznámkou. Jedl kotletu a pil čaj, nořil přitom bradu do blankytně modrého nákrčníku, propíchnutého dvěma diamantovými jehlicemi, které spojoval zlatý řetízek, a usmíval se zvláštním úsměvem, nasládle a dvojsmyslně. Vtom si však všiml, že Ema má vlhké nohy.
"Přisedněte si přece ke kamnům... dejte si nohy výš... opřete je o porcelán."
Bála se, aby porcelán neušpinila. Notář na to poznamenal s galantním výrazem:
"Krásné věci nemohou nic pokazit."
Pokoušela se zapůsobit na jeho city a sama vzrušená svým líčením mu vyprávěla, jak se musí doma omezovat, jaké má trápení a co všechno by potřebovala. Notář to chápe, taková elegantní žena! A aniž přestal jíst, obrátil se k ní úplně, takže se kolenem zlehka dotýkal její botky, kouřilo se z ní, jak byla opřena o kamna, a kroutila se jí podešev.
Když ho však požádala o tisíc tolarů, stiskl rty, potom vyjádřil velké politování nad tím, že nespravoval její majetek dříve, protože existuje sto způsobů, i pro dámu, jak rozmnožit peníze.
Byly by se daly podniknout skoro bez rizika výborné spekulace buď v grumesnilských rašeliništích nebo s pozemky u Havru, a nechal ji, aby se sžírala zlostí při pomyšlení na fantastické částky, které by byla zaručeně získala.
"Jak to," pokračoval, "že jste nepřišla za mnou?"
"Ani nevím," odpověděla.

"Pročpak jen? To jsem vám naháněl takový strach? Vidíte, stěžovat bych si měl vlastně já! Vždyť se sotva známe! A já vám jsem přitom velmi oddán, o tom už doufám nepochybujete?"
Natáhl ruku, vzal ruku Eminu, vtiskl na ni hltavý polibek, potom si ji nechal na koleně a jemně si pohrával s jejími prsty, přičemž jí vykládal samé lichotky.
Jeho suchopárný hlas zurčel jako tekoucí potůček, ze zornic mu přes skla brýlí plály jiskry a ruce se sunuly do Emina rukávu a ohmatávaly jí paži. Cítila na tváři prudký dech. Ten člověk jí byl nesmírně nepříjemný.
Vyskočila a řekla mu:
"Čekám, pane notáři!"
"Na co?" zeptal se a najednou nesmírně zbledl.
"Na ty peníze."
"Ale..."
Potom však podlehl příliš silné žádosti: "Tak tedy ano!"
Vlekl se k ní po kolenou a nedbal na svůj domácí kabát.
"Proboha, zůstaňte! Miluji vás!"
Objal ji kolem pasu.
Paní Bovaryové prudce stoupla do tváře vlna ruměnce. Se strašným pohledem ucouvla a zvolala:
"Nestydatě využíváte mého zoufalství! Jsem k politování, ale ne na prodej!"
A odešla.
Notář zůstal, jako by ho polil, a upřeně hleděl na své pěkné vyšívané domácí střevíce. Byl to dárek z lásky. Pohled na ně ho nakonec ukonejšil. Usoudil ostatně, že takové dobrodružství by ho bylo zavedlo příliš daleko.
"Ten bídák! Ten sprosťák! Taková hanebnost!" říkala si, když nervózně prchala pod osikami podél cesty. Zklamání z neúspěchu zvyšovalo rozhořčení uraženého studu, zdálo se jí, jako by ji Prozřetelnost začala zuřivě pronásledovat, to jen roznítilo její pýchu -- nikdy ještě nepocítila takovou úctu k sobě a takové pohrdání k druhým. Posedla ji jakási bojovnost. Měla chuť mužské bít, naplivat jim do tváře, všechny je rozdrtit; a rychlými kroky kráčela stále dál, bledá, rozechvělá, naplněná zuřivostí, těkajíc uslzeným pohledem po prázdném obzoru, a jako by si libovala v nenávisti, kterou se zalykala.
Když spatřila svůj dům, zmocnila se jí malátnost. Nemohla jít dál, musela však -- kam by mohla utéci?
Na prahu na ni čekala Félicité.
"Tak jak?"
"Ne!" řekla Ema.
A čtvrt hodiny obě uvažovaly o lidech v Yonville, kteří by snad byli ochotni jí pomoci. Ale pokaždé, když Félicité někoho jmenovala, Ema namítala:
"To nemá smysl. Ti nepůjčí."
"A za chvíli se vrátí pán!"
"Já vím... Nech mě o samotě."
Pokusila se už o všechno. Teď už se nedá nic dělat, a až se objeví Charles, řekne mu:
"Odejdi odsud. Koberec, po kterém chodíš, nám nepatří. V tvém domě není tvůj už jediný kus nábytku, jediný špendlík, jediné stéblo, a na mizinu jsem tě, ubožáku, přivedla já!"
On bude hlasitě vzlykat, potom bude plakat a nakonec, až překvapení pomine, odpustí.
"Ano," zašeptala, skřípajíc zuby, "odpustí mi, on, kterému bych já neodpustila ani za milión, že mě kdy poznal! Nikdy, nikdy!"
Pomyšlení na Bovaryho převahu nad ní ji plnilo zoufalstvím.
Ostatně ať se ona přizná nebo ne, stejně se o katastrofě dozví, hned, za chvíli nebo zítra, je tedy třeba vyčkávat, až dojde k té strašné scéně, a snést tíhu jeho velkomyslnosti. Dostala chuť ještě jednou zajít za Lheureuxem, nač? Napsat otci, na to už je pozdě, snad teď litovala, že se nevzdala tamtomu člověku, vtom zaslechla v aleji klusat koně. To je on, otvírá brátka, je bělejší než ta sádrová zeď. Seběhla ze schodů a rychle utekla na náměstí a starostova žena, která před kostelem hovořila s Lestiboudoisem, ji viděla vstupovat do domu výběrčího.
Běžela to sdělit paní Caronové. Obě dámy vylezly na půdu a skryty za prádlem visícím na bidlech, zaujaly pohodlnou pozici, aby viděly dovnitř k Binetovi.
Byl sám ve své podkrovní světničce a právě napodoboval v dřevě jednu z těch nepopsatelných slonovinových řezeb, sestávající z půlměsíců a koulí, zapadajících jedna do druhé, celek, rovný jako obelisk, není k ničemu; a Binet začínal poslední kus, už se blížil k cíli! V pološeru jeho dílny se ze soustruhu zdvihal světlý prach jako chomáč jisker pod kopyty cválajícího koně, obě kola se točila a drnčela, Binet se usmíval se skloněnou bradou a rozevřenými nosními dírkami -- a vypadal, jako že je konečně ztracený v naprostém štěstí, jaké patrně poskytuje jen takové obyčejné rozptýlení, zaměstnávající inteligenci snadnými těžkostmi a ukolébávající ji tak, že když je dílo dokončeno, není už o čem snít.
"Už je tam u něho!" řekla paní Tuvachová.
Soustruh jim však znemožňoval slyšet, co říká.
Jedna z dam se konečně domnívala, že zaslechla slovo franky, a stará Tuvachová tiše zašeptala:
"Prosí ho, aby jí povolil odklad daní!"
"Vypadá to tak!"
Viděli ji, jak chodí po místnosti sem a tam, a prohlíží si podle stěn kroužky na ubrousky, svícny a koule na zábradlí, zatímco si Binet spokojeně hladí vousy.
"Že by si k němu přišla něco objednat?" řekla paní Tuvachová.

"Ale on přece nic neprodává!" namítla její sousedka.
Výběrčí vypadal, jako když naslouchá, a poulil přitom oči, jako by nechápal. Ona něžně a žadonivě hovořila dál. Přistoupila k němu blíž, ňadra se jí zdvihala; nemluvili už.
"Copak ona si ho namlouvá?" řekla paní Tuvachová.
Binet byl rudý až po uši. Vzala ho za ruce.
"To už je trochu silné!"
A patrně mu navrhovala něco hrozného, neboť výběrčí -- a byl to přece statečný chlap, bojoval u Budyšína a u Lutzenu, prodělal francouzské tažení a dokonce ho navrhli na záslužný kříž -najednou daleko ucukl, jako by spatřil hada, a zvolal:
"Paní Bovaryová - co vás to napadlo!"
"Takové ženské by se měly zpráskat!" řekla paní Tuvachová.
"Kde je?" zeptala se paní Caronová.
Při těch slovech Ema totiž zmizela, potom ji spatřily, jak zabočuje na Hlavní ulici doprava, jako by chtěla jít na hřbitov, a lámaly si hlavu dohady.

"Matko Rolletová," řekla, když přišla ke kojné, "je mi k zalknutí! Rozšněrujte mě!"
Klesla na postel, vzlykala. Stará Rolletová ji přikryla spodničkou a zůstala u ní stát. Když však Ema neodpovídala, poodešla, vzala si kolovrátek a začala příst len.
"Ach, přestaňte!" zašeptala Ema v domnění, že slyší Binetův soustruh.
"Co ji trápí?" uvažovala kojná. "Proč sem přišla?"
Ema sem přiběhla hnána jakýmsi děsem, který ji pudil pryč z domova.
Ležela na zádech nehybně a se strnulým pohledem a jen matně rozeznávala předměty, ačkoli na ně se slaboduchou vytrvalostí upínala veškerou pozornost. Prohlížela si trhliny na zdi, dvě polena doutnající vedle sebe a dlouhého pavouka, který jí lezl nad hlavou ve škvíře trámu. Konečně sebrala myšlenky. Vzpomínala si... Jednou s Léonem... Ale to už je tak dávno... Nad říčkou tehdy svítilo slunce a voněly plaménky... Stržena vzpomínkami jako zpěněnou bystřinou, rozpomněla se po chvíli i na včerejší den.
"Kolik je hodin?" zeptala se.
Stará Rolletová vyšla ven, zdvihla prsty pravé ruky k nebi směrem, kde bylo nejjasnější, a pomalu se vrátila se slovy:
"Brzy budou tři."
"Děkuju, děkuju!"
Vždyť on přijede. Určitě! Jistě sehnal peníze. Ale půjde patrně k nim, neboť netuší, že ona je zde, a přikázala kojné, aby utíkala k ní domů a přivedla ho sem.
"Pospěšte si!"
"Vždyť už běžím, milostpaní, už běžím."
Teď se divila, že na něj nepomyslela hned, včera dal slovo, jistě je nezruší, a Ema se už viděla u Lheureuxe, jak klade na jeho psací stůl ty tři bankovky. Potom si bude muset vymyslet nějakou historku, která by Bovarymu všechno vysvětlila. Jakou?
Kojná se však dlouho nevracela. Jelikož v chalupě nebyly hodiny, Ema si pomyslela, že možná jí jen čas připadá tak dlouhý. Začala se procházet po zahradě, pomalu, co noha nohu mine, šla po cestě podél živého plotu, a pak se zas rychle vracela v naději, že se stará Rolletová vrátila jinou cestou. Konečně znavena čekáním, udolána všemožným potlačovaným podezřením, nevědouc už ani, je-li tu sto let nebo minutu, sedla si do rohu, zavřela oči a zacpala si uši.
Vrzla vrátka, Ema vyskočila a ještě než mohla promluvit, řekla jí stará Rolletová:
"Nikdo u vás není!"
"Jak to?"
"Ne, nikdo. A pán pláče. Volá vás. Hledají vás."
Ema neodpověděla. Prudce oddechovala, koulela očima, rozhlížejíc se kolem sebe, zatímco vesničanka, poděšená jejím výrazem, instinktivně couvala, neboť se domnívala, že se Ema zbláznila. Ta se najednou udeřila do čela, vykřikla, neboť jako mohutný blesk černou nocí projela jí duší vzpomínka na Rodolpha. On je tak dobrý, jemný, velkorysý! A ostatně, kdyby váhal, však ona ho donutí, připomene mu jediným pohledem jejich ztracenou lásku.
Vydala se tedy do la Huchette, aniž si uvědomila, že se běží nabízet k něčemu, co ji před chvílí tak rozhořčilo, a aniž měla sebemenší tušení, že to je prostituce.

VIII

Po cestě uvažovala: "Co mu řeknu? Čím začnu?" A jak šla dál, poznávala keře, stromy, kručinku na stráni a tam vzadu zámek.
Vrátila se k pocitům své první lásky a její ubohé sevřené srdce se rozpínalo milostným citem. Do tváře jí vál vlahý vítr, tající sníh po kapkách padal z pupenů na trávu.
Vstoupila jako kdysi vrátky v parku, potom přišla na nádvoří, vroubené dvojitou řadou košatých lip. Jejich dlouhé větve svištěly, jak se kolébaly ve větru. Psi u bud se všichni rozštěkali a štěkot se rozléhal široko daleko, přesto se nikdo neobjevil.
Vyšla nahoru po širokém rovném schodišti, které ústilo na chodbu se zapřášenými dlaždicemi, na ni vedly dveře několika pokojů za sebou, jako to bývá v klášterech nebo v hostincích. Jeho pokoj je vzadu, docela na konci vlevo.

Když položila ruku na kliku, síly ji najednou opustily. Třeba nebude doma, téměř si to přála, a přitom to byla jediná její naděje, poslední šance na záchranu. Na okamžik soustředila myšlenky, a dodávajíc si odvahy vědomím, že je to v daném okamžiku nezbytné, vstoupila dovnitř.
Seděl před krbem, opřen oběma nohama se opíral o obrubeň a kouřil dýmku.
"Ach, to jste vy!" řekl a vyskočil.
"Ano, já... Ráda bych vás, Rodolphe, požádala o radu."
A ať se snažila sebevíc, nemohla ze sebe vypravit nic dalšího.
"Nezměnila jste se, jste stále tak půvabná!"
"Smutný půvab, příteli," odpověděla trpce, "když jste jím pohrdl."
Začal tedy vysvětlovat své tehdejší chování a omlouval se neurčitými slovy, protože ho nic lepšího nenapadlo.
Dala se strhnout jeho slovy, ještě více však jeho hlasem a pohledem na jeho osobu, takže se nakonec tvářila, jako by věřila - či snad věřila doopravdy - zámince, kterou uváděl jako důvod jejich rozchodu, je to tajemství, na němž závisí čest a snad i život jedné třetí osoby.
"Ať už tomu bylo jakkoli," řekla a upřela na něj smutný pohled, "hodně jsem vytrpěla."
Odpověděl filosofickým tónem:
"Takový je život."
"A byl život dobrý alespoň k vám," pokračovala Ema, "od té doby, co jsme se rozešli?"
"Ani dobrý, ani špatný."
"Bylo by možná bývalo lépe, kdybychom se nerozešli."
"Ano... snad."
"Myslíš?" a přistoupila k němu blíž.
A vzdychla si:
"Ach, kdybys věděl, Rodolphe! Já jsem tě tolik milovala!"
V tom okamžiku ho vzala za ruku a zůstali tak s propletenými prsty jako tehdy poprvé na hospodářské výstavě. Z hrdosti se nechtěl poddat dojetí. Ona se mu však stulila na prsa a řekla:
"Jak jsi mohl chtít, abych žila bez tebe? Od štěstí si člověk těžko odvyká! Byla jsem zoufalá! Myslela jsem, že umřu. Však ti o tom všem povím. A ty... ty jsi přede mnou utíkal!"
Vskutku si po celá ta tři léta dával pozor, aby se s ní nesetkal, z přirozené zbabělosti, která je charakteristická pro silné pohlaví; a Ema pokračovala s roztomilými pohyby hlavy, lichotivěji než zamilovaná kočka:
"Miluješ jiné, jen se přiznej. Ale já je opravdu chápu, a omlouvám, jistě jsi je svedl, jako jsi svedl mne. Ty jsi zkrátka muž! Máš všechno, čeho je třeba, aby tě ženy milovaly. Ale začneme znovu, viď? Budeme se milovat! Podívej, směju se, jsem šťastna...! Tak přece promluv!"
A byl na ni rozkošný pohled, jak se jí v očích zachvívala slza jako kapka deště po bouři v modrém květném kalichu. Přitáhl si ji na klín a hřbetem ruky laskal její uhlazený účes, na němž se v podvečerním světle mihotal jako zlatý šíp poslední paprsek slunce. Nakláněla čelo, nakonec ji zlehka, jen letmým dotykem rtů políbil na víčka.
"Ale ty jsi plakala!" řekl. "Proč?"
Rozeštkala se. Rodolphe se domníval, že to je výbuch lásky: a protože nic neříkala, považoval její mlčení za poslední projev studu a zvolal:
"Odpusť mi! Ty jediná se mi líbíš! Byl jsem hloupý a zlý! Miluju tě, vždycky tě budu milovat! Co je ti? Řekni mi to přece!"
Klekal si na kolena.
"Tak tedy... jsem na mizině, Rodolphe! Musíš mi půjčit tři tisíce franků!"
"Ale... ale," řekl a zvolna vstával, přičemž jeho tvář nabývala vážného výrazu.
"Víš," pokračovala rychle, "můj muž si uložil celé jmění k jednomu notáři, a ten uprchl. Vypůjčovali jsme si, pacienti neplatili. Likvidace ostatně není ještě skončena, později něco dostaneme. Ale dnes nám kvůli třem tisícům franků zabaví majetek, teď, zrovna v tomto okamžiku, a tak jsem přišla k tobě, protože jsem spoléhala na tvé přátelství."
"Ach," pomyslel si Rodolphe, který najednou nesmírně zbledl, "tak proto přišla!"
Konečně řekl velice klidně:
"Já je nemám, drahá paní."
Nelhal. Kdyby je měl, byl by jí je patrně dal, i když je neobyčejně nepříjemné dělat takové šlechetné skutky, ze všech pohrom, které dopadají na lásku, je patrně žádost o peníze ta nejmrazivější a nejvíc zničující.
Chvíli na něj hleděla.
"Ty je nemáš?"
Opakovala několikrát za sebou: "Ty je nemáš...! Taky jsem si mohla ušetřit tuhle poslední hanbu. Nikdy jsi mne nemiloval!
Nejsi o nic lepší než ti ostatní."
Podříkávala se, zaplétala se.
Rodolphe ji přerušil, prohlásil, že je sám v "tíživé finanční situaci".
"To je mi tě líto!" řekla Ema. "Ano, velice líto!"
Utkvěla pohledem na sbírce zbraní, v níž se leskla damascénská puška:
"Ale když je člověk tak chudý, nemá stříbrem zdobenou pažbu u ručnice! Nekupuje si hodiny vykládané želvovinou! " pokračovala, ukazujíc na Boullovy hodiny. "Ani nemá pozlacené píšťalky k bičíkům," dotkla se jich, "ani přívěsky k hodinkám. Nic mu věru nechybí, ani ten stojánek na likéry, ano, ty se máš rád, dobře si žiješ, máš zámek, statky, lesy, pořádáš lovecké štvanice, jezdíš si do Paříže... A kdybys neměl nic než tohle!" zvolala a vzala z krbu jeho manžetové

knoflíky, "jenom takovou nejmenší maličkost! To se dá proměnit v peníze! Ne, já je nechci! Jen si je nech!"
A daleko odhodila oba knoflíky -- nárazem o stěnu se jim přetrhl zlatý řetízek.
"Ale já bych ti byla dala všechno, všechno bych prodala, těmahle rukama bych pracovala, žebrala bych na silnici, pro jeden tvůj úsměv, pro jediné tvé °děkuji°! A ty si tu klidně sedíš v křesle, jako bys mi nezpůsobil už tak dost utrpení! Nebýt tebe, mohla jsem totiž žít šťastná. Kdo tě k té lásce nutil? Byla to sázka? A přitom jsi mě miloval, říkal jsi to... A ještě před chvílí...
Raději vyhnat jsi mě měl! Mám ruce horké od tvých polibků, tady na koberci je místo, kde jsi u mých kolenou přísahal na věčnost své lásky. Přičinil ses, abych tomu uvěřila, dva roky jsi mě vláčel nejnádhernějším, nejsladším snem! A co naše plány na cesty, vzpomínáš si? A tvůj dopis! Ten mi zlomil srdce! A když se k němu vrátím, k němu, bohatému, šťastnému, volnému, s prosbou o pomoc, kterou by mi poskytl i cizí, když ho zapřísahám a znovu mu přináším svou něhu, odmítá mě, protože by ho to stálo tři tisíce franků!"
"Nemám je!" odpověděl Rodolphe s oním dokonalým klidem, kterým se rezignovaná zlost kryje jako štítem.
Vyšla ven. Zdi se třásly, strop na ni padal; vracela se dlouhou alejí a zakopávala o kupy uschlého listí, které roznášel vítr.
Konečně došla k příkopu u mříže, polámala si nehty o závoru, jak spěchala, aby ji otevřela. O sto kroků dál se zastavila, udýchaná a vrávorající. Ohlédla se a ještě jednou spatřila nepřístupný zámek s parkem, zahradami, třemi dvory a se všemi okny v průčelí.
Zůstala strnule stát a uvědomovala si svou existenci jen podle bušení tepen, připadalo jí, že je slyší jako ohlušující hudbu, která naplňuje celý kraj. Půda pod jejíma nohama byla měkčí než voda a brázdy jí připadaly jako nesmírné vzduté hnědé vlny.
Všechny vzpomínky, všechny myšlenky, které v ní byly, se z ní draly najednou, současně, jako tisíce jisker ohňostroje. Viděla zároveň svého otce, Lheureuxovu kancelář, jejich pokoj doma, jinou krajinu. Zmocňovalo se jí šílenství, dostala strach a podařilo se jí dát myšlenky dohromady, i když zmateně, nevzpomínala si totiž na příčinu svého strašného stavu, to jest na záležitost s penězi. Trápila se jen pro svou lásku a cítila, jak jí s tou vzpomínkou opouští duše, jako cítí na smrt ranění, jak jim uniká život s krví prýštící z rány.
Smrákalo se, poletovaly vrány.
Zdálo se jí pojednou, že ve vzduchu vybuchují ohnivé bubliny jako hořící koule, zplošťují se a krouží, krouží, až nakonec roztávají ve sněhu mezi větvemi stromů. Uprostřed každé z nich se objevovala Rodolphova tvář. Bylo jich čím dál více, přibližovaly se, pronikaly do ní, pak vše zmizelo. Rozeznala světla domů, která prosvítala v dálce mlhou.
Tu se jí znovu vrátilo vědomí vlastní situace, která se před ní otevírala jako propast. Oddychovala prudce, div se jí srdce nerozskočilo. Potom v záchvatu hrdinství, který jí způsobil téměř radost, seběhla po stráni, přešla po dobytčí lávce, proběhla stezkou, alejí, tržnicí, až se zastavila před lékárnou.
Nikdo tam nebyl. Chtěla vejít, ale někdo by mohl přijít, kdyby zacinkal zvonek, a tak vklouzla vrátky, zadržujíc dech, tápajíc po zdech, až se dostala na práh kuchyně, kde hořela svíce postavená na kamnech. Justin jen tak v košili odnášel nějakou místu s jídlem.
"Aha, jsou u večeře. Počkám."
Justin se vrátil. Zaklepala na okno. Vyšel ven.
"Klíč! Ten odshora, kde jsou ty..."
"Cože?"
A hleděl na ni udiven bledostí její tváře, jež se bíle odrážela na černém pozadí noci. Připadala mu neobvykle krásná a vznešená jako přízrak, nechápal, co chce, ale měl předtuchu čehosi strašného.
Ona však rychle a tiše naléhala sladkým, podmanivým hlasem: "Chci ten klíč! Dej mi ho."
Skrz tenkou stěnu bylo slyšet z jídelny cinkání vidliček o talíře.
Předstírala, že musí vyhubit krysy, které ji ruší ve spánku.
"Ale to bych musel říci pánovi."
"Ne! Zůstaň tady."
Potom pokračovala lhostejně:
"To nestojí za to, řeknu mu to pak sama. Tak mi posviť!"
Vstoupila do chodby, na kterou vedly dveře od laboratoře. Na stěně visel klíč se štítkem Kumbál.
"Justine!" zavolal netrpělivě lékárník.
"Pojďme nahoru!"
A Justin šel za ní.
Klíč se otočil v zámku a ona šla rovnou ke třetí poličce, tak dobře ji vedla vzpomínka, uchopila modrou baňatou láhev, vytrhla z ní zátku, strčila do ní ruku, vytáhla ji plnou bílého prášku a začala ho jíst z dlaně.
"Přestaňte!" vykřikl a vrhl se k ní.
"Mlč! Nebo sem přijdou..."
Byl zoufalý, chtěl volat.
"Nic neříkej, všechno by se svezlo na tvého pána!"
Najednou se upokojila a vracela se téměř jakoby naplněna klidným vědomím splněné povinnosti.

Když se Charles všecek rozčilený zprávou o exekuci vrátil domů, Ema odtud právě odešla. Křičel, plakal, omdlel, ale ona nepřicházela. Kde jen může být? Poslal Félicité k Homaisovi, k panu Tuvachovi, k Lheureuxovi, ke Zlatému lvu, všude, a ve chvílích, kdy polevovala jeho úzkost, myslel na svou zničenou pověst, na ztracený majetek, na Bertinu zkaženou

budoucnost! A proč to všechno? Ani slovo vysvětlení! Čekal až do šesti hodin do večera. Konečně už to nemohl vydržet a v domnění, že odjela do Rouenu, šel na hlavní silnici, ušel půl míle, nikoho nepotkal, ještě chvíli čekal a nakonec se vrátil.
Ema už byla doma.
"Co se stalo...? Proč...? Můžeš mi vysvětlit?"
Posadila se k sekretáři a napsala dopis, který pomalu zapečetila, a připsala datum a hodinu. Potom řekla slavnostně:
"Zítra si to přečteš, do té doby se mne, prosím tě, na nic neptej. Ne... na nic!"
"Ale..."
"Nech mě!"
A natáhla se na lůžko.
Probudila ji trpká chuť v ústech. Spatřila Charlese a zavřela zas oči.
Zvědavě se pozorovala, aby rozpoznala, má-li bolesti. Ne, ještě nic. Slyšela tikot hodin, praskání ohně a Charlesův dech, jak vedle ní stál.
"Smrt nic není," pomyslela si. "Usnu, a bude po všem!"
Napila se trochu vody a otočila se ke zdi.
Ta hrozná chuť po inkoustu nepřestávala.
"Mám žízeň! Ach, mám velkou žízeň," povzdechla si.
"Co je ti?" řekl Charles, podávaje jí sklenici vody.
"To nic není...! Otevři okno... dusím se!"
A najednou se jí udělalo špatně, tak náhle, že měla sotva čas vytáhnout zpod polštáře kapesník.
"Odnes to!" řekla prudce. "Zahoď to!"
Vyptával se jí: neodpovídala. Zůstávala nehybně ležet, obávala se, že by jí sebemenší pohyb způsobil zvracení. Cítila však ledový chlad, který jí stoupal od nohou až k srdci.
"Už to začíná!" zašeptala.
"Co to říkáš?"
Pomalým, úzkostným pohybem otáčela hlavou a přitom neustále otevírala ústa, jako by jí na jazyku spočívala nějaká velká tíha.
V osm hodin se znovu dostavilo zvracení.
Charles zpozoroval, že na dně umyvadla zůstal lpět na porcelánu jakýsi bílý prášek.
"To je zvláštní! Divné!" opakoval.
Ona však řekla pevným hlasem:
"Ne, mýlíš se!"
Tu jí opatrně, téměř jako by ji hladil, přejel rukou přes žaludek. Pronikavě vykřikla. Charles poděšeně ucouvl.
Potom začala sténat, zprvu slabě. Ramena se jí prudce roztřásla, zbělela víc než prostěradlo, do něhož nořila křečovitě sevřené prsty. Její nepravidelný tep byl teď téměř nehmatný.
Kapky potu jí stékaly po zsinalé tváři, která jako by ztuhla v jakémsi kovovém výparu. Zuby jí cvakaly a vytřeštěné oči neurčitě těkaly kolem, na všechny otázky odpovídala jen zavrtěním hlavy, dvakrát či třikrát se dokonce usmála.
Pozvolna začala sténat silněji. Vydralo se z ní temné zaúpění, předstírala, že je jí lépe a že za chvíli vstane. Zachvátily ji však křeče, vykřikla:
"Ach bože, to je děsné!"
Poklekl u jejího lůžka.
"Mluv! Co jsi to snědla? Pro smilování boží, odpověz!"
A hleděl na ni očima plnýma takové něhy, jakou ještě v životě neviděla.
"Tak dobře... tam... tam..." řekla slábnoucím hlasem.
Vrhl se k sekretáři, rozlomil pečeť a četl nahlas. Ať nikoho neobviňují... Zarazil se, přejel si oči rukou a četl znovu.
"Cože...! Pomoc! Pojďte sem!"
A byl schopen opakovat jen to jediné slovo: Otrávena, otrávena!
Félicité běžela k Homaisovi, a ten je vykřikoval na náměstí, paní Lefrancoisová je zaslechla u Zlatého lva, někteří lidé vstali a šli informovat sousedy, celou noc bylo městečko na nohou.
Charles chodil dokola po pokoji zdrcený, blábolil, potácel se.
Vrážel do nábytku, rval si vlasy, lékárník by jakživ nevěřil, že může existovat tak otřesná podívaná.
Vrátil se domů, aby napsal panu Canivetovi a doktoru LariviÈrovi.
Ztrácel jasnou mysl a musel dopis začínat víc než patnáctkrát.
Hippolyte jel do Neufchatelu a Justin uhnal Bovaryova koně, že ho musel na svahu u Bois-Guillaume zanechat zchváceného a polomrtvého.
Charles chtěl nahlédnout do lékařského slovníku, neviděl na písmena, řádky mu tančily před očima.
"Jen klid!" říkal lékárník. "Jde o to, dát dost silný protijed.
Co to vzala?"
Charles mu ukázal dopis. Arzenik.
"Měla by se provést analýza," řekl Homais.
Věděl totiž, že u všech otrav je nutno provést analýzu, a Bovary, který nechápal, odpověděl:
"Ano, ano, proveďte ji! Zachraňte ji..."
Potom se vrátil k ní, klesl na zem na koberec a zůstal tak s hlavou opřenou o její lůžko a štkal.
"Neplač!" řekla mu. "Už brzy tě přestanu trápit."

"Ale proč? Co tě k tomu dohnalo?"
Odpověděla:
"Muselo to být, můj milý."
"Copak jsi nebyla šťastná? Způsobil jsem to já? Já jsem přece dělal, co jsem mohl!"
"Ano... to je pravda... ty, ty jsi hodný!"
A pomalu mu rukou čechrala vlasy. Sladkost toho dotyku jen zvýšila jeho zármutek, cítil, jak se celá jeho bytost hroutí zoufalstvím při pomyšlení, že ji má ztratit, zrovna když mu projevuje větší lásku než kdy jindy, a nemohl na nic přijít, nevěděl, netroufal si nic podniknout, neboť naléhavá nutnost okamžitě učinit nějaké rozhodnutí ho úplně přivedla z míry.
Už je konec, uvažovala Ema, se vším klamem, podlostí a s těmi nesčetnými druhy žádostivosti, které ji mučily. Teď už k nikomu necítila nenávist, do mysli se jí snesl jakýsi zmatený soumrak a ze všech pozemských zvuků vnímala už jen přerušovaný nářek jeho nešťastného srdce, tichý a nezřetelný jako poslední tóny doznívající symfonie.
"Přiveďte mi dcerušku," řekla a nadzdvihla se na lokti.
"Už ti není tak špatně, viď, že ne?" zeptal se Charles.
"Ne, není."
Služka přinesla holčičku v náručí, v dlouhé noční košili, z níž vyčnívaly bosé nožičky, byla vážná a skoro ještě spala. S údivem si prohlížela rozházený pokoj a pomrkávala oslněná svícemi, které hořely na nábytku. Připomínaly jí patrně novoroční nebo masopustní rána, kdy ji takhle časně budili a ve světle svíček nosili k mamince do postele, kde dostávala dárky, neboť řekla:
"Kdepak to je, maminko?"
A když všichni mlčeli, dodala:
"Ale nevidím tvůj střevíček!"
Félicité ji nakláněla k lůžku, ona se však stále dívala ke krbu.
"Nevzala ho kojná?" zeptala se.
A při tom slově, které ji ve vzpomínce přeneslo k jejímu cizoložství i ke všemu jejímu neštěstí, odvrátila paní Bovaryová hlavu, jako by jí stoupala do úst odporná chuť jiného, silnějšího jedu. Berta mezitím zůstávala sedět na jejím lůžku.
"Jé, maminko, ty máš veliké oči! A jsi tak bledá! A tolik se potíš!"
Matka na ni hleděla.
"Já se bojím!" řeklo děvčátko a ucouvlo.
Ema ji vzala za ruku, aby ji políbila, dítě se bránilo.
"Dost! Odneste ji!" zvolal Charles, který vzlykal v alkovně.
Potom příznaky na chvíli polevily, Ema se už tak nezmítala a při každém bezvýznamném slůvku, při každém trochu klidnějším nadechnutí se mu znovu vracela naděje. Když konečně přišel Canivet, vrhl se mu s pláčem do náruče.
"To jste vy! Děkuju vám! Jste hodný! Ale už je jí lépe. Pojďte se na ni podívat..."
Kolega však jeho názor nesdílel, a jelikož, jak sám říkal, nehodlal chodit kolem horké kaše, předepsal prostředek na dávení, aby úplně vyprázdnil žaludek.
Brzy začala zvracet krev. Rty se jí semkly ještě pevněji. Údy měla křečovitě stažené, tělo pokryté hnědými skvrnami a její tep klouzal mezi prsty jako napjatá nit, jako struna harfy těsně před prasknutím.
Potom začala strašně křičet. Proklínala jed, zahrnovala ho nadávkami, prosila ho, aby si pospíšil, a strnulýma rukama odstrkovala všechno, co se jí Charles, který snad byl blíž smrti než ona, snažil vpravit do úst. Stál s kapesníkem na ústech, chroptěl, plakal, dusil se vzlyky, které jím zmítaly od hlavy k patě. Félicité pobíhala po pokoji sem a tam, Homais se nehýbal a těžce vzdychal a pan Canivet, i když neztrácel sebevědomí, přece jen začínal být rozrušený.
"Ke všem čertům... žaludek už je přece prázdný... a když pomine příčina..."
"Má pominout i následek," řekl Homais, "to je jasné."
"Ale tak ji zachraňte!" zvolal Bovary.
Však také pan Canivet, aniž poslouchal lékárníka, který přišel s hypotézou, že to bude možná krize před obratem k lepšímu, už se chystal dát jí napít silného odvaru, když se ozvalo zapráskání biče, všechny okenní tabule zadrnčely a za rohem tržnice se objevil krytý poštovní kočár, který táhli plnou silou tři koně zablácení až po uši. Byl to doktor LariviÈre.
Ani kdyby se objevil nějaký bůh, nezpůsobil by větší rozruch.
Bovary zdvihl ruce, Canivet všeho nechal a Homais smekl svou řeckou čepičku ještě dřív, než doktor vstoupil do místnosti.
Doktor LariviÈre patřil k velké chirurgické škole Bichatově, k té generaci -- dnes už vymizelé -- praktiků filosofů, kteří na svém umění lpěli s fanatickou láskou a vykonávali je s nadšením a moudrostí. Když se rozzlobil, všechno v jeho nemocnici se jen třáslo, a jeho žáci ho ctili tak, že jakmile si zařídili praxi, snažili se co nejvíce ho napodobovat. V okolních městech proto nosili stejný dlouhý vatovaný plášť z merinové vlny jako on, i jeho široký černý frakový kabát, jehož rozepnuté výložky mu trochu zakrývaly oblé ruce -- překrásné ruce, které nikdy nepoznaly rukavice, snad aby byly připraveny rychleji se pohroužit do lidského utrpení. Pohrdal kříži, tituly a akademickými poctami, byl pohostinný, svobodomyslný, otcovsky laskavý k chudým a žil ctnostně, aniž v ctnost věřil, takže by byl málem považován za světce nebýt toho, že se ho lidé pro jeho bystrost báli jako čerta. Pohledem ostřejším než skalpel vám pronikal přímo do duše a pod nánosem přetvářky a ostychu odhaloval každou lež. A tak se bral životem, naplněn dobrotivou vznešeností, kterou člověku dodává vědomí velkého nadání, jmění a čtyřicet let pilné a bezúhonné existence.
Hned u dveří svraštil obočí, když uviděl mrtvolnou tvář Emy ležící naznak s otevřenými ústy. Potom se zatvářil, jako když poslouchá Caniveta, přejížděl si ukazovákem pod nosem, a opakoval:

"Dobře, dobře."
Ale pokrčil pomalu rameny. Bovary ho pozoroval, pohlédli na sebe, a doktor, ačkoli byl uvyklý pohledu na bolest, nemohl zadržet slzu, která mu skanula do náprsenky.
Chtěl odvést Caniveta do vedlejší místnosti. Charles šel za nimi.
"Je na tom velice špatně, že? Co kdyby se přiložily hořčičné náplasti? Nebo cokoli, já nevím! Vy jste už zachránil tolik lidí, vy přece na něco přijdete!"
Charles mu ovinul obě ruce kolem těla, hleděl na něj vyděšeně a prosebně a téměř bez sebe se mu opíral o hruď.
"No tak, hochu, odvahu! Nedá se už nic dělat."
A doktor LariviŤre se odvrátil.
"Vy odcházíte?"
"Vrátím se."
Vyšel ven, jako by chtěl dát příkaz postiliónovi, a s ním šel i pan Canivet, který také nestál o to, aby mu Ema umřela v rukou.
Na náměstí se k nim připojil lékárník. Měl už v povaze, že se nedokázal odtrhnout od slavných lidí. Proto také zapřísahal pana LariviŤra, aby mu prokázal tu nesmírnou čest a poobědval u něho.
Honem se poslalo ke Zlatému lvu pro holoubata, do řeznictví pro všechny kotlety, co jich tam měli, k Tuvachovi pro smetanu, k Lestiboudoisovi pro vajíčka a lékárník sám pomáhal s přípravou jídel, zatímco paní Homaisová si popotahovala vázačky u kazajky a říkala:
"Musíte prominout, pane, to víte, v tomhle nešťastném zapadákově, když člověk neví den předem..."
"Sklenice s nožičkou!" zašeptal pan Homais.
"Kdybychom alespoň byli ve městě, daly by se udělat nadívané nožičky..."
"Nemluv! Račte ke stolu, pane doktore!"
Považoval za vhodné, aby po několika prvních soustech sdělil některé podrobnosti tragédie:
"Nejprve jsme měli pocit suchosti v hrtanu, potom nesnesitelné bolesti v nadbřišku, nadměrné zvracení, bezvědomí."
"Jak se vůbec otrávila?"
"To nevím, pane doktore, a ani nevím, kde mohla sehnat tu kyselinu arzeničnou."
Justin, který právě přinášel kupu talířů, se celý roztřásl.
"Co je ti?" řekl lékárník.
Při té otázce chlapec všechno s velikým rachotem upustil na zem.
"Ty pitomče!" vykřikl Homais. "Ty nemehlo! Tupohlavče! Osle zatracená!"
Náhle se však opanoval a pokračoval:
"Chtěl jsem se pokusit o analýzu, pane doktore, a primo jsem opatrně zavedl do zkumavky..."
"Měl jste jí raději zavést prst do krku," řekl chirurg.
Jeho kolega byl zticha, neboť před chvílí dostal mezi čtyřma očima pořádnou důtku za svůj prostředek na dávení, takže milý Canivet, při operaci koňské nohy tak arogantní a řečný, byl dnes velice skromný, nepřetržitě se usmíval jako na souhlas.
Homais jen zářil pýchou hostitele a skličující pomyšlení na Bovaryho mu ještě v jakémsi sobeckém zvratu dokonce zlepšovalo náladu. Také byl u vytržení nad doktorovou přítomností.
Vychloubal se svou učeností, házel bez souislosti slovy jako kantharis, upasový strom, mancinela, zmijí jed:
"A dokonce jsem četl, pane doktore, že některé osoby byly intoxikovány a podťaty jako bleskem po požití příliš prudce uzené klobásy! Stálo to alespoň v krásném článku, který napsal náš velký učitel, jedna z našich největších farmaceutických kapacit, slavný Cadet de Gassicourt!"
Paní Homaisová se znovu objevila, přinášela jeden z těch vratkých přístrojů, které se ohřívají lihem, pan Homais totiž trval na tom, že připraví kávu přímo na stole -- ostatně už ji sám upražil, sám rozdrtil a sám smíchal.
"Saccharum, pane doktore," řekl, nabízeje mu cukr.
Potom dal přivést všechny děti, neboť byl zvědav, co chirurg řekne jejich konstituci.
Konečně se pan LariviŤre chystal k odchodu, ale paní Homaisová ho ještě požádala o radu ohledně manžela. On totiž pokaždé po večeři usíná a pak se mu městná krev.
"Inu, takové zaměstnání nemůže škodit."
Trochu se pousmál slovnímu vtipu, který nikdo nepostřehl, a otevřel dveře. Avšak lékárna byla nabita lidmi a jen s velkou námahou se zbavil pana Tuvache, který se obával, aby jeho manželka nedostala zápal plic, protože mívá ve zvyku plivat do popela, potom pana Bineta, který občas trpí záchvaty nadměrného hladu, a paní Caronové, která mívá svědění, pak ještě Lheureuxe se závratěmi, Lestiboudoise s revmatismem a paní Lefrancoisové, kterou pálí žáha.
Konečně se trojspřeží rozjelo a všeobecně se usoudilo, že doktor nebyl příliš ochotný.
Pozornost veřejnosti potom upoutal pan Bournisien, který se objevil pod střechou tržnice s posledním pomazáním.
Věrný svým zásadám, přirovnal Homais všechny kněze ke krkavcům, které přitahuje pach mrtvých, pohled na duchovního mu byl osobně nepříjemný, protože mu klerika připomínala rubáš a protivila se mu tak trochu proto, že v něm ta asociace vzbuzovala strach.
Přesto však necouvl před svým posláním, jak to nazval, a vrátil se k Bovarymu ve společnosti Caniveta, kterého k tomu pan LariviŤre před svým odjezdem velmi důrazně nabádal, a nebýt manželčiných protestů, byl by s sebou vzal i své dva syny, aby je přivykal na tragické životní situace, aby jim to sloužilo jako poučení i příklad a utkvělo později v paměti jako mimořádná podívaná.
Když vešli, byl pokoj naplněn slavnostní pochmurností. Na šicím stolku přikrytém bílým ubrouskem leželo pět nebo šes chomáčků vaty na stříbrném podnosu, vedle stál mezi dvěma hořícími svícemi veliký krucifix. Ema s bradou

opřenou o prsa zeširoka otevírala víčka, a její ubohé ruce těkaly po pokrývce tím pomalým, příšerným pohybem umírajících, kteří jako by se už sami chtěli pokrýt rubášem. Proti ní u nohou lůžka stál Charles bílý jako socha, s očima zarudlýma jako uhlíky a bez slz, zatímco kněz opřený o jedno koleno mumlal tichá slova.
Otočila pomalu hlavu a zdála se unesena radostí, že najednou vidí fialovou štólu, patrně uprostřed toho nezvyklého uklidnění znovu zakoušela ztracenou slast svých prvních mystických vznětů se začínajícími vidinami věčné blaženosti.
Kněz vstal a přinesl krucifix, tu natáhla krk, jako když člověk žízní, a přitisknuvši rty na tělo Bohočlověka, políbila je z celé své zmírající síly nejvroucnějším polibkem lásky, jaký kdy dala.
Potom kněz předříkal Misereatur a Indulgentiam, smočil pravý palec v oleji a začal udílet pomazání, nejprve na oči, které byly tolik žádostivy světské nádhery, potom na nosní dírky, které dychtily po vlahém vánku a po milostných vůních, potom na ústa, která se otevírala ke lži, která sténala pýchou a křičela rozkoší, potom na ruce, které se kochaly sladkými doteky, a konečně na chodidla, která bývala kdysi tak hbitá, když Ema běhávala ukájet své tužby, a která už nikdy nebudou chodit.
Farář si otřel prsty, odhodil do ohně zbytky vaty namočené v oleji, znovu usedl k umírající a nabádal ji, aby nyní spojila své utrpení s utrpením Ježíše Krista a poručila se do božího milosrdenství.
Když dokončil své povzbuzování, pokusil se vložit jí do ruky svěcenou svíci, symbol nebeské slávy, která ji zakrátko obklopí.
Ema však byla příliš slabá, než aby mohla sevřít prsty, a nebýt pana Bournisiena, svíce by upadla na zem.
Byla však trochu méně bledá a na tváři jí spočíval výraz klidu, jako by ji svátost uzdravila.
Kněz na to upozornil, a dokonce Bovarymu vyložil, že Pán někdy prodlužuje lidský život, uzná-li to za vhodné pro spásu duše, a Charles si vzpomněl, že jednou když byla také tak blízko smrti, přijala tělo Páně.
"Snad si člověk nemá hned zoufat," pomyslel si.
A ona se opravdu kolem sebe rozhlédla, pomalu jako člověk, který se probouzí ze sna, potom jasným hlasem požádala o zrcátko, zůstala nad ním chvíli skloněna, dokud jí nezačaly z očí kanout veliké slzy. Pak zvrátila hlavu dozadu, vzdechla a klesla na polštář.
Hned nato se jí začala hruď prudce zdvihat. Jazyk jí úplně vystoupil z úst, vytřeštěné oči bledly jako dvě koule dohasínajících lamp a okolostojící ji už mohli považovat za mrtvou, nebýt děsivého otřásání žeber zmítajících se pod úporným dechem, jako by se duše vytrhávala z těla. Félicité poklekla před krucifixem a dokonce i lékárník trochu ohnul kolena, zatímco pan Canivet bloudil pohledem po náměstí. Bournisien se začal znovu modlit s tváří skloněnou ke kraji lůžka a dlouhá černá klerika se za ním táhla po pokoji. Charles klečel na druhé straně s náručí rozpřaženou k Emě. Vzal ji za ruce a svíral je, trhal sebou při každém úderu jejího srdce, jako by odrážel padající trosky. Jak chropot sílil, duchovní zrychloval své modlitby, mísily se s potlačovaným štkaním Bovaryho a občas jako by všechno zmizelo v temném mumlání latinských slabik, které zvonily jako umíráček.
Najednou se ozval na chodníku klapot hrubých dřeváků a ťukání hole, a zazněl hlas, chraptivý hlas, který zpíval:

Dívenka v žáru horkých dní často o milování sní.

Ema se nadzvihla jako galvanizovaná mrtvola, s rozpuštěnými vlasy, s vytřeštěným zejícím pohledem.

Pole jsou čerstvě posečena.
Nanetka, pilná velice, shýbá se k brázdě nakloněna a sbírá klasy pšenice.

"Slepec!" vykřikla.
A dala se do příšerného, zběsilého, zoufalého smíchu, v domnění, že vidí odpornou tvář nešťastníka, tyčícího se ve věčných temnotách jako úděsný přízrak.

Toho dne silný vítr vál a sukýnku jí s sebou vzal.

Křeč ji zvrátila zpět na žíněnku. Všichni přistoupili blíž. Ema už nežila.

IX

Pokaždé, když někdo zemře, nastane jakési ohromení, tak těžké je pochopit ten náhlý příchod nicoty, uvěřit v ni a smířit se s ní.
Když však Charles zpozoroval Eminu nehybnost, vrhl se k ní s výkřikem:
"Sbohem! Sbohem!"
Homais a Canivet ho odvlekli z pokoje.
"Uklidněte se!"
"Ano," říkal a snažil se jim vytrhnout, "budu rozumný, neudělám nic zlého. Ale pusťte mě! Chci ji vidět! Je to má žena!"
A rozplakal se.
"Plačte," řekl lékárník, "dejte volný průchod přírodě, uleví se vám."
Charles zesláblý jako dítě se dal odvést dolů do jídelny a pan Homais se brzy odebral domů.
Na náměstí ho zastavil slepec, který se v naději na mast proti zánětům dobelhal až do Yonville a ptal se každého kolemjdoucího, kde bydlí lékárník.

"To sis dobře vybral! Jako bych neměl jiné starosti! Co se dá dělat, tak přijď později!"
A rychle vešel do lékárny.
Musel napsat dva dopisy, udělat Bovarymu uklidňující nápoj, vymyslet si nějakou lež, která by utajila, že šlo o sebevraždu, a zpracovat ji do článku pro Pochodeň, nemluvě ani o všech lidech, kteří na něj čekali, aby jim poskytl informace. A když všichni Yonvillané vyslechli jeho historku o tom, jak si Ema při přípravě vanilkového krému spletla cukr s arzenikem, vrátil se Homais znovu k Bovarymu.
Našel ho o samotě (pan Canivet právě odešel), jak sedí v křesle u okna a tupě civí na dlaždice.
"Teď by bylo třeba," řekl lékárník, "abyste sám stanovil hodinu obřadu."
"Proč? Jakého obřadu?"
Potom poplašeně vykoktal:
"Ne! Víďte, že ne! Ne, já si ji chci nechat u sebe."
Homais taktně vzal z police láhev a zalil muškáty.
"Děkuju vám," řekl Charles, "jste tak hodný!"
Nedokončil větu, neboť se zalykal pod spoustou vzpomínek, které mu lékárníkovo gesto připomnělo.
Homais považoval za vhodné rozptýlit ho hovorem o zahradničení, rostliny potřebují vláhu. Charles na znamení souhlasu sklonil hlavu.
"Ostatně teď už se nám snad udělá hezky."
"Ano," řekl Bovary.
Lékárník byl s nápady u konce, a tak jemně poodhrnul záclonky na oknech.
"Hele, tamhle jde pan Tuvache."
Charles opakoval jako automat:
"Jde pan Tuvache."
Homais si netroufal znovu s ním mluvit o přípravách k pohřbu, nakonec ho přiměl duchovní, aby se odhodlal dát dispozice.
Zavřel se do ordinace, vzal pero a po chvilce štkaní napsal:

Chci, aby byla pohřbena ve svatebních šatech, v bílých střevících, s věnečkem na hlavě. Ať má vlasy rozestřeny po ramenou. Tři rakve: jednu dubovou, druhou mahagonovou, třetí olověnou. Ať mě nikdo neutěšuje, budu mít dost síly. Ať je celá přikrytá velikým kusem zeleného sametu. Tak to chci. Udělejte to.

Pánové velice užasli nad Bovaryho romantickými nápady a lékárník mu šel hned říci:
"S tím sametem mi to připadá trochu přemrštěné. Ostatně tolik výdajů..."
"Co je vám do toho?" vykřikl Charles. "Dejte mi pokoj. Vy jste ji nemiloval! Jděte pryč!"
Duchovní ho vzal pod paží, aby se sním prošel po zahrádce.
Vykládal mu o marnosti věcí pozemských. Bůh je veliký a dobrý: člověk se musí bez reptání podrobit jeho ustanovením, dokonce mu za ně být vděčný.
Charles se začal rouhat.
"Já toho vašeho Boha nenávidím!"
"Pořád je ve vás ještě duch vzpoury," vzdychl si duchovní. Bovary už byl daleko. Chodil dlouhými kroky podél zdi u zákrsků, skřípal zuby a vrhal k nebi pohledy plné zlořečení; ty ale nepohnuly ani lístečkem.
Padal drobný déšť. Charles měl rozhalená prsa a nakonec se roztřásl zimou. Vrátil se a posadil se do kuchyně.
V šest hodin se na náměstí ozvalo plechové řinčení: přijížděla Vlaštovka a Charles setrvával s čelem přitisknutým na okno a díval se, jak cestující jeden po druhém vystupují. Félicité mu ustlala v salónu na žíněnce, klesl na ni a usnul.

Pan Homais, ač filosof, choval úctu k mrtvým. Proto také ubohého Charlese nijak neodsuzoval a vrátil se večer, aby bděl u mrtvoly, přinesl si s sebou tři svazky knih a zápisník na poznámky.
Byl tam už pan Bournisien a u hlav lůžka vytaženého ven z alkovny hořely dvě veliké svíce.
Lékárník, na kterého mlčení tíživě doléhalo, nemeškal projevit lítost nad tou "nešťastnou mladou ženou" a kněz odpověděl, že teď už nezbývá nic jiného než se za ni modlit.
"Dobře," řekl lékárník, "ale buď jedno, nebo druhé: buď zemřela ve stavu milosti (jak praví Církev), a pak naše modlitby nepotřebuje, anebo skonala, setrvávajíc v hříchu (to je, tuším, církevní termín), a pak..."
Bournisien ho přerušil a nevrle odpověděl, že přesto je nutno se modlit.
"Ale zná-li Bůh všechny naše potřeby," namítl lékárník, "nač může být modlitba dobrá?"
"Jakže!" zvolal duchovní. "Modlitba! Copak vy nejste křesťan?"
"Promiňte!" řekl Homais. "Já křesťanství obdivuji. Předně osvobodilo otroky, zavedlo do světa morálku..."
"O to nejde! Evangelia..."
"Evangelia? Jen se podívejte na dějiny, je známo, že je jezuité zfalšovali."
Vešel Charles, přistoupil k lůžku a pomalu odhrnul závěsy.
Ema měla hlavu skloněnou k pravému ramenu. Koutek otevřených úst tvořil jakoby černý otvor ve spodní části obličeje, oba palce zůstaly zahnuty do dlaní, řasy byly poprášeny jakýmsi bílým práškem a oči začínaly mizet v lepkavé bělosti, která se podobala tenkému pláténku, jako by nad nimi spředli pavouci pavučinu.
Pokrývka klesala od ňader ke kolenům a zdvihala se pak ke špičkám prstů u nohou a Charlesovi se zdálo, jako by na ní spočívala nesmírná tíha, obrovská nakupená hmota.
Hodiny na kostele odbily dvě. Bylo slyšet, jak dole pod terasou hučí ve tmě tekoucí řeka. Pan Bournisien se občas

hlučně vysmrkal a Homais skřípal perem na papíře.
"No tak, milý příteli," řekl, "běžte si lehnout, vždyť vám ten pohled drásá srdce!"
Když Charles odešel, začal se lékárník s farářem znovu přít.
"Čtěte Voltaira!" říkal jeden. "Čtěte Holbacha, čtěte Encyklopedii!"
"Čtěte Dopisy několika portugalských židů!" odpovídal druhý.
"Čtěte Význam křesťanství od Nicolase, který býval soudcem!"
Dostávali se do varu, rudli, mluvili současně, aniž jeden poslouchal druhého, Bournisien se pohoršoval nad takovou opovážlivostí, Homais žasl nad takovou hloupostí; a už by si málem začali nadávat, když se najednou znovu objevil Charles.
Nějaká fascinující síla ho tam přitahovala. Neustále chodil nahoru.
Postavil se proti ní, aby na ni lépe viděl, a nořil se do rozjímání tak hlubokého, že už ani nepůsobilo bolest.
Vybavovaly se mu příběhy o katalepsii, o zázracích magnetismu, a říkal si, že kdyby vší silou chtěl, podařilo by se mu ji snad vzkřísit. Jednou se k ní dokonce naklonil a tiše zavolal: "Emo!
Emo!" Jeho silné vydechnutí roztřáslo plamen svíce směrem ke stěně.
Za úsvitu přijela stará paní Bovaryová, když ji Charles objímal, znovu propukl v úporný pláč. Pokusila se podobně jako lékárník vyjádřit námitky proti velkým pohřebním výdajům. Rozčílil se tak, že zmlkla, a dokonce ji poslal do města, aby ihned nakoupila všechno potřebné.
Celé odpoledne zůstal Charles sám, Bertu odvedli k paní Homaisové, Félicité byla nahoře v ložnici s paní Lefrancoisovou.
Večer přijímal návštěvy. Vstal, stiskl každému ruce, aniž byl schopen promluvit, potom si příchozí sedl vedle ostatních, kteří tvořili velký polokruh před krbem. Skláněli hlavu, pohupovali nohou, přehozenou přes koleno druhé nohy a občas si těžce vzdychli; a každý se neskonale nudil, ale nikdo nechtěl první vstát a odejít.
Když se Homais v devět hodin vrátil (už dva dny bylo na náměstí vidět stále jenom jeho), přinášel si zásobu kafru, benzoe a aromatických bylin. Měl také nádobu s chlórem, aby vypudil zhoubné zárodky. V té chvíli se zrovna služka, paní Lefrancoisová a stará paní Bovaryová točily kolem Emy a dostrojovaly ji; a spustily přes ni dlouhý tuhý závoj, který ji pokrýval až k atlasovým střevíčkům.
Félicité vzlykala:
"Ach, ubohá paní! Má ubohá paní!"
"Jen se na ni podívejte," řekla s povzdechem hostinská, "jaká je hezoučká i teď! Jestli by člověk nevěřil, že za chvíli vstane!"
Potom se k ní naklonili, aby jí nasadili věneček.
Museli jí trochu nadzdvihnout hlavu, a v tom okamžiku se jí z úst vyřinul proud černé tekutiny, jako by zvracela.
"Ach bože, šaty! Dávejte pozor!" vykřikla paní Lefrancovisová.
"Pomozte nám přece!" vyzvala lékárníka. "Nebo že byste snad měl strach?"
"Strach, já?" odpověděl a pokrčil rameny. "To zrovna! Však jsem viděl jinačí věci v nemocnici, když jsem studoval lékárnictví!
V pitevně jsme si dělávali punč! Filosofa nicota neděsí, a dokonce, jak často říkám, mám v úmyslu odkázat své tělo nemocnici, abych po smrti posloužil Vědě."
Když přišel farář, zeptal se, jak se vede panu Bovarymu, a po lékárníkově odpovědi podotkl:
"Rána je ještě příliš čerstvá, rozumějte."
Nato mu Homais blahopřál, že není jako ostatní vystaven nebezpečí, že ztratí milovanou služku, z toho se pak vyvinula diskuse o kněžském celibátu.
"Není přece přirozené," řekl lékárník, "aby se muž obešel bez ženy! Staly se zločiny..."
"Ale ke všem kozlům!" zvolal duchovní. "Jak chcete, aby někdo, kdo je vázaný manželstvím, zachoval například zpovědní tajemství?"
Homais zaútočil na zpověď, Bournisien ji hájil, rozhovořil se o tom, k jakým náhradám škod už její zásluhou došlo. Uváděl různé příběhy o zlodějích, z nichž se rázem stali poctivci. Vojáci přistupující ke stánku kajícnosti cítili najednou, jak jim padají šupiny z očí. Ve Freiburgu byl jeden kněz...
Jeho společník spal. Potom kněz, kterému bylo v těžkém vzduchu místnosti trochu dusno, otevřel okno, což lékárníka probudilo.
"Mohu vám nabídnout šňupeček?" řekl mu. "Vezměte si, to člověka povzbudí."
Někde v dálce se ozýval nepřetržitý táhlý štěkot.
"Slyšíte, jak vyje pes?" řekl lékárník.
"Psi prý cítí mrtvé," odpověděl duchovní. "To máte jako včely, když někdo v domě zemře, odlétnou z úlu."
Homais proti těm předsudkům nic nenamítal, protože už zase usnul.
Zdatnější pan Bournisien ještě chvíli neslyšně pohyboval rty, potom nenápadně sklonil bradu, pustil velkou černou knihu a začal chrápat.
Seděli tak proti sobě s vystrčeným břichem, s opuchlým obličejem, s mrzutým výrazem -- konečně se po tolika potyčkách setkávali ve stejné lidské slabosti a nehýbali se o nic více než ta mrtvá vedle nich, která vypadala, jako by spala.
Když Charles vstoupil, neprobudil je. Přicházel naposled se s ní rozloučit.
Aromatické byliny dosud doutnaly a obláčky modravé páry se mísily u okna s mlhou, která vnikala dovnitř. Svítilo několik hvězd a noc byla vlažná.
Vosk kanul velkými slzami po svících na pokrývku. Charles se díval, jak svíce hoří, unavoval si oči pohledem do jejich

žlutě zářivého plamene.
Na jejích atlasových šatech, bílých jako měsíční svit, se mihotaly odlesky. Ema pod nimi mizela, a jemu se zdálo, že se rozlévá mimo sebe a že matně splývá s okolními věcmi, s tím tichem a nocí, s tím větrem, který vane kolem, s těmi vlhkými tůněmi, které stoupají vzhůru.
Potom ji najednou před sebou viděl na zahrádce v Tostes, na lavičce u trnitého houští nebo v rouenských ulicích, na prahu jejich domu, na dvoře v Bertaux. Slyšel ještě smích rozveselených chlapců tančících pod jabloněmi, ložnice byla naplněna vůní z jejích vlasů a její šaty se mu chvěly v náručí a praskaly jako jiskry. Byly to tytéž šaty, tady tyto!
Dlouze si tak vybavoval všechny ty zmizelé okamžiky štěstí, její postoje, pohyby, zabarvení jejího hlasu. Po jednom návalu zoufalství přicházel druhý a stále další, nevyčerpatelné jako vlny stoupajícího přílivu.
Zmocnila se ho strašná zvědavost, pomalu, rozechvěle nadzdvihl špičkami prstů závoj. Avšak vykřikl hrůzou a probudil oba spící.
Odvedli ho dolů do jídelny.
Potom přišla Félicité se vzkazem, že pán si přeje Eminy vlasy.
"Tak jí nějaké ustřihněte!" řekl lékárník.
A jelikož si netroufala, přistoupil sám s nůžkami v ruce k mrtvé.
Třásl se tak silně, že na několika místech píchl do kůže na skráních. Konečně se obrnil proti dojetí a dvakrát třikrát nazdařbůh střihl, což zanechalo v těch krásných černých vlasech bílá místa.
Lékárník a farář se zas vrátili každý ke své činnosti, přičemž občas zdřímli, a pokaždé, když se probudili, jeden druhého obviňoval, že usnul. Nato pan Bournisien pokropil pokoj svěcenou vodou a Homais nasypal na podlahu trochu chlóru.
Félicité pro ně neopomněla připravit na prádelník láhev kořalky, sýra, a pořádný bochánek. Však také lékárník, který už to nemohl vydržet, okolo čtvrté hodiny ranní povzdechl:
"Na mou duši, dal bych si s potěšením něco na posilněnou!"
Duchovní se nedal dvakrát prosit, šel odsloužit mši, vrátil se: potom jedli a přiťukli si, trochu se přitom smáli, aniž věděli proč, rozjařeni neurčitým veselím, které na člověka přichází po tom, kdy delší dobu setrvává ve smutku, a při poslední skleničce poklepal kněz lékárníkovi na rameno a řekl mu:
"My se nakonec dohodneme!"
Dole na chodbě potkali přicházející dělníky. Nato musel Charles podstoupit dvouhodinová muka, kdy kladivo bušilo do prken. Potom ji snesli dolů v dubové rakvi, kterou vložili do obou dalších, ježto však truhla byla příliš široká, bylo třeba ucpat mezery vlnou z matrace. Když konečně byla všechna tři víka ohoblována, přitlučena a sletována, vystavili rakev před dveře, otevřeli je dokořán a obyvatelé Yonville se začali hrnout.
Přijel otec Rouault. Když spatřil černý příkrov, omdlel na náměstí.

X

Dostal lékárníkův dopis teprve šestatřicet hodin po události a s ohledem na jeho citlivost nastylizoval pan Homais psaní tak, že vůbec nebylo jasné, jak se věci vlastně mají.
Nejdřív to staříka sklátilo jako záchvat mrtvice, potom vyrozuměl, že Ema mrtvá není. Ale mohla by být... Konečně si natáhl halenu, vzal klobouk, připjal ostruhy a tryskem vyrazil, celou cestu starý Rouault těžce oddychoval a sžíral se úzkostí.
Jednou dokonce musel sestoupit z koně. Neviděl už před sebe, slyšel kolem sebe hlasy, měl dojem, že zešílí.
Rozednilo se. Spatřil na stromě tři spící černé slepice, zachvěl se děsem nad tou předzvěstí. Tu slíbil Panně Marii, že věnuje kostelu tři ornáty a že půjde bos od hřbitova v Bertaxu až do kaple ve Vassonville.
Přijel do Maromme, s pokřikem svolával celou hospodu, úderem ramene vyrazil dveře, skočil k pytli ovsa, nalil do žlabu láhev sladkého moštu a znovu nasedl na koníka, který uháněl, až mu zpod všech čtyř podkov lítaly jiskry.
Říkal si, že ji jistě zachrání, lékaři určitě najdou nějaký lék.
Vzpomínal na všechna zázračná uzdravení, o kterých kdy slyšel.
Potom ji najednou viděl mrtvou. Ležela před ním uprostřed silnice, natažená na zádech. Zatáhl za uzdu a přelud zmizel.
V Quincampoix vypil pro povzbuzení tři kávy, jednu za druhou.
Uvažoval, že jde o mýlku ve jméně. Hledal dopis po kapsách, nahmatal jej, ale netroufal si jej otevřít.
Nakonec ho napadlo, že si z něho někdo udělal blázny, že je to třeba něčí pomsta, že si to možná vymyslel nějaký opilec, a ostatně kdyby byla mrtvá, přece by se o tom vědělo? Ale ne, na krajině nebylo nic neobvyklého, nebe bylo modré, stromy se kývaly, kolem přešlo stádo ovcí. Spatřil městečko, viděli ho, jak přijíždí skloněný nad koněm, bil ho zuřivými údery a koníkovi stékala krev zpod řemenů.
Když zase nabyl vědomí, s pláčem se vrhl Bovarymu do náruče:
"Moje dcera! Ema! Mé dítě! Co se stalo?"
A Bovary vzlykal:
"Já nevím, já nevím! Je to kletba!"
Lékárník je od sebe odtrhl.
"Je zbytečné vykládat ty hrozné podrobnosti. Budu potom informovat pána sám. Přicházejí lidé. Trochu důstojnosti u všech všudy, trochu filosofie!"
Ubohý Charles chtěl ukázat, že je statečný, a několikrát opakoval:
"Ano... odvahu!"
"No dobře," zvolal stařík, "když odvahu, tak teda odvahu, u sta hromů! Doprovodím ji až do hrobu."

Zazněl zvon. Všechno bylo připraveno. Bylo nutno vydat se na cestu.
A když vedle sebe seděli na lavici na kůru, viděli před sebou tři kostelní zpěváky, kteří neustále přecházeli sem a tam a zpívali žalmy. Hráč na serpent dul do svého nástroje z plných plic. Pan Bournisien ve vší parádě zpíval pronikavým hlasem, klaněl se před tabernáklem, zdvihal ruce, rozpřahoval paže. Lestiboudois chodil po kostele se svou kosticovou hůlkou, rakev stála před zpěváckým pultem mezi čtyřmi řadami voskovic. Charles měl chuť vstát a zhasnout je.
Snažil se však přimět se ke zbožnosti, povznést se k naději na budoucí život, kde se s ní setká. Představoval si, že odcestovala, někam daleko, už dávno. Když si však pomyslel, že je tady pod tím víkem a že je všemu konec, že ji spustí do země, zmocňovala se ho divoká, černá, zoufalá zuřivost. Chvílemi měl pocit, že už necítí vůbec nic, a vychutnával toto zmírnění své bolesti, i když si zároveň vyčítal, že je ničema.
Na dlaždicích se ozvaly stejnoměrné údery podobné suchému klapotu okované hole. Přicházelo to zezadu a zastavilo se to náhle v postranní lodi. Jakýsi muž v hrubém hnědém kabátě s námahou poklekl. Byl to Hippolyte, podomek od Zlatého lva. Vzal si svou novou nohu.
Jeden ze zpěváků obcházel kostel a vybíral a do stříbrné misky cinkavě pršely pěťáky.
"Tak si přece pospěšte!" křikl na něj Bovary a hněvivě mu hodil pětifrank. "Mně to působí utrpení!"
Zpěvák mu poděkoval hlubokou úklonou.
Zpívalo se, klekalo se, zase se povstávalo, nebralo to konce!
Vzpomněl si, že jednou v prvních dobách byli společně na mši a posadili se na druhou stranu vpravo ke zdi. Zvon začal opět zvonit. Nastalo velké odsunování židlí. Nosiči podložili pod rakev tři tyče a vyšli ven z kostela.
V tom okamžiku se objevil na prahu lékárny Justin. Najednou se však celý bledý odpotácel dovnitř.
Lidé vyhlíželi z oken, aby spatřili průvod. Charles vepředu vypínal prsa. Tvářil se statečně a pokynem hlavy zdravil ty, kteří přicházeli z uliček nebo ze dveří a řadili se do průvodu.
Šest nosičů, tři z každé strany, kráčelo pomalým krokem a trochu udýchaně. Kněží, zpěváci a dva ministranti odříkávali De profundis a jejich hlasy se rozléhaly po kraji, vlnivě stoupaly a klesaly. Někdy mizeli v zákrutech cesty, ale mezi stromy se stále tyčil velký stříbrný kříž.
Potom šly ženy zahalené v černých pláštěnkách a se spuštěnou kapucí, každá nesla v ruce velkou hořící voskovici, a Charlesovi bylo na omdlení z těch stále opakovaných modliteb, z plamenů svěc a z mdlého pachu vosku a klerik. Vál svěží vánek, žita a řepka se zelenaly, při kraji stezky se na trnitém houští zachvívaly kapičky rosy. Obzor byl naplněn různými radostnými zvuky: klapotem vozu daleko mezi brázdami, opakovaným kokrháním kohouta nebo dusáním hříběte prchajícího pod jabloněmi. Čisté nebe bylo poseto růžovými mráčky, namodralá světélka dopadala na duhově ozářené chalupy. Charles poznával jednotlivé dvory, kolem nichž procházel. Vzpomínal na podobná rána, kdy po návštěvě nemocného odcházel z některého dvora a vracel se k ní.
Černé sukno pokropené bílými krůpějemi se občas nadzdvihlo a odhalilo rakev. Unavení nosiči zpomalovali chůzi a rakev se trhavě pohybovala dopředu jako šalupa, která se kymácí ve vlnách.
Došli na místo.
Muži šli dál až dolů, kde byla v trávníku vykopána jáma.
Všichni se seskupili kolem ní, a zatímco kněz mluvil, červená hlína navršená po krajích se nepřetržitě a tiše sypala zpět.
Když připravili čtyři popruhy, položili na ně rakev. Díval se, jak klesá dolů. Klesala dlouho.
Konečně se ozval náraz, vrzající popruhy vytáhli nahoru. Nato vzal Bournisien lopatku, kterou mu podal Lestiboudois, pravou rukou kropil a levou vhodil energicky plnou lopatku hlíny; dřevo rakve, na něž dopadly kamínky, vydalo ten příšerný zvuk, který člověku připadá jako ohlas věčnosti.
Duchovní podal kropáč sousedovi, panu Homaisovi. Ten jím vážně potřásl, potom ho dal Charlesovi, který klesl do hlíny až po kolena, a vhazoval ji plnými hrstmi s výkřiky: "Sbohem!" Posílal jí polibky, vlekl se k jámě, aby ho tam pohřbili s ní.
Odvedli ho a za chvíli se uklidnil -- snad cítil i on jako ostatní neurčité uspokojení, že už to má za sebou.
Na zpáteční cestě začal otec Rouault klidně kouřit dýmku, Homais to v duchu odsoudil jako nevhodné. Právě tak si povšiml, že se Binet ani neukázal, že se Tuvache po mši "vytratil" a že Theodor, notářův sluha, měl modrý kabát, "jako by nemohli sehnat černý, ke všem čertům, když se to patří". A přecházel od skupinky ke skupince, aby jim mohl svá pozorování sdělit. Všichni litovali Eminy smrti, hlavně Lheureux, který neopomněl přijít na pohřeb.
"Chuděra paninka! Takový zármutek pro manžela!"
Lékárník podotkl:
"Víte, nebýt mne, byl by si snad sáhl na život!"
"Taková hodná osoba! Když si pomyslím, že ještě minulou sobotu byla u mě v krámě!"
"Neměl jsem čas," řekl Homais, "připravit několik slov, která bych pronesl nad jejím hrobem."
Když se Charles vrátil domů, svlékl se a otec Rouault si zase navlékl svou modrou halenu. Byla nová, a jelikož si cestou často utíral oči do rukávů, barva mu pustila na obličej a stopy po slzách na ní tvořily pruhy ve vrstvě prachu, který ji pokrýval.
Stará paní Bovaryová byla s nimi. Všichni tři mlčeli. Konečně si stařík vzdychl:
"Vzpomínáte si, příteli, jak jsem za vámi přišel do Tostes tehdy, když jste ztratil svou první nebožku? Tehdy jsem vás utěšoval! To jsem nacházel slova, ale dnes..."
Potom dlouze zasténal, přičemž se mu zvedla hruď:
"Se mnou je konec, víte! Viděl jsem, jak mi odchází žena... potom syn... a dnes dcera!"
Chtěl se vrátit do Bertaux, neboť by prý v tomto domě nemohl spát. Dokonce odmítl setkat se s vnučkou.
"Ne, ne! To by mě roztesknilo ještě víc. Jenom ji za mne polibte.
Sbohem! Jste hodný člověk! A na tohle nikdy nezapomenu," dodal, poplácávaje si na stehno, "nebojte se, tu krůtu

budete dostávat dál."
Když však vyjel na návrší, obrátil se, jako se kdysi obrátil na cestě u Saint-Victor, když se s ní loučil. Okna městečka plála v šikmých paprscích slunce, které zapadalo nad loukou. Zaclonil si rukou oči a spatřil na obzoru zděnou ohradu, kde roztroušené stromy tvořily černé trsy mezi bílými kameny, potom pokračoval v cestě pomalým klusem, protože koník kulhal.
Charles s matkou si večer velmi dlouho povídali, přestože byli oba unaveni. Mluvili o minulých dobách a o budoucnosti. Ona přijela do Yonville, povede mu domácnost, už se od sebe neodloučí. Byla plná porozumění a laskavosti a v duchu se radovala, že si znovu získává jeho oddanost, která jí už tolik let unikala. Odbila půlnoc. Městečko bylo tiché jako obvykle a Charles bděl a myslel na ni.
Rodolphe chodil celý ten den po lese, aby se rozptýlil, a tak klidně spal ve svém zámku a Léon v Rouenu spal také. Ještě někdo jiný však v tuto hodinu nespal.
U jámy mezi jedlemi klečel plačící chlapec a hruď rozdrásaná vzlyky se mu ve stínu prudce zdvihala pod tíhou nesmírné lítosti, něžnější než měsíční svit a neproniknutelnější než noc. Najednou vrzla vrata. Byl to Lestiboudois, přišel si pro rýč, který tu předtím zapomněl. Poznal Justina, když hoch přelézal zeď; dozvěděl se teď konečně, na čem je a který rošťák mu to chodí na brambory.

XI

Příštího dne poslal Charles pro dcerku. Ptala se po mamince.
Řekli jí, že maminka odjela a že jí přiveze hračky. Berta o ní pak ještě několikrát mluvila, ale jak dny míjely, přestala na ni myslet. Veselost děvčátka Charlese hluboce rmoutila a navíc musel snášet lékárníkovy nesnesitelné projevy útěchy.
Brzy začaly zas peněžní starosti; pan Lheureux znovu popichoval pana Vincarta a Charles se zavázal platit nehorázné částky, za nic na světě by totiž nepřipustil, aby se prodal sebenepatrnější kus nábytku, který patřil jí. Matka z toho byla nanejvýš rozhořčena. Rozčílil se víc než ona. Úplně se změnil. Opustila jeho dům.
Potom se z toho všichni snažili vytěžit. Slečna Lempereurová požadovala honorář za šest měsíců, ačkoli Ema u ní neměla ani jednu hodinu (i když kdysi Charlesovi ukázala onu stvrzenku); byla to dohoda mezi oběma ženami. Majitel půjčovny knih žádal o vyrovnání předplatného za tři roky, stará Rolletová poštovné za nějakých dvacet dopisů, a když se Charles vyptával na podrobnosti, měla tolik jemnocitu, že odpověděla:
"To já nevím! Nějaké obchodní záležitosti."
Při každém účtu, který platil, doufal Charles, že tím je to skončeno. Objevovaly se však další a další.
Požadoval nedoplatky za někdejší lékařské návštěvy. Ukázali mu dopisy, které rozesílala jeho žena. Potom se musel omlouvat.
Félicité teď nosila paniny šaty, ne všechny, protože některé si ponechal a chodil se na ně dívat do Eminy šatny, kam se zavíral.
Félicité měla přibližně stejnou postavu, a když ji spatřil zezadu, podléhal Charles často iluzi a volal na ni: "Ach, zůstaň! Zůstaň!"
Avšak o svatodušních svátcích utekla Félicité s Theodorem z Yonville, ukradla ze šatníku všechno, co tam ještě zbývalo.
V té době mu tako paní Dupuisová, vdova, s potěšením oznámila "sňatek svého syna pana Léona Dupuise, notáře v Yvetot, se slečnou Leocadií Leboeufovou z Bondeville". V blahopřání, které jí Charls zaslal, napsal také větu:
"Jak by se z toho radovala moje ubohá žena!"
Jednoho dne, když bezcílně bloumal po domě, vyšel až nahoru na půdu, ucítil pod trepkou zmuchlanou kuličku jemného papíru.
Rozbalil ji a četl: "Emo, odvahu, odvahu! Nechci být příčinou Vašeho životního neštěstí." Byl to Rodolphův dopis, zapadl na zem mezi bedny a zůstal tam, vítr z vikýře ho zavál ke dveřím. A Charles zůstal nehybně a s otevřenými ústy stát na témže místě, kde kdysi zoufalá Ema, bledší ještě než nyní on, chtěla zemřít.
Konečně objevil dole na druhé stránce malé R. Co to je? Pak si vzpomněl na Rodolphovy časté návštěvy, na to, jak náhle zmizel a jak rozpačitě se choval, když se s ním od té doby dvakrát nebo třikrát setkal. Avšak uctivý tón dopisu ho zmýlil.
"Třeba se milovali platonicky," řekl si.
Charles ostatně nepatřil k lidem, kteří chtějí přijít věcem na kloub, ucouvl před důkazy a jeho neurčitá žárlivost se rozplynula v nesmírnosti jeho žalu.
"Všichni ji museli zbožňovat," usoudil. Každý muž po ní jistě toužil. Připadala mu proto ještě krásnější, a zmocnila se ho trvalá, zuřivá touha po ní, rozpalovala jeho zoufalství a byla bezmezná, protože byla neukojitelná.
Aby se jí zalíbil -- jako by ještě žila --, přejal její záliby, její myšlenky, koupil si lakové vysoké boty, začal nosit bílé kravaty. Pomádoval si kníry a jako kdysi ona podepisoval směnky.
I ze záhrobí na něj měla špatný vliv.
Musel kus po kuse prodat své stříbro, potom prodal nábytek ze salónu. Všechny pokoje se vyprázdnily, ale ložnice, její ložnice, zůstala taková jako dříve. Po večeři tam Charles chodíval.
Přistrčil k ohni kulatý stůl a přitáhl její křeslo. Posadil se proti němu. V jednom z pozlacených svícnů hořela svíčka. Berta si vedle něho vybarvovala omalovánky.
Trpěl chudák, když ji viděl tak špatně ustrojenou, v botách bez tkaniček a v halenkách s průramky roztrženými až k bokům, neboť posluhovačka o ni nijak nepečovala. Byla však tak něžná, tak roztomilá, nakláněla hlavičku s takovým

půvabem a přitom jí do růžových tváří padaly husté plavé vlásky, že ho zaplavovalo nesmírné potěšení, radost smíšená s hořkostí jako špatně připravená vína, která jsou cítit pryskyřicí. Spravoval jí hračky, vyráběl jí panáky z lepenky nebo zašíval rozpáraná bříška panenek. Když pak jeho pohled padl na šicí košíček, na stužku, která se někde povalovala, nebo třeba jen na špendlík, který zůstal ležet v nějaké štěrbině ve stole, začal snít a vypadal tak smutně, že děvčátko zesmutnělo jako on.
Nikdo k nim teď nechodil, Justin totiž uprchl do Rouenu, kde se stal hokynářským učněm, a lékárníkovy děti navštěvovaly děvčátko čím dál méně, protože pan Homais neměl zájem na tom, aby se teď, kdy jejich společenské postavení bylo tak odlišné, s ní dále stýkaly.
Slepec, kterého nedovedl svou mastí vyléčit, se vrátil na návrší u Bois-Guillaume a tam všem cestujícím vykládal o lékárníkově marném pokusu, takže se pan Homais při svých cestách do města schovával za záclonky Vlaštovky, aby se vyhnul setkání s ním.
Nenáviděl ho a v zájmu vlastní pověsti, v touze za každou cenu se ho zbavit, namířil proti němu skrytou palbu, která odhalovala, jak velice je chytrý a podlý ve své ješitnosti. Po šest měsíců tedy bylo možno v Rouenské pochodni číst krátké článečky tohoto znění:

"Všichni, kdož se někdy vydali do úrodných končin Pikardie, si na návrší u Bois-Guillaume patrně povšimli ubožáka postiženého odpornou ranou ve tváři. Obtěžuje vás, nedá se odbýt a vybírá na cestujících přímo daň. Copak ještě žijeme v obludném středověku, kdy si každý pobuda směl vystavovat na náměstí své malomocenství a krtice, které si přivezl z křižáckých výprav?"

Nebo:
"Přestože existují zákony proti potulce, okolí našich velkých měst zamořují i nadále tlupy žebráků. Někteří se potulují jednotlivě, ale nejsou proto o nic méně nebezpeční. Co podnikají naše úřady?"

Potom si Homais vymýšlel všelijaké příhody:

"Včera se na návrší u Bois-Guillaume stalo, že jankovitý kůň..."
A následovalo vylíčení nehody, kterou zavinil slepec.

Dal si takovou práci, že slepce zavřeli. Ale potom ho zas propustili. Slepec znovu začal a Homais také. Byl to boj. Homais zvítězil, neboť jeho nepřítele doživotně zavřeli do chorobince.
Tento úspěch ho povzbudil, a od té doby nebyl v celém okresu přejet jediný pes, zapálena jediná stodola a zmlácena jediná žena, aniž by to ihned nesdělil veřejnosti, vždy veden láskou k pokroku a nenávistí ke kněžím. Srovnával obecné školy s církevními v neprospěch těch církevních, když někde udělili kostelu stofrankovou podporu, hned připomínal bartolomějskou noc, odhaloval zlořády a podnikal výpady. To bylo jeho heslo. Homais podrýval, stával se nebezpečný.
Avšak úzké meze žurnalismu ho dusivě svíraly a zanedlouho potřeboval knihu, dílo! Sepsal tedy Všeobecnou statistiku yonvilleského kraje, doplněnou klimatologickými poznámkami a statistika ho dovedla k filosofii. Zabýval se hlubokými problémy: sociálními otázkami, umravňováním chudých, chovem ryb, kaučukem, železnicemi atd. Nakonec dospěl až k tomu, že se styděl za své měšťáctví. Přejal pózu bohéma, kouřil! Koupil si dvě apartní rokokové sošky a ozdobil jimi svůj salón.
Lékárnictví však nezanedbával, naopak! Byl stále informován o všech novotách. Sledoval velký rozmach čokolády. On první objednal do kraje Dolní Seiny čo-ku a revalenci. Nadchl se pro Pulvermacherovy hydroelektrické řetězy, sám jeden nosil, a večer, když svlékl flanelovou vestu, hleděla paní Homaisová oslněně na zlatou spirálu, pod níž se ztrácel, a cítila, jak ještě horoucněji plane k tomuto muži, sešněrovanějšímu než Skyt a zářivějšímu než mág.
Měl také krásné nápady na Emin náhrobek. Nejdřív navrhl zlomený sloup s drapérií, potom pyramidu, pak Vestin chrám, jakousi rotundu... nebo "seskupení rozvalin". A v žádném návrhu se Homais nevzdával smuteční vrby, kterou považoval za uznaný symbol zármutku.
Charles s ním zajel do Rouenu, aby si prohlédli náhrobky u jednoho výrobce pomníků, doprovázel je jakýsi malíř jménem Vaufrylard, Bridouxův přítel, který celou dobu chrlil slovní hříčky. Konečně po prohlídce stovky nákresů, po vyžádání rozpočtu a po další cestě do Rouenu se Charles rozhodl pro mauzoleum, které mělo mít na obou čelních stranách "génia nesoucího dohaslou pochodeň".
Co se týče nápisu, nepřipadalo Homaisovi nic tak krásného jako Sta viator, ale nevěděl, jak dál, lámal si hlavu, neustále opakoval: Sta viator... Konečně přišel na: amabilem conjugem calcas! A to také bylo přijato.
Zvláštní bylo, že Bovary, ačkoli na Emu neustále myslel, zapomínal na její podobu, a zoufal si, když cítil, jak mu její obraz vyprchává z paměti, ačkoli se tolik snažil, aby si ho v ní udržel. Zato se mu každou noc o ní zdálo, byl to stále stejný sen: blížil se k ní, ale když ji chtěl obejmout, rozpadla se mu v náručí na prach a troud.
Asi týden ho lidé vídali chodit večer do kostela. Dvakrát nebo třikrát ho dokonce navštívil pan Bournisien, potom toho nechal.
Ostatně, jak pravil pan Homais, ten chlapík je čím dál nesnášenlivější, čím dál fanatičtější, hřímá proti duchu století a neopomene každých čtrnáct dní při kázání vykládat o poslední hodince Voltairově, který, jak každý ví, zemřel, pojídaje své vlastní výkaly.
Ačkoli žil Bovary velmi šetrně, zdaleka se mu nedařilo umořit všechny staré dluhy. Lheureux odmítl prodloužit směnky. Exekuce neodvratně hrozila. Charles se tedy obrátil na matku, a ta mu povolila, aby na její majetek uvalil hypotéku, ale

zároveň se nesmírně rozhořčovala na Emu a za svou oběť požadovala, aby jí dal Emin šál, který přečkal plenění Félicité. Charles odmítl.
Došlo k roztržce.
Učinila první krok k smíření: nabídla mu, že si k sobě vezme děvčátko, aby měla doma nějaké potěšení. Charles souhlasil. Když však došlo k tomu, že dítě mělo odjet, ztratil všechnu odvahu.
Tím se stala roztržka úplná a definitivní.
Čím více ztrácel veškeré náklonnosti, tím úže se upínal na svou lásku k holčičce. Dělala mu však starosti, někdy kašlala a mívala na tvářích rudé skvrny.
V protějším domě kvetla a bujaře prospívala rodina lékárníkova, všechno přispívalo k jeho spokojenosti. Napoleon mu pomáhal v laboratoři, Athalie mu vyšívala řeckou čepičku, Irma vystřihovala z papíru kolečka na uzavření lahví se zavařeninou a Franklin jedním dechem odříkával násobilku. Lékárník byl nejšťastnější z otců, nejblaženější z lidí.
Omyl! Hlodala v něm temná ctižádost, Homais toužil po čestném řádu! Zásluhy mu nechybějí:
1) Při epidemii cholery jsem projevil bezmeznou obětavost,
2) vydal jsem - na vlastní náklady - různá díla prospěšná veřejnosti jako např. ... (a připomněl svůj spis O moštu, jeho výrobě a účincích, dále pak své poznámky o mšici jabloňové, které poslal Akademii, své statistické dílo, ba dokonce i svou státní práci z farmacie), kromě toho jsem členem několika učených společností (byl členem jedné).
"A ostatně," zvolal, a zatočil se na podpatku, "i kdyby to bylo jen proto, jak jsem se vyznamenal při požárech!"
Homais začal "čistit kliky". Tajně prokázal panu prefektovi velké služby ve volbách. Nakonec se zaprodával, prostituoval. Dokonce zaslal petici panovníkovi a snažně ho prosil, aby mu dopřál spravedlnosti, nazýval ho naším dobrým králem a přirovnával ho k Jindřichu Čtvrtému.
A každého rána se lékárník vrhal na noviny a doufal, že tam najde své jmenování. Konečně to už nemohl vydržet a dal si na zahradě zřídit trávník ve tvaru řádové hvězdy, k jehož hornímu konci vedly dva proužky trávy napodobující stužku. Procházel se kolem něho se založenýma rukama a dumal o neschopnosti vlády a nevděku lidí.
Z úcty nebo z jakési smyslné radosti z pomalého postupu prohlížení jejích věcí, neotevřel Charles dosud tajnou zásuvku sekretáře z palisandrového dřeva, které Ema zpravidla používala.
Jednoho dne se však konečně před sekretář posadil, otočil klíčem a stiskl péro. Byly tam všechny Léonovy dopisy.
Tentokrát už nemohlo být pochyb! Hltavě je přečetl všechny do posledního, prohrabával všechny kouty, každý kus nábytku, každou zásuvku, hledal za stěnami a přitom vzlykal, řval celý bez sebe, celý šílený. Objevil jakousi krabici a kopnutím jí vyrazil víko.
Rovnou do očí mu padl Rodolphův portrét mezi rozházenými milostnými psaníčky.
Lidé byli překvapeni, jak je nyní sklíčený. Už nikam nevycházel, nepřijímal návštěvy, dokonce odmítal chodit za pacienty. Tvrdilo se o něm, že se zavírá a pije.
Někdy však se nějaký zvědavec přece jen natáhl přes živý plot u zahrady a s úžasem spatřil divoce vypadajícího muže s dlouhým vousem, ve špinavých hadrech, který chodil po zahradě a hlasitě plakal.
V létě sebou večer brával dcerušku a vodil ji na hřbitov. Vraceli se teprve za úplné tmy, kdy už se na náměstí svítilo jenom v Binetově vikýři.
Nevyžíval se však ve své bolesti úplně, protože neměl kolem sebe nikoho, kdo by ji s ním sdílel, navštěvoval tedy vdovu Lefrancoisovou, aby s ní mohl mluvit o ní. Ale hostinská ho poslouchala jen na půl ucha, protože měla také své trápení jako on; pan Lheureux si totiž konečně zařídil svou Obchodní dopravu a Hivert, který měl znamenitou pověst na obstarávání nákupů, žádal o přídavek a hrozil, že přejde "ke konkurenci".
Jednou když šel Bovary prodat na argueilský trh svého koně -poslední zdroj příjmů --, potkal Rodolpha.
Oba při pohledu na sebe zbledli. Rodolphe, který při pohřbu jenom poslal navštívenku, vykoktal nejprve nějakou omluvu, potom sebral odvahu a dokonce šel tak daleko (bylo horko, srpen), že pozval Charlese do hospody na láhev piva.
Opíral se proti němu lokty o stůl, žmoulal doutník a hovořil a Charles se nořil do snění při pohledu na tu tvář, kterou milovala. Připadalo mu, že znovu vidí něco z ní. Byl jako u vytržení. Přál si být tím člověkem.
Rodolphe vykládal o rolničení, o dobytku, hnojivech a banalitami ucpával všechny skuliny, kudy by mohla vklouznout nějaká narážka.
Charles ho neposlouchal, Rodolphe si toho všiml a podle změn na Bovaryho tváři sledoval proud jeho vzpomínek.
Tvář pomalu brunátněla, chřípí prudce cukala, rty se chvěly, nastala dokonce chvíle, kdy Charles, naplněný temnou zuřivostí, upřel oči na Rodolpha, kterého jalo jakési zděšení a odmlčel se. Avšak za chvíli se na Charlesově obličeji opět objevila truchlivá zemdlenost.
"Já se na vás nezlobím," řekl.
Rodolphe oněměl. A Charles s hlavou v dlaních opakoval vyhaslým hlasem a s odevzdaným přízvukem, jaký přináší nesmírná bolest:
"Ne, už se na vás nezlobím!"
A připojil dokonce velké slovo, jediné, které kdy vyřkl:
"Mohl za to osud!"
Rodolphovi, který ten osud řídil, připadal na člověka v jeho situaci až příliš dobrácký, dokonce směšný a poněkud podlý.
Den nato si šel Charles sednout na lavičku do besídky. Mřížkou procházela světélka, vinné listy kreslily do písku svůj stín, jasmín voněl, drobné mušky bzučely kolem rozkvetlých lilií a Charles se jako mladíček zalykal návaly milostného vzplanutí, jimiž přetékalo jeho zarmoucené srdce.
V sedm hodin pro něho přišla Bertička, která ho celé odpoledne neviděla, aby šel k večeři.

Měl hlavu zvrácenou ke zdi, oči zavřené, otevřená ústa a v rukou držel dlouhou kadeř černých vlasů.
"Tak pojď, tatínku!" řekla.
A domnívajíc se, že si chce hrát, trochu do něho strčila. Upadl na zem. Byl mrtev.
Šestatřicet hodin nato přijel na lékárníkovu žádost pan Canivet.
Otevřel ho a nic nenašel.
Když bylo všechno prodáno, zůstalo dvanáct franků sedmdesát pět centimů, což zaplatilo slečně Bovaryové cestu za babičkou. Ta dobrá žena zemřela ještě téhož roku, a jelikož otec Rouault ochrnul, vzala si ji na starost jakási teta. Ta je chudá, a tak ji posílá do přádelny, aby si vydělala na živobytí.
Po Bovaryho smrti se v Yonville vystřídali tři lékaři, ale neměli úspěch, pan Homais jim hned vzal vítr z plachet. Jeho klientela se ohromně rozrostla, úřady přimhuřují oči a veřejné mínění nad ním drží ochrannou ruku.
Právě obdržel záslužný kříž.

BÁSNÍK ROMÁNOVÉ PRÓZY

"Začal jsem včera večer svůj román," píše v červenci 1851 Gustave Flaubert své "Múze" Louise Coletové. "Už teď tuším stylistické nesnáze, které mě děsí. Není tak jednoduché být prostým."
Románem, o němž tu hovoří, je Paní Bovaryová, která se měla objevit na stránkách revue o pět let později. Touto zmínkou ve Flaubertově korespondenci je tedy zcela přesně datován okamžik, kdy začalo vznikat dílo, jež se stalo jedním z mezníků ve vývoji francouzské prózy.
Autorovi, jehož všechny dosavadní literární práce zůstaly nepublikovány a byly známy jen nejdůvěrnějším přátelům, je v této chvíli přibližně třicet let. Narodil se v Rouenu 13. prosince
1821 jako syn vynikajícího chirurga a hmotná situace rodiny ho nenutila k žádné horlivosti v úsilí o praktickou životní kariéru.
V letech 1840 až 1843 studoval v Paříži s nechutí a neúspěšně práva, a když pak v říjnu roku 1843 u něho propukl první z těžkých záchvatů epileptoidní hysterie, které ho budou trýznit po celý život, právnického studia se vzdal a žil nadále jen svým zájmům uměleckým. Rodinný majetek mu dovoloval nezávislou existenci, nerušenou materiálními starostmi, a ani vnější úspěchy umělecké ho nelákaly tolik, aby příliš toužil uplatnit se na literárním jevišti své doby. Nebyl to ostatně -- přes svoji nervovou chorobu -- žádný plaše sentimentální neduživec, který se uchyluje do ústraní proto, aby šetrně hospodařil se svou skrovnou zásobou vitální síly. Naopak, fyzicky robustní, temperamentní, plný odporu k moralistním konvencím a klerikálnímu pokrytectví, s vydatným smyslem pro groteskní karikaturu (Rabelais patřil po celý život k jeho milovaným autorům), prožil celou řadu citových vzplanutí, smyslné vášně i vřelých přátelských citů, a dokonce i jeho pesimistická mizantropie -- živící se v raném mládí byronským romantismem -- má ráz spíše sarkasticky agresívní než melancholicky bolestínský. Jeden rys je však u něho od nejútlejšího mládí nad jiné typický: sklon ironicky rozpitvat každou vlastní iluzi, prohlédnout marnost každého vášnivého vznětu, stopovat kořeny citových hnutí až k jejich nejutajovanějším zdrojům. Od romantických hrdinů zklamávaných prostředností života, který je obklopuje, odlišuje ho však cosi velmi podstatného: Flaubert své deziluze nezatracuje, neproklíná osud, který ho nadal touto pitvající analytickou vlohou, nepokládá ji za nepřítelkyni poezie. Naopak: "Jaká je to hloupost," prohlašuje jako třiadvacetiletý, "chválit napořád lež a říkat: Poezie žije z iluzí. Jako by deziluze nebyla sama sebou stokrát poetičtější!" Výrok na pohled paradoxní, ale otevírající nám cestu k pochopení jeho povahy i jeho umění, ukazující nám, jak právě jen v oné prchavé chvíli, kdy se vznět srdce mění v chladně spalujícím pohledu v rozplývající se dým, dochází u Flauberta k pomíjivému smíru dvou protichůdných složek jeho osobnosti, exaltované senzitivity a břitkého, sarkastického rozumu, v němž neurčitě rozpoznáváme povahové dědictví jeho venkovansky robustního a voltairiánsky skeptického otce.
K literární tvorbě byl Flaubert přitahován od nejútlejšího dětství. "Řekl jsem Ti, že budu dělat divadelní hry," píše jako devítiletý hoch svému kamarádovi, "ale ne, budu psát romány, které nosím v hlavě a které jsou: Krásná Andaluzanka, Cardenio, Dorota, Maurka, Všetečný zvědavec, Opatrný manžel." Tento impozantní výčet literárních projektů maličkého školáka působí obzvlášť roztomile, když si uvědomíme, že Flaubert za celý svůj život vydal pouze pět děl. Až do jeho pětatřiceti let zůstávají všechny jeho práce nepublikované: Paměti bláznovy, Listopad, první verze Citové výchovy, mystérium Smarh a také první verze Pokušení svatého Antonína. Od zveřejnění tohoto posledního díla zradil ho soud jeho přátel, a ti mu také nadhodili, aby si za téma románu zvolil groteskně tragický příběh z provinciální skandální kroniky. Flaubert po nějakém váhání této rady uposlechl, a tak vznikl plán Paní Bovaryové, jejíž děj i jednotlivé postavy reprodukují nešťastnou historii jednoho žáka Flaubertova otce.
Flaubertova ochota přijmout námět vybraný tak náhodně jeho přáteli vyplynula ovšem z tendencí jeho vlastního myšlenkového a uměleckého vývoje Pociťuje potřebu vymanit se z romantického subjektivismu a je přesvědčen, že hloubka a intenzita pohledu je s to odhalit i v nejbanálnější skutečnosti tolik strhující hloubky, kolik jen jí může být v nejdramatičtějších peripetiích kterékoli lidské historie. Odhodlání napsat Paní Bovaryovou bylo tedy jakousi riskantní sázkou, která měla rozhodnout o správnosti jeho uměleckého kréda.
Hloubka a intenzita pohledu znamená pro autora Paní Bovaryové také citovou "nezúčastněnost" pohledu, onu proslulou flaubertovskou "impasibilitu". Slova snadno svádějící k nedorozumění, ostatně už dávno prohlédnutému. Aby totiž tako nezúčastněnost pohledu byla uměleckou ctností, musí to být nezúčastněnost těžce vydobytá, musí jí přecházet hluboké autorovo vcítění, nikoli objektivistická lhostejnost. Ta bezvýznamná postava nevěrné maloměstské paničky musela se nejprve v Emě Bovaryové stát částí autorova vlastního já, nasát do sebe jeho vlastní senzibilitu, aby jeho pitvající skalpel odhalil v jejím nitru víc než pouhou mechaniku umně zkonstruovanou. Flaubertovo odosobnění ve vztahu k románovým postavám je především odosobněním ve vztahu k sobě samému. A objektivita,

které je tímto odosobněním dosahováno, má daleko k chladu pozitivistického vědce. Musíme myslet na ony vzácné stavy "nazíracího vědění," o nichž kdysi Spinoza hovořil jako o nejvzácnějších okamžicích svého života, čteme-li Flaubertova slova o oněch vyšších stavech dojetí, "v nichž živel citový není téměř ničím" a které jsou "nezávislé na veškeré osobnosti, na všech lidských vztazích".
Právě v období, kdy pracuje na Paní Bovaryové, líčí Louise Coletové tyto své zážitky tónem nejniternější zpovědi: "Někdy (za svých krásných slunečních dnů) jsem alespoň zahlédl v světle nadšení, jímž se chvěla má kůže od paty až ke kořínkům vlasů, duševní stav o tolik vzácnější než život, pro nějž sláva by nebyla ničím, a samo štěstí zbytečné." Svědectvím a tlumočením tohoto niterného prožitku je u Flauberta forma uměleckého díla. Jeho korespondence nám prozrazuje, jaký stylistický zápas sváděl nad každou stránkou svého románu, jehož pracná a pomalá tvorba zabrala pět let jeho života. Jak nenápadná je přitom ona precizně propočítaná hudebnost jeho prózy, to střídání allegra a andante jejích vět, kadence jejích odstavců.
Její rytmická dynamika je do té míry spjata s úsilím o průzračnou přesnost výrazu, že čtenář zprvnu marně pátrá, v čem vlastně tkví ten nenápadný, sotva postižitelný a nenapodobitelný přízvuk, který jako by znehybňoval proud času a rušil všechny distance v ledově křišťálové průsvitnosti.
Roku 1856 vychází konečně Paní Bovaryová v Revue de Paris a vzápětí nato státní zástupce obžalovává jejího autora z přečinu proti mravopočestnosti, kterého se dopustil svým cynickým románovým dílem. Toto trapné gesto pokrytecké společnosti Druhého císařství je nám dnes bez podrobné historické analýzy sotva pochopitelné. Bylo by rozhodně mylné snažit se je pochopit z analogií, které skýtají puritánské reakce tehdejší společnosti jiných zemí. Při soudním přelíčení nebylo ostatně zatěžko dokázat, že pro všechna inkriminovaná "pohoršlivá" místa knihy lze najít obdoby i v klasické literatuře zahrnované oficiózní úctou, a soudní proces udělal tak knize jen vydatnou reklamu:
"Stanu se lvem týdne," píše Flaubert bratru Achillovi, "všechny děvky z vysoké společnosti se rvou o Bovaryovou, aby tam našly oplzlosti, které v ní nejsou..."
Zevní úspěch knihy -- autorovi ostatně málo vítaný -- je tak zajištěn. Ale román má hned od počátku i úspěch ryzejší povahy.
Flaubertovská objektivita je v souladu s tendencemi nastupující literární generace, a když se o něco později začně ve francouzské literatuře formovat šik naturalistických spisovatelů, budou právě ve Flaubertovi vidět jednoho ze svých velkých předchůdců a učitelů. Nechme stranou otázku, kolik nedorozumění bylo účastno na této zdánlivé programové shodě. Jisto je tolik, že i když Flaubert po celý svůj další život zůstává uzavřen v poustevnické samotě croissetského zámečku nad prací, kterou nijak neovlivňuje proměnlivá konstelace literárního světa, každé jeho dílo nachází svůj okruh čtenářů. Šest let po Paní Bovaryové vydává svůj historický román Salambo (1862), evokující život Kartága v době punských válek. Roku 1869 vychází jeho Citová výchova (L'Education sentimentale), román v kterém na několika šedivých lidských osudech vylíčil deziluze, jimiž procházela jeho generace. Konečná verze Pokušení svatého Antonína (La Tentation de saint Antoine), tato vize, která předvádí v šíleném mumraji všechny fantazijní výtvory, jimiž lidstvo zaplňovalo v průběhu své historie prázdnotu nebes klenoucích se nad jeho proměnlivým hemžením, je publikována roku 1874. A v roce 1877 vycházejí jeho Tři povídky (Trois contes), mezi nimi zejména povídka Prosté srdce, v níž se obráží přes všechnu programovou "impasibilitu" něco ze sympatií, které v hloubi srdce Flaubert choval k trpícímu lidství prostého a dělného člověka. A to je celé Flaubertovo publikované dílo. Jeho "Bouvard a Pécuchet", jakási fraškovitá encyklopedie lidského vědění, zůstává už nedopsán. Dne 8. května
1880 Flaubert náhle umírá zachvácen mrtvicí.
Teprve léta po jeho smrti seznamuje se veřejnost postupně s nepublikovanými částmi jeho díla a s jeho korespondencí, která se stává rovnocennou částí jeho uměleckého odkazu. Životnost tohoto odkazu neslábne a dosvědčuje ji dnes opět vzrůstající zájem mladé literární generace francouzské, která vidí ve Flaubertovi jednoho ze svých duchovních předků. Pro Flaubertova díla, z nichž každé zachycuje vzdor autorově odosobněnosti jiný aspekt jeho tvůrčí osobnosti, je charakteristické, že každé z nich mělo v průběhu let svoji specifickou historii: jeho "Citová výchova" například byla dlouho oceňována jen v úzkém kruhu romanopisců a kritikou byla hodnocena jako zjevný umělecký nezdar: "Salambo" byla po několik desetiletí nadšeně obdivována, ale dnes zůstává oproti ostatním jeho knihám spíše v pozadí zájmu. Snad právě jen "Paní Bovaryová" si hned od počátku a natrvalo našla cestu k širokým vrstvám čtenářstva. Přiřadila se tak k oněm vzácným dílům, v nichž generace za generací je s to objevovat nové aspekty a s nimiž konfrontuje své vlastní cítění a nazírání v dialogu znovu a znovu obnovovaném.

Jiří Pechar